

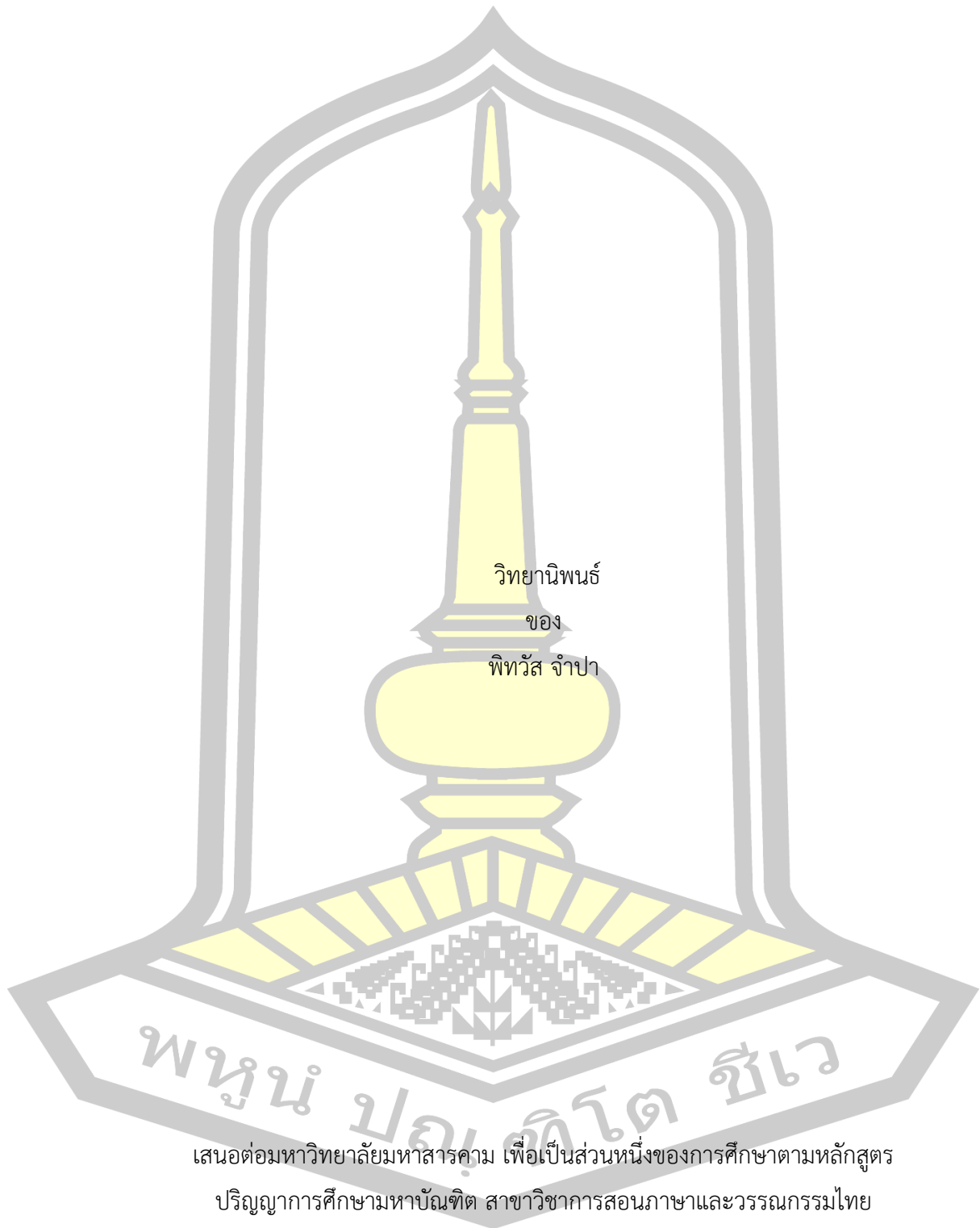
คำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 6

วิทยานิพนธ์
ของ
พิทวัส จำปา

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาและวรรณกรรมไทย
เมษายน 2564

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 6

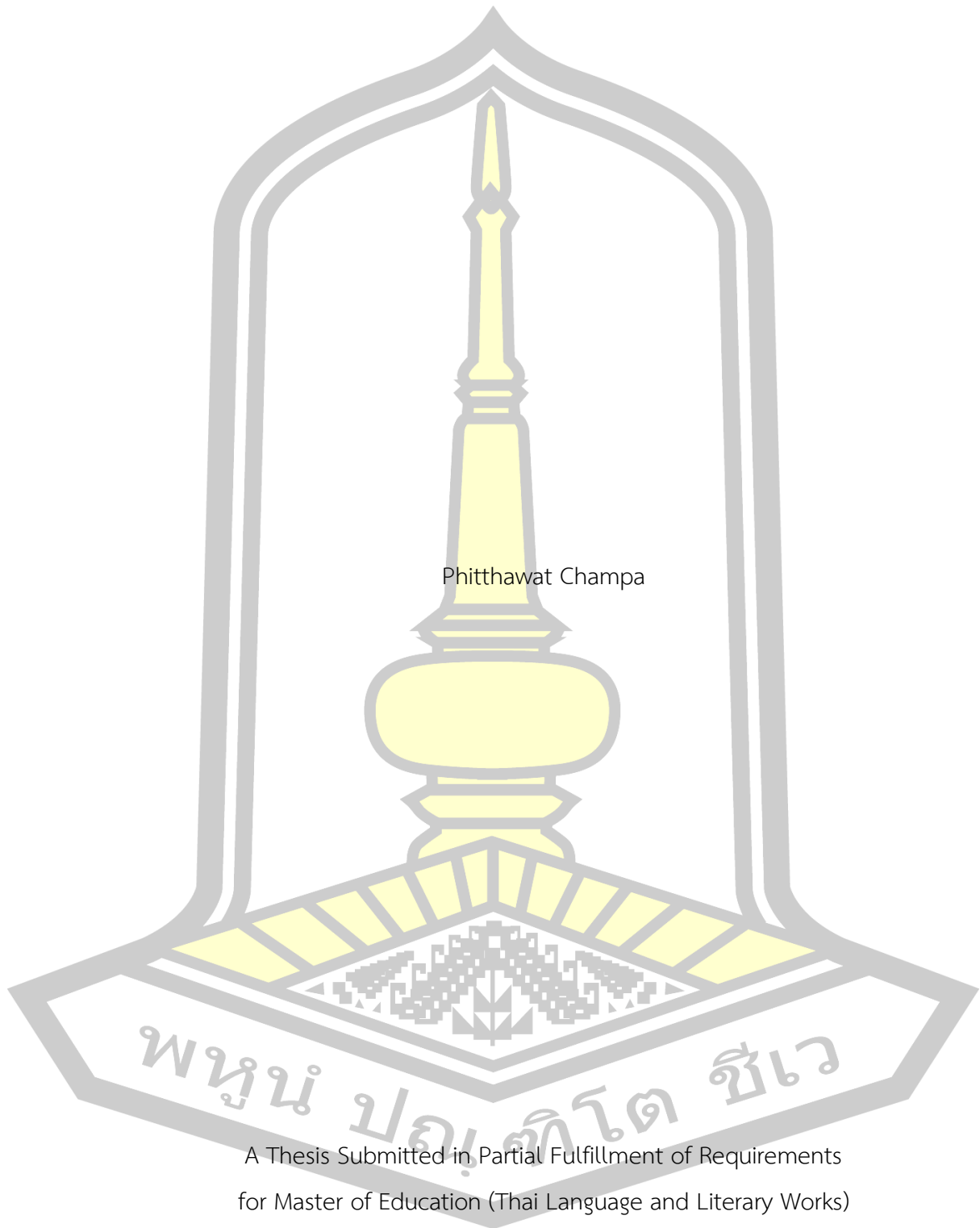

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาและวรรณกรรมไทย

เมษายน 2564

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Teachings in Thai Language Literature for Secondary School 1-6

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Master of Education (Thai Language and Literary Works)

April 2021

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของนายพิทวัส จำปา แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาและวรรณกรรมไทย ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(อ. ดร. โสภี อุ๋นทะยา)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผศ. ดร. สมัย วรรณอุตร)

.....กรรมการ

(รศ. ดร. นิตยา วรรณกิติร์)

.....กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

(ผศ. ดร. กัลยา กุลสุวรรณ)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาและวรรณกรรมไทย ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

..... (รศ. ดร. นิตยา วรรณกิติร์)

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

..... (รศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	คำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 – 6		
ผู้วิจัย	พิทวัส จำปา		
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมัย วรรณอุตร		
ปริญญา	การศึกษามหาบัณฑิต	สาขาวิชา	การสอนภาษาและวรรณกรรมไทย
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	ปีที่พิมพ์	2564

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาคำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 โดยศึกษาจากหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 จำนวน 34 เรื่อง ผู้วิจัยได้ใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับคำสอน และกลวิธีการนำเสนอประกอบด้วยแนวคิดกลวิธีการนำเสนอผ่านกลวิธีทางศัพท์และศิลปะทางภาษาโดยใช้โวหารภาพพจน์และองค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรม โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ และเพื่อศึกษากลวิธีการนำเสนาคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์

ผลการวิจัยพบว่า คำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 จำแนกได้ 6 ประเภทที่ปรากฏมากที่สุดตามลำดับไปถึงปรากฏน้อยที่สุด ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คำสอนเกี่ยวกับสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ คำสอนเกี่ยวกับเพศสภาพ คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ และคำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ ส่วนการใช้กลวิธีการนำเสนาคำสอนผ่านศิลปะทางภาษาโดยใช้โวหารภาพพจน์และ กลวิธีทางศัพท์ พบว่า กลวิธีการนำเสนอมานานศิลปะทางภาษาโดยใช้โวหารภาพพจน์พบมากที่สุด คือ คำอุปมา อุปลักษณ์ อติพจน์ และนามนัย ส่วนกลวิธีการนำเสนอมานานกลวิธีทางศัพท์พบมากที่สุด คือ คำแสดงทัศนภาวะ การใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไข คำถามเชิงวาทศิลป์ และการใช้เสียงที่หลากหลาย ส่วนคำสอนที่ใช้กลวิธีการนำเสนอด้านองค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรม มีจำนวนทั้งหมด 4 องค์ประกอบหลัก พบมากที่สุด ได้แก่ กลวิธีการนำเสนอมานานเรื่อง กลวิธีการนำเสนอมานานตัวละคร กลวิธีการนำเสนอมานานบทสนทนา และกลวิธีการนำเสนอมานานฉากหรือสถานที่

คำสำคัญ : วรรณคดีวิจักษ์, คำสอน, กลวิธีการนำเสนอมานาน

TITLE Teachings in Thai Language Literature for Secondary School 1-6
AUTHOR Phitthawat Champa
ADVISORS Assistant Professor Smai Wannaudorn , Ph.D.
DEGREE Master of Education **MAJOR** Thai Language and
 Literary Works
UNIVERSITY Mahasarakham **YEAR** 2021
 University

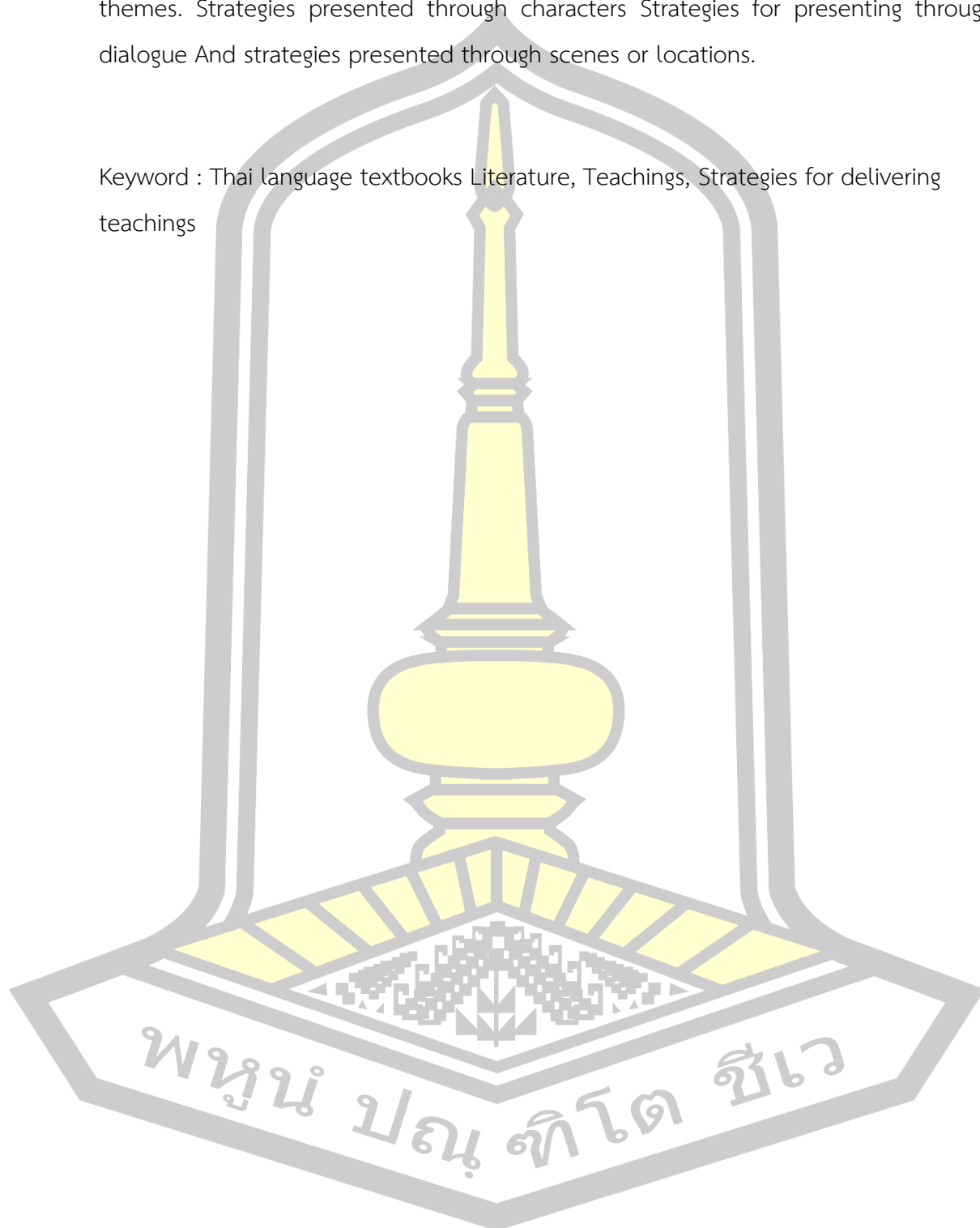
ABSTRACT

This thesis purpose to study Teachings in Thai language textbooks Literature Secondary School 1-6By studying from Thai language textbooks Literature Basic Education Core Curriculum, B.E. 2551 of data was 34 stories. Researchers have used the conceptual framework on teachings and presentation methods, including concepts and methods of presentation through lexical strategies and linguistic art using rhetoric, images and elements of literature and literature. The objective of this research is study to teachings that appear in Thai textbooks and strategies for presenting teachings that appear in Thai textbooks Literature.

The results of the research were as follows: The teachings appear in the Thai language textbooks. Literature Secondary schools, years 1-6, can be classified into six categories that appear most from the order to the least appearing, namely the teachings about religious principles. teachings on morality, ethics, teachings about the institute, the nation and the monarchy teachings about gender ,teachings about culture, traditions, customs and beliefs and teachings about nature conservation as for the method of presenting teachings through language arts, using rhetoric, pictures and The vocabulary strategies found that the most common methods of presentation through language arts were metaphors, hyperbole and nouns. The most common vocabulary strategies for presenting them are perspective expressions. Conditional relationship sentences Rhetorical question And the use of various sounds As for teachings, the method of presenting the composition of literature and literature. There

are four main elements, the most common, namely, strategies for presenting through themes. Strategies presented through characters Strategies for presenting through dialogue And strategies presented through scenes or locations.

Keyword : Thai language textbooks Literature, Teachings, Strategies for delivering teachings

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ด้วยความเมตตากรุณาของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมัย วรรณอุตร ผู้
กรุณารับเป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ตลอดจนให้คำปรึกษาแนะนำในทุกด้านด้วยความทุ่มเทและเอาใจใส่
คอยห่วงใย ให้สติปัญญาและกำลังใจมาโดยตลอด ผู้วิจัยจึงขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงมา ณ ที่นี้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ ดร.โสภี อุันทะยา ประธานกรรมการสอบ รอง
ศาสตราจารย์ ดร.นิตยา วรรณกิตร์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กัลยา กุลสุวรรณ ที่รับเป็นกรรมการ
สอบวิทยานิพนธ์ ทั้งยังได้ตรวจแก้และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์
ยิ่งขึ้น และขอขอบพระคุณคณาจารย์หลักสูตรการสอนภาษาและวรรณกรรมไทย คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ทุกท่านที่ได้ประสาขาวิชาความรู้และให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด

ขอกราบขอบพระคุณวัดสะแก (พระอารามหลวง) รวมถึงพระมหาเมธี อิริยวีรสี ผู้ประสิทธิ์
ประสาทความรู้ด้านภาษาบาลี ภาษาไทยและพุทธธรรมคำสอนจรมิพื้นฐานในการทำวิทยานิพนธ์ให้กับ
ผู้วิจัยจากเยาว์วัยจนถึงปัจจุบัน และคอยอบรมสั่งสอนและแนะนำแนวทางในการศึกษาให้กับข้าพเจ้ามา
โดยตลอด

ผู้วิจัยขอขอบคุณนิสิต สาขาการสอนภาษาและวรรณกรรมไทย คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม รุ่น 1 และรุ่น 2 ผู้เป็นเพื่อน พี่น้องที่ได้ช่วยเหลือ แนะนำ ให้กับ
ผู้วิจัยในทุกด้านระหว่างการศึกษาตลอดหลักสูตร

ท้ายที่สุดผู้วิจัยขอขอบพระคุณพ่อร้อยตรีชาญศักดิ์ คุณแม่หนูนิด จำปาที่คอยดูแล ห่วงใย และ
ให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา ขอขอบพระคุณคุณตาหลัง คุณยายแก้ว โนนหินที่ได้กรุณาติดตาม
ความก้าวหน้าของผู้วิจัยและเป็นกำลังใจให้มีความมุ่งมั่นในการศึกษาเล่าเรียน รวมถึงกัลยาณมิตรทุก
ท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามได้ทั้งหมด ณ ที่นี้ ความรักและปรารถนาดีของท่านจะอยู่ในความทรงจำของผู้วิจัย
ตลอดไป

พูน ปรณ ทิโต ชีเว

พิทวัส จำปา

สารบัญ

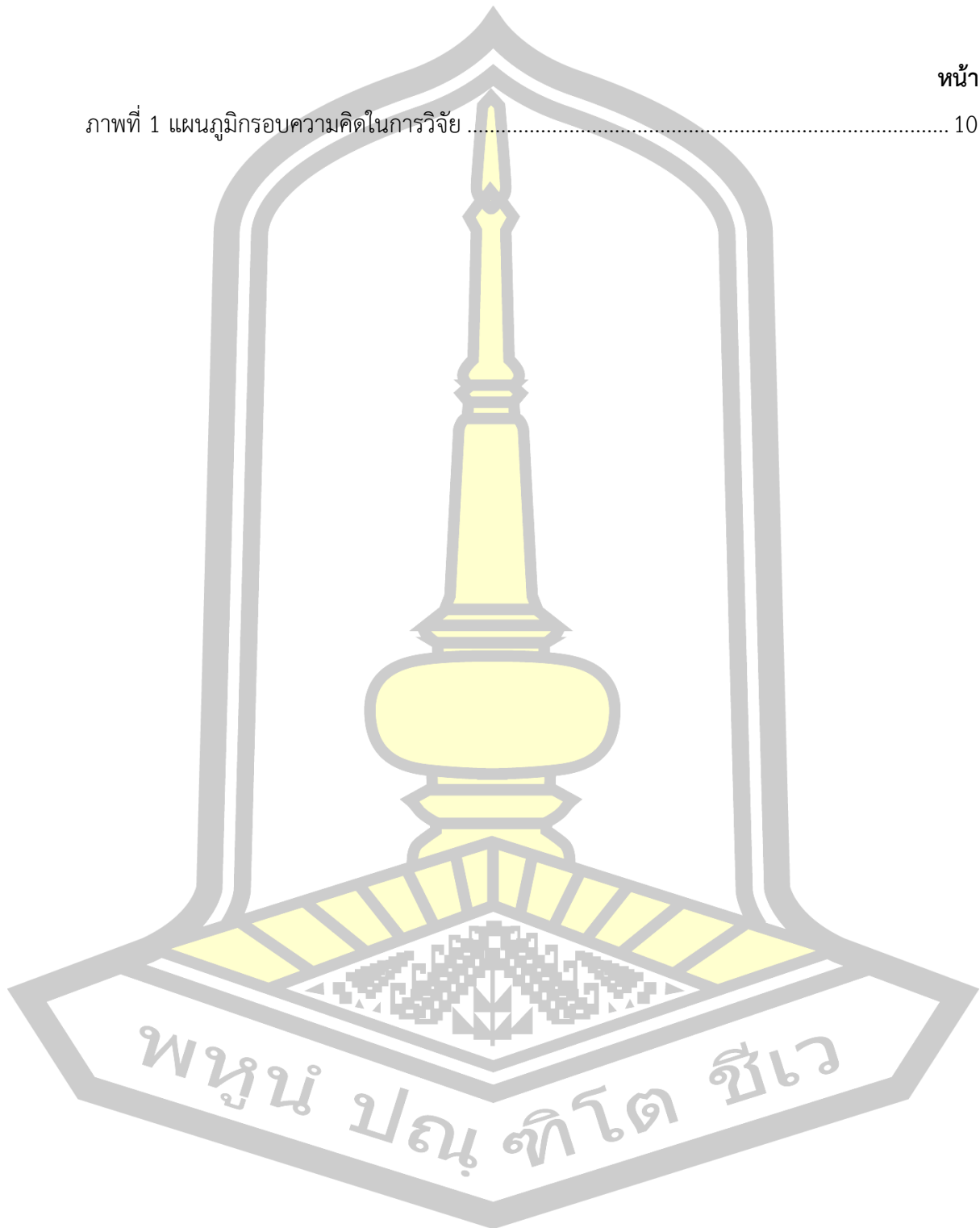
	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ช
สารบัญภาพประกอบ.....	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ภูมิหลัง.....	1
1.2 ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	5
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	5
1.4 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	7
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	11
1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	11
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	12
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม.....	13
2.1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์.....	13
2.2 แนวคิดและทฤษฎี.....	49
2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	69
บทที่ 3 คำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์.....	82
3.1 คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา.....	82
3.2 คำสอนเกี่ยวกับสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์.....	117
3.3 คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรม.....	130

3.4 คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ.....	153
3.5 คำสอนเกี่ยวกับเพศสภาพ	165
3.6 คำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ.....	176
บทที่ 4 กลวิธีการนำเสนอคำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์.....	181
4.1 กลวิธีการนำเสนอวาทกรรมคำสอนโดยใช้กลวิธีทางศัพท์และศิลปะทางภาษาโดยใช้โวหารภาพพจน์.....	181
4.2 องค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรม.....	215
บทที่ 5 สรุปลผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	246
5.1 สรุปลผลการวิจัย.....	246
5.2 อภิปรายผล.....	251
5.3 ข้อเสนอแนะ.....	254
บรรณานุกรม.....	255
ประวัติผู้เขียน.....	264

สารบัญภาพประกอบ

	หน้า
ภาพที่ 1 แผนภูมิกรอบความคิดในการวิจัย	10

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ภูมิหลัง

วรรณคดีและวรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของงานศิลปะ และเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม มีลักษณะสำคัญ 2 ประการคือ ลักษณะเฉพาะและลักษณะสากล ลักษณะทั้งสองอย่างมีความสำคัญเท่ากัน ลักษณะเฉพาะ แสดงเผ่าพันธุ์ เชื้อชาติ วัฒนธรรมและความเป็นปัจเจกบุคคล ส่วนลักษณะสากล สะท้อนความเป็นมนุษย์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งอื่น เช่น ธรรมชาติ ความเชื่อ สังคม ฯลฯ รวมทั้งมนุษย์ด้วยกันเองโดยไม่มีกรอบเงื่อนไขของวิถีสังคมและมิติเวลาเป็นเครื่องกำกับ ลักษณะคำประพันธ์ส่วนใหญ่ของวรรณคดี ยังคงยึดรูปแบบของเก่า มีการแต่งกลอน ซึ่งได้รับความนิยมโดยทั่วไป ค่านิยมในวรรณคดียึดค่านิยมทางสังคม เช่น ยึดมั่นในพระพุทธศาสนาและขนบธรรมเนียมประเพณียกย่องสถาบันพระมหากษัตริย์และศาสนาว่า เป็นสถาบันที่สำคัญต่อชาติให้คติธรรมและความงามทางศิลปะ ฯลฯ (บรรเทา กิตติศักดิ์, 2541)

วรรณคดี วรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอนนั้นมีเนื้อหามุ่งเน้นในการอบรมสั่งสอนทางศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม อีกทั้งมีการสอดแทรกหลักคำสอนต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนา โดยที่บุคคลทั่วไปในสังคมสามารถจะยึดเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวันได้เพื่อทำให้เกิดการปฏิบัติที่ถูกต้องและเกิดความสงบสุขในสังคม สาระสำคัญของวรรณคดี วรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอน ส่วนใหญ่จะกล่าวถึงข้อห้าม และข้อควรประพฤติปฏิบัติของบุคคลในสังคม ส่วนของข้อห้ามเป็นการไม่ให้กระทำความชั่วและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ประกอบด้วยศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม และกวีได้ประพันธ์วรรณกรรมโดยการแทรกคำสอน วิธีปฏิบัติตนให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข การดำเนินชีวิต ฯลฯ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสอนประชาชนในสังคมนั้นๆ โดยผ่านวรรณคดีและวรรณกรรม ซึ่งถือว่าเป็นแบบแผนที่คนในสังคมควรเรียนรู้และปฏิบัติตาม ต่อมาประเทศไทยเข้าสู่ยุคแห่งการศึกษาอย่างเป็นระบบ วรรณคดีและวรรณกรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญในการจัดการศึกษา โดยรัฐได้มีนโยบายให้นำวรรณคดีและวรรณกรรมบางตอนมาจัดเข้าไว้ในบทเรียน หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย ซึ่งส่วนมากเป็นวรรณคดี วรรณกรรมที่ใช้สอนให้ผู้อ่านได้นำโยชน์จากการอ่านไปใช้ได้ โดยนำเสนอผ่านคำ ข้อความ และอื่นๆ ของเรื่อง ต่อมาได้มีการพัฒนารูปแบบ เนื้อหามาเป็นลำดับ จนถึงหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์

หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ รายวิชาพื้นฐานภาษาไทย เป็นหนังสือเรียนที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำขึ้น เพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนรายวิชาพื้นฐาน กลุ่ม

สาระการเรียนรู้วิชาภาษาไทย สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยคัดสรรบทวิเคราะห์วรรณคดีและวรรณกรรมพร้อมทั้งตัวบทวรรณคดี และวรรณกรรมให้นักเรียนได้ศึกษา ซึ่งมีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนเข้าใจและแสดงความคิดเห็นวิจารณ์วรรณคดี วรรณกรรมอย่างเห็นคุณค่า และนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังส่งเสริมและกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล นำไปสู่ความรู้ความเข้าใจความรู้สึกนึกคิดและวิถีชีวิตของบรรพบุรุษ ชาบซึ่งในวรรณคดี วัฒนธรรมทางภาษาและความเป็นไทย ซึ่งสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข มีศักยภาพในการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพ จึงกำหนดจุดมุ่งหมาย เพื่อให้เกิดกับผู้เรียนเมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551 ก) ดังนี้

1. มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยและปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
2. มีความรู้อันเป็นสากลและมีความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้เทคโนโลยี และมีทักษะชีวิต
3. มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีสุขนิสัย และรักการออกกำลังกาย
4. มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
5. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

เพื่อให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ในข้อที่ 1 ว่าด้วยคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยและปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจึงได้มีการนำเอาบทวรรณคดีและวรรณกรรมคัดสรรมาสอดแทรกไว้ในหนังสือเรียนมากมายจนเกิดเป็นคำสอนประเภทต่างๆ ที่มุ่งให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข ตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังตัวอย่างคำประพันธ์ในโคลงโลกนิติที่ว่า

นกลน้อยชนข้อยแต่	พอตัว
รังแต่จุมเฝ้า	อยู่ได้
มักใหญ่ยอมคนหิว	ไฟเผา
ทำแต่พอตัวไซ้	อย่าให้คนหยัน

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 43)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมมาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วย คือคำว่า นุกน้อยชนข้อยแต่ พอตัว แสดงให้เห็นถึงการสอนให้รู้จักประเมินความสามารถและประมาณกำลังของตน ไม่ควรทำอะไรเกินตัวและความสามารถของตนเอง เพราะถ้าทำเกินตัวหรือความสามารถย่อมไม่เป็นที่รักของคนอื่น ซึ่งสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและคำสอนทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย

แม้ปัจจุบันมีพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545 ได้กำหนดการศึกษาบังคับขั้นพื้นฐาน โดยใช้หนังสือเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ เนื่องจากหนังสือเรียนเป็น “สื่อ” ที่สำคัญในการนำเสนอรายละเอียดเนื้อหาของหลักสูตรเพื่อนำมาถ่ายทอดและปลูกฝังความรู้ความเข้าใจให้นักเรียน โดยรัฐให้เหตุผลว่า หากภาครัฐต้องการยกระดับความสามารถในการแข่งขันด้านการศึกษา รัฐจำเป็นต้องสร้างพื้นฐาน ด้วยเหตุผลที่ว่า กระทรวงศึกษาธิการจะเป็นผู้กำหนดหนังสือที่ใช้ในโรงเรียน (เบญจวรรณ สุนทรากุล, 2550) อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุผลข้างต้น รัฐก็อาจอาศัยหนังสือเรียนทางวิชาการสำหรับเด็กนักเรียนในระดับช่วงอายุดังกล่าวเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดคำสอน

อนึ่งเพื่อให้การถ่ายทอดคำสอนนั้นเป็นไปได้อย่างเรียบร้อย กวีจึงต้องใช้กลวิธีการนำเสนอต่างๆ ในการถ่ายทอด ซึ่งกลวิธีทางการนำเสนอที่กวีนำมาใช้นั้นเป็นปัจจัยที่ช่วยในการถ่ายทอดคำสอนได้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นรัฐจึงคำนึงกลวิธีทางการนำเสนอที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหา และช่วงชั้นของนักเรียนเป็นสำคัญ เมื่อใช้กลวิธีนำเสนอต่างๆ ในการถ่ายทอดแล้ว นักเรียนไม่สามารถรู้ได้ถึงคำสอนที่ตนกำลังซึมซับอยู่ และจะตกอยู่ในคำสอนนั้นในที่สุด

ปัจจุบันมีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับคำสอนที่แทรกอยู่ในวรรณคดี วรรณกรรม หรือวรรณกรรมคำสอนที่ใช้ในบริบทสังคมอื่นๆ อาทิ พระมหาสุรเดช สุรסקโก (อินทศักดิ์) (2537) ศึกษาเรื่อง “อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณคดีไทย : ศึกษาเฉพาะกรณี เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน” สุพรรณษา พลศักดิ์ (2550) ศึกษาเรื่อง งานวิจัยเรื่องปุมราชธรรม : การศึกษาเชิงวิเคราะห์พอพล สุกใส (2550) ศึกษาเรื่อง ราชวีสดี : คำสอนของวีรบุรุษชาติสำหรับราชการที่สืบทอดอยู่ในวรรณกรรมคำสอน กัลยา กุลสุวรรณ (2553) ศึกษาเรื่อง “วาทกรรมคำสอนของพุทธทาสภิกขุ” เกศนิ นุชทองม่วง (2556) ศึกษาเรื่อง อรรถกถาธรรมบท : การศึกษาในฐานะวรรณกรรมคำสอนสาทิค แทนบุญ (2558) ศึกษาเรื่องวรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย และ อำภาพร รินปัญญา (2561) ศึกษาเรื่อง “วาทกรรมคำสอนในวรรณคดีไทย” เรื่องพระอภัยมณี อย่างไรก็ตาม พบว่างานวิจัยเหล่านี้เน้นศึกษาข้อมูลในการวิเคราะห์คำสอนที่ปรากฏในวรรณคดี วรรณกรรม กลวิธีทางภาษา และนำคำสอนไปประยุกต์ใช้ในชีวิตเท่านั้น แต่ไม่ได้ศึกษาข้อมูลเหล่านั้นว่าเป็นสร้างคำสอน ในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ถือได้ว่ามีความซับซ้อนและน่าสนใจมีความแยบยลของการประกอบการใช้กลวิธีการนำเสนอ หรือแนวคิดต่างๆ ซึ่งถูกผลิตติดอยู่กับคุณค่าทางวัฒนธรรม ศีลธรรม และจริยธรรมอันดีงามของไทยที่มีมาแต่เดิม ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์

(2557) ได้กล่าวถึงอำนาจของหนังสือเรียนในการสร้างชาติผ่านการศึกษาไว้ว่า “แม้ในปัจจุบันผู้เขียนและผู้ตรวจตำราเรียนไม่ได้เป็นบุคคลสำคัญในการวางนโยบายของประเทศขนาดที่เทียบได้กับสมเด็จพระยาตำราเรียน สมัยนั้น แต่ทัศนคติที่เห็นตำราเรียนเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญที่สุดในชีวิตของนักเรียน ทำให้มีความพยายามที่จะตกแต่งนิสัยใจคอของนักเรียนด้วยตำราเรียนกันอย่างมาก ดังจะเห็นได้ทั้งจากแง่ความกว้างขวางของวิทยาการที่บรรจุไว้ในแบบเรียน และการสร้างแบบแผนพฤติกรรมที่พึงประสงค์ อันรวมถึงสำนึกถึงชุมชนที่เรียกว่าชาติด้วย” ตัวอย่าง เช่น

จันทรุกทกกุหลิแหลม	ตั้งชวากแชนเสียมแทรกแตกไสว
<u>ใครทำชู้คู่ท่านครั้นบรรลีย์</u>	ก็ <u>ต้อง</u> ไปปิ่นต้นนำชนพอง ๆ
	(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1 เรื่องนิราศภูเขาทอง: 21)

จากข้อความข้างต้น เห็นได้ชัดว่า สิ่งที่แฝงในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์นั้นก็คือแบบแผนพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยใช้คำสอนเรื่องของศีล 5 เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอน ซึ่งกล่าวถึงการผิดศีลข้อ 3 คือการประพฤตินอกใจ ผลของการประพฤตินอกใจคือการได้ปิ่นต้นจ้าว และได้ใช้กลวิธีการนำเสนอโดยใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไข คือคำว่า ใคร และต้อง ซึ่งมีการใช้ทัศนภาวะ มาลาคำเตือนให้ผู้ทำละเมิดศีลไม่กล้าที่จะผิดศีลข้อที่ 3 และได้ใช้เครื่องมือทางวาศิลป์คือใช้คำภาพพจน์อธิบายลักษณะของต้นไม้วัวเป็นต้นไม้ที่นำชนพอง นำกลัว ไม่มีผู้ปรารถนาที่จะปิ่นอย่างเห็นได้ชัดซึ่งสอดคล้องกับมูลบทของคนไทย เช่น เมื่อเข้าวัดไปทำบุญ ก่อนทำบุญพระจะให้สมาทานรับศีล 5 ไปประพฤติปฏิบัติ ในปัจจุบันได้มีโครงการ “หมู่บ้านรักษาศีล 5” ขึ้นในทุกส่วนของประเทศ ตามดำริที่เจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าได้ประทานโอวาทไว้ เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2556 ความว่า ..“อันว่าศีล 5 เป็นการสำคัญมนุษย์ เมื่อทุกคนมีศีล 5 ด้วยกัน สังคมนั้นๆ คือ ประชาชนย่อมจะอยู่เย็นเป็นสุข เมื่อเป็นไปได้ ขอให้ชื่อหมู่บ้านนั้นว่า หมู่บ้านรักษาศีล 5” ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่มอบหมายภารกิจให้ส่วนราชการสร้างความปรองดองสมานฉันท์ แก่ประชาชนในชาติ โดยกำหนดพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินการพร้อมกันทั้ง 76 จังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (2557) นอกจากนั้นบางโรงเรียนได้นำศีล 5 มาเป็นกฎระเบียบของโรงเรียนอีกด้วย ทั้งนี้เพื่อสร้างเยาวชนพลเมืองของชาติให้มีทัศนคติและพฤติกรรมที่เหมาะสม

แม้ปัจจุบันอิทธิพลคำสอนยังมีปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนวิชาไทย วรรณคดีวิจักษ์ โดยนำเสนอผ่านวรรณคดี วรรณกรรม ซึ่งมีคำสอนที่แทรกอยู่ในเนื้อหาหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์เป็นจำนวนมาก อันประกอบด้วยคำสอนต่างๆ ที่สอดแทรกในเนื้อหา เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติตนให้เข้าใจชีวิตตามความเป็นจริง ในสภาวะธรรมทั้งหลาย และสามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ให้

ประพืดชอบทางกาย วาจาและใจ ยึดมั่นอยู่ในคุณงามความดี เพื่อพัฒนาศักยภาพความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพื่อเสริมสร้างสังคมไทยให้น่าอยู่ คำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ยังเป็นตัวกำหนดเสริมสร้างประโยชน์ให้เกิดคุณค่าในด้านต่างๆ ของสังคมไทย มีคุณค่าทางอารมณ์ ด้านคุณธรรม ด้านความงดงามของภาษาด้านพระพุทธศาสนา ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านการศึกษา การเมืองการปกครอง และคุณค่าด้านแง่คิดและคติชีวิต อันจะเป็นประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามของสังคม อันมีขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมและจริยธรรม เพื่อสร้างสรรค์จรรโลงสังคมร่วมกัน มีความสงบสุขภายในสังคม นำไปสู่สภาพของสังคมมนุษย์ที่ดีกว่า

จะเห็นได้ว่า คำสอนที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ยังมีอีกมากมาย ซึ่งแทรกอยู่ในเนื้อหาของระดับชั้นต่าง ๆ เป็นการปลูกฝังให้นักเรียนรู้และเข้าใจถึงข้อห้ามและข้อปฏิบัติ สำหรับเป็นคติเตือนใจแก่นักเรียนในระดับชั้นนั้น ๆ แต่คำสอนเหล่านั้นก็ได้ใช้กลวิธีการนำเสนอที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งอาจทำให้นักเรียนในระดับชั้นต่าง ๆ ได้เข้าถึงและยอมรับคำสอนนั้นในที่สุด

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยจึงประสงค์จะศึกษาคำสอน และกลวิธีการนำเสนอ คำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งมุ่งศึกษาคำสอนประเภทต่าง ๆ ที่กวีได้แทรกไว้ในเนื้อหาของหนังสือเรียนว่ามีคำสอนอะไรบ้าง อีกทั้งยังมุ่งศึกษาวิธีการนำเสนอในรูปแบบต่าง ๆ ที่กวีได้ใช้ถ่ายทอดคำสอนไว้ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ว่ามีอะไรบ้าง ใช้กลวิธีการนำเสนออย่างไร กับคำสอนประเภทใด ทั้งนี้เพื่อช่วยให้เข้าใจถึงวิธีการนำเสนอคำสอนประเภทต่าง ๆ ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ได้ชัดเจนและละเอียดลึกซึ้งมากขึ้น

1.2 ความมุ่งหมายของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

1.2.2 เพื่อศึกษาวิธีการนำเสนอคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องคำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยในการศึกษาค้นคว้าตามจุดมุ่งหมายของการวิจัยดังนี้

1.3.1 ศึกษาจากตัวบท (text) จาก วรรณคดีและวรรณกรรมที่ปรากฏในหนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ภาษาไทย หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 จำนวน 6 เล่ม โดยเนื้อหาของ แต่ละเรื่องจะต้องมีคำสอนประเภทต่างๆ ที่ปรากฏหรือแฝงอยู่ในเนื้อเรื่อง เช่น วรรณคดีประเภท นิราศไม่ใช้วรรณคดีใช้สำหรับสอน โดยมากพรรณนาถึงการเดินทางและรำพึงถึงคนรักโดยแทรกคำ สอนประเภทต่างๆ โคลงสุภาพิต มงคลสูตรและอื่นๆ จากการศึกษาค้นคว้าพบว่า มีวรรณคดีและ วรรณกรรมที่สัมพันธ์และอยู่ในขอบเขตที่กำหนดไว้ จำนวน 34 บท อันประกอบด้วย ชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 1 จำนวน 6 บท ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 6 บท ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 4 บท ชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 7 บท ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 5 บท และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 6 บท ซึ่งประกอบด้วยวรรณกรรม วรรณคดีตามรายละเอียด ดังนี้

วรรณกรรม วรรณคดีในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

บทที่ 1 นิราศภูเขาทอง

บทที่ 2 โคลงโลกนิติ

บทที่ 3 สุภาพิตพระร่วง

บทที่ 4 กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา

บทที่ 5 ราชอิราษ ตอน สมิ้งพระรามอาสา

บทที่ 6 กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน

วรรณกรรม วรรณคดีในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

บทที่ 1 โคลงภาพพระราชพงศาวดาร

บทที่ 2 บทเสภาสามัคคีเสวก ตอน วิศวรรรมาและสามัคคีเสวก

บทที่ 3 ศิลจารึก หลักที่ 1

บทที่ 5 กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง

บทที่ 6 โคลงสุภาพิต พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทที่ 7 กลอนดอกสร้อยรำพึงในป่าช้า

วรรณกรรม วรรณคดีในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

บทที่ 1 บทละครพูดเรื่องเหินแก่ลูก

บทที่ 2 นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยหนิงนางผีเสื้อสมุทร

บทที่ 3 พระบรมราโชวาท

บทที่ 4 อิศรญาณภาพิต

วรรณกรรม วรรณคดีในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4

บทที่ 1 นมัสการมาตาปิตุคุณและนมัสการอาจารย์คุณ

- บทที่ 2 อิเหนา ตอนศึกกะหมังกูหนิง
 บทที่ 3 นิทานเวตาล (เรื่องที่10)
 บทที่ 5 หัวใจชายหนุ่ม
 บทที่ 6 ทุกข์ของชวานาในบทกวี
 บทที่ 7 มงคลสูตรคำฉันท์
 บทที่ 8 มหาชาติหรือมหาเวสสันดร
 วรรณคดีในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5
 บทที่ 1 มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี
 บทที่ 2 ลิลิตตะเลงพ่าย
 บทที่ 3 บทละครพุดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา
 บทที่ 4 คัมภีร์ฉันทศาสตร์ แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์
 บทที่ 5 โคลนติดล้อ ตอน ความนิยมเป็นเสมียน
 วรรณคดีในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6
 บทที่ 1 เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอน ขุนช้างถวายฎีกา
 บทที่ 2 สามก๊ก ตอน กวนอูไปรับราชการกับโจโฉ
 บทที่ 3 กาพย์เห่เรือ
 บทที่ 4 สามัคคีเภทคำฉันท์
 บทที่ 5 ไตรภูมิพระร่วง ตอน มนุสสภูมิ
 บทที่ 6 ขัตติยพันธกรณี

1.4 วิธีการดำเนินการวิจัย

1.4.1 ขั้นสำรวจและรวบรวมข้อมูล

ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องคำสอนในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดี
 วิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 นี้ โดยมีกรอบการศึกษาดังนี้

1.4.1.1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์

1.4.1.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

(1) แนวคิดกลวิธีการนำเสนอ

(2) แนวคิดเกี่ยวกับคำสอน

1.4.1.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

(1) หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย

(2) คำสอน

(3) กลวิธีการนำเสนอ

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยศึกษารวบรวมความรู้จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเหล่านี้เพื่อใช้เป็นพื้นฐานประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล

1.4.2 ชั้นเก็บข้อมูล

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากตัวบท (text) จากหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยเลือกศึกษาตัวบท จำนวน 6 เล่ม จำนวน 34 บท อันประกอบด้วย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 6 บท ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 6 บท ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 4 บท ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 7 บท ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 5 บท และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 6 บท

1.4.3 ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะวิเคราะห์คำสอนในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ก่อน เมื่อวิเคราะห์คำสอนแล้ว จะวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอคำสอนในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1.4.3.1 วิเคราะห์ตัวบท ได้แก่ วิเคราะห์คำสอนที่สื่อผ่านกลวิธีทางภาษาที่ปรากฏใน (text) จากหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยเลือกศึกษาตัวบท จำนวน 6 เล่ม จำนวน 34 บท อันประกอบด้วย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 6 บท ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 6 บท ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 4 บท ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 จำนวน 7 บท ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 จำนวน 5 บท และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 6 บท

1.4.3.2 วิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอที่กวีใช้สื่อความคิดผ่านวรรณคดีวรรณกรรมหรือหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ไปยังผู้เรียน เพื่อให้วรรณคดีวรรณกรรมนั้นมีคุณค่าน่าสนใจและสามารถดึงดูดใจผู้เรียนได้ นอกจากนี้ยังทำให้เห็นลักษณะเฉพาะในการสร้างสรรค์วรรณกรรมของกวี เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่านักวิชาการผู้ผลิตหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ได้แฝงชุดความคิดเกี่ยวกับคำสอนโดยผ่านกลวิธีการนำเสนออะไรบ้าง โดยศึกษาตามลำดับต่อไปนี้

การนำเสนอแนวคิดผ่านศิลปะทางภาษา โดยใช้โวหารภาพพจน์ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 มีการนำเสนอแนวคิดดังนี้

- 1) อุปมา (Simile)
- 2) อุปลักษณ์ (Metaphor)
- 3) นามนัย (Metonymy)
- 4) อติพจน์ (Hyperbole)

กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้กลวิธีทางศัพท์ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์
ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 มีกลวิธีทางศัพท์ดังต่อไปนี้

- 1) การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ (Rhetorical question)
- 2) การใช้ทัศนภาวะ (Modalition)
- 3) การใช้ประโยคที่แสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไข
- 4) การใช้เสียงที่หลากหลาย (Multivoicedness)

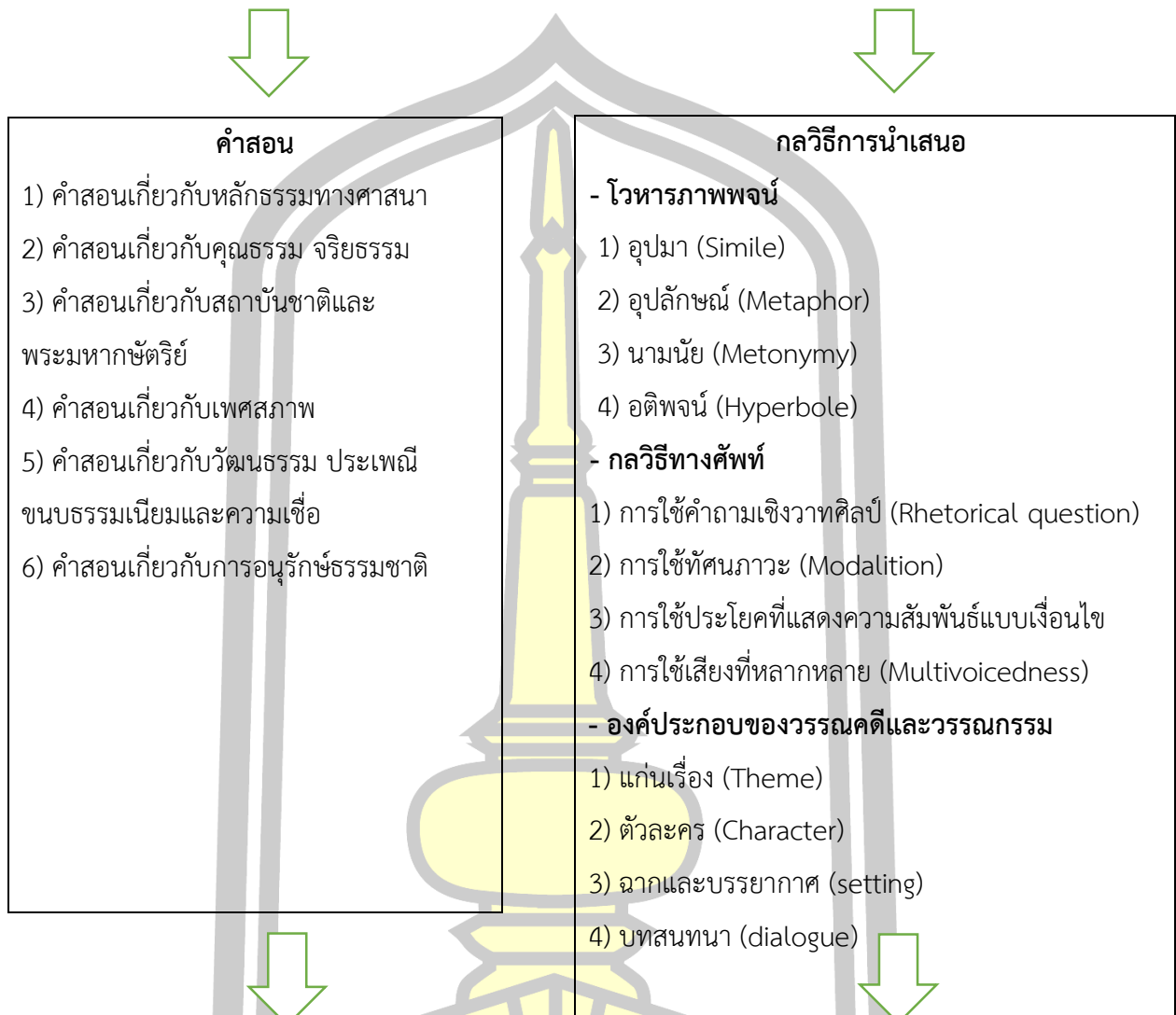
องค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรมในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์
ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ที่ใช้สำหรับวิเคราะห์คำสอนโดยผ่านองค์ประกอบดังนี้

- 1) แก่นเรื่อง (Theme)
- 2) ตัวละคร (Character)
- 3) ฉากและบรรยากาศ (setting)
- 4) บทสนทนา (dialogue)

จากแนวคิดที่จะนำมาวิเคราะห์ในการศึกษาเรื่อง “คำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย
วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6” สามารถนำมาสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยได้ดังนี้

หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6

คำถามในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6

ภาพที่ 1 แผนภูมิกรอบความคิดในการวิจัย

จากกรอบแนวคิดนี้ ผู้วิจัยจะนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นกรอบการศึกษา “คำถามในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6” นำมาแสดงให้เห็นขั้นตอนอย่างเป็นระบบทั้ง 3 กลวิธีดังนี้ ด้านแรก การนำเสนอแนวคิดผ่านศิลปะทางภาษา โดยใช้โวหารภาพพจน์ ด้านที่ 2 กลวิธีการนำเสนอคำถามโดยใช้กลวิธีทางศัพท์ และด้านที่ 3 องค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรม โดยได้คัดเลือกประเด็นในการนำเสนอคือศึกษาเฉพาะเนื้อหาที่เป็นคำถามที่แฝงไปด้วยค่านิยม ซึ่งนำเสนอผ่านความคิด ความรู้ ความเชื่อ และเหตุผล อาจจะเป็นคำถามโดยตรงหรือโดย

อ้อมก็ตาม โดยผู้วิจัยใช้กลวิธีวิธีการนำเสนอดังกล่าววิเคราะห์คำสอนที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ เพื่อให้เข้าใจคำสอนต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

คำสอน หมายถึง คำที่ใช้สำหรับเป็นคติเตือนใจให้แก่สมาชิกระดับต่าง ๆ ในสังคม และเป็นคำที่ใช้สำหรับแนะนำสิ่งที่ดีควรกระทำ และไม่ควรถูกกระทำ สั่งสอนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษอันเกิดมาจากผลของการกระทำ เพื่อโน้มน้าว/สั่งสอนให้นักเรียนผู้ได้ศึกษาต่อบทจากหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ให้มีความตระหนักถึงคุณธรรมจริยธรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมด้านอื่นในสังคมอันเป็นวิถีทางแห่งความสุขของชีวิต

วรรณคดีวิจักษ์ หมายถึง หนังสือเรียนที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนรายวิชาพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้วิชาภาษาไทย สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น-ปลาย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

กลวิธีวิธีการนำเสนอคำสอน หมายถึง กลวิธีที่ถูกเลือกใช้ในการถ่ายทอดคำสอนในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ซึ่งมีคำสอนประเภทต่าง ๆ ที่แฝงอยู่ด้วย เนื่องจากตัวบทแต่ละตัวบทผ่านการเลือกใช้ภาษาที่แฝงวัตถุประสงค์ หรือมีเจตนามุ่งหมายของการส่งสารสื่อไปยังนักเรียน โดยใช้การสื่อสารบางประการ ข้อความ ประเภทต่าง ๆ มักจะมีกลวิธีวิธีการนำเสนอที่แตกต่างกันไป

1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น

ในการอ้างอิงแหล่งที่มาของตัวบท ผู้วิจัยจะใช้ชื่อหนังสือ ชื่อบทและเลขหน้า เพื่อความชัดเจนของข้อมูล จะไม่ใช่ชื่อผู้แต่ง หรือสำนักพิมพ์เหมือนหลักการอ้างอิงทั่วไป เช่น ตัวบทเรื่องนิราศภูเขาทอง ในหนังสือเรียน วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ซึ่งอ้างอิงในบรรณานุกรม ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2562) วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1. พิมพ์ครั้งที่ 12 กรุงเทพฯ; โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. แต่ในการอ้างตัวบทในงานวิจัยนี้จะอ้างเป็น (วรรณคดีวิจักษ์ ม.1 เรื่องนิราศภูเขาทอง: 21)

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.7.1 ทำให้เข้าใจคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตร
แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

1.7.2 ทราบถึงกลวิธีการนำเสนอคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์
หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

1.7.3 เป็นแนวทางการวิเคราะห์หนังสือเรียนเล่มอื่นๆ ต่อไป

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม โดยได้นำเสนอแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา ตลอดจนงานวิจัยและบทความที่ศึกษาในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป การทบทวนวรรณกรรมในบทนี้ผู้วิจัยได้กล่าวถึงกรอบแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 3 ประเด็น ได้แก่

2.1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์

2.2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 แนวคิดกลวิธีการนำเสนอ

2.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับคำสอน

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3.1 หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์

2.3.2 คำสอน

2.3.3 กลวิธีการนำเสนอ

2.1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์

2.1.1 ความหมาย ความสำคัญ และวิวัฒนาการของหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย

หนังสือเรียนเป็นสื่อที่สำคัญในการจัดการเรียนรู้ ที่ช่วยให้ผู้เรียนบรรลุผลตามจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ ซึ่งมีผู้เรียกและให้ความหมายคล้ายกัน ได้แก่ แบบเรียน ตำราเรียน หนังสือเรียน ซึ่งภาษาอังกฤษใช้คำว่า text book, school book, course book

กระทรวงศึกษาธิการ (2552) กล่าวถึง หนังสือเรียน คือหนังสือแบบเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้สำหรับการเรียนในแต่ละระดับ และคือหนังสือแบบเรียนที่ได้รับอนุญาตให้ใช้จากกระทรวงศึกษาธิการ

ส่วน เจริญ บางแสน (2549) ให้คำนิยามของหนังสือเรียนไว้ว่า เป็นเอกสารทางวิชาการหรือกึ่งวิชาการที่เขียนเพื่อเผยแพร่ความรู้ไปสู่วงวิชาการ และหรือผู้อ่านทั่วไปที่เรียบเรียงขึ้นอย่างมีเอกภาพมีรากฐานทางวิชาการให้แก่สาขาวิชานั้นๆ โดยได้รับการพิมพ์เป็นรูปเล่มจากโรงพิมพ์หรือสำนักพิมพ์

อีกนัยหนึ่ง ฉวีลักษณ์ บุญยะกาญจน (2547) อธิบายว่า หนังสือเรียน คือ หนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการบังคับไว้ตามประกาศหรือคำสั่งของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งกำหนดออกมาทุกปีการศึกษา

นัยเดียวกัน จินตนา ไบกาชุยี (2542) ได้อธิบายว่า หนังสือเรียน (text book) คือ หนังสือประเภทหนึ่งที่รวบรวมวิชาความรู้ในหมวดวิชาใดวิชาหนึ่ง ซึ่งมีเนื้อเรื่องตรงตามหลักสูตรที่กำหนดไว้อย่างถูกต้องและครบถ้วน

อีกประการหนึ่งแบบเรียนหรือหนังสือเรียน วารี ถิระจิตร์ (2531) ได้อธิบายไว้ว่า คือ หนังสือที่นักเรียนในชั้นเรียนต่างๆ หนังสือที่บรรจุเนื้อหาตามหลักวิชา และกำหนดขึ้นเพื่อเป็นหลักสำหรับการเรียน และการสอนระหว่างครูกับนักเรียน หนังสือที่มีเนื้อหาครบถ้วน ตามที่หลักสูตรกำหนด จึงควรมีเนื้อหาหมาก แต่ไม่ควรมีรายละเอียดมากนัก ทั้งนี้ต้องคำนึงความสามารถทางการอ่านของเด็ก และไม่ใช่หนังสือที่นักเรียนจะอ่านจบเล่มได้ตลอดโดยลำพัง แบบเรียนหรือหนังสือเรียนของไทย มักจะถูกกำหนดรูปแบบเหมือนกัน จากกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ในเรื่องคำนำ สารบัญ บทที่และกิจกรรมท้ายบท การเขียนแบบเรียนหรือหนังสือเรียนต้องคำนึงถึงด้านเนื้อหา คือ ควรมีเนื้อหาที่สอดคล้องและตรงตามหลักสูตร ไม่เน้นข้อเท็จจริงมากเกินไป จนทำให้เนื้อหาเต็มไปด้วยข้อเท็จจริง ควรมีการยกตัวอย่างประกอบเนื้อหาที่เสนอ ควรอ่านเข้าใจง่าย ชัดเจน ไม่วกวน สับสนสอดแทรกทักษะที่สำคัญ วิธีการ เนื้อหาควรดึงดูดความสนใจของผู้เรียน โดยวิธีดึงประสบการณ์เดิมของผู้เรียนมาเชื่อมโยงกับความรู้ใหม่

หนังสือเรียนวิชาภาษาไทยเดิม ไม่ได้เรียกว่าหนังสือเรียนแต่เรียกว่าตำราเรียน ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย โดยในสมัยนั้นการเรียนการสอนไม่มีตำราเรียนที่ตายตัว ส่วนมากใช้วรรณกรรมที่แต่งโดยนักปราชญ์ใช้ในการอบรมสั่งสอน เช่น ไตรภูมิพระร่วง ราชครูในราชสำนักนั้นมีหน้าที่สอนผู้ที่มีฐานันดร ส่วนผู้ที่ไม่มีฐานันดรนั้นจำเป็นต้องไปศึกษาที่วัดโดยมีพระสอน ต่อมาในสมัยอยุธยา การศึกษามีลักษณะคล้ายกับสมัยสุโขทัย แต่มีตำราเรียนมากขึ้น และมีนักปราชญ์แต่งวรรณกรรมขึ้นมา มากจนทำให้มีวรรณกรรมที่ใช้ในการสอนกล่าวคือใช้เป็นตำราเรียนหลายเล่ม โดยผู้สอนจะหยิบเอาตำราเรื่องที่ตนถนัดมาสอน ตำราเรียนที่ปรากฏชัดในสมัยนั้นคือ ตำราเรียนจินตตามณี แต่งโดยพระโหราธิบดี ถือว่าเป็นตำราใช้สอนหลักภาษาไทยเล่มแรก ถึงอย่างนั้นการเรียนในสมัยนั้นไม่ได้เรียนหนังสืออย่างเดียวแต่เรียนวรรณกรรมควบคู่ไปด้วย สมัยต่อมาการเรียนการสอนของไทยนั้นได้มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ จนมาถึงสมัยราชการที่ 5 มีคำว่า “ตำราเรียน” ปรากฏเป็นครั้งแรก เนื่องจากมีการจัดตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ปี พ.ศ. 2414 นับว่าเป็นโรงเรียนแห่งแรกที่เข้าสู่ระบบ โดยโปรดเกล้าให้พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งขณะที่เป็นหลวงสารประเสริฐเป็นอาจารย์ใหญ่ ในการเปิดสอนระบบใหม่ โดยท่านได้แต่งแบบเรียนหลวงขึ้นจำนวน 6 เล่ม และได้มี

วิวัฒนาการมาเป็นลำดับ (ธวัช ปุณโณทก, 2555) จนถึงหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย หลักสูตรแกนกลาง
ขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

ในการจัดการเรียนการสอนภาษาไทยที่ผ่านมา พบว่า มีการแบ่งประเภทของหนังสือ
เรียนภาษาไทยได้เป็น 3 ประเภท คือ หนังสือเรียนเรียนทางภาษา หนังสือเรียนสอนอ่าน หนังสือเรียน
ทางวรรณคดี (เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล, 2550) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. หนังสือเรียนทางภาษา หมายถึง แบบเรียนที่กล่าวถึงหลักเกณฑ์ทางภาษา ได้แก่
หลักการประสมอักษร คือ การเอาสระ พยัญชนะ วรรณยุกต์ มาประสมกัน การวิเคราะห์คำ การ
วิเคราะห์ประโยคในขั้นต้นๆ ก็จะเป็นหลักเกณฑ์ง่าย ๆ เพื่อให้ นักเรียนสามารถอ่านออกเขียนได้ ต่อมา
จึงเป็นแบบเรียนที่เป็นการวิเคราะห์ยาก ตัวอย่างเช่น หลักภาษาของพระยาอุปกิตศิลปสาร เป็น
หนังสือวิเคราะห์ภาษาไทยทั้งในด้านเสียง การเขียนคำและประโยคนอกจากนั้นยังมีการเปลี่ยนแปลง
คำภาษาต่างๆ ที่นำมาใช้ในภาษาไทยนักเรียนจะต้องมีความรู้ในเรื่องลักษณะคำของภาษาต่างๆ ด้วย

หนังสือเรียนหรือแบบเรียนทางด้านภาษานี้ได้รวมถึงการใช้ภาษาด้วย
นอกจากนั้นยังมีแบบเรียนในด้านการแต่งคำประพันธ์ คือ การแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ด้วย และ
ถือว่าการแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนนี้ เป็นศิลปะชั้นสูง

2. หนังสือเรียนสอนอ่าน หนังสือเรียนประเภทนี้มักจะคู่กับหนังสือเรียนทางภาษา
คือเมื่อนักเรียนรู้จักการประสมอักษรเป็นคำแล้ว ก็ให้นักเรียนอ่านข้อความยาวๆ เพื่อให้นักเรียนมี
ความสามารถอ่านและเขียนได้ดียิ่งขึ้น ในสมัยที่มีหนังสือจินตตามณีเป็นแบบเรียนทางภาษา ก็มี
วรรณคดีต่างๆ เป็นแบบสอนอ่าน ในสมัยที่มีประถม ก กา ก็มีประถม ก กา หัดอ่าน และเมื่อมี
แบบเรียนใหม่ก็มี แบบสอนอ่านใหม่คู่กันก็มี

หนังสือเรียนสอนอ่านมีเนื้อหาต่างกัน และเป็นแบบเรียนที่บรรจุวิชาต่างๆ เพื่อ
เป็นความรู้แก่เด็กนักเรียนทั้งในด้านอาชีพ วัฒนธรรม และความรู้รอบตัว แบบเรียนประเภทนี้มักจะ
แต่งเป็นเรื่องสั้นๆ ผู้แต่งนำความรู้ที่อยู่รอบตัวมาแต่งเป็นเรื่องอ่านสนุกมักจะเป็นแบบเรียนในขั้นต้นๆ
เช่น แบบสอนอ่านมาตรฐานของ นายยง อิงควะทย์, บันไดก้าวหน้าของ กิ ร์ติวิทโยสาร, หนังสือชุด
สุดา-ควาวิ ของนายอภัย จันทวิมล

3. หนังสือเรียนทางวรรณคดี หมายถึง การนำเอาหนังสือวรรณคดีมาเป็นแบบเรียน
ในชั้นจะใช้คู่กับแบบสอนอ่าน ในตอนแรกจะเป็นการตัดตอนมาสั้นๆ และเรียนปีละเรื่องสองเรื่อง แต่
ต่อมาภายหลังได้มีการรวบรวมวรรณคดีของชาติเกือบทั้งหมด ฉะนั้นนักเรียนจึงได้เรียนรู้จักวรรณคดี
ต่างๆของชาติ เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาแล้วแบบเรียนทางวรรณคดีในรุ่นหลังยังมีจุดมุ่งหมายให้
นักเรียนฝึกทางด้านภาษาและให้ทำกิจกรรมต่างๆ ด้วย ซึ่งวรรณคดีที่สำคัญ ที่ตัดตอนมาได้แก่
ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลาย อิเหนา ตอน ศีกะหมังกุหนิง เป็นต้น

จากมุมมองปกติในสังคม พอจะกล่าวได้ว่า แบบเรียนหรือแบบเรียนเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ของผู้สอน เป็นเครื่องช่วยทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น ประหยัดเวลา ช่วยถ่ายทอดความรู้ ความคิดระหว่างครูผู้สอนกับนักเรียน ช่วยสร้างความเข้าใจได้อย่างรวดเร็ว หนังสือเรียนยังคงเป็นสื่อหลักที่มีบทบาทสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอนทั้งต่อผู้สอนและผู้เรียน หนังสือเรียนวิชาภาษาไทยที่ดีมีคุณภาพ มีเนื้อหาสาระถูกต้องครบถ้วน เหมาะสมกับความสามารถและวัยของผู้เรียนในแต่ละระดับชั้น จะสามารถกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ พัฒนาทักษะ เสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม และพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพบรรลุตามมาตรฐานและตัวชี้วัดที่หลักสูตรกำหนด

ทั้งนี้กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดว่า หนังสือเรียน คือ หนังสือที่สถานศึกษาให้นักเรียนจัดทำไว้ประกอบการเรียนตามรายวิชานั้นๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545) ดังนั้นหนังสือเรียนจึงหมายถึง เอกสารทางวิชาการที่มีการวิเคราะห์และสังเคราะห์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเรียบเรียงอย่างระบบ อาจเขียนเพื่อตอบสนองเนื้อหาทั้งหมดของรายวิชา หรือส่วนหนึ่งของวิชาหรือหลักสูตร

โดยความสำคัญของหนังสือเรียน จะอำนวยความสะดวกแก่ครูผู้สอน เป็นเครื่องมือสำคัญที่ครูผู้สอนใช้ตรวจสอบเนื้อหาที่หลักสูตรกำหนด ช่วยให้ครูเข้าใจขอบเขตของเนื้อหา สาระที่จำเป็นสำหรับนักเรียน เพื่อให้ครูสามารถตั้งจุดประสงค์เฉพาะแต่ละบทเรียนนั้นๆ ได้ยิ่งขึ้น ทำให้ครูสามารถกำหนดและจัดกิจกรรมประสบการณ์สำหรับนักเรียนเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ตามที่กำหนดไว้ โดยครูอาจให้กิจกรรมเพิ่มเติมแก่นักเรียน โดยการค้นคว้าหาคำตอบทำแบบฝึกหัดจากหนังสือเรียน ครูสามารถใช้หนังสือเรียนเป็นแนวสำหรับอ้างอิงหรือวางขั้นตอนในการเตรียมการสอนได้ดีขึ้น และยังอำนวยความสะดวกแก่นักเรียน โดยนักเรียนสามารถใช้หนังสือเรียนอ่าน ค้นคว้า เพื่อขยายประสบการณ์ และนักเรียนสามารถเตรียมการมาล่วงหน้าก่อนที่ครูสอน และนักเรียนสามารถใช้อ่านตามลำพัง เพราะมีภาพช่วยเพื่อพัฒนาการอ่านของตนเองด้วยตนเองได้ดี และนักเรียนสามารถใช้หนังสือเรียนทำแบบฝึกหัดหรือทบทวน (บันลือ พลฤกษ์วัน, 2533)

นอกจากนั้นหนังสือเรียนยังมีความสำคัญในมิติที่เป็นสื่อการสอนประเภทวัสดุสิ่งพิมพ์ ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ได้ด้วยตัวเอง เป็นสื่อที่มีความเป็นนามธรรมสูง เป็นสื่อพื้นฐานที่ทุกชั้นเรียนใช้เพื่อสะดวกในการเรียนการสอน มีคุณค่าทั้งครูและนักเรียน และที่สำคัญหนังสือเรียนเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอน เนื่องจากหนังสือเรียนถูกใช้ในทุกระดับของการจัดกระบวนการจัดการเรียนการสอน การทำเอกสารประกอบการสอน ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติหรือทดลองในบางสาระวิชา ใช้ในการประเมินผลการศึกษา ใช้ค้นคว้าเพิ่มเติมเพื่อขยายความรู้ ใช้เป็นสื่อถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของผู้เขียนส่งผ่านไปยังนักเรียน ดังมีผู้กล่าวว่าตำราหรือหนังสือเรียนมีคุณสมบัติไม่ขึ้นกับเวลา ผู้อ่านสามารถนำมาอ่านได้ทุกโอกาสที่ต้องการเก็บรักษาง่ายและใช้ได้สะดวก

ระบบการศึกษาในปัจจุบัน กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ผู้ใช้หลักสูตรดังกล่าวคือโรงเรียน และครู ต้องมีหน้าที่เป็นผู้ กำหนดรายละเอียด ในเรื่องของรายวิชา จำนวนชั่วโมงในการจัดการเรียนการสอน รวมถึงการวัดผล และประเมินผล เพื่อให้ให้นักเรียนได้มีทักษะกระบวนการ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ และที่สำคัญคือ มีเนื้อหาตามหลักสูตรกำหนด ด้วยเหตุนี้โรงเรียน และครูจะต้องเป็นผู้กำหนดเนื้อหาสาระ รวมถึงการ เลือกรหัสเรียนเพื่อตอบสนองต่อการเรียนการสอน แต่พบว่าหนังสือเรียนที่ครูเลือกในบางโรงเรียน นั้น ไม่สอดคล้องกับสาระ จึงทำให้มีการจัดทำสื่อของตนเองเพิ่ม เช่น ใบงาน ใบความรู้ หรือเอกสาร ประกอบการสอนอื่นๆ ประกอบกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 มุ่งเน้นให้ นักเรียนเกิดทักษะกระบวนการ การคิดวิเคราะห์ และการแก้ปัญหา มากกว่าการยึดเนื้อหาเพียงอย่าง เดียวจึงทำให้รูปแบบหรือลักษณะการใช้หนังสือเรียนของครูเปลี่ยนไป (อนุรักษ์ วงศ์แก้ว, 2552)

สรุปความว่า แบบเรียนหรือหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย หมายถึง แบบเรียนหรือ หนังสือเรียนที่ใช้ในการเรียนการสอนในระดับชั้นต่างๆ โดยรวบรวมวิชาความรู้ในหมวดวิชาใดวิชา หนึ่ง ซึ่งมีเนื้อเรื่องตรงตามหลักสูตรที่กำหนดไว้อย่างถูกต้องและครบถ้วน ซึ่งแบบเรียนภาษาไทยแต่ ละช่วงชั้น จะแทรกเนื้อหาทางด้านหลักภาษารวมถึงชนิดของคำไทยเข้าด้วย หนังสือเรียนวิชา ภาษาไทยนั้นมีวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน ในสมัยนั้นไม่ได้เรียกว่าแบบเรียนหรือ หนังสือเรียน แต่เรียกว่าตำราเรียน ต่อมาในสมัยราชกาลที่ 5 จึงเกิดแบบเรียนขึ้นเนื่องจากการศึกษา เข้าระบบ และมีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับจนถึงหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยปัจจุบัน ตามหลักสูตร แกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 ส่วนหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยนั้นมีความสำคัญต่อระบบ การศึกษาของสังคมไทย เพราะถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งต่อความรู้ ความคิดต่างๆ ที่มีประโยชน์ ต่อผู้เรียน เมื่อผู้เรียนได้ศึกษาหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยก็จะได้รับความรู้ ความคิดที่แทรกอยู่ใน หนังสือเล่มนั้นๆ ตามระดับชั้น และสามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ อีกอย่าง หนึ่งหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยมีความสำคัญต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอน ทำหน้าที่เป็นสิ่งเร้า และกระตุ้นความสนใจของนักเรียนได้เกิดการเรียนรู้ มีความสำคัญต่อครู และนักเรียน เสริมสร้าง ความรู้ความเข้าใจระหว่างเรียน เป็นสื่อกลางระหว่างครูและนักเรียนให้สามารถสื่อสารกันได้อย่าง ถูกต้อง นักเรียนสามารถใช้ในการศึกษด้วยตนเองและเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญ

2.1.2 หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์

วรรณคดีวิจักษ์ รายวิชาพื้นฐานภาษาไทย เป็นหนังสือเรียนที่สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำขึ้น เพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนรายวิชาพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้ วิชาภาษาไทย สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยนำบทวิเคราะห์วรรณคดีพร้อมทั้งตัวบทวรรณคดีเลือกมาให้ให้นักเรียนได้ศึกษา โดยพิจารณาจากสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน

พุทธศักราช 2551 สารที่ 5 ท. 5.1 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนเข้าใจและแสดงความคิดเห็นวิจารณ์วรรณคดี วรรณกรรมอย่างเห็นคุณค่า และนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังส่งเสริมและกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล นำไปสู่ความรู้ความเข้าใจ ความรู้สึกนึกคิดและวิถีชีวิตของบรรพบุรุษ ชาบซึ่งในวรรณคดี วัฒนธรรมทางภาษาและความเป็นไทย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551a)

วรรณคดี หมายถึง หนังสือที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดี มีคุณค่า ซึ่งคำว่า วรรณคดีได้ปรากฏอยู่ในโบราณคดีสโมสร โดยตั้งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใน พ.ศ. 2450 เพื่อส่งเสริมการประพันธ์ เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีและมีปรากฏในราชกฤษฎีกาการตั้งวรรณคดีสโมสรเมื่อ พ.ศ. 2457 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวหนังสือที่จัดว่าเป็นวรรณคดี เช่น กวีนิพนธ์ นิทาน ละครไทย ละครพูด พงศาวดาร เป็นต้น

วิจักษ์ หมายถึง ที่รู้แจ้ง ที่เห็นแจ้ง ฉลาด มีสติปัญญา เชี่ยวชาญ

วิจักษ์วรรณคดี หมายถึง การพิจารณาว่าหนังสือนั้น ๆ แต่งดีอย่างไร ใช้ถ้อยคำไพเราะลึกซึ้งกินใจหรือมีความงามอย่างไร มีคุณค่า ให้ความรู้ ข้อคิด คติสอนใจ หรือชี้ให้เห็นสภาพชีวิต ความคิดความเชื่อของคนในสังคมอย่างไร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551 ก)

ส่วนหลักการวิจักษ์วรรณคดีที่สำคัญ มีดังนี้

1. อ่านอย่างพินิจพิจารณา เป็นการอ่านโดยการวิเคราะห์ตั้งแต่ชื่อเรื่อง เช่น บทละครพูดเรื่อง “เห็นแก่ลูก” เมื่ออ่านชื่อเรื่องแล้วมักจะคิดต่อไปว่าใครเป็นผู้เห็นแก่ลูกประวัติผู้แต่ง คำนำ คำนิยม สารบัญ ไปจนถึงเนื้อเรื่องย่อ และบรรณานุกรม ซึ่งจะช่วยให้เราเข้าใจเนื้อหาของ การแต่งแรงบันดาลใจในการแต่ง

2. ค้นหาความหมายพื้นฐานของบทประพันธ์ความหมายพื้นฐานหรือความหมายตามตัวอักษร ผู้อ่านสามารถค้นหาได้จากข้อความที่กวีได้นำเสนอไว้ว่าใคร ทำอะไร ที่ไหน ผลเป็นอย่างไร โดยมีหลักการค้นหาความหมายของบทประพันธ์ ดังนี้

1) ค้นหาความหมายตามตัวหนังสือ คือ คำใดที่ไม่เข้าใจได้ทันทีที่สามารถค้นหาความหมายและคำอธิบายศัพท์จากพจนานุกรมหรืออภิธานศัพท์ เช่น

สามยอดตลอดระยะเวลายับ

วะวะวะบสลับพรรณ

ข้อฟ้าตระการกลจะหยัน

จะเยาะยั่วที่ข้มพร

บราลีพิลาศศุภจรูญ

นภศูลประภัสสร

หางหงส์ผจงพิจิตรงอน

ดุจกวัจนภาลัย

(สามัคคีเภทคำฉันท์)

จากบทประพันธ์ศัพท์ที่จะต้องค้นหา ได้แก่ ระเบียบ หมายถึงพราวแพรว วับวาม (แสงหรือรัศมี) ซ่อฟ้า หมายถึงตัวไม้ที่ติดอยู่บริเวณหน้าบ้านรูปเหมือนหัวนาคชูขึ้นเบื้องบนตระการ หมายถึงงาม กล หมายถึงเหมือน ทิฆัมพร หมายถึงท้องฟ้า เป็นต้น

2) ค้นหาความหมายแฝง คือ ความหมายที่ต้องตีความ ซึ่งผู้แต่งอาจใช้คำที่เป็นสัญลักษณ์ เพื่อเสนอสารอันเป็นความคิดหลักของผู้แต่ง เช่น

นาคีมิพิขเพียง	สุริโย
เลื่อยบ่ทำเคโซ	แฉ่มซ่า
พิขน้อยยั้งโยโส	แมลงป่อง
ชูแต่หางเองอ้า	อวดอ้างฤทธิ์
	(โคลงโลกนิติ)

จากบทประพันธ์ข้างต้นกล่าวถึง ภูเขาใหญ่มีพิขมากเทียบเท่ากับความร้อนของดวงอาทิตย์แต่ท่าทางการเลื่อยกลับเคลื่อนไปอย่างช้าๆ ไม่แสดงให้รู้ว่ามิพิขมาก ซึ่งต่างจากแมลงป่องมีพิขเพียงเล็กน้อยอยู่ที่หาง กลับชูหางอวดพิขอันน้อยนิด ความหมายของโคลงบทนี้พิจารณาความหมายแฝงได้ว่า ภูเขาใหญ่ (นาคิ) เป็นสัญลักษณ์ของผู้ที่เปี่ยมไปด้วยอำนาจแต่ไม่โอ้อวดแสดงตนในขณะที่แมลงป่อง เป็นสัญลักษณ์แทนผู้ที่มีอำนาจน้อยแต่ชอบแสดงฤทธิ์เดชอวดอ้างอกนาจอันน้อยนิดที่ตนมี

3) ค้นหาข้อคิดอันเป็นประโยชน์ เป็นการค้นหาข้อคิดคติเตือนใจที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ กวีมักสอดแทรกทัศนะ ข้อคิด คติสอนใจเรื่องต่างๆ ไว้ในเนื้อเรื่องของวรรณคดีผู้อ่านควรอ่านอย่างพิจารณาเพื่อค้นหาคุณค่าจากวรรณคดีเรื่องที่อ่าน เช่น เรื่องนิราศภูเขาทอง ตอนที่กล่าวถึงองค์เจดีย์ที่ชำระธุรดุโธรมมีรอยแตกร้าว ดังความว่า

ทั้งองค์ฐานรานร้าถึงแก้วแฉก	เผยอแยกยอดสุดก็หลุดหัก
โอ้เจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก	เสียดายนักนิกน่าน้ำตากระเด็น
กระนั้นหรือชื่อเสียงเกียรติยศ	จะมีหมดลวงหน้าทันตาเห็น
เป็นผู้ดีมีมากแล้วยากเย็น	คิดก็เป็นอนิจจังเสียทั้งนั้น

(นิราศภูเขาทอง)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีเปรียบรอยแตกร้าวของเจดีย์ว่าเหมือนเกียรตินิยมชื่อเสียง เป็นสิ่งที่ไม่จีรังยั่งยืน ข้อคิดที่สื่อสารมายังผู้อ่าน คือ ชีวิตคนเราอาจประสบกับความเปลี่ยนแปลงซึ่งเป็นสิ่งธรรมดาของโลก คนมั่งมีก็อาจเป็นคนจนได้ เมื่อสุขก็อาจทุกข์ได้ มียศได้ก็เสื่อมยศได้มีลาภได้ก็เสื่อมลาภได้ ทุกสิ่งล้วนเป็นอนิจจังไม่แน่นอน

4) รับรู้อารมณ์ของบทประพันธ์ พยายามพิจารณาเมื่อรับรู้ความรู้สึกและอารมณ์ที่กวีสอดแทรกในบทประพันธ์เช่นนิราศนรินทร์กวีกล่าวถึงยามที่ต้องจากคนรักได้พรรณนาความรู้สึกอาลัยรักที่มีต่อนางผู้เป็นที่รักว่า เมื่อต้องแยกจากกันราวกับได้ปลิดหัวใจไปจากตัว หากแบ่งหัวใจออกเป็น 2 ซีกได้ ซีกแรกจะเอาติดตัวไปด้วย ส่วนอีกซีกจะฝากไว้กับนาง ดังความว่า

จำใจจากแม่เปลื้อง	ปลิดอก อรเอย
เยียวว่าแต่เดียวยก	แยกได้
สองซีกแล่งทรวงตก	แตกภาค ออกแม่
ภาคพี่ไปหนึ่งไว้	แนบเนื้อนวลถนอม
	(นิราศนรินทร์)

5) พิจารณาการใช้กลวิธีในการแต่งคำประพันธ์กลวิธีในการแต่งคำประพันธ์เป็นวิธีสร้างความรู้สึกนึกคิดของกวีช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจทัศนะและนัยสรุปของกวีหรือเนื้อเรื่องได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่าการบอกเล่าด้วยถ้อยคำ และวิธีการตรงไปตรงมาดังจะเห็นได้จากปมปัญหาของเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนที่เป็นปมความขัดแย้งเรื่องความรักระหว่างชายสองหญิงหนึ่ง จนในที่สุดได้นำไปสู่การคลี่คลายปมปัญหาด้วยการประหารชีวิตนางวันทอง ซึ่งเป็นจุดจบที่น่าเศร้าสลดใจ แต่ก็เป็นกลวิธีที่ทำให้เรื่องนี้อยู่ในใจผู้อ่านมายาวนาน เพราะกวีสร้างความรู้สึกค้างคาใจความไม่สมหวังของตัวละคร

6) ความงามความไพเราะของภาษา พิจารณาการสรรคำและการเรียบเรียงคำให้เป็นตามลำดับอย่างไรไพเราะเหมาะสมและการใช้โวหารก่อให้เกิดจินตภาพ อารมณ์และความรู้สึกเช่นกวีเลือกใช้คำที่มีความหมายว่า งาม อย่างเหมาะสม จากบทละครพูดคำฉันท์เรื่อง มัทนะพาธา

อำอรุณแอร่มระเรื่อรุจี	ประดุมโนภิมรยร์ติ	ณแรกกรัก
แสงอรุณวิโรจน์นภาประจักษ์	แฉล้ม เฉลา และโสภี	นักษะฉันไต
หญิงและชาย ณ ยามระตืออุทัย	สว่าง ณ กลางมลละไม	ก็ฉันนั้น
	(บทละครพูดคำฉันท์เรื่อง มัทนะพาธา)	

ทั้งนี้ก็มีสักสอดแทรกแนวคิด คติสอนใจ และปรัชญาชีวิตไว้ทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้ เกิดความรู้สึกประทับใจและมีอารมณ์ร่วมไปกับกวี ดังนั้นวรรณคดีจึงมีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ ซึ่งมี ทั้งคุณค่าด้านเนื้อหา คุณค่าด้านวรรณศิลป์และคุณค่าด้านสังคม นอกจากนี้วรรณคดียังเป็นเครื่องเชิดชูอารยธรรมของชาติในการเป็นหลักฐานทางโบราณคดี ทำให้คนในชาติสามารถรับรู้เรื่องราวในอดีต การอ่านวรรณคดีจึงเป็นการส่งเสริมให้ผู้อ่านมีสุนทรียะทางอารมณ์เข้าใจความจริงของชีวิตมากยิ่งขึ้น และช่วยจรรโลงสังคมอีกด้วย

ตามที่ได้ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง วรรณคดีสำหรับจัดการเรียนการสอน ภาษาไทย ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ลงวันที่ 18 ตุลาคม 2545 เป็นแนวปฏิบัติในการนำ วรรณคดี วรรณกรรมปัจจุบัน และวรรณกรรมท้องถิ่นไปใช้จัดการเรียนการสอนภาษาไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้กำหนดวรรณคดีที่ใช้เรียนละที่เสนอให้เลือกเรียนแต่ละช่วงชั้น เพื่อให้การการจัดการเรียน การสอนภาษาไทย สาระที่ 5 วรรณคดีและวรรณกรรม เป็นไปด้วยดีมีประสิทธิภาพ มีความเป็น เอกภาพ และอนุรักษ์วรรณคดีไทยอันเป็นสมบัติของชาติไทย โดยกำหนดดังนี้

1. ในแต่ละช่วงชั้น ให้เรียนวรรณคดีที่กำหนด รวม 6 เรื่อง ดังรายชื่อข้างท้าย ประกาศนี้ โดยเลือกเรียนปีละ 2 เรื่อง ให้มีความหลากหลายของเนื้อหาและความยากง่ายของเรื่อง อย่างเหมาะสมในแต่ละชั้นปี ในกรณีที่เป็นวนรณคดีเรื่องยาว อาจเลือกตอนที่เสนอไว้เป็นตัวอย่าง หรือ ตอนอื่น ๆ ที่มีคุณค่าและเหมาะสม พิจารณาเทียบเคียงให้อยู่ในระดับเดียวกันกับตอนที่เสนอไว้ อาจเรียนตอนใดตอนหนึ่งหรือมากกว่า 1 ตอนก็ได้ ในกรณีที่เป็นวนบถสั้น ๆ ควรเลือกจำนวนบทให้มาก พอและเหมาะสมตามศักยภาพของผู้เรียน

2. นอกจากวรรณคดี 6 เรื่อง ที่กำหนดให้นักเรียนแต่ละช่วงชั้นแล้ว ให้เลือกเรียน วรรณคดีจากตัวอย่างรายชื่อที่เสนอไว้ หรือวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ที่มีคุณลักษณะในระดับใกล้เคียงกัน รวมทั้งเลือกเรียนวรรณกรรมปัจจุบันและวรรณกรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่า เหมาะแก่วัยและศักยภาพของ ผู้เรียนด้วย

ทั้งนี้ควรจัดให้ผู้เรียนได้เรียนวรรณคดี วรรณกรรมปัจจุบันและวรรณกรรมท้องถิ่น จำนวนเรื่องและจำนวนตอนที่พอเหมาะแก่เวลา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

2.1.3 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

อีกนัยหนึ่ง สาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาของไทยไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ดังนี้

วิสัยทัศน์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคน ซึ่งเป็น กำลังของชาติให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็น พลเมืองไทยและเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรง เป็นประมุขมีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้งเจตคติที่จำเป็นต่อการศึกษาต่อการประกอบอาชีพและ

การศึกษาตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญบนพื้นฐานความเชื่อว่า ทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ

หลักการ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหลักการที่สำคัญดังนี้

1. เป็นหลักสูตรการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มีจุดหมายและมาตรฐานการเรียนรู้ เป็นเป้าหมายสำหรับพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณธรรมบนพื้นฐานของความเป็นไทยควบคู่กับความเป็นสากล
2. เป็นหลักสูตรการศึกษาเพื่อปวงชน ที่ประชาชนทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคและมีคุณภาพ
3. เป็นหลักสูตรการศึกษาที่สนองการกระจายอำนาจ ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น
4. เป็นหลักสูตรการศึกษาที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นทั้งด้านสาระการเรียนรู้ เวลาและการจัดการเรียนรู้
5. เป็นหลักสูตรการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
6. เป็นหลักสูตรการศึกษาสำหรับการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัยครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย สามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้และประสบการณ์

จุดหมาย หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุขมีศักยภาพในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพ จึงกำหนดเป็นจุดหมายเพื่อให้เกิดกับผู้เรียนเมื่อสำเร็จการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

1. มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัย และปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
2. มีความรู้ ความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้เทคโนโลยี และมีทักษะชีวิต
3. มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีสุขนิสัย และรักการออกกำลังกาย
4. มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
5. มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย อนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมมีจิตสำนึกที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

สมรรถนะสำคัญของผู้เรียนและคุณลักษณะอันพึงประสงค์

ในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดสมรรถนะสำคัญและคุณลักษณะอันพึงประสงค์หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งให้ผู้เรียนเกิดสมรรถนะสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

1. ความสามารถในการสื่อสาร เป็นความสามารถในการรับและส่งสารมีวัฒนธรรมในการใช้ภาษาถ่ายทอดความคิด ความรู้ความเข้าใจ ความรู้สึก และทัศนะของตนเองเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและประสบการณ์อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองและสังคม รวมทั้งการเจรจาต่อรองเพื่อขจัดและลดปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ การเลือกรับหรือไม่รับข้อมูลข่าวสารด้วยหลักเหตุผลและความถูกต้อง ตลอดจนการเลือกใช้วิธีการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพโดยคำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อตนเองและสังคม

2. ความสามารถในการคิด เป็นความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การคิดสังเคราะห์ การคิดอย่างสร้างสรรค์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และการคิดเป็นระบบ เพื่อนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้หรือสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับตนเองและสังคมได้อย่างเหมาะสม

3. ความสามารถในการแก้ปัญหา เป็นความสามารถในการแก้ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เผชิญได้อย่างถูกต้องเหมาะสมบนพื้นฐานของหลักเหตุผล คุณธรรมและข้อมูลสารสนเทศ เข้าใจความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม แสวงหาความรู้ ประยุกต์ความรู้มาใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาและมีการตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพโดยคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อตนเอง สังคมและสิ่งแวดล้อม

4. ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต เป็นความสามารถในการนำกระบวนการต่าง ๆ ไปใช้ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การทำงาน และการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยการสร้างเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล การจัดการปัญหาและความขัดแย้งต่าง ๆ อย่างเหมาะสม การปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสภาพแวดล้อมและการรู้จักหลีกเลี่ยงพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ที่ส่งผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น

5. ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเป็นความสามารถในการเลือก และใช้เทคโนโลยีด้านต่าง ๆ และมีทักษะกระบวนการทางเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาตนเองและสังคม ในด้านการเรียนรู้การสื่อสาร การทำงาน การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ ถูกต้อง เหมาะสม และมีคุณธรรม

2.1.4 สาระและมาตรฐานการเรียนรู้ภาษาไทย

กระทรวงศึกษาธิการ (2551) ได้กำหนดว่า ภาษาไทยเป็นทักษะที่ต้องฝึกฝนจนเกิดความชำนาญในการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร การเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อนำไปใช้ในชีวิตจริง ดังนี้

1. การอ่าน การอ่านออกเสียงคำ ประโยค การอ่านบทร้อยแก้ว คำประพันธ์ชนิดต่าง
2. การอ่านในใจ เพื่อสร้างความเข้าใจ และการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ความรู้จากสิ่งที่อ่าน เพื่อนำไป ปรับใช้ในชีวิตประจำวัน
3. การเขียน การเขียนสะกดตามอักษรวิธี การเขียนสื่อสาร โดยใช้ถ้อยคำและรูปแบบต่าง ๆ ของการเขียน ซึ่งรวมถึงการเขียนเรียงความ ย่อความ รายงานชนิดต่าง ๆ การเขียนตามจินตนาการวิเคราะห์วิจารณ์ และเขียนเชิงสร้างสรรค์
4. การฟัง การดู และการพูด การฟังและดูอย่างมีวิจารณญาณ การพูดแสดงความคิดเห็นความรู้สึกพูดลำดับเรื่องราวต่าง ๆ อย่างเป็นเหตุเป็นผล การพูดในโอกาสต่าง ๆ ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และการพูดเพื่อโน้มน้าวใจ
5. หลักการใช้ภาษาไทย ธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของภาษาไทย การใช้ภาษาให้ถูกต้องเหมาะสมกับโอกาสและบุคคล การแต่งบทประพันธ์ประเภทต่าง ๆ และอิทธิพลของภาษาต่างประเทศในภาษาไทย
6. วรรณคดีและวรรณกรรม วิเคราะห์วรรณคดีและวรรณกรรมเพื่อศึกษาข้อมูลแนวความคิด คุณค่าของงานประพันธ์และความเพลิดเพลิน การเรียนรู้และทำความเข้าใจบทเห็บบทร้องเล่นของเด็กเพลงพื้นบ้านที่เป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่าของไทย ซึ่งได้ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดค่านิยมขนบธรรมเนียมประเพณี เรื่องราวของสังคมในอดีต และความงดงามของภาษา เพื่อให้เกิดความซาบซึ้งและภูมิใจในบรรพบุรุษที่ได้สั่งสมสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ไว้ดังนี้

สาระที่ 1 การอ่าน

มาตรฐาน ท 1.1 ใช้กระบวนการอ่านสร้างความรู้และความคิดเพื่อนำไปใช้ตัดสินใจแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตและมีนิสัยรักการอ่าน

สาระที่ 2 การเขียน

มาตรฐาน ท 2.1 ใช้กระบวนการเขียน เขียนสื่อสาร เขียนเรียงความ ย่อความและเขียนเรื่องราวในรูปแบบต่าง ๆ เขียนรายงานข้อมูลสารสนเทศและรายงานการศึกษาค้นคว้าอย่างมีประสิทธิภาพ

สาระที่ 3 การฟัง การดู และการพูด

มาตรฐาน ท 3.1 สามารถเลือกฟังและดูอย่างมีวิจารณญาณ และพูดแสดงความคิดเห็นความรู้สึกในโอกาสต่าง ๆ อย่างมีวิจารณญาณและสร้างสรรค์

สาระที่ 4 หลักการใช้ภาษาไทย

มาตรฐาน ท 4.1 เข้าใจธรรมชาติของภาษาและหลักภาษาไทย การเปลี่ยนแปลงของภาษาและพลังของภาษา ภูมิปัญญาทางภาษา และรักษาภาษาไทยไว้เป็นสมบัติของชาติ

สาระที่ 5 วรรณคดีและวรรณกรรม

มาตรฐาน ท 5.1 เข้าใจและแสดงความคิดเห็น วิเคราะห์วรรณคดีและวรรณกรรมไทย อย่างเห็นคุณค่าและนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงหลักสูตรได้มีการกำหนดคุณภาพของผู้เรียน ภาษาไทยเมื่อจบชั้นมัธยมศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) ได้ดังนี้

1. อ่านออกเสียงบทร้อยแก้วและบทร้อยกรองเป็นทำนองเสนาะได้ถูกต้องและเข้าใจ ดีความแปลความ และขยายความเรื่องที่อ่านได้ วิเคราะห์วิจารณ์เรื่องที่อ่าน แสดงความคิดเห็นโต้แย้ง และเสนอความคิดใหม่จากการอ่านอย่างมีเหตุผลคาดคะเนเหตุการณ์จากเรื่องที่อ่านเขียนกรอบ แนวคิดผังความคิด บันทึกลงย่อความ และเขียนรายงานจากสิ่งที่อ่าน สังเคราะห์ประเมินค่า และนำ ความรู้ความคิดจากการอ่านมาพัฒนาตน พัฒนาการเรียน และพัฒนาความรู้ทางอาชีพ และนำความรู้ ความคิดไปประยุกต์ใช้แก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต มีมารยาทและมีนิสัยรักการอ่าน

2. เขียนสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ โดยใช้ภาษาได้ถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์ย่อ ความจากสื่อที่มีรูปแบบและเนื้อหาที่หลากหลาย เรียงความแสดงแนวคิดเชิงสร้างสรรค์โดยใช้โวหาร ต่างๆ เขียนบันทึก รายงานการศึกษาค้นคว้าตามหลักการเขียนทางวิชาการ ใช้ข้อมูลสารสนเทศในการอ้างอิงผลิตผลงานของตนเองในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งสารคดีและบันเทิงคดี รวมทั้งประเมินงานเขียน ของผู้อื่นและนำมาพัฒนางานเขียนของตนเอง

3. ตั้งคำถามและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่ฟังและดู มีวิจรรย์ญาณในการ เลือกรเรื่องที่ฟังและดู วิเคราะห์วัตถุประสงค์ แนวคิด การใช้ภาษา ความน่าเชื่อถือของเรื่องที่ฟังและดู ประเมินสิ่งที่ฟังและดูแล้วนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต มีทักษะการพูดในโอกาสต่าง ๆ ทั้งที่เป็น ทางการและไม่เป็นทางการโดยใช้ภาษาที่ถูกต้อง พูดแสดงทรรศนะโต้แย้ง โน้มน้าว และเสนอแนวคิด ใหม่อย่างมีเหตุผล รวมทั้งมีมารยาทในการฟัง ดู และพูด

4. เข้าใจธรรมชาติของภาษา อิทธิพลของภาษา และลักษณะของภาษาไทย ใช้คำ และกลุ่มคำสร้างประโยคได้ตรงตามวัตถุประสงค์ แต่งคำประพันธ์ประเภท กาพย์ โคลง ร่ายและฉันท์ ใช้ภาษาได้เหมาะสมกับกาลเทศะและใช้คำราชาศัพท์และคำสุภาพได้อย่างถูกต้อง วิเคราะห์หลักการ สร้างคำในภาษาไทยอิทธิพลของภาษาต่างประเทศในภาษาไทยและภาษาถิ่น วิเคราะห์และประเมิน การใช้ภาษาจากสื่อสิ่งพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์

5. วิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีและวรรณกรรมตามหลักการวิจารณ์วรรณคดีเบื้องต้นรู้ และเข้าใจลักษณะเด่นของวรรณคดี ภูมิปัญญาทางภาษาและวรรณกรรมพื้นบ้าน เชื่อมโยงกับการ เรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และวิถีไทย ประเมินคุณค่าด้านวรรณศิลป์ และนำข้อคิดจากวรรณคดีและ วรรณกรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง

วรรณคดีเป็นมรดกที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นมรดกทางปัญญาของคนในชาติ วรรณคดีเป็นเสมือนกระจกเงาสท้อนภาพของสังคมในอดีตให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ด้วยว่ากวีมักนำเสนอ

สภาพสังคมในสมัยที่ตนมีชีวิตอยู่ด้วยการสอดแทรกไว้ในงานเขียนของตน ทำให้ผู้อ่านได้รับความรู้ด้านต่างๆ เช่น ด้านประวัติศาสตร์สังคมศาสตร์ภาษาศาสตร์ปรัชญา เป็นต้นนอกจากนี้ยังมีคติธรรมอันเป็นแนวทางในการพัฒนาความคิดจิตใจและโลกทัศน์ของผู้อ่านด้วยการนำข้อคิดจากวรรณคดีมาใช้ในชีวิตจริง

การอ่านวรรณคดีที่แท้จริงคือการพยายามทำความเข้าใจในบทประพันธ์ให้กระจ่างแจ้งและควรใช้จินตนาการสร้างจินตภาพให้ปรากฏและเกิดอารมณ์คอยตามความรู้สึกของกวีที่ได้ประพันธ์วรรณคดีขึ้น อย่างไรก็ตามผู้อ่านต้องสามารถเข้าไปอยู่ในสภาพเหตุการณ์สมมติในวรรณคดีเพราะจะทำให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจเนื้อหาได้อย่างถ่องแท้ด้วยการพินิจพิเคราะห์อย่างมีเหตุผล

2.1.5 คำสอนในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์

เนื่องจากว่าเมืองไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กวีจึงมีความคิดฝังใจเกี่ยวกับความเชื่อและความศรัทธาในศาสนา ก่อได้ที่จะนำความรู้ ความคิด ความเชื่อ และความศรัทธานั้นแทรกลงไปในงานวรรณคดีของตน จะเห็นว่า งานวรรณคดีไทยก็มีหลายเรื่องที่มีแหล่งกำเนิดมาจากพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาหลักที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือ และกวีไม่ได้แทรกคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างเดียว แต่ได้แทรกวิธีการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี และคติธรรมต่างๆ ที่ใช้ในการดำเนินชีวิต ฯลฯ กล่าวได้ว่า วรรณคดีไทยหลายเรื่องมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาทั้งทางตรงและทางอ้อม กวีได้รับแรงบันดาลใจมาจากคำสอนในทางศาสนามาประยุกต์ใช้กับสภาพความเป็นอยู่ของคนในสังคมในยุคนั้นๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการ และสามารถนำความรู้ที่ไปประกอบอาชีพและมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จึงถ่ายทอดความนึกคิดของตนให้ผู้อื่นได้รับรู้ในรูปของงานวรรณศิลป์

วรรณคดีวิจักษ์ รายวิชาพื้นฐานภาษาไทย เป็นหนังสือเรียนที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานจัดทำขึ้น เพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนรายวิชาพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้วิชาภาษาไทย สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยนำบทวิเคราะห์วรรณคดีพร้อมทั้งตัวบทวรรณคดีที่เลือกมาให้ให้นักเรียนได้ศึกษาโดยพิจารณาจากสาระและมาตรฐานการเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เนื้อหาของวรรณคดีวิจักษ์นั้น เป็นเนื้อที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้นำบทวรรณคดีและวรรณกรรมบางตอนมาจัดเข้าไว้ในบทเรียน ซึ่งส่วนมากเป็นวรรณคดีที่ใช้สอนให้ผู้อ่านได้นำโยชน์จากการอ่านไปใช้ได้ โดยนำเสนอผ่านตัวละคร ฉาก และอื่นๆ ของเรื่อง เนื่องจากเป็นวรรณคดี วรรณกรรมส่วนมากแต่งขึ้นมานาน จึงมีเนื้อหาที่สอดคล้องกับคำสอนที่ยึดหลักพระพุทธศาสนาเป็นหลักและคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคม เพราะวรรณคดีและวรรณกรรมนั้นถือว่าเป็นเครื่องมือในการสอนพลเมืองในสมัยนั้น

จากประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง วรรณคดีสำหรับจัดการเรียนการสอนภาษาไทย ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 เป็นแนวปฏิบัติในการนำวรรณคดี วรรณกรรมปัจจุบัน และ วรรณกรรมท้องถิ่นไปใช้จัดการเรียนการสอนภาษาไทยที่กล่าวไปข้างต้น พบว่าหนังสือเรียนวิชา ภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็นระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 6 จำนวน 6 เล่มแต่ละ เล่ม ประกอบด้วยคติธรรม คำสอนที่แทรกอยู่ในเนื้อหาในบทนั้นๆ ตามความเหมาะสมแก่ช่วงชั้น

สำหรับเนื้อหาในบทต่างๆแต่ละช่วงชั้นนั้น ไม่ได้มีความสอนประเภทเดียวกันนั้น แต่ได้ แทรกคำสอนประเภทต่างๆ ฉะนั้นจึงไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่า วรรณคดี วรรณกรรมเรื่องนี้มีคำสอน ประเภทนี้แทรกอยู่ เช่น หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 บทที่ 1 เรื่องนิราศภูเขาทอง มีลักษณะการแต่งแบบวรรณคดีนิราศทั่วไป แต่ได้แทรกคำสอนประเภทต่างๆ ไว้ด้วย เช่น คำ สอนทางพระพุทธศาสนา อธิบายถึงการไม่ควรผิดศีลข้อที่ 5 กล่าวคือ ไม่ควรดื่มสุราเพราะทำให้มีน เมาขาดสติ ดังตัวอย่างว่า

โอ้บาปกรรมน้ำนรกเจียวอกเรา ให้มีวเมาเหมือนหนึ่งบ้าเป็นน่าอาย

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 19)

จะเห็นได้ว่า วรรณคดี วรรณกรรมแต่ละเรื่องมิได้มุ่งคำสอนประเภทเดียวกันนั้น แต่มุ่ง คำสอนประเภทต่างๆ ดังนั้นการจัดเนื้อหาในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 จึง ไม่สามารถจัดประเภทได้อย่างชัดเจน แต่สามารถสรุปเนื้อหาในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ดังนี้

วรรณกรรม วรรณคดีในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

บทที่ 1 นิราศภูเขาทอง

นิราศภูเขาทองเป็นวรรณคดีประเภทนิราศ ได้รับการยกย่องว่าเป็นนิราศเรื่องที่ดีที่สุด ของสุนทรภู่ (พ.ศ. 2329 - 2398) ท่านแต่งนิราศเรื่องนี้จากการเดินทางไปนมัสการเจดีย์ภูเขาทอง ที่ กรุงเทพมหานคร (จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน) เนื้อหาของนิราศภูเขาทองนั้น มีความคำสอนประเภท ต่างๆ แทรกอยู่ มีการสอนให้จักรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นที่เคารพสูงสุดในแผ่นดิน ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

สิ้นแผ่นดินสิ้นนามตามเสด็จ ต้องเที่ยวเตร็ดเตร่หาที่อาศัย

แม้กำเนิดเกิดชาติใด

ขอให้ได้เป็นค่าฝ่าธุลี ฯลฯ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 19)

และยังมีคำสอนต่างๆ รวมถึงคำสอนเกี่ยวกับปรัชญาทางพระพุทธศาสนาอีกด้วย
ดังตัวอย่างคำประพันธ์ ว่า

พระนิพพานปานประหนึ่งศีระชาด	ด้วยไรรัญญาติยากแค้นถึงแสนเข็ญ
ทั้งโลกซ้ากรรมชดวิบัติเป็น	ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา ฯลฯ
	(วรรณคดีวิจักขณ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 18)

บทที่ 2 โคลงโลกนิติ

โคลงโลกนิติมีเนื้อหาที่เป็นคำสอนและให้คติเตือนใจ นิยมแต่งเป็นโคลงสี่สุภาพ มีที่มาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ของอินเดียสมัยโบราณ ในรัชกาลที่ 3 มีพระราชประสงค์ให้จารึกสุภาษิตคำสอนลงบนแผ่นศิลา เพื่อประดับไว้ภายในวัดพระเชตุพนฯ พระองค์ทรงพระโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรทรงชำระโคลงโลกนิติสำนวนนวนเก่า พบว่า โคลงโลกนิติที่ชำระทั้งหมด 593 บท เป็นคำสอนที่ให้ข้อคิดเตือนใจ และให้ข้อแนะนำที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนในสังคม มุ่งสอนให้เป็นคนดีและปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องในสังคม สอนให้นำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข เนื้อหาที่พบในหนังสือวรรณคดีวิจักขณ์ มีจำนวนทั้งหมด 13 บท ประกอบด้วยบทที่ 24, 57, 76, 87, 130, 185, 186, 231, 282, 312, 392, 407, 417 มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

สนิมเหล็กเกิดแต่เนื้อ	ในตน
กินกัดเนื้อเหล็กจน	กร่อนขร้า
บาปเกิดแต่ตนคน	เป็นบาป
บาปย่อมทำโทษซ้ำ	ใส่ผู้บาปเอง

(วรรณคดีวิจักขณ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 42)

บทที่ 3 สุภาษิตพระร่วง

ความหมายของ สุภาษิต คือ ถ้อยคำที่กล่าวดีแล้ว เป็นถ้อยคำหรือข้อความที่สืบทอดกันมาอย่างช้านาน เป็นคติคำสอนเพื่อเตือนสติลูกหลาน ชี้แนะให้ประสบความสำเร็จ โดยนิยมใช้คำสั้น ๆ แต่ให้ความหมายลึกซึ้งกินใจในเรื่องที่ดีและเป็นประโยชน์แก่การดำเนินชีวิต ในเรื่องสุภาษิตพระร่วงนั้น เป็นสุภาษิตเก่าแก่ที่สุดของไทย ที่ปรากฏเป็นหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษร เชื่อว่าแต่งในสมัยสุโขทัย เพราะคำบางบทในสุภาษิตพระร่วง มีปรากฏในวรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น เช่น เรื่องลิลิตพระลอ สุภาษิตพระร่วงเกิดจากการรวบรวมสุภาษิตคำสอนเก่าเข้าไว้ด้วยกัน แล้วร้อยเรียงให้สัมผัสคล้องจองกันไปได้โดยไม่มีการจัดแบ่งหมวดหมู่ สามารถแบ่งเนื้อหาคำสอนในเรื่องได้ ดังนี้

1. สอนให้เห็นความสำคัญของความรู้ เช่น “เป็นคนเรียนความรู้”
2. สอนให้เห็นความสำคัญประเพณี เช่น “ประเพณีตามบวรพระบอบ” สืบทอดประเพณีที่เคยปฏิบัติมา
3. สอนให้เห็นความสำคัญกับญาติพี่น้อง เช่น “อย่ารักห่างกว่าชิด” หมายถึงให้ความสำคัญแก่ญาติพี่น้องมากกว่าคนอื่นที่ไม่ใช่สายเลือด
4. สอนให้ทำสิ่งที่เหมาะสมแก่กาลเทศะ เช่น “ยลครุยต่อหน้า ยอข้าเมื่อแล้วกิจ” การจะชมผู้ใดให้เหมาะสมแก่โอกาส
5. สอนให้มองการไกล เช่น “อย่าย่อเหตุแต่ใกล้” อย่ามองเฉพาะเรื่องหน้าที่ตนเอง
6. สอนให้ระมัดระวังตัว อย่าหาเรื่องใส่ตัว อย่าประมาท เช่น “เดินทางอย่าเดินเปลี่ยว” อย่าเดินทางตามลำพังควรมีเพื่อนไปด้วยเพื่อความปลอดภัย
7. ให้มีใจหนักแน่น ไม่เชื่อข่าวลือ เช่น “ระบือระบิลอย่าฟังคำ” อย่าเสียอารมณ์เป็นนิสัย

คำสอนในเรื่องสุภาษิตพระร่วงครอบคลุมการปฏิบัติทั้งต่อตนเองและผู้อื่น หากปฏิบัติตามคำสอนเหล่านี้จะทำให้ประสบความสำเร็จต่อหน้าที่การงานและการดำเนินชีวิตให้มีความสุขหลุดพ้นจากภัยอันตรายรอบตัวได้ มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

ปางสมเด็จพระร่วงเจ้า	เฝ้าแผ่นภพสุโขทัย
มลักเห็นในอนาคต	จึงผายพจนประภาษ
เป็นอนุศาสนกถา	สอนคนนารชน
ท้าวรธาคลพิงเพียร	เรียนอำรุงผดุงอาตม์
อย่าเคลื่อนคลาดคลาถ้อย	เมื่อน้อยให้เรียนวิชา
ให้หาสินเมื่อใหญ่	อย่าไผ่เอาทรัพย์ท่าน
อย่าริระรานแก่ความ	ประพฤติดามบวรพระบอบ
เอาแต่ชอบเสียผิด	อย่าประกอบกิจเป็นพาล
อย่าอวดหาญแก่เพื่อน	เข้าเถื่อนอย่าลืมหว่า
หน้าศึกอย่าอนใจ	ไปเรือนท่านอย่านั่งนาน
การเรือนตนเร่งคิด	อย่านั่งชิดผู้ใหญ่
อย่าไผ่สูงให้พันคักดี	ที่รักอย่าดูถูก
ปลูกไมตรีอย่ารู้ร้าง	สร้างกุศลอย่ารู้โรย

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาษิตพระร่วง: 57)

บทที่ 4 กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา

กาพย์เรื่องพระไชยสุริยาถือเป็นวรรณคดีที่มีคุณค่านานัปการ ทั้งการอ่านการเขียน ความเพลิดเพลินจากเรื่องเล่า รวมถึงการกล่าวถึงพรรณไม้และสัตว์ป่า ความไพเราะจากคำประพันธ์ และคติธรรมคำสอน ซึ่งคำสอนบทนี้ มีคำสอนหลายประเภทด้วยกัน แต่ละคำสอนนั้นส่วนมากเป็นคำสอนเบื้องต้น สามารถประพฤติปฏิบัติตามได้ทุกวัย และสอนสิ่งแวดล้อมต่างๆ มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

ข้าเฝ้าเหล่าเสนา	มีกิริยาอัชฌาศัย
พ่อค้ำมาแต่ไกล	ได้อาศัยในพารา
ไพร่ฟ้าประชาชี	ชาวบุรีก็ปรีดา
ทำไร่ข้าวไถนา	ได้ข้าวปลาแลสาลี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, กาพย์พระไชยสุริยา: 81)

สอนให้รู้จักบุญคุณของครูบาอาจารย์ พ่อแม่ พระรัตนตรัย เทวดา ซึ่งแสดงถึงความกตัญญูกตเวที มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

สระธุสะจะขอไหว้	พระศรีรัตนไตรสรณา
พ่อแม่แลครูบา	เทวดาในราศี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, กาพย์พระไชยสุริยา: 81)

บทที่ 5 ราชาริราช ตอน สมิิงพระรามอาสา

ราชาริราช ตอนสมิิงพระรามอาสา เป็นการทำสงครามระหว่างพม่ากับมอญ เนื้อเรื่องไม่ได้เป็นเพียงบันทึกเหตุการณ์เชิงประวัติศาสตร์เหมือนพงศาวดารเรื่องอื่น ๆ เท่านั้น อีกทั้งยังให้ข้อคิดจากพฤติกรรมของตัวละครในแง่มุมต่าง ๆ ด้วย ซึ่งมีคำสอนเกี่ยวกับจริยธรรมและคุณธรรม และคำสอนประเภทอื่นๆ แทรกอยู่เป็นจำนวนมาก รวมถึงคำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์อีกด้วย มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

“ข้าพเจ้าจะขอรับอาสาสู้รบกว่าจะสิ้นชีวิต ถ้าพระองค์โปรดอนุญาตความสองประการนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็จะยอมรับพระราชทานรางวัลอยู่ด้วยพระองค์สืบไป”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, ราชาริราช ตอน สมิิงพระรามอาสา: 122)

บทที่ 6 กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน

กาพย์เห่ชมเครื่องคาว-หวาน เป็นความงดงามของวรรณคดีที่สะท้อนให้เห็นความประณีต ละเอียดละอ่อนของชนชาติไทยที่บรรจงประดิษฐ์ประดอยโภชนาหารนานาชนิดให้เลิศด้วยรสชาติแลเวลาด้วยรูปลักษณ์ และสะท้อนความเป็นอยู่ของคนไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้อย่างเด่นชัด คำสอนที่แทรกอยู่ในบทนี้ ส่วนมากเป็นคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี การทำอาหารของไทย มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

สีกวาอาหารไทยใช้ไร้ค่า	สืบทอดมาหลายยุคหลายสมัย
เป็นเอกลักษณ์ประจำค่าน่าภูมิใจ	เคียงคู่ควรคนไทยใฝ่นิยม
ทั้งรูปลักษณ์หลากรสงดงามนัก	เสลาสลักวางอย่างเหมาะสม
เพียงลองลิ้มอิมใจอิมอารมณ์	ชวนชื่นชมวัฒนธรรมล้ำค่าเอย

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน: 135)

วรรณกรรม วรรณคดีในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

บทที่ 1 โคลงภาพพระราชพงศาวดาร

โคลงภาพพระราชพงศาวดารเกิดขึ้นจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกสรรเรื่องในพงศาวดาร และให้ช่างเขียนที่มีฝีมือเขียนรูปภาพและให้มีโคลงบอกเรื่องราวพงศาวดารตรงที่เขียนรูปภาพประจำไว้ทุกกรอบ เนื้อหาที่ปรากฏในวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 มีทั้งหมด 2 โคลงภาพ 10 บท มีเรื่องย่อแบ่งออกเป็น 2 ตอน ไม่เพียงแต่เป็นพงศาวดารบอกเล่าประวัติศาสตร์อย่างเฉยเท่านั้น แต่ยังได้แทรกคำสอนประเภทต่างๆ เข้าไปในเนื้อหาอีกด้วย คำสอนที่แทรกอยู่ในโคลงภาพพระราชพงศาวดารนั้น ส่วนมากเป็นคำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ ความกตัญญูต่อสามีของตน แสดงถึงความป็นหญิงที่แท้จริง เนื่องจากเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำสงครามของพระมหากษัตริย์ มีตัวอย่างคำประพันธ์ ดังนี้

นงคราญองค์เอกแก้ว	กษัตริย์
มานมนันส์กตเวที	ยิ่งล้ำ
เกรงพระราชสามี	มลายพระ ชนม์เฮย
ขับคเชนทรเช่นค้ำ	สะอึกสู้อัสกร

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, โคลงภาพพระราชพงศาวดาร: 25)

ดังนี้

และคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี โดยสอนไม่ให้ละทิ้ง ดังตัวอย่างคำประพันธ์

ภูบาลบำเหน็จให้	โทษถนอม ใจนอ
พันไม้อย่อมอยู่ยอม	มอดม้วย
พระโปรดเปลี่ยนโทษปลอม	พันรูป แทนพ่อ
พันกราบทูลทัดด้วย	ท่านทั้งประเพณี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, โคลงภาพพระราชพงศาวดาร: 27)

บทที่ 2 บทเสภาสามัคคีเสวก ตอน วิศวกรรมาและสามัคคีเสวก

บทสามัคคีเสวก ตอนวิศวกรรมาและสามัคคีเสวกเป็นบทสำหรับขับอธิบายนำเรื่องในการพอรำตอนต่าง ๆ เป็นตัวอย่างที่ดีแสดงให้เห็นว่าวรรณคดีชั้นเยี่ยมนั้นนอกจากจะเสนอความคิดอันเป็นจริงสำหรับมนุษย์ทุกชาติทุกภาษาแล้ว ยังช่วยสนับสนุนให้คนในชาติภูมิใจในชาติของตนและปลุกเร้าใจให้สามัคคีปรองดองกัน ซึ่งตอนวิศวกรรมามีเนื้อหากล่าวถึง ความสรรเสริญพระวิศวกรรมาผู้เป็นเทพเจ้าแห่งการก่อสร้างและการช่างนานาชนิดกล่าวถึงความสำคัญของศิลปะที่มีต่อชาติ การแสดงระบำเริ่มจากพระวิศวกรรมาออกมารำ ซึ่งได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความรักชาติ โดยแสดงถึงศิลปะประจำชาติ มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

อันชาติใดไร้ช่างชำนาญศิลป์	เหมือนนารินไร้โฉมบรรโลมสง่า
ใครใครเห็นไม่เป็นที่จำเรียวตา	เขาจะพากันเหย้าให้อับอาย
ศิลปกรรมนำใจให้สร้างโคก	ช่วยบรรเทาทุกข์ในโลกให้เหือดหาย
จำเรียวตาพาใจให้สบาย	อีกร่างกายก็จะพลอยสุขสราญ
แม้ผู้ใดไม่นิยมชมสิ่งงาม	เมื่อถึงยามเศร้าอรุณาสงสาร
เพราะขาดเครื่องระงับดับรำคาญ	โอสถใดจะสมานซึ่งดวงใจ
เพราะการช่างนี้สำคัญอันวิเศษ	ทุกประเทศนานาทั้งน้อยใหญ่
จึงยกย่องศิลปกรรมนั้นทั่วไป	ศรีวิไลวิลาศดีเป็นศรีเมือง

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, บทเสภาสามัคคีเสวกฯ: 39)

และตอนสามัคคีเสวก มุ่งแสดงความคิดที่ว่า ชาติจะดำรงอยู่ได้เราก็ราชการจะต้องให้ความร่วมมือกับพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นผู้นำประเทศ โดยคำนึงถึงหน้าที่ของตนเป็นใหญ่ มีความเคร่งครัดในระเบียบวินัย แต่ต้องมีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินและที่สำคัญที่สุดคือต้องมีความสามัคคีปรองดอง มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

เหล่าเสวกตทที่ทะเลสาบ
รักชาตินครังคตงวินัย

ควรรคตถึงหน้าทีนั้นเป็นใหญ่
สมานใจจงรักพระจักรี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, บทเสภาสามัคคีเสวกฯ: 40)

บทที่ 3 ศิลajarik หลักที่ 1

วรรณคดีที่บันทึกลงบนแผ่นศิลาซึ่งเรียกกันว่า “ศิลajarik” หรือ “จาริก” ลักษณะศิลajarik เป็นแท่งศิลารูปสี่เหลี่ยมยอดแหลมปลายมน สูง 1 เมตร 11 เซนติเมตร มีถ้อยคำจาริก 4 ด้านมีเนื้อหาที่แบ่งเป็น 3 ตอนใหญ่ ๆ เนื้อหากล่าวถึงพระราชประวัติของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่เกี่ยวกับพระราชจริยาวัตรตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์จนกระทั่งเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติ สถาปนาเมืองของกรุงสุโขทัย สถาปสังคม การเมือง การปกครอง ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนา และการสวดดีพระเกียรติพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และกล่าวถึงอาณาเขตอันกว้างใหญ่ของกรุงสุโขทัยในรัชสมัยของพระองค์ แต่นอกจากวัตถุประสงค์หลักของการจาริกแล้ว ศิลajarik นั้นยังได้แทรกคำสอนประเภทต่างๆ ลงไปอีก ด้วย ซึ่งคำสอนแต่ละประเภทนั้นส่วนมากเป็นคำสอนเกี่ยวกับการประพฤติ ปฏิบัติตน ให้ดีงาม ความกตัญญูตวเวทิต่อบุพการีชน การดำรงชีวิตด้วยการประอาชีพสุจริต มีตัวอย่างดังคำประพันธ์ที่ว่า

พ่อกูจิ่งขึ้นชื่อกูชื่อพระรามคำแหง เพราะกูฟุ้งข้างขุนสามชน

เมื่อชั่วพ่อกู กูบ่าเรอแก่พ่อกู กูบ่าเรอแก่แม่กู

กูได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแก่พ่อกู

กูได้หมากส้มหมากหวานอันใดอันกินอร่อยกินดี กูเอามาแก่พ่อกู

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, ศิลajarik หลักที่ 1 : 52)

บทที่ 5 กภาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง

กภาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดงมีเนื้อหาเล่าเรื่องการเดินทางไปพระพุทบาทและชมธรรมชาติอันน่าตื่นตาตื่นใจที่พบเห็นระหว่างทาง เริ่มต้นจากบทชมริ้วขบวนการเดินทาง บทชมสัตว์บกทั้งสัตว์ใหญ่เล็ก บทชมนก บทชมไม้ทั้งไม้ดอกไม้ผล บทชมสัตว์น้ำ และปิดท้ายด้วยการบอกข้อมูลเกี่ยวกับกวี จุดประสงค์ของกวี และวิธีอ่านโคลงให้ไพเราะ เป็นจำนวนกภาพย์ทั้งสิ้น 108 บท และโคลง 133 บทที่คัดมาให้เรียนในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์เป็นตัวอย่งบทที่ให้ความรู้เรื่ององธรรมชาติ และได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับเรื่ององธรรมชาติ ถ้าธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ย่อมส่งผลต่อมนุษย์โลก เพราะฉะนั้นควรดูแลรักษาธรรมชาติไว้ดังคำประพันธ์ที่ว่า

บทที่ 7 กลอนดอกสร้อยรำพึงในป่าช้า

พระยาอุปกิตศิลปสารได้ประพันธ์กลอนดอกสร้อยรำพึงในป่าช้า จากต้นฉบับแปลของ เสฐียรโกเศศ มีเรื่องย่อกล่าวถึงในเวลาเย็นใกล้ค่ำชายผู้หนึ่งเข้าไปนั่งอยู่ในวัดชนบทแห่งหนึ่งที่มีแต่ความเงียบสงบ เมื่อได้ยินเสียงระฆังย่าบอกเวลาใกล้ค่ำ เขาเห็นชานาพากันจูงวัวควายเดินทางกลับบ้าน เมื่อสิ้นแสงตะวันได้ยินเสียงหรีดหิ่งห้อยและเสียงเกราะในคอกสัตว์ นำแสงที่จับอยู่บนหอระฆังก็ส่งเสียงร้อง ณ บริเวณโคนต้นโพธิ์ ต้นไทรนั่นเอง มีหลุมฝังศพต่าง ๆ อยู่มากมาย ความเงียบสงบและความวิเวกก่อให้เกิดความรู้สึกซาบซึ้งในสังขารของชีวิต ท่านผู้นั้นจึงรำพึงรำพันออกมาเป็นบทกวีว่า แม้ผู้ดีมีจน นาย โพร่ นักรบ กษัตริย์ ต่างก็มีจุดจบคือความตายเหมือนกัน ทุกสิ่งทุกอย่างไม่เที่ยง และยังมีคำสอนประเภทอื่นๆ ที่แทรกอยู่อีกด้วย ส่วนใหญ่เป็นคำสอนเกี่ยวกับปรัชญาทางพระพุทธศาสนา มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

สกุลเอ๋ยสกุลสูง	ชักจูงจิตฟูซุกดีศรี
อำนาจนำความสง่าอันทรี	ความงามนำให้มีไมตรีกัน
ความร่ำรวยอวยสุขให้ทุกอย่าง	เหล่านั้ต่างรอดตายทำลายชันร
วิถีแห่งเกียรติยศทั้งหมดนั้น	แต่ล้วนผันมาประจบหลุมศพเอย

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, กลอนดอกสร้อยรำพึงในป่าช้า: 127)

วรรณกรรม วรรณคดีในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

บทที่ 1 บทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูก

บทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูก มีเนื้อเรื่องกล่าวถึงพระยาภักดีดินฤนาถกับนายลำเค็ยเป็นเพื่อนสนิทนายลำ นายลำมีบุตรสาวชื่อ ลออ เมื่ออายุได้ 2 ขวบ นายลำถูกตัดสินจำคุกเป็นเวลา 10 ปีฐานทุจริต พระยาภักดีจึงอุปการะแม่ลออเป็นบุตรบุญธรรม 15 ปีต่อมา นายลำมาที่บ้านพระยาภักดีในสภาพสิ้นเนื้อประดาตัวหวังพึ่งพาแม่ลออที่กำลังจะแต่งงาน แต่พระยาภักดีไม่ยินยอมให้นายลำแสดงตนว่าเป็นบิดาของแม่ลออ เพราะเกรงว่าบุตรสาวจะอับอายและถูกสังคมรังเกียจ จึงเสนอเงินให้แก่ นายลำ 100 ชั่ง แต่ นายลำไม่ยอมจนทั้งคู่เกือบต้องใช้กำลัง ครั้นแม่ลออกลับบ้านก็ได้สนทนากับนายลำ นายลำจึงได้รับรู้ความรู้สึกของแม่ลออที่มีต่อตนในฐานะผู้ให้กำเนิดและไม่อาจลบภาพบิดาที่แสนดีในมโนภาพของแม่ลออได้ นายลำยอมจากไปโดยไม่บอกความจริงแก่แม่ลออ ซึ่งเนื้อเรื่องนั้นไม่ได้เป็นบทละครพูดที่ทำให้เกิดความเพลิดเพลินแต่อย่างเดียว แต่ยังได้แทรกคำสอนประเภทต่างๆ ลงไปอีกด้วย คำสอนส่วนใหญ่เป็นคำสอนเรื่องการประกอบอาชีพสุจริต เนื่องจากนายลำเค็ยติดคุกเพราะประกอบอาชีพทุจริต แต่เมื่อเห็นแก่ลูกจึงตั้งใจประพฤติตนใหม่ เพื่อให้ไม่ขาดตกบกพร่องในหน้าที่ของพ่อ หรือความเป็นชาย มีตัวอย่างดังคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

นายล้า. “ขอรับ ผมจะตั้งใจทำมาหากินในทางอันชอบธรรมจริงๆ ทีเดียว ถ้าผม
น่าจะคิดโยกโย้ไปอย่างใดอย่างหนึ่งอีก ขออย่าให้ผมแคล้วอาญาจักรเลย.”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3, บทละครพูดเรื่อง เห็นแก่ลูก: 37)

บทที่ 2 นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณีตอนพระอภัยหนีนางผีเสื้อสมุทร

นิทานคำกลอน เรื่อง พระอภัยมณี เป็นผลงานที่ดีและสมบูรณ์ที่สุดของสุนทรภู่ ทั้งด้านเนื้อเรื่อง สำนวนภาษา และคติสอนใจ โดย “พระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร” เป็นเนื้อเรื่องตอนหนึ่งจากหนังสือ พระอภัยมณี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ มีเนื้อเรื่องกล่าวถึงตอนพระอภัยมณีและศรีสุวรรณพระอนุชาเดินทางออกจากบ้านเมืองหลังถูกทำวสุทศน์เนรเทศ พระอภัยมณีครองคู่กับนางผีเสื้อจนมีบุตรคนหนึ่งชื่อ สิ้นสมุทร จนถึงตอนพระอภัยมณีพร้อมกับสิ้นสมุทรหนีไปเกาะแก้วพิสดารได้ ซึ่งคติธรรมคำสอนในบทนี้ มีคำสอนหลายประเภท ซึ่งสอดคล้องกับตัวละครในเรื่อง เช่น คำสอนเกี่ยวกับสิ่งที่ลูกควรประพฤติต่อพ่อ แม่ คำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติปฏิบัติธรรมย่อมนำไปสู่ความสุขที่แท้จริง คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คำสอนเกี่ยวกับความเชื่อต่างๆ คำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อผู้ที่มีพระคุณ มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

สิ้นสมุทรสุดแสนสงสารแม่	ข้าเลี้ยงแลดูหน้าน้ำตาไหล
จึงกราบกรานมารดาแล้วว่าไป	จะเข้าใกล้ทูนหัวลูกกลัววัน
เมื่อวานนี้ตีข้าน้อยไปหรือ	ระบมมือเหมือนกระตูกลูกจะหัก
ซึ่งรักลูกลูกก็รู้ยู่ว่ารัก	<u>มิใช่จักลืมนคุณกรุณา</u>
ถึงตัวไปใจลูกยังผูกติด	พอปลดปลิดเรื่องจระจะมาหา
อย่ากริ้วโกรธโปรดปรานเถิดมารดา	ไปไสยาอยู่ในถ้ำให้สำราญ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3, นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี
ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร: 71,72)

บทที่ 3 พระบรมราชาโชวาท

พระบรมราชาโชวาท คือ คำสอนของกษัตริย์ที่พระราชทานแก่กลุ่มชนต่าง ๆ เป็นได้ทั้งคำพูดหรือบทพระราชนิพนธ์ ส่วนมากจะเป็นคำพูด แล้วจึงนำมาตีพิมพ์เผยแพร่ เป็นคำสอนที่มีคุณค่านำมาเป็นแบบในการดำเนินชีวิต เช่น สอนให้รู้จักประหยัดอดออม สอนให้อย่าถือตัวว่าตนเกิดมาเป็นลูกกษัตริย์ สอนให้อยู่ในระเบียบวินัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นคุณค่าของการศึกษา จึงส่งพระราชโอรสไปศึกษาที่ต่างประเทศ เพื่อจะได้นำความรู้กลับมาพัฒนาประเทศ

โดยพระองค์ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่พระเจ้าลูกยาเธอที่จะเสด็จไปศึกษาต่างประเทศในหลักปฏิบัติอันสมควร ซึ่งคำสอนนั้นมีหลายประเภทด้วยกัน มีตัวอย่างคำสอนดังนี้

“...ถ้าจะถือว่าเกิดมาเป็นเจ้านายแล้วนี่ ๑ อยู่จนตลอดชีวิตก็เป็นสบายดังนั้น จะไม่ผิตอันใดกับสัตว์ดิรัจฉานอย่างเลวนัก สัตว์ดิรัจฉานมันเกิดมากิน ๑ นอน ๑ แล้วก็ตาย แต่สัตว์บางอย่างยังมีหนังมีเขามิกระดุกเป็นประโยชน์ได้บ้าง แต่ถ้าคนประพฤติดังอย่างสัตว์ดิรัจฉานแล้ว จะไม่มีประโยชน์อันใดยิ่งกว่าสัตว์ดิรัจฉานบางพวกไปอีก...”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3, พระบรมราโชวาท: 48)

บทที่ 4 อิศรญาณภาษิต

อิสรญาณภาษิต หรือที่เรียกกันว่า เพลงยาวเจ้าอิสรญาณ หรือภาษิตอิสรญาณก็มี ผู้ทรงนิพนธ์คือหม่อมเจ้าอิสรญาณ มีเนื้อหาเป็นคำสั่ง สอนแบบเตือนสติ และแนะนำเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติให้เป็นที่พอใจของผู้อื่น โดยเฉพาะผู้ที่มีอำนาจมากกว่า สอนว่าควรจะทำอย่างไรจึงจะอยู่ในสังคมได้โดยปราศจากภัยแก่ตน ทำอย่างไรจึงจะประสบความสำเร็จสมหวังบางตอนก็เน้นเรื่องการเห็นคุณค่าและ ความสำคัญของผู้อื่นโดยไม่สบบประมาทหรือดูแคลนกัน โดยทั้งนี้การสอนบางครั้งอาจเป็นการบอกตรงๆ หรือบางครั้งก็สอนโดยคำประชดประชันเหน็บแนม เนื้อหาส่วนใหญ่จะสั่งสอนให้คนมีปัญหา ไม่หลงใหลกับคำเยินยอ สอนให้รู้จักคิดไตร่ตรองก่อนพูด รู้จักเคารพผู้อาวุโส รู้จักทำตามผู้ใหญ่แนะนำรู้จักกตัญญูผู้ใหญ่ มีตัวอย่างคำประพันธ์ดัง

ชายข่าวเปลือกหญิงข่าวสารโบราณว่า	น้ำพึ่งเรือเสื่อพึ่งป่าอชฌาสัย
เราก็จิดคิดดูเล่าเขาก็ใจ	รักกันไว้ดีกว่าชังระวังการ...๑

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3, อิศรญาณภาษิต: 103)

วรรณกรรม วรรณคดีในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4

บทที่ 1 นมัสการมาตาปิตุคุณและนมัสการอาจารย์คุณ

พระยาศรีสุนทรโวหารได้นำคำภาษาบาลีมาแปลและเรียบเรียงแต่งเป็นบทร้อยกรอง มีสัมผัสคล้องจองท่องจำง่าย สามารถพรรณนาความได้อย่างไพเราะจับใจ หากเทียบกับการแปลเป็นความเรียงร้อยแก้วทั่วไป หากได้อ่านออกเสียงเป็นทำนองเสนาะหรือสวดด้วยทำนองสรภัญญะ จะยิ่งเพิ่มความไพเราะของถ้อยคำและความหมายที่จรโลงจิตใจให้ข้อคิดคติธรรมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านมัสการมาตาปิตุคุณและอาจารย์คุณ ซึ่งเป็นบทสวดเคารพคุณบิดามารดาและครูอาจารย์ เป็นภาษาบาลีที่นิยมใช้กันมาแต่เดิม ปัจจุบันมีการเรียบเรียงขึ้นเป็นบทฉันท์ในภาษาไทยใช้ในการประกอบพิธีต่าง ๆ เช่น วันไหว้ครู เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อระลึกถึงบุญคุณของบิดามารดาและครูอาจารย์

ด้วยพื้นฐานของวัฒนธรรมไทยที่ยึดมั่นว่าบิดามารดาและครูอาจารย์เป็นผู้ควรแก่การเคารพบูชา ผู้ที่
เคารพบูชาบิดามารดาและครูอาจารย์จะถือว่ามิ่งมงคลอย่างสูงสุด มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

อนึ่งข้าคำนับน้อม	ต่อพระครูผู้การุญ
โอบเอื้อและเจือจุน	อนุศาสน์ทุกสิ่งสรรพ
ยัง บ ทราบก็ได้ทราบ	ทั้งบุญบาปทุกสิ่งอัน
ชี้แจงและแบ่งปัน	ขยายอรรถให้ชัดเจน
จิตมากด้วยเมตตา	และกรุณา บ เอียงเอน
เหมือนท่านมาแกลิ่งเกณฑ์	ให้ฉลาดและแหลมคม
ขจัดเขลาบรรเทาโม-	หะจิตมืดที่งุนงม
กังขา ณ อารมณ	ก็สว่างกระจ่างใจ
คุณส่วนนี้ควรนับ	ถือว่าเลิศ ณ แคนไตร
ควรนึกและตรึกใน	จิตน้อมนิยมชม

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, คำนวมัสการคุณานุคุณ: 15)

บทที่ 2 อีเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง

อีเหนาเป็นบทละคร ตอนศึกกะหมังกุหนิง มีเนื้อหากล่าวถึงตอน ท้าวกะหมังกุหนิงส่ง
ทูตไปสู่ขอบุษบา แต่ได้รับการปฏิเสธจากท้าวดาหาจึงเตรียมจัดยกทัพไปตีเมืองดาหาโดยให้พระอนุชา
ยกทัพมาช่วย ในที่สุดท้าวทัพฝ่ายท้าวกะหมังกุหนิงจึงเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ไป สิ่งที่แทรกอยู่ในเนื้อหานั้น
กวีได้แทรกคำสอนประเภทต่างๆ เข้าด้วย ซึ่งคำสอนนั้นส่วนมากเป็นเรื่องของสถาบันกษัตริย์ การ
รักษาสัญญา กล่าวคือการรักษาคำสัตย์ และกล่าวถึงเรื่องของความรัก เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง อยู่ในกฎของ
ไตรลักษณ์ ตามคำสอนเกี่ยวกับปรัชญาทางพระพุทธศาสนา มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

เมื่อนั้น	โฉมยงองค์ระเด่นจินตะหรา
ค้อนให้ ไม่แลดูสारा	กัลยาคั่งแค้นแน่นใจ
แล้วว่าอนิจจาความรัก	พึงประจักษ์ดังสายน้ำไหล
ตั้งแต่จะเขี้ยวเป็นเกลียวไป	ที่ไหนเลยจะไหลคืนมา
สตรีใดในพิภพจวบแดน	ไม่มีใครได้แค้นเหมือนอกข้า
ด้วยไฝรักให้เกินพักตรา	จะมีแต่เวทนาเป็นเนื่องนิตย์
โอ้อ้วน่าเสียดตายตัวนัก	เพราะเชื้อล้นหลงรักจึงซ้ำจิต
จะออกซื้อลือชัวไปทั่วทิศ	เมื่อพลั้งคิดผิดแล้วจะโทษใคร
เสียแรงหวังฝั่งฝากชีวี	พระจะมีเมตตาทำไหม

หมายบำเหน็จจะรีบเสด็จไป	ก็รู้เท่าเข้าใจในทำนอง
ด้วยระเด่นบุษบาโฉมตรู	ควรคูภริมย์สมอง
ไม่ต่ำศักดิ์รูปชั่วเหมือนตัวน้อง	ทั้งพวกพ้องสุริยวงศ์พงศ์พันธุ์
ไอ้แต่นี้สืบไปภายหน้า	จะอายุชวตาดาหาเป็นแมนมั่น
เขาจะค่อนนินทาทุกสิ่งอัน	นางรำพันว่าพลางทางโศกา

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4,อิเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง: 48)

บทที่ 3 นิทานเวตาล (เรื่องที่ 10)

นิทานเวตาล ฉบับนิพนธ์ พระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ มีที่มาจากวรรณกรรมสันสกฤตของอินเดีย โดยมีชื่อเดิมว่า “เวตาลปัญญาวิจิตร” ศิวทาสได้แต่งไว้ในสมัยโบราณ หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ได้ยกตอนที่ 10 มาให้นักเรียนได้เรียนรู้วิเคราะห์ มีเนื้อหาเริ่มต้นกล่าวถึงศึกสงครามทหารของท้าวเอาใจออกห่าง ทำให้ท้าวมหาพลทรงพ่ายแพ้ ทำให้เกิดเป็นปมเรื่อง และดำเนินเรื่องต่อไป ซึ่งเนื้อหานี้ยังแทรกคำสอนประเภทต่างๆ เข้าไปอีกด้วย คำสอนส่วนมากเป็นคำสอนเกี่ยวกับหลักคุณธรรม จริยธรรม การประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ร่วมกับสังคมอย่างมีความสุข เป็นคำสอนเกี่ยวกับหลักศาสนาคือการปล่อยวางละทิ้งมานะของตนเอง มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

“ข้าพเจ้าจึงยอมไปด้วย ข้าพเจ้าขอลูกและนางเสียดในบัดนี้ว่า พระองค์จงสงบความหึงในพระหฤทัยว่าเป็นผู้มีความรู้ เมื่อเกิดมาเป็นคนโง่แล้วก็จงยอมโง่เสียเถิด มิฉะนั้น พระองค์จะไม่ได้ประโยชน์ซึ่งนอกจากข้าพเจ้าแล้วไม่มีใครจะอำนวยได้”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, นิทานเวตาลเรื่องที่ 10: 80)

บทที่ 5 หัวใจชายหนุ่ม

หัวใจชายหนุ่ม เป็นบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงใช้พระนามแฝงว่า “รามจิตติ” เพื่อพระราชทานลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ “ดุสิตสมิต” เมื่อ พ.ศ. 2464 ลักษณะการพระราชนิพนธ์เป็นรูปแบบของจดหมายถึงนายประเสริฐ สุวัฒน์ มีจำนวน 18 ฉบับกล่าวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ เช่น เรือ “ไอยามะมะรุ” เดินทางในทะเลแดง, ถนนหัวลำโพง และหัวหิน รวมระยะเวลาที่ปรากฏตามจดหมายทั้งหมด 1 ปี 7 เดือน ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ปรากฏทั้งสิ้น 11 ฉบับ เนื้อหาของหัวใจชายหนุ่มนั้นกล่าวถึงสภาพความเป็นอยู่ของผู้ส่ง และการถามข่าวของผู้รับจดหมาย มิใช่แต่เพียงเท่านั้น แต่เนื้อหายังมีคำสอนแทรกอยู่หลายประเภท สอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ความเป็นหญิง และรวมถึงการปลูกฝังความเป็นชาติไทยอีกด้วย มีตัวอย่างดังนี้

“อย่าเข้าใจผิดว่าฉันไม่รักกรุงสยามหรือชาติไทย. ชาติบ้านเมือง
 ของฉันทำไมฉันจะไม่รู้จักรัก แต่เป็นธรรมดาคนเราต้องมีความรักหลายอย่าง
 เช่น รักพ่อแม่หรือญาติพี่น้องก็ผิดกับการรักลูกรักเมียจริงไหม การรักเมือง
 ไทยเปรียบเหมือนรักพ่อแม่ แต่การรักเมืองอังกฤษเหมือนรักเมีย.”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, หัวใจชายหนุ่ม: 110)

บทที่ 6 ทุกข์ของชาวนาในบทกวี

บทความเรื่อง ทุกข์ของชาวนาในบทกวี มีที่มาจากหนังสือรวบรวมบทพระราชนิพนธ์ใน
 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื้อความในตอนแรกของบทความเรื่อง ทุกข์ของ
 ชาวนาในบทกวี สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีได้ทรงยกบทกวีของจิตร
 ภูมิศักดิ์ และกล่าวถึงชีวิตและความทุกข์ยากของชาวนา จะเห็นได้ว่ามีคำสอนที่แทรกอยู่ในบทกวี
 หลายประเภท สอนให้รู้ถึงความอดทนกว่าจะได้ข้าวมากขึ้น การอยู่ร่วมกับธรรมชาติและเห็นคุณค่าของ
 ธรรมชาติ รวมถึงมีคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีไทยอีกด้วย ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

เปิบข้าวทุกคราวคำ	จงสู้งาเป็นอาจิน
เหงื่อที่สุกน	จึงก่อเกิดมาเป็นคน
ข้าวนั้นมีรส	ให้ชนชิมทุกชั้นชน
เบื้องหลังสีทุกข์ทน	และขมขื่นจนเขียวคาว

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, ทุกข์ของชาวนาในบทกวี: 147)

บทที่ 7 มงคลสูตรคำฉันท์

มงคลสูตรคำฉันท์ เป็นผลงานพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 เจ้าอยู่หัวที่ทรงนำหลักธรรม ที่เป็นพระคาถาบาลีจากพระไตรปิฎกตั้งแล้วแปลถอดความเป็นคำ
 ประพันธ์ที่ไพเราะ มีความงดงามทั้งด้านเสียงและความหมาย สามารถจดจำได้ง่าย มงคลสูตรคำ
 ฉันท์นี้จะเกิดแต่ตัวเราเองได้ก็ต้องเป็นผลมาจากการประพฤติ ปฏิบัติดีของตนเองเท่านั้น หาได้มา
 จากปัจจัยอื่นเลย ซึ่งแต่งด้วยกาพย์ฉบัง 16 และอินทริวิเชียรฉันท์ 11 แทรกคาถาบาลี กล่าวเนื้อหา
 โดยสรุปได้ดังนี้

คาถาบทที่ 1 ไม่ควรคบคนชั่วเพราะจะพาให้เราประพฤติชั่วไปด้วย ควรคบคนดีมี
 ความรู้เพราะจะนำเราไปสู่ความสำเร็จ และควรบูชาคนดี

คาถาบทที่ 2 ควรปฏิบัติตนและอยู่ในที่ที่เหมาะสมที่ควรแห่งตน ทำบุญไว้แต่ปางก่อน

คาถาบทที่ 3 รู้จักฟัง รู้จักพูด มีวินัย ใฝ่ศึกษาหาความรู้

คาถาบทที่ 4 คุณแลบิดามารดา บุตร ภรรยาเป็นอย่างดี ทำงานด้วยความตั้งใจ
 คาถาบทที่ 5 รู้จักให้ทาน ช่วยเหลือญาติพี่น้อง ทำแต่ความดี มีสัมมาอาชีพ
 คาถาบทที่ 6 ไม่ประพฤตชั่ว ไม่ละเลยในการประพฤต เว้นการดื่มน้ำเมา
 คาถาบทที่ 7 ให้ความเคารพผู้ควรเคารพ มีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีความพอใจในสิ่ง
 ที่ตนมี มีความกตัญญูรู้คุณและรู้จักฟังธรรมในโอกาสอันควร
 คาถาบทที่ 8 มีความอดทน ว่านอนสอนง่าย หาโอกาสพบผู้ดำรงคุณธรรมเพื่อสนทนาธรรม
 คาถาบทที่ 9 พยายามกำจัดกิเลส ประพฤติพรหมจรรย์ เข้าใจในความเป็นจริงของชีวิต
 เพื่อจิตสงบถึงซึ่งนิพพาน
 คาถาบทที่ 10 มีจิตอันสงบ รู้จักปล่อยวางไม่หวั่นไหวกับสิ่งที่มากระทบ
 คาถาบทที่ 11 เทวดาและมนุษย์ปฏิบัติสิ่งที่เป็นมงคลเหล่านี้แล้วจะไม่พ่ายแพ้ให้แก่
 ข้าศึกทั้งปวงมีแต่ความสุขความเจริญทุกเมื่อ มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

“อเสวนา จ พาลานํ	ปณฺชิตานญจ เสวนา
ปูชา จ ปุชฺณียานํ	เอตมมฺงคฺลมุตตมํ
หนึ่งคือบ่คบพาล	เพราะจะพาประพฤตผิด
หนึ่งคบกะบัณฑิต	เพราะจะพาประสพผล
หนึ่งกราบและบูชา	อภิบุชฺณียํชน
ข้อนี้แหละมงคล	อติเรกอุตมตี”

(วรรณคดีวิจักขณ์ ม.4, มงคลสูตรคำฉันท์: 163)

บทที่ 8 มหาชาติหรือมหาเวสสันดร

มหาเวสสันดรเป็นชาดกที่สำคัญกว่าชาดกเรื่องอื่น เพราะว่าด้วยเรื่องราวที่ปรากฏบารมี
 ของพระโพธิสัตว์อยู่โดยบริบูรณ์ทั้ง 10 บารมี นอกจากนี้ยังมีผู้นำมหาเวสสันดรชาดกไปแต่งเป็น
 ภาษาไทยอีกหลายสำนวน และใช้คำประพันธ์หลายชนิด เช่น กลอน ฉันท์ กาพย์ ลิลิต และร้อยแก้ว
 มีเนื้อหากล่าวถึงการบำเพ็ญบารมี โดยเน้นการบำเพ็ญทานบารมี รวมถึงคำสอนเกี่ยวกับการปลูกฝัง
 ความเป็นหญิงในอุดมคติที่แทรกอยู่ในเรื่องมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4
 ดังข้อความที่ว่า

พระนางขอพร 10 ประการ พรที่พระนางขอมิว่า ขอให้ได้เป็นอัครมเหสีของ
พระราชอาแห่งกรุงสีพี ขอให้มิพระเนตรด่างามประดุจตากวางที่มีอายุได้ 1 ปี ขอให้มิชน
คิ้วด่างาม ขอให้มิพระนามดังเดิมว่าผุสตี ขอให้พระครรภ์แบนราบและไม่บูนมาในเวลา

ทรงครรรภ์ ขอให้มิมีพระโอรสที่มีชื่อเสียงลือเลื่องไปทั่ว ขอให้มิมีฉันทังโดยไม่คล้อยตก
ขอให้ผมตกคำอยู่เสมอ ขอให้มิมีผิวพรรณผุดผ่อง และขอให้มิมีโอกาสช่วยคนให้รอดจาก
โทษประหารชีวิต เมื่อลงมาเกิดในโลกมนุษย์ พระนางได้เป็นมเหสีของพระเจ้ากรุงสน
 ซัยและเป็นพระมารดาของพระเวสสันดร

(วรรณคดีวิจักขณ์ ม.4, มหาชาติหรือเวสสันดรชาดก: 174)

วรรณคดีในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5

บทที่ 1 มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี

มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์ กล่าวถึงความเสียสละ
 ของแม่ไว้ว่า การที่แม่จะยอมยกลูกให้ไปอยู่กับคนอื่นเป็นเรื่องที่ทำได้ยากยิ่ง ยิ่งยกให้แก่คนแปลกหน้า
 ก็ยิ่งยากยิ่งขึ้นไปอีก ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก พระนางมัทรีทรงรักและผูกพันอย่างมากกับพระโอรส
 และพระธิดา คือ พระชาลีและพระกัณหา แต่เมื่อรู้ว่าพระเวสสันดรผู้เป็นสามีได้พระราชทานพระ
 กุมารทั้งสองให้แก่ชุกเพื่อเป็นการบำเพ็ญทานบารมีแล้ว พระนางก็หักพระทัยได้ และอนุโมทนาใน
 การบำเพ็ญทานบารมีครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่าแม่ ความรักของแม่จะยิ่งใหญ่หาที่เปรียบมิได้ แต่การ
 เสียสละของพระนางมัทรีสะท้อนให้เห็นว่าแล้วนางเข้าพระทัยดีว่าการบำเพ็ญบุตรทานบารมีของพระ
 เวสสันดรนั้นยิ่งใหญ่กว่า มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

อันสองกุมารนี้พี่ให้เป็นทานแก่พราหมณ์แต่วันวานนี้แล้ว พนะน้องแก้วเจ้า-
 อย่าโศกศัลย์ จงตั้งจิตของเจ้านั้นให้โสมนัสศรัทธา ในทางอันก่อกฤดาภินิหารทาน
 บารมีลจฉาม ปุตุเต ชีวนตา ถ้าเราทั้งสองนี้ยังมีชีวิตอยู่สืบไป อันสองกุมารนี้ไซร์ก็คงจะ
 ได้พบ-กันเป็นแม่นมั่น...

(วรรณคดีวิจักขณ์ ม.5,มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี: 19)

บทที่ 2 ลิลิตตะเลงพ่าย

ลิลิตตะเลงพ่าย แต่งด้วยลิลิตสุภาพ ประกอบด้วย ร่ายสุภาพ โคลงสองสุภาพ โคลงสาม
 สุภาพ และโคลงสี่สุภาพ แต่งสลับกันไป เพื่อสดุดีวีรกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยได้
 แบบอย่างการแต่งมาจากลิลิตยวนพ่ายที่แต่งขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น ลิลิตเปรียบได้กับงานเขียนมหา
 กาพย์ จัดเป็นวรรณคดีประเภทเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ แต่ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์นั้น
 นำมาเพียงบางตอนเท่านั้น ซึ่งเนื้อหานั้นมีคำสอนเพียงไม่กี่ประเภท คำสอนนั้นส่วนมากเป็นคำสอน
 เกี่ยวกับการใช้ชีวิตของทหารที่มีหน้าที่ในการปกป้องชาติบ้านเมือง สอนให้มีความขยันหมั่นเพียรใน
 การประกอบอาชีพ มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

หนึ่งรู้บาหนึ่งให้	ขุนพล
อันสมรรถมือผจญ	จิตเสี้ยน
อย่าหย่อนวีริยะยล	อย่างเกี้ยว
แปดประการกลเทียร	ถ่องแท้ ทางแกลง

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, ลิลิตตะเลงพ่าย: 52)

บทที่ 3 บทละครพูดคำฉันท์เรื่องมันทะนะพาธา

บทละครพูดคำฉันท์เรื่องมันทะนะพาธา มีเรื่องย่อกล่าวถึงตอนสุเทษณ์เทพบุตรหลงรักนางฟ้าชื่อมัทนา แต่นางไม่ได้รับตอบ ซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดปมเรื่อง ซึ่งเนื้อหาส่วนใหญ่กล่าวถึงความรัก เป็นการชี้ให้เห็นโทษของความรัก อันที่จริง ทุกสิ่งมีทั้งคุณและโทษ ความรักก็มีประโยชน์ เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้จิตใจเข้มแข็งมีความสุข โดยเฉพาะเมื่อรักสมหวัง แต่ก็มีโทษมากเช่นกัน เมื่อเราปล่อยให้ความรักกลายเป็นความหลงจนขาดการพิจารณาไตร่ตรอง ดังมีคำสอนเรื่องโทษของความรักที่ว่า

ความรักเหมือนโรคา	บันดาลตาให้มีตม
ไม่ยินและไม่ยล	อุปสรรคะไใด
ความรักเหมือนโคถึก	กำลังศึกผิขังไว้
ก็โลดจากคอกไป	บ ยอมอยู่ ณ ที่ขัง
ถึงหากจะผูกไว้	ก็ดึงไปด้วยกำลัง
ยิ่งห้ามก็ยิ่งคลั่ง	บ หวนคิดถึงเจ็บกาย

วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, บทละครพูดคำฉันท์เรื่องมันทะนะพาธา: 73)

บทที่ 4 คัมภีร์ฉันทศาสตร์ แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์

คัมภีร์ฉันทศาสตร์ แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์เปิดเรื่องโดยใช้กาพย์ยานี 11 กล่าวถึงบทไหว้ครู ซึ่งมีการไหว้พระรัตนตรัย ไหว้เทพเจ้าของพราหมณ์ ได้แก่ พระอิศวร พระพรหม ไหว้หมอชื่อว่าโกมารภักและไหว้ครูแพทย์โดยทั่วไป เป็นการแทรกคำสอนที่แสดงถึงความกตัญญูกตเวทีต่อผู้ที่มีพระคุณต่อวิชาชีพ จากนั้นกล่าวถึงคัมภีร์ฉันทศาสตร์ที่ครูเคยสั่งสอน เปรียบเสมือนแสงสว่างแก่สรรพสัตว์ทั้งปวง รวมถึงสิ่งที่แพทย์ควรมีและสิ่งที่ไม่ควรกระทำ โดยทั่วไปจะมีความประมาท ความอวดดี ความริษยา ความโลภ ความเห็นแก่ตัว ความหลงตัว และความไม่เสมอภาคในการรักษาคนรวยและคนจน อีกทั้งกล่าวเปรียบเทียบร่างกายเหมือนกับบ้านเมือง โดยให้ความสำคัญกับดวงจิต ด้วยการเปรียบดวงจิตเป็นกษัตริย์ และเปรียบโรคภัยเป็นข้าศึก เปรียบแพทย์เป็นทหารที่มีความชำนาญ คอยดูแลปกป้องรักษาไม่ให้ร่างกายมีโรคภัย อีกทั้งดวงใจก็พยายามอย่าโกรธเพื่อไม่ให้โรคภัยคุกคามเร็ว

เกินไป ความรู้ความเชี่ยวชาญในการรักษาบำบัดรักษาโรค มีความสำคัญอย่างยิ่ง เมื่อใดเกิดอาการเจ็บป่วย แพทย์ต้องรักษาโรคให้ทัน่วงที และรักษาให้ถูกโรค เนื่องจากอาการเจ็บป่วยอาจลุกลามจนรักษาไม่หายและควรรอบรู้ในการรักษาทั้งคัมภีร์พุทธไสยอย่างรอบด้าน เพื่อให้สามารถวินิจฉัยและถ่ายทอดความรู้แก่ผู้อื่นได้ กล่าวคือได้มุ่งเน้นสอนเรื่องคุณธรรม จริยธรรมที่แพทย์ทุกคนควรประพฤติตาม ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

อนึ่งจะกล่าวสอน	กายนครมีมากมาย
ประเทียเปรียบในกาย	ทุกหญิงชายในโลกา
ดวงจิตคือกระษัตริย์	ผ่านสมบัติอันโอฬาร
ข้าศึกคือโรคา	เกิดเช่นฆ่าในกายเรา
เปรียบแพทย์คือทหาร	อันชำนาญรู้ล้าเนา
ข้าศึกมาอย่าใจเบา	ห้อมล้อมรอบทุกทิศา

วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, คัมภีร์ฉันทศาสตร์ แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์: 104)

บทที่ 5 โคลนติดล้อ ตอนความนิยมเป็นเสมียน

โคลนติดล้อ เป็นหนังสือรวมบทความแสดงความคิด พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าอยู่หัว ส่วนตอนความนิยมเป็นเสมียน เป็นตอนที่ 4 กล่าวถึงความนิยมเป็นเสมียน คนไทยที่มีการศึกษานิยมแต่เป็นเสมียน คือนิยมเข้ารับราชการและใช้ชีวิตในกรุง ไม่สนใจที่จะกลับภูมิลำเนาเพื่อทำการเกษตรซึ่งจะก่อประโยชน์ให้ประเทศได้มากกว่า ซึ่งสอนให้ประชาชนให้ความสำคัญแก่อาชีพอื่นๆ ที่นอกเหนือจากข้าราชการ เพราะแต่ละอาชีพนั้นก็มีความสำคัญเหมือนกัน และยังได้ปลูกฝังความเป็นชาติ การจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมือง ดังตัวอย่างคำประพันธ์ที่ว่า

“เราทั้งหลายควรที่จะลืมตาของเรา และพิจารณาดูก่อนโคลนต่างๆ ซึ่งติดอยู่กับล้อแห่งความเจริญของชาติเรา เราจะเห็นได้ว่าโคลนเหล่านี้ บางก้อนได้ติดมานานแล้วและเป็นการลำบากที่จะเปลื้องออกให้เกลี้ยงได้คราวเดียว แต่ถ้าประกอบด้วยวิริยภาพและความบากบั่น เราก็สามารถที่จะชำระโคลนนั่นออกได้หมดในเวลาอันควรเหมือนกัน”

วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, โคลนติดล้อ ตอนความนิยมเป็นเสมียน: 113)

วรรณคดีในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

บทที่ 1 เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอน ขุนช้างถวายฎีกา

เรื่องขุนช้างขุนแผนไม่ทราบนามผู้แต่งที่แน่ชัด เป็นคำประพันธ์ ประเภทกลอนเสภา 43 ตอน ซึ่งมีอยู่ 8 ตอน ขุนช้างถวายฎีกาเป็นตอนหนึ่งที่ได้รับการยกย่องว่าแต่งดียอดเยี่ยมจากวรรณคดีสมาคม ลักษณะคำประพันธ์กลอนเสภาเป็นกลอนสุภาพ เสภาเป็นกลอนชั้นเล่าเรื่องอย่างเล่านิทานจึงใช้คำมากเพื่อบรรจุข้อความให้ชัดเจนแก่ผู้ฟัง และมุ่งเอาการขับได้ ไพเราะเป็นสำคัญ ตอนขุนช้างถวายฎีกานี้ นอกจากจะแสดงถึงบุคลิกลักษณะนิสัยของตัวละครอย่างนางวันทอง สมเด็จพระพันวัสสาขุนแผน ขุนช้าง และจะหมิ่นไวย ได้อย่างน่าสนใจแล้ว ยังแฝงข้อคิดเรื่องความรักของแม่ที่มีต่อลูกด้วย อีกทั้งยังแสดงค่านิยมและความเชื่อของคนในสังคมสมัยอยุธยา ซึ่งแม้ว่าจะไม่อาจประเมินข้อเท็จจริงทางสังคมได้เช่นเดียวกับเอกสารทางประวัติศาสตร์ แต่วรรณคดีเรื่องนี้ก็เป็นภาพสะท้อนที่แสดงให้เห็นโลกทัศน์ของครอบครัวขุนนางในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ว่ามีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์อย่างสูงสุดเพียงใด กษัตริย์เป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในการชี้ขาดคดี และยังมีคำสอนเกี่ยวกับความเป็นหญิงอีกอย่างหนึ่ง กล่าวถึงความเป็นหญิงนั้นต้องรักสามีเพียงคนเดียว มิใช่หลายใจเหมือนนางวันทองในเรื่องเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถวายฎีกา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ละโมบมากตันทาตาเป็นมัน	สักร้อยพันให้มึงไม่ถึงใจ
<u>ว่าหญิงชั่วผัวยั้งคราวละคนเดียว</u>	หาตามตอมกันเกรียวเหมือนมึงไม่
หนักแผ่นดินกูจะอยู่ไย	<u>อ้ายไวยมึงอย่านับว่ามารดา</u>

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนขุนช้างถวายฎีกา: 39)

บทที่ 2 สามก๊ก ตอน กวนอูไปรับราชการกับโจโฉ

สามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่งเป็นสำนวนร้อยแก้ว ความเรียงนิทานที่แปลจากต้นฉบับภาษาจีน ส่วนตอนที่นำมาให้ศึกษานี้เป็นตอนกวนอูไปรับราชการกับโจโฉ ซึ่งคัดมาจากหนังสือสามก๊ก ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) สารสำคัญของเรื่องก็คือ โจโฉปรึกษาราชการทัพกับเทียหยก เรื่องยกทัพไปรบกับเล่าปี่ ที่เมืองซีจิ๋ว และได้รับชัยชนะ ในการสงครามโจโฉอยากขุบเลี้ยงไว้เป็นกำลังทัพ เทียวเลี้ยงอาสาไปเกลี้ยกล่อม ในที่สุดกวนอูจำเป็นต้องยอมไปอยู่กับโจโฉ จะเห็นได้ว่าเนื้อหาในบทนี้ไม่ได้แสดงถึงพงศาวดารจีนอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังแทรกคำสอนประเภทต่างๆ ลงไปอีกด้วย ซึ่งคำสอนนั้นส่วนมากเป็นเรื่องของการรักษาคำสัตย์ และความกตัญญูตเวทีต่อบุพการีชนกวนอูถือว่าเป็นตัวละครเอกที่แสดงถึงความกตัญญูตเวที แะรักษาคำสัตย์ จงรักภักดีต่อเจ้านาย และสอนให้เห็นถึงความเป็นชายนั้นต้องเป็นผู้ชายที่แข็งแรง มีพลังกำลังสามารถใช้ชีวิตอยู่ได้ทุก

สถานที่ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนเกี่ยวกับความเป็นชาย โดยความเป็นชายในที่นี้คือการรับราชการเป็นทหารและจงรักภักดีต่อแผ่นดินที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องสามก๊ก ตอนกวนอูไปรับราชการกับโจโฉ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังข้อความที่ว่า

อีกประการหนึ่ง ท่านก็มีฝีมือกล้าหาญ แล้วตั้งใจในขนบธรรมเนียมโบราณมาเป็นอันมาก เหตุใดท่านจึงไม่รักษาชีวิตไว้คอยท่านเล่าปี จะได้ช่วยกันคิดการนำบุบารุงแผ่นดินให้อยู่เย็นเป็นสุข ถึงมาตราว่าท่านจะได้ความลำบากก็อุปมาเหมือนหนึ่งลุยเพลิงอันลุกแลข้ามพระมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ ก็จะลือซาปรากฏชื่อเสียงท่านไป ภายหน้าว่าเป็นชาติทหารมีใจสัตย์ซื่อกตัญญูต่อแผ่นดิน ซึ่งท่านจะมานะไปรบพุ่งกับโจโฉ ถ้าชีวิตท่านตายเสียครั้งนี้ก็ไม่มีชื่อปรากฏไป ข้าพเจ้าเห็นโทษสามประการฉะนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าว

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, สามก๊ก ตอนกวนอูไปรับราชการกับโจโฉ: 65)

บทที่ 3 กาพย์เห่เรือ

กาพย์เห่เรือแต่งเป็นกาพย์ห่อโคลง มีโคลงสี่สุภาพหน้า 1 บท เรียกว่าเกริ่นเห่ และตามด้วยกาพย์ยานี 11 พรรณนาเนื้อความโดยไม่จำกัดจำนวนบท มีเรื่องย่อๆ กล่าวถึงขบวนพยุหยาตราทางชลมารค ซึ่งประกอบด้วยเรือพระที่นั่งกิ่ง และเรือที่มีโขนเรือเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ กล่าวพรรณนาชมปลาต่าง ๆ และชมไม้ เมื่อเรือแล่นเลียบชายฝั่ง ชมไม้ที่เห็นตามชายฝั่ง เมื่อใกล้พลบค่ำเห็นนกบินกลับรัง ก็ชมนกต่าง ๆ และจบลงด้วยบทเห่ครวญ เป็นการคร่ำครวญ คิดถึงนางที่เป็นที่รักในยามค่ำคืน สอนให้เห็นถึงความทุกข์เพราะรักที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องกาพย์เห่เรือ พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เรียมทนทุกข์แต่เช้า

ถึงเย็น

มาสู่สุขคืนเชิญ

หม่นไหม้

ชายใดจากสมรเป็น

ทุกข์เท่า เรียมนา

จากคู่วันเดียวได้

ทุกข์ปี่มพานี้

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, กาพย์เห่เรือ: 97)

บทที่ 4 สามัคคีเภทคำฉันท์

สามัคคีเภทคำฉันท์ คำประพันธ์ที่ใช้แต่งสามัคคีเภทคำฉันท์นั้นใช้ฉันทลักษณ์และกาพย์สลับกัน จึงเรียกว่า คำฉันท์ โดยมีฉันทลักษณ์ถึง 20 ชนิดด้วยกัน เนื้อเรื่องย่อๆ กล่าวถึงพระเจ้าอชาตศัตรูแห่งแคว้นมคธ มีพระประสงค์จะขยายอาณาจักรกว้าง แคล้วที่ทรงหมายตาคือแคว้นวัชชีของเหล่ากษัตริย์ลิจฉวี

เป็นแคว้นขนาดใหญ่และเจริญกว่าแคว้นใดในสมัยนั้น ผู้ใดครอบครองได้ย่อมแสดงความยิ่งใหญ่ของ กษัตริย์พระองค์นั้น ชาวแคว้นวัชชียึดมั่นในอภิธานิธรรม ซึ่งเน้นสามัคคีธรรมเป็นหลัก หากถูก โจมตี เรากษัตริย์ลิจฉวีก็จะทรงร่วมกำลังกันต่อสู้จนไล่ศัตรูพ่ายแพ้ไป การทำสงครามกับแคว้นวัชชีจึง ไม่ใช่เรื่องง่ายต้องใช้ปัญญาไม่ใช่กำลัง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคำสอนที่แทรกอยู่ในเนื้อหา คือ อภิธานิ ธรรม เป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนา รวมถึงคำสอนเกี่ยวกับความสามัคคีปรองดองกัน อันจะทำให้ ประเทศชาติเจริญรุ่งเรือง การใช้คนให้ถูกกับงานย่อมได้รับประโยชน์สูงสุด และคำสอนเกี่ยวกับความ สามัคคีจึงเป็นสิ่งสำคัญในการปลุกฝังคนไทยให้รักกัน ร่วมมือร่วมใจกันในการทำงาน คำสอน ดังกล่าวนั้นสอดคล้องกับคำสอนที่แทรกอยู่ในเนื้อหาสามัคคีเภทคำฉันท์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังคำ ประพันธ์ที่ว่า

ฟังมรรยาทยืด	สุประพตีสงวนพรรค
รื้อริษยาอัน	อุปเฉทไมตรี
ตั้งนั้น ณ หมูไต่	ผี บ ไร่ส้มครมี
พร้อมเพรียงนิพัทธนี	รวิวาพระแวงกัน
หวังเทอญมิต้องสง	สยคงประสบพลัน
ซึ่งสุขเกษมสันต์	หิตะกอบทวิการ
ใครเล่าจะสามารถ	มนอาจรระรานหาญ
หักหาญ บ แผลกลาญ	ก็เพราะพร้อมเพราะเพรียงกัน

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, สามัคคีเภทคำฉันท์: 121)

บทที่ 5 ไตรภูมิพระร่วง ตอน มนุสสภูมิ

ไตรภูมิพระร่วง คำว่าไตรภูมิ หมายถึง โลกทั้ง 3 ได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ ตอนมนุสสภูมินี้จัดอยู่ในส่วนของกามภูมิ มีเนื้อเรื่องย่อกล่าวถึงถึงกำเนิดของมนุษย์ไว้อย่างละเอียด เป็นขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิจนกระทั่งคลอดจากครรภ์มารดา ดังนั้นเมื่อมีโอกาสได้ถือกำเนิด ออกมาและอยู่รอดปลอดภัยแล้วก็ควรทำความดี เพื่อให้กุศลผลแห่งการทำมาตานั้นติดตัว ส่ง ให้ได้ไปเกิดในชาติภพที่ดีหรือบรรลุนิพพาน ซึ่งเนื้อหานี้มีความสัมพันธ์กับหลักวิทยาศาสตร์ และยัง ได้แทรกคำสอนประเภทต่างๆ อีกด้วย เป็นการนำเสนอคำสอนที่เป็นปรัชญาทางพระพุทธศาสนา ชี้ให้เห็นแก่นแท้ของชีวิตอันจะนำมาซึ่งชาติให้หลุดพ้นจากวงจรของสังสารวัฏ รวมถึงกำหนดกรอบ แห่งการประพฤติปฏิบัติให้แก่คนในสังคมทั้งฝ่ายผู้ปกครองและฝ่ายผู้ถูกปกครอง ถ้าพระมหากษัตริย์มี คุณธรรม เทวดาจะช่วยรักษาบ้านเมืองและชาวเมืองจะอยู่อย่างมีความสุข แต่ถ้าไม่มีคุณธรรม บ้านเมืองจะอาเพศและอาณาประชาราษฎร์ก็ทำนาทำไร่ได้ผล ผลไม้ที่เคยมีรสอร่อยก็สูญหายไป อีก

ทั้งยังมีคำสอนเกี่ยวกับวิบากกรรมอันเกิดจากการประพฤตศีลข้อที่ 1 ที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสุภูมิ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังข้อความที่ว่า

นรกบ่าวอันดับนั้นเป็นคาร์บ 6 ชื่อว่าโยทกนรกแล คนผู้ได้อันฆ่าสัตว์ซึ่งมีชีวิต เมื่อสัตว์นั้นให้ตายใส คนฝูงนั้นครั้งว่า. ตายไปเกิดในนรกนั้นแล สัตว์นรกนั้นมีตัวอันใหญ่แลสูงได้ 6,000 วา ในนรกนั้นมีหม้อเหล็กแดงอันใหญ่เท่าภูเขาอันใหญ่ แลฝูงยมบาลเอาเชือกเหล็กแดงอันลุกเป็นเปลวไปไล่กระหวัดรัดตัวเขา แล้วตรึงบิดให้คอเขานั้นขาดออกแล้วหัวเขาทอดลงในหม้อเหล็กแดงนั้น เมื่อแลหัวเขาดันอยู่ดั่งนั้นไสร้ บัดเดียวก็บังเกิดอันหนึ่งขึ้นมาแทนเล่า ฝูงยมบาลจึงเอาเชือกเหล็กแดงบิดคอให้ขาดแล้วเอาหัวทอดลงในหม้อเหล็กแดงอีกเล่า แต่ทำอยู่ดั่งนี้หลายคาบหลายครานัก ตราบเท่าสิ้นอายุแลบาปกรรมแห่งเขาในที่นั้นแล

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, ไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสุภูมิ: 133)

บทที่ 6 ขัตติยพันธกรณี

บทพระราชนิพนธ์และบทนิพนธ์นี้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการเขียนตอบ ที่เป็นเรื่องราวของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ณ เวลานั้น การเข้ามาของฝรั่งเศสได้สร้างความกังวลพระหฤทัยเป็นอย่างมาก ประกอบกับอาการประชวรจึงทำให้บทพระราชนิพนธ์นี้เปรียบเสมือนการบรรยายความทุกข์ ความสิ้นหวังและความกังวลของพระองค์ หลังจากจบบทพระราชนิพนธ์ก็ต่อบทพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งมีรูปแบบลักษณะของการถวายนกัถ์พระทัย ซึ่งอยู่ในส่วนแรก ถัดมาเป็นการให้ข้อคิดโดยการใช้อุปมา ต่อจากการให้ข้อคิดสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงอาสาจะถวายนกัถ์รับใช้และต่อสู้กับปัญหาที่เผชิญ สุดท้ายพระนิพนธ์จบลงด้วยการถวายนกัถ์พระพรและคำยืนยันถึงความจงรักภักดีที่ประชาชนไทยมีต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงเนื้อหาที่แทรกคำสอนประเภทต่างๆ อันประกอบด้วยคำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ และกษัตริย์ ปลุกฝังความเป็นชาย มีตัวอย่างคำประพันธ์ดังนี้

ขอตายให้ตาหลับ
เกิดมาประสบการ-

ด้วยชื่อนับว่าเป็นชาย
ธูระได้บำเพ็ญทำ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, ขัตติยพันธกรณี: 156)

จากข้อความที่กล่าวมานี้จะพบว่า หนังสือเรียนที่มุ่งสอนไม่ใช่มีแต่หนังสือเรียนวิชา สังคมศึกษาอย่างเดียวเท่านั้น แต่หนังสือเรียนวิชาภาษาไทยยังได้สอดแทรกคำสอนโดยผ่านหนังสือ เรียนวรรณคดีวิจักษ์ โดยเลือกรวมคติและวรรณกรรมที่มุ่งสอนไปในทิศทางที่กำหนด เป็นการผลิต ชำทางวาทกรรมคำสอนอีกรอบที่เรียนในหนังสือเรียนสังคมศึกษา เพื่อที่จะควบคุมพฤติกรรม ให้ นักเรียนซึ่งอยู่ในระบบการศึกษาภาคบังคับได้อยู่ใต้อำนาจสิ่งที่รัฐผลิตขึ้น ทั้งนี้แนวคิดคำสอนที่ ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์นั้น เมื่อพิจารณาโดยละเอียด พบว่าแนวคิดคำ สอนปรากฏอยู่ในเหตุการณ์ต่างๆ บางเรื่องมีแนวคิดหลักใหญ่เป็นแนวคิดสำคัญที่เรียบเรียงแนวคิด อื่นๆนั้น ให้ปรากฏอยู่ได้อย่างกลมกลืน

2.2 แนวคิดและทฤษฎี

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้โดยหลักการมี 2 อย่าง คือ 1. แนวคิดเกี่ยวกับ กลวิธีการนำเสนอ และ 2. แนวคิดเรื่องคำสอน มีดังนี้

2.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับกลวิธีการนำเสนอ

กลวิธีการนำเสนอแนวคิดในวรรณกรรมนั้น มีผู้ให้ความหมายและข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

ธวัช ปุณโณทก (2527) กล่าวถึงการเสนอแนวคิดจะสอดแทรกอยู่ในพฤติกรรมของ ตัวละครหรือคำพูดของตัวละคร ในการเสนอแนวคิดนี้ ผู้แต่งอาจจะไม่เสนอออกมาโดยตรง มักจะ สอดแทรกซ่อนเร้นอยู่ในพฤติกรรมของตัวละครที่เป็นตัวละครเอกของเรื่อง ซึ่งผู้เขียนมีจุดมุ่งหมายที่ จะถ่ายทอดแนวคิดเหล่านี้มาสู่ผู้อ่านโดยผ่านตัวละคร

สายทิพย์ นุกุลกิจ (2539) กล่าวถึงเกี่ยวกับกลวิธีการแต่ง สรุปลงได้ดังนี้ กลวิธีการแต่ง หรือ การนำเสนอ คือ วิธีการในการเสนอเรื่อง ทำให้เรื่องน่าอ่าน น่าสนใจและมีผลต่อการดำเนินเรื่อง ผู้แต่งพยายามสร้างขึ้นเพื่อให้งานเขียนของตนมีลักษณะเด่น แปลกและมีคุณค่า พิจารณาการตั้ง ชื่อเรื่อง การเล่าเรื่อง การดำเนินเรื่อง การสร้างตัวละครและการสร้างและเสนอฉาก

กุหลาบ มัลลิกะมาส (2547) อธิบายเกี่ยวกับกลวิธี สรุปลงได้ว่า วิธีการหรือกลวิธีซึ่งผู้ แต่งนำมาใช้ในการถ่ายทอดความนึกคิดหรือความสะเทือนใจ เป็นการแสดงชั้นเชิงให้เห็นว่าผู้แต่งมี ฝีมือ ขนาดใด เพื่อให้ผู้อ่านได้ถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด การใช้เทคนิคทำได้หลายประการ เช่น กลวิธี ในการเลือกผู้เล่าเรื่อง กลวิธีการเล่าย้อนหลัง การแสดงลักษณะและนิสัยของตัวละคร วิธีเปิดปิดเรื่อง การเลือกรายละเอียดในการดำเนินเรื่อง และการสร้างบรรยากาศ

อิงอร สุพันธ์วิช (2547) กล่าวว่า เมื่อต้องการศึกษาการนำเสนออีกก็อาจจะต้อง พูดยถึงโครงเรื่อง ตัวละคร กลวิธีและภาษาที่สื่อแนวคิดนั้น ๆ ออกมาด้วย เพราะแนวคิดจะปรากฏได้ก็

ต้องมืองค์ประกอบต่าง ๆ กวีอาจเสนอแนวคิดผ่านตัวละคร ผ่านคำพูดบรรยายหรือบทสนทนาด้วยการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยเน้นให้เข้าใจแนวคิดได้ดีขึ้น

จากแนวคิดดังกล่าวมาเบื้องต้นนั้น อาจสรุปได้ว่า กลวิธีการนำเสนอ หมายถึง วิธีการหรือเทคนิค ที่กวีเลือกนำมาใช้สร้างสรรค์วรรณคดี เพื่อให้บรรลุผลตามที่กวีมุ่งหวังการศึกษากลวิธีการของกวี เพราะเป็นการศึกษารูปแบบการใช้สื่อความคิดผ่านวรรณคดี ผ่านหนังสือเรียนไปยังผู้เรียน เพื่อให้วรรณคดีนั้นมีคุณค่าน่าสนใจและสามารถดึงดูดใจผู้อ่านหรือผู้เรียน นอกจากนี้ยังทำให้เห็นลักษณะเฉพาะในการสร้างสรรค์วรรณคดีอีกด้วย ฉะนั้นการนำเสนอแนวคิดดังกล่าวจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการวิเคราะห์คำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นพบว่า มีการใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนประเภทต่างๆ ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ที่น่าสนใจนั้นกวีมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการนำเสนอคำสอนในวรรณคดีวิจักษ์ได้อย่างแยบยล และใช้ภาษาได้อย่างสละสลวย ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปกลวิธีการนำเสนอคำสอน แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

2.2.1.1 กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้กลวิธีทางศัพท์และศิลปะทางภาษาโดยใช้โวหารภาพพจน์

1. กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้กลวิธีทางศัพท์

กลวิธีทางภาษาในข้อความ (linguistic strategies in Discourse) ในที่นี้คือภาษาที่คนเราเลือกใช้สื่อสารในตัวบท ซึ่งมีเจตนาและอำนาจเชิงความคิดบางอย่างที่แฝงอยู่ด้วย ฟาน ไดจ์ (Van Dijk, 1997 อ้างถึงใน ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556) เนื่องจากตัวบทผ่านการเลือกใช้ภาษาที่แฝงวัตถุประสงค์หรือมีเจตนามุ่งหมายของผู้ส่งสาร สื่อไปยังผู้รับ ท่ามกลางกิจกรรมการสื่อสารบางประการข้อความประเภทต่างๆ มักจะเจือปนด้วยกลวิธีทางภาษาที่แตกต่างกันไปด้วย สำหรับงานนี้เลือกใช้กลวิธีทางภาษาที่สำคัญคือ

กลวิธีทางศัพท์ (Lexicalization) หมายถึง การที่ผลิตตัวบทสามารถเลือกใช้คำศัพท์เพื่อสื่อแทนความคิดและปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหลายวิธีด้วยกัน ผู้วิจัยเลือกใช้กลวิธีด้านการใช้คำศัพท์ทั้งระดับคำ และระดับวลี ประโยคที่พบดังนี้

1.1 การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ หมายถึง คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ แต่เว้นที่ว่างให้ผู้อื่นได้คิดหาคำตอบเอง และกวีก็คาดหวังให้ผู้อ่านคิดตอบให้ถูกต้องตรงกับที่ผู้เขียนต้องการ การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์เป็นกลวิธีการนำเสนอที่ช่วยให้กวีไม่แสดงความคิดเห็นของตนออกมาตรงๆ แต่ใช้กลวิธีตั้งคำถามพร้อมทั้งแสดงเหตุผลสนับสนุนเพื่อโน้มน้าวใจผู้อ่านให้ไปสู่คำตอบที่กวีต้องการ

1.2 การใช้คำแสดงทัศนภาวะ (Modality) ซิมป์สัน (Simpson, 1993 อ้างถึงใน จันทิมา อังคพณิชกิจ, 2557) อธิบายว่าการแสดง ทัศนภาวะ หมายถึง การที่ผู้ส่งสารแสดงความคิด

หรือเจตคติเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ การแสดงทัศนภาวะทำได้โดยการใช้คำแสดงทัศนภาวะต่างๆ ได้แก่ การใช้คำคุณศัพท์และคำวิเศษ เช่น “หน้าจะเป็น” “อาจจะเป็น” “ท่าทาง” “แน่นอน” เป็นต้น การใช้คำศัพท์แสดงทัศนคติที่ต้องการพิสูจน์ เช่น “คิดว่า” “สงสัยว่า” “รู้ว่า” เป็นต้น การใช้คำกริยาช่วย (Modal verb) เป็นต้นอย่างไรก็ตามคำที่แสดงทัศนภาวะมีความสัมพันธ์ทางวากยสัมพันธ์กับคำกริยา ซึ่งแสดงความความหมายเกี่ยวกับการกระทำในประโยคฐานะส่วนขยายที่แสดงเจตคติที่เกี่ยวข้องกับความหมายของกริยา

ฮาร์ดเดน (Harden, 2009 อ้างถึงใน (ชนกพร พัวพัฒนกุล, 2556) กล่าวว่า การสื่อมโนทัศนภาวะ (modality) เป็นการเสริมทัศนภาวะของผู้พูดเข้าไปในข้อมูลทีกล่าว เพื่อเป็นการ “ประเมิน” หรือ “วินิจฉัย” ถ้อยคำที่กล่าวออกมา หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการใส่ “ทัศนภาวะ” ของผู้พูดเข้าไปในถ้อยคำที่กล่าวเพื่อเป็นการประเมินความเป็นจริงหรือโอกาสในการเป็นจริงของถ้อยคำที่กล่าว

ทัศนภาวะแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ Epistemic modality หรือทัศนภาวะที่เกี่ยวข้องกับระดับความรู้ที่มีของผู้พูดซึ่งหมายรวมเอามโนทัศน์ที่เกี่ยวกับการแสดงความเป็นไปได้ ความน่าจะเป็น ระดับความมั่นใจ ตลอดจนการบ่งบอกแหล่งที่มาของข้อมูลหรือความรู้เข้าใจด้วยกันกับอีกประเภทหนึ่งคือ Deontic modality หรือทัศนภาวะที่เกี่ยวข้องกับภาระหน้าที่และความผูกพันของผู้พูด ใช้สื่อถึงมโนทัศนภาวะจำเป็น การอนุญาต ความสามารถ และความต้องการ

1.3 การใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไข หมายถึง ประโยคที่มีเนื้อความแบ่งได้เป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งคือเงื่อนไขที่ให้เลือกทำหรือไม่ทำ อีกส่วนหนึ่งเป็นผลที่จะเกิดขึ้นตามมาจากการกระทำนั้น การใช้ประโยคแสดงเงื่อนไขเป็นกลวิธีหนึ่งในการโน้มน้าวให้นักเรียนเลือกทำตามคำสอนที่แทรกอยู่ โดยแสดงผลของการกระทำให้เห็นก่อน เช่น “ถ้าเธออ่านหนังสือจะสอบผ่าน” หรือ “ถ้าเธอไม่อ่านหนังสือ จะสอบตก” นอกจากนี้ยังใช้เป็นเชิงปฏิเสธได้ด้วยเช่น “ถ้าเธอไม่ยอมสอบตก เธอต้องอ่านหนังสือ” เป็นต้น นัยสำคัญของการใช้ประโยคแสดงเงื่อนไขคือการแสดงว่าผู้อ่านมีสิทธิ์เลือกที่จะทำหรือไม่ทำอย่างที่คุณเขียนต้องการก็ได้ ผู้เขียนเพียงแค่แสดงผลลัพธ์ของการกระทำตามเงื่อนไขให้ผู้อ่านเห็น แต่ผู้อ่านจะต้องเป็นคนเลือกเองว่าจะทำหรือไม่ทำ

1.4 การใช้เสียงที่หลากหลาย “เสียง” ในตัวบทหมายถึงเสียงของผู้ที่เกี่ยวข้องกับตัวบท (text population) ประกอบด้วย 1. ผู้มีปฏิสัมพันธ์กับตัวบท (interactant) ได้แก่ ผู้เขียนและผู้อ่าน 2. ผู้กล่าวข้อความที่ตัวบทนั้นนำมาอ้าง (character) และ 3. ตัวตนที่แสดงออกเมื่อกล่าวถึงข้อความนั้น (subject position) เช่น กล่าวในฐานะเพื่อนหรือผู้ให้คำแนะนำ เป็นต้น มีการใช้เสียงที่หลากหลาย โดยการอ้างถึงเสียงภายนอกตัวบทที่ได้รับการยอมรับและเชื่อถือ เช่น คำโบราณ และเสียงของ “เขา” ที่ไม่ระบุว่าใครเป็นผู้พูด เพื่อเพิ่มน้ำหนักความน่าเชื่อถือให้แก่ตัวบทคำสอน ทำให้อำนาจคำสอนได้รับการยอมรับมากขึ้น

2. กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้โวหารภาพพจน์

โวหารหรือกระบวนการความ หมายถึง แบบแผนของเนื้อความหรือเรื่องราวซึ่งเป็นถ้อยคำที่ใช้ในการสื่อสารที่เรียบเรียงอย่างมีวิธีการ มีชั้นเชิง และศิลปะ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราว เกิดจินตภาพและความรู้สึกตรงตามกับผู้ส่งสารต้องการ

ภาพพจน์ คือถ้อยคำที่เป็นส่วนหนึ่งของโวหารทำให้นึกเห็นเป็นภาพ มีเจตนาทำให้เกิดความคิด ความเข้าใจ จินตนาการ และถ่ายทอดอารมณ์ได้อย่างกว้างขวางลึกซึ้ง การบอกเล่าตรงไปตรงมา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) โวหารภาพพจน์มีหลายประเภท เช่น อุปมา อุปลักษณ์ อติพจน์ บุคคลวัต นามนัย เป็นต้น

อีกประการหนึ่ง สุจิตรา จรจิตร (2547) ได้กล่าวถึงภาพพจน์ไว้ว่า ภาพพจน์ คือ คำหรือกลุ่มคำที่เกิดจากกลวิธีการใช้คำ เพื่อให้เกิดภาพที่แจ่มชัดและลึกซึ้งขึ้นในใจของผู้อ่านและผู้ฟังคำสามารถสื่อให้เห็นภาพได้ เช่น ผู้ชาย ผู้หญิง แต่คำที่สื่อภาพเหล่านี้ไม่ได้เรียกว่าภาพพจน์ เพราะภาพพจน์เป็นผลของการใช้คำอย่างมีศิลปะโดย กลวิธีการเปรียบเทียบ จึงจัดว่าเป็นภาพพจน์

โวหารภาพพจน์ เป็นกลวิธีการนำเสนอสารโดยการพลิกแพลงภาษาที่ใช้พูด หรือเขียนให้แปลกออกไปจากภาษาตามตัวอักษรทำให้อ่านเกิดภาพในใจ เกิดความประทับใจ เกิดความรู้สึกสะเทือนใจ เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นภาพอย่างชัดเจน การศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่จะศึกษาโวหารภาพพจน์ เนื่องจากวรรณคดีที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนภาษาไทย การวิเคราะห์โวหารภาพพจน์จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจและเข้าถึงวาทกรรมคำสอน และเกิดจินตภาพที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น โวหารภาพพจน์ที่สอดคล้องกับการศึกษากลวิธีการนำเสนอมหากรรมคำสอนในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์นั้น มีรายละเอียดดังจะนำเสนอต่อไปนี้

2.1 อุปมา คือ การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งที่โดยธรรมชาติแล้วมีสภาพที่แตกต่างกัน แต่มีลักษณะเด่น ร่วมกันและใช้คำที่มีความหมายว่า เหมือนหรือคล้ายเป็นคำแสดงการเปรียบเทียบเพื่อบ่งชี้ให้เห็นจริงว่า เหมือนอย่างไร ในลักษณะใด ได้แก่คำว่า เหมือน เสมือน ดัง ดั่ง คล้าย ดูราว เหมือนดั่ง ดุจ ประดุจ ประหนึ่ง ละม้าย เสมอ ปาน เพียง ราว ราวกับ พ่าง เทียบ เทียม เฉก เช่น ฯลฯ เป็นการกล่าว การเปรียบเทียบสิ่งที่มีเหมือนกันหรือต่างกันใช้คู่กับ อุปไมย อุปมา คือ สิ่งหรือข้อความที่ยกมากล่าวมาเปรียบ อุปไมย คือ สิ่งหรือข้อความที่พึงเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นเพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง นัยเดียวกัน ธัญญา สังขพันธานนท์ (2552) ได้อธิบายอุปมาไว้ว่า อุปมา หมายถึง การเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง โดยปกติแล้วสิ่งที่นำมาเปรียบกันนั้น จะมีคุณสมบัติที่แตกต่างกัน แต่ถูกนำมาเปรียบว่า เหมือนกันหรือคล้ายกัน เช่น ในบทร้อยกรองของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ใช้โวหารเปรียบเทียบตอนหนึ่งว่า “กลางคืนคือความหนาวแห่งราวป่า” และ “กลางวันคือความไหม้แห่งแสงแดด” จะเห็นได้ว่า ในความเปรียบแรกนั้นคำว่า “กลางคืน” กับ “ความหนาว” เป็นสิ่งที่มีความแตกต่างกัน แต่ก็นำมาเปรียบว่าเหมือนกันในสภาวะใดสภาวะหนึ่ง เช่น กลางคืนอาจ

หมายถึงความมืดมิด ความอ้างว้าง เจ็บเหงา จนดูเยือกหนาวในความรู้สึก คำว่า “ความหนาว” จึงมีความหมายมากกว่าตัวอักษร

2.2 อุปลักษณ์ คือ การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งโดยสิ่งที่นำมาเปรียบนั้นมาจากต่างความหมายกัน เลคอฟและจอห์นสัน (Lakoff Johnson, 2003 อ้างถึงใน ณิชพร พานโพธิ์ทอง, 2556) อธิบายว่า อุปลักษณ์ไม่ได้เป็นเพียงวาทศิลป์ที่ตกแต่งภาษาให้ไพเราะหรือไม่ใช่เพียงเรื่องของภาษาหรือการใช้ภาษาเท่านั้นแต่เป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการรับรู้ของมนุษย์ มีส่วนที่ช่วยกำกับระบบความคิดและวิธีการมองโลกของสังคมกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เรามีมีโนทัศน์หรือระบบความคิดเช่นไร เราก็จะใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่สะท้อน มโนทัศน์เช่นนั้นออกไป นอกจากนี้อุปลักษณ์ยังเป็นเครื่องมือทางภาษา ที่มีพลังในการโน้มน้าวใจผู้ฟังให้เห็นตามที่ถูกส่งสารนำเสนอได้ อีกอย่างหนึ่งอุปลักษณ์ คือ การเปรียบเทียบด้วยการกล่าวว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เป็นการเปรียบเทียบที่ไม่กล่าวตรง ๆ ใช้การกล่าวเป็นนัยให้เข้าใจเอง เป็นการเปรียบเทียบโดยนำเอาลักษณะสำคัญของสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบ มาเปรียบเทียบทันทีโดยไม่ต้องมีคำเชื่อมโยง ไม่ต้องใช้คำแสดงการเปรียบเทียบ ไม่มีคำแสดงความหมายว่า เหมือน ปรากฏอยู่ หรือถ้าจำเป็นต้องใช้ก็ใช้คำว่า “เป็น” หรือ “คือ” อุปลักษณ์เป็นการใช้ถ้อยคำภาษาในเชิงการเปรียบเทียบที่มีชั้นเชิงและลึกซึ้งกว่าอุปมา จากการศึกษาวาทกรรมคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 พบว่ามีการนำเสนอวาทกรรมคำสอนผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้คำอุปลักษณ์ เพื่อเน้นให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพและรับวาทกรรมคำสอนได้ง่ายยิ่งขึ้น

2.3 นามนัย คือ การเปรียบเทียบโดยการใช้คำหรือวลีซึ่งบ่งลักษณะหรือคุณสมบัติที่เป็นจุดเด่น หรือลักษณะสำคัญ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือการกล่าวถึงส่วนใดส่วนหนึ่งของสิ่งใด ๆ มากล่าวแทนคำที่ใช้เรียก สิ่งนั้นโดยตรง เป็นภาพพจน์ที่ใช้เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้คำธรรมดา ๆ ซ้ำซาก (นภลัย สุวรรณธาดา, 2537)

2.4 อติพจน์ หมายถึง การกล่าวเกินจริง ซึ่งเป็นความรู้สึกหรือความคิดของผู้กล่าวที่ต้องการย้ำความหมายให้ผู้ฟังรู้สึกหนักแน่นจริงจัง เน้นความรู้สึกให้เด่นชัดและน่าสนใจ โดยไม่เน้นความเป็นจริง เพราะต้องการให้ผู้รับสารเกิดความซาบซึ้งและประทับใจ ซึ่งอาจจะมากเกินไปหรือน้อยเกินไปก็ได้ เพื่อเน้นความรู้สึกมากกว่าความเป็นเหตุเป็นผล มุ่งเร้าอารมณ์และความรู้สึกสะเทือนใจเป็นสำคัญ ภาพพจน์ประเภทนี้นิยมใช้สื่อสารกันมากทั้งการพูดและการเขียน ที่ต้องการแสดงความรู้สึกเพราะสามารถเปรียบเทียบให้เห็นภาพได้ง่าย (นภลัย สุวรรณธาดา, 2537)

2.2.1.2 องค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรม

กลวิธีการนำเสนอคำสอนในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งเพราะจะทำให้วรรณกรรมเรื่องนั้นๆ น่าสนใจ และดึงดูดใจของผู้อ่านจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เขียนต้องมี

ความสามารถในการใช้กลวิธีการนำเสนอที่น่าสนใจ จึงจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจถึงแนวคิดของผู้เขียนได้ดี ในการศึกษารายละเอียดของวรรณคดีและวรรณกรรม ต้องพิจารณารายละเอียดขององค์ประกอบส่วนต่าง ๆ กล่าวคือ พิจารณาลักษณะและศิลปะในการใช้ภาษาของผู้ประพันธ์ พิจารณารายละเอียดของเนื้อหา และพิจารณาลักษณะของรูปแบบ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นที่สนใจศึกษา ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ส่วน (วิภา กงกะนันท์, 2556) (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2552) ดังนี้

1. แก่นเรื่อง (Theme)
2. ตัวละคร (Character)
3. ฉากและบรรยากาศ (setting)
4. บทสนทนา (dialogue)

ผู้วิจัยจะกล่าวถึงองค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรมในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ที่ใช้สำหรับวิเคราะห์คำสอนโดยผ่านองค์ประกอบตามลำดับดังต่อไปนี้

1. แก่นเรื่อง

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2552) ได้อธิบายถึงแก่นเรื่องไว้ว่า เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในวรรณกรรมประเภทเรื่องเล่าแต่เรื่องเล่าไม่จำเป็นต้องมีแก่นเรื่องเสมอไป เพราะเรื่องแต่ละประเภทจะมีจุดมุ่งหมายแตกต่างกันออกไป เรื่องต้นตื้นสยองขวัญมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความหวาดสยองแก่ผู้อ่าน เรื่องผจญภัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความตื่นเต้นแก่ผู้อ่าน จุดมุ่งหมายของเรื่องชวนหัวอาจเพียงต้องการให้ผู้อ่านสนุกสนานไปกับพฤติกรรมของตัวละครหรือการจบบทพลิกความคาดหมาย ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แก่นเรื่องจะมีหรือไม่มีนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของเรื่องแต่ละประเภท และจุดมุ่งหมายที่ต้องการสื่อมายังผู้อ่านเป็นสำคัญซึ่งสอดคล้อง กับความเห็นว่า แก่นเรื่องใช้ในความหมายสองอย่างคือความคิดอันเป็นศูนย์กลางของเรื่องกับจุดมุ่งหมายอันเป็นศูนย์กลางของเรื่อง

สรุปได้ว่า แก่นเรื่องหรือเรียกว่า แนวเรื่อง เป็นทัศนะหรือแนวคิดที่ผู้แต่งต้องการนำเสนอต่อผู้อ่าน โดยผ่านกลวิธีทางวรรณกรรม อีกทั้งเป็นเจตนารมณ์ที่กวีต้องการจะเสนอต่อผู้อ่าน โดยแฝงอยู่ในเนื้อหาของเรื่อง ตัวอย่างเช่น เรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ แก่นเรื่องคือความรักของผู้ที่ต่างเผ่าพันธุ์ยอมไม่จริง น่าจะพิจารณาได้จากเนื้อเรื่องที่แสดงความพยายามของพระอภัยมณีที่จะหนีจากนางผีเสื้อ โดยเฉพาะเหตุผลที่พระอภัยมณีบอกนางผีเสื้อว่า “พืมนุชย์สุรสวาทเป็นชาติยักษ์ จงคิดหักความสวาทให้ขาดสูญ”

2. ตัวละคร

ราชบัณฑิตยสถาน (2546) ได้ให้ความหมายของตัวละครไว้ว่า ตัวละครหมายถึงผู้มีบทบาทในวรรณกรรมประเภทละคร นวนิยาย เรื่องสั้น และเรื่องแต่งประเภทต่าง ๆ ตัวละครในวรรณคดีมีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากช่วยสร้างความสนุกสนานและช่วยทำให้เรื่องราวดำเนินไปอย่างมีอรรถรส ซึ่งตัวละครแต่ละตัวนั้น กวีอาจสร้างให้มีลักษณะที่หลากหลาย ทั้งตัวละครที่เป็นคน

จริงหรือคนสมมติ คนจริงคือบุคคลที่มีชีวิต มีตัวตนจริง ดังจะเห็นได้จากในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งปรากฏคนจริง คือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชพ่อขุนบานเมือง พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นต้น ในขณะที่คนสมมติคือ ตัวละครที่กวีสร้างขึ้นตามจินตนาการ อาจจะมีลักษณะที่คล้ายคนจริง คือมีอารมณ์รัก โลภ โกรธ หลง

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2552) ได้กล่าวถึงตัวละครไว้ว่า ตัวละครในวรรณกรรมมีอยู่สองระดับคือ ระดับแรกตัวละครคือบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่มีบทบาทในเรื่อง ความหมายระดับที่สองคือคุณลักษณะของตัวละคร เช่น รูปร่าง หน้าตา หรือคุณสมบัติพิเศษทางศีลธรรม แต่โดยทั่วไปแล้ว ตัวละครในเรื่องเล่าหมายถึงผู้ที่มีบทบาทในท้องเรื่อง หรือผู้เดินผ่านเนื้อเรื่องและเหตุการณ์ต่าง ๆ นั้นเอง อาจกล่าวได้ว่าตัวละครเป็นเจ้าของเรื่อง ทั้งนี้เพราะก่อนที่จะลงมือแต่งเรื่อง ผู้แต่งจะต้องคิดก่อนเสมอว่าจะเขียนเรื่องของใคร และใคร(คนนั้น)ประสบกับเหตุการณ์อะไรบ้าง โดยนัยนี้ตัวละครจึงเป็นผู้ที่ทำให้เกิดเรื่องราวขึ้นมานั้นเอง ตัวละครประเภทเรื่องเล่าไม่จำเป็นต้องเป็นคนเสมอไป ในนิทานและเรื่องสั้นบางเรื่อง ตัวละครอาจเป็นสัตว์ อมนุษย์ หรือวัตถุสิ่งของ แต่ไม่ว่าตัวละครจะเป็นอย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่คุณผู้อ่านสามารถเรียนรู้ได้จากตัวละครก็คือ ตัวละครเป็นสิ่งสมมติหรือสัญลักษณ์ เพื่อเทียบเคียงกับธรรมชาติและพฤติกรรมของมนุษย์เสมอ ดังเช่นในนิทานอีสป ตัวละครส่วนใหญ่จะเป็นสัตว์ แต่ถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นได้ว่าสัตว์เหล่านั้นเป็นตัวทวนในเชิงเทียบเคียงกับมนุษย์ในแง่มุมต่างๆ เช่น กระต่ายเป็นตัวแทนของความฉลาดเจ้าปัญญาแต่อกเจ้าเล่ห์ สุนัขจิ้งจอกเป็นตัวแทนของคนเจ้าเล่ห์แกมโกงและตาขาว

3. บทสนทนา

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554) ได้ให้ความหมายของบทสนทนาไว้ว่า บทสนทนา คือ คำพูดที่ได้ตอบกันในการเรียนภาษา เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงเจตนาอารมณ์ของผู้สื่อสาร และแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมการแสดงออกโดยใช้วาจาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่กวีได้ใช้บทสนทนาในการสื่อความรู้สึกนึกคิดของตนเองผ่านตัวละครต่างๆ ของเรื่อง

สุจิตรา จรจิตร (2547) ได้กล่าวถึงบทสนทนาไว้ว่า บทสนทนาคือคำพูดของตัวละครที่ใช้โต้ตอบกันในเรื่อง บทสนทนานับเป็นองค์ประกอบสำคัญของเรื่องได้ประการหนึ่ง เพราะช่วยให้ผู้อ่านได้ทราบถึงแนวคิดของผู้แต่ง ทราบถึงบุคลิกลักษณะของตัวละคร ข้อขัดแย้งระหว่างตัวละคร ข้อคิดหรือคติคำสอนจากตัวละคร ภูมิหลังและรายละเอียดต่าง ๆ ได้ โดยผู้แต่งไม่ต้องบรรยายหรือพรรณนาความให้อืดยาว นอกจากนี้ยังทำให้ผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลินไปพร้อมกันด้วย บทสนทนานั้นมีประโยชน์ คือ คำพูดของตัวละครทุกคำ ควรจะมีประโยชน์ทั้งต่อผู้เขียนและผู้อ่านด้วย เช่น ประการที่หนึ่ง ควรเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่ผู้เขียนจะใช้เป็นสื่อสำหรับส่งความคิดหรือคติธรรมของตนไปยังผู้อ่านด้วยการผ่านทัศนะของตัวละคร ประการที่สอง ช่วยสร้างบรรยากาศของเรื่องให้ดูสมจริงยิ่งขึ้น และทำให้ผู้อ่านไม่เกิดความรู้สึกเบื่อหน่าย เพราะบทสนทนาที่ดีจะทำให้ผู้อ่านรู้สึก

เหมือนได้แอบฟังผู้อื่น (ตัวละคร) คุยกัน ปรับทุกข์กัน หรือแสดงความเห็นอกเห็นใจกัน อันเป็นการสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ที่มีนิสัยชอบสอดรู้สอดเห็นเรื่องของคนอื่นตามหลักจิตวิทยา ประการที่สาม ช่วยแสดงให้เห็นถึงอุปนิสัยของตัวละครได้เด่นชัดขึ้น และประการสุดท้าย ช่วยดำเนินเรื่อง กล่าวคือ บทสนทนาของตัวละครนั้นบางครั้งจะช่วยขยายเรื่องให้คืบหน้าไป โดยผู้แต่งไม่ต้องเขียนคำอธิบายยาว ๆ

4. ฉากหรือสถานที่

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2554) ได้ให้ความหมายของ ฉากหรือสถานที่ ไว้ว่า ฉากหรือสถานที่ หมายถึง เครื่องบังหรือเครื่องกั้น มีหลายชนิด ใช้ตั้ง แขนง หรือพับได้, เครื่องประกอบเวทีละครเพื่อให้ดูสมจริงตามเนื้อเรื่อง เช่น ฉากป่า ฉากเมือง

ัญญา สังขพันธ์านนท์ (2552) ได้อธิบายถึงฉากหรือสถานที่ไว้ว่า ฉากในเรื่องเล่ามีความหมายกว้างขวางมาก กล่าวคือมีทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพ อารมณ์และสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ฉากอาจกล่าวถึงสถานที่ เวลาทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคตนอกจากนี้แล้ว ฉากยังมีความหมายที่ลึกซึ้งกว่านี้ คือไม่ใช่เป็นแต่สิ่งแวดล้อมภายนอกของตัวละครเท่านั้น แต่ฉากยังมีความสัมพันธ์และความความต่อภาวะจิตใจของตัวละครอีกด้วย เช่น ข้าวของเครื่องใช้บางอย่างของตัวละคร อาจหมายถึงสภาพจิตใจและตัวตนของผู้เป็นเจ้าของ สภาพทิวทัศน์และภูมิประเทศที่สวยงาม อาจมีนัยประหวัดถึงความสงบและความบริสุทธิ์ในจิตใจของตัวละคร หรือทางแยก อาจหมายถึงภาวะการณั้ล่งเลและการตัดสินใจเลือก เป็นต้น นอกจากนี้ วิภา กงกะนันท์ (2556) ได้อธิบายไว้ว่า นอกจากองค์ประกอบส่วนที่เรารวมเรียกว่า สถานที่และสภาวะแวดล้อมดังกล่าวข้างต้นแล้ว เราควรจะศึกษาเรื่องเวลาในวรรณคดีด้วย เพื่อความเข้าใจวรรณกรรมแต่ละชิ้นให้ดีขึ้น เราควรจะรู้ว่าเรื่องที่เรารออ่านเกิดขึ้นเมื่อไร เกิดในอดีตหรือปัจจุบันเราควรรู้ให้ลึกกลงไปด้วยว่าเรื่องที่ว่าเกิดในอดีต หรือปัจจุบันหรืออนาคตนั้น เป็นวัน เดือน ปีอะไร ศตวรรษไหน ขหรือในยุคใด อาจเป็นยุคทางการเมืองหรือยุคทางประวัติศาสตร์ เช่น เวลาของเรื่องใน ลิลิตตะเลงพ่าย คือ สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช มิใช่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ กวีมีกลวิธีการสร้างฉากที่หลากหลาย

การนำแนวคิดในการวิจัยคำสอน และกลวิธีการนำเสนอคำสอนมาใช้ในการศึกษานี้ ก็เพื่อใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์คำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ คือ กลวิธีทางภาษา มีรูปแบบการใช้ภาษาในการสื่อคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ อย่างไรบ้าง จึงทำให้ผู้วิจัยเข้าใจแนวคิด และกรอบแนวคิดที่จะนำมาวิเคราะห์คำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ มากยิ่งขึ้น และจะนำมาประยุกต์ศึกษาตีความใช้ในการวิจัยครั้งนี้

2.2.3 แนวคิดเกี่ยวกับคำสอน

คำว่า แนวคิด (Theme) หรือที่บางคนใช้แทนเรื่อง หรือสาระถึง สาระหรือข้อคิดสำคัญของเรื่องและผู้แต่งต้องการนำเสนอแนวคิดปรากฏขึ้นอย่างสม่ำเสมอในขณะที่เรื่องดำเนินไป ซึ่งอาจพิจารณาได้จากบทสนทนาของตัวละครและบทบรรยายของผู้แต่งเอง หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึงความคิดสำคัญหรือความหมายของเรื่องที่เกิดจากการเชื่อมโยงองค์ประกอบประกอบต่างๆ เข้าด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นโครงเรื่อง ตัวละคร ฉาก บทสนทนา ผู้แต่งที่มีความคิดสำคัญคือแนวคิดของเรื่องได้อย่างชัดเจนโดยตลอดตั้งแต่ต้นจนจบ และผู้อ่านก็สามารถเข้าใจสิ่งที่ผู้แต่งต้องการนำเสนอ ไม่ว่าผู้แต่งนั้นจะจงใจนำเสนอ หรือเสนอมาจากจิตใต้สำนึกก็ตาม

พิเชฐ แสงทอง (2550) ได้กล่าวแนวคิดเรื่องคำสอนไว้ว่า แนวคิดเรื่องคำสอนนั้นเป็นแนวคิดอีกลักษณะหนึ่ง ปรากฏอยู่ในวรรณคดีประเภทต่างๆ หมายถึงสาระหรือข้อคิดสำคัญของเรื่องที่ตรงกับคำสอน นั่นคือผู้แต่งได้เอาคำสอนมาเป็นแก่นเรื่องบ้างหรือนำมาสอดแทรกในเนื้อหาบ้าง หรือก็ได้้นำคำสอนในแทรกในวรรณกรรมที่ไม่ได้มุ่งเน้นเรื่องการสอนโดยตรง เช่น วรรณคดีประเภทนิพนธ์ กวีมุ่งเน้นการคร่ำครวญพรรณนาถึงความรักและหญิงสาวคนรักผูกโยงกับธรรมชาติที่กวีได้พบเห็น การระบายอารมณ์ความรู้สึกของกวีต่อชะตากรรมอันรันตหดหู่ของตนเอง การเขียนถึงความสวยงามของธรรมชาติป่าเขาลำเนาไพร และอีกส่วนหนึ่งนำเอาหลักธรรมศาสนาใช้เป็นแก่นเรื่องตามวรรณกรรมคำสอนแบบเก่า

จะเห็นได้ว่าคำสอนที่ปรากฏในวรรณกรรมนั้น มีจุดมุ่งหมายในการสั่งสอนประชาชน อาจกล่าวได้ว่า คำสอนเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการปกครองอย่างหนึ่ง ที่นักปราชญ์หรือกวีได้คิดขึ้นมาเพื่อใช้สั่งสอนความประพฤติของประชาชนมาแต่โบราณกาล คำสอนส่วนใหญ่มักจะมี ความเชื่อในหลักพระพุทธศาสนาเป็นแก่นนำอยู่เสมอ จึงนับได้ว่า วรรณกรรมที่ประกอบด้วยคำสอนจึงมีความผูกพันใกล้ชิดกับชาวบ้านเป็นอย่างมาก โดยผ่านการอ่าน การเทศน์ จากพระภิกษุหรือผู้รู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว ตลอดจนการจดจำ พรา่ำสอน การบอกเล่าจากผู้ใหญ่สู่ผู้เยาว์สืบทอด ปลูกฝังทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อถือต่างๆ กันมา นอกจากนี้ยังมีส่วนทำให้สังคมไทยมีแต่ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน เป็นผลให้สังคมไทยมีความสงบสุขมาช้านานตราบถึงปัจจุบันนี้

อีกประการหนึ่งคำสอนที่ปรากฏในวรรณกรรม เป็นเรื่องที่ทำให้คติสอนใจแก่ผู้อ่านในการดำรงชีวิตให้มีความสุขและเป็นที่ยังพอใจของบุคคลต่างๆ ในสังคม สาระคำสอนมักเกิดจากประสบการณ์ของผู้ใหญ่สำหรับใช้สอนลูกหลานสืบต่อๆ กัน เพื่อสร้างค่านิยมพื้นฐานให้ลูกหลานเกิดความรักในตนเอง รักผู้อื่นและรักศักดิ์ศรีของผู้อื่น ตามที่พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ (2542: 113) อธิบายไว้ว่า การปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้แก่คนในสังคมเพื่อให้มีแนวทางการประพฤติดี ประพฤติชอบนั้น เป็นสิ่งสำคัญและฝังรากลึกอยู่ในโครงสร้างของสังคมไทยตลอดมา ดังปรากฏอยู่ในวรรณกรรมคำสอนเรื่องต่างๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ตัวอย่างเช่น สุภาชิตพระร่วง

เป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการครองชีวิตในด้านต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม โคลง โลกนิติ มีเนื้อหาคำสอนที่ใช้เป็นแบบแผน ทางโลกแก่บุคคลทุกระดับโดยเน้นให้รู้จักการวางแผนหรือปฏิบัติตนได้เหมาะสม ให้มีความเข้าใจชีวิตและโลก และสามารถดำเนินชีวิตหรืออยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข โคลงพาสีสอนน้อง เน้นคำสอนในเชิงสั่งสอนข้าราชการให้ประพฤติปฏิบัติตนต่อพระมหากษัตริย์ สุภาชิตสอนหญิงว่า ด้วยหลักการประพฤติ และคำแนะนำสตรีโดยตรง สวัสดิรักษา สอนเรื่องของการปฏิบัติตนในสภาวะการณ์ต่างๆ เน้นการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขและเน้นศีลธรรม กฤษณาสอนน้อง สอนบุรุษและสตรีในด้านการใช้ชีวิตคู่อย่างมีความสุข อิศรญาณภาชิต มีเนื้อหาคำสอนที่มุ่งสั่งสอนบุคคล ในสถานภาพต่างๆ ลักษณะเนื้อหาคือการยกเอากิเลสของมนุษย์ในแบบต่างๆ มากล่าวและให้ข้อคิดเตือนใจไปในตัว สอดคล้องกับ จันทวรรณ อนันตประยูร (2542) ได้กล่าวไว้ว่า นิทานที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา คือนิทานชาดก เป็นนิทานที่ใช้สอน ประชาชน โดยดัดแปลงการเล่าให้เข้ากับหลักพุทธศาสนา สอดแทรกความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ กฏแห่งกรรม และแฝงคติคำสอน รวมทั้งวรรณกรรมสอนกุลบุตรและกุลธิดา อีกหลายเรื่อง เช่น สุภาชิตสอน เด็กพิภกสอนบุตรและกุมมาโรวาท

นัยเดียวกัน นิยะดา เหล่าสุนทร (2542) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับวรรณกรรมคำสอนสอนไว้อย่างน่าสนใจว่า วรรณกรรมคำสอนของไทยนั้นนอกจากจะเต็มไปด้วยคำสอนที่มีประโยชน์ ทรงคุณค่าแล้วยังมีเนื้อความที่สมบูรณ์ครอบคลุมถึงสถานภาพของทุกกลุ่ม คำสอนนั้นสอนทุกเพศทุกวัย ไม่ว่าจะเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย เด็กวัยรุ่น วัยกลางคนหรือคนชรา หรือแม้แต่ผู้ที่มีบทบาทและหน้าที่เกี่ยวข้องกับสถาบันการปกครอง เช่น ผู้ครองนคร สถาบันครอบครัวมี พ่อแม่ ลูก และภรรยา เป็นต้น คำแนะนำหรือ ข้อความปฏิบัติ เหล่านี้มีประโยชน์อย่างยิ่ง ต่อการดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข

นอกจากนี้ วรรณกรรมคำสอนที่มีสืบต่อมาทุกยุคทุกสมัยจะแต่งด้วยคำประพันธ์ที่ใช้ฉันทลักษณ์หลากหลายกันออกไป มีทั้งร้อย โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน และร้อยแก้ว ส่วนกลวิธีการสอนจะสอนแบบตรงไปตรงมา ไม่ซับซ้อน ใช้ถ้อยคำสำนวนง่ายๆ เนื้อหาส่วนใหญ่จะแทรกนิทานสุภาชิต กล่าวอ้างคำโบราณ คัมภีร์พระพุทธศาสนา และคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยบอกผลของการทำความดีเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจคำสอนได้ดียิ่งขึ้น (ศิริมา เจนจิตมัน, 2529)

อีกประการหนึ่ง ทรงศักดิ์ ปรากฏวัฒนากุล (2519) ให้ความหมายวรรณกรรมคำสอนว่า วรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอน ได้แก่วรรณกรรมที่มีเนื้อหามุ่งสอนจริยธรรม คติธรรม และแนวทางในการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคม มีบทบาทในการควบคุมสังคมให้ดำเนินไปตามแนวทางที่เหมาะสมตามขนบธรรมเนียมแบบแผน จารีตของสังคมนั้น

ส่วน สิทธิภา พินิจภูวดล (2525) กล่าวว่า วรรณคดีคำสอนหมายถึง วรรณคดีที่เขียนขึ้น โดยมีจุดประสงค์ที่จะสั่งสอนหลักการของศาสตร์ต่างๆ เป็นต้นว่า จริยศาสตร์ ปรัชญา หรือศิลปะ

วรรณคดีประเภทนี้ได้แก่ นิทานธรรมต่างๆ ซึ่งผู้แต่งได้รับความประทับใจจากเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน จากคำสั่งสอนศีลธรรมในศาสนาหรือจากความฉลาดหลักแหลมในการแก้ปัญหาของนักปราชญ์ดังจะเห็นได้จาก นิทานชาดก นิทานธรรมบท สุภาษิตโลกนิติสุภาษิตพระร่วง เป็นต้น วรรณกรรมคำสอนที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้นมีตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมาจนถึงรัตนโกสินทร์ วรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอนที่เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัยแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือวรรณกรรมสวดตีวีรกรรม เป็นลักษณะของการบันทึกเหตุการณ์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง หรือเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับกฎหมาย โดยมักจะอยู่ในรูปของศิลาจารึกหลักต่างๆ แบบที่สองคือ วรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนา ปรัชญา ซึ่งมีแนวไปในทางอบรมสั่งสอน เพราะผู้แต่งเป็นผู้อยู่ในฐานะพ่อเมืองที่ปกครองประชาชนเหมือนพ่อ ปกครองลูก วรรณกรรมคำสอนก็จัดอยู่ในประเภทนี้ด้วย สำหรับสุภาษิตพระร่วงหรือบัญญัติพระร่วง จัดเป็นวรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอนเพียงเรื่องเดียวที่เชื่อว่าแต่งขึ้นในสมัยสุโขทัยซึ่งมีข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับผู้แต่งแตกต่างกันไป บ้างก็ว่าผู้แต่งคือพ่อขุนรามคำแหง บ้างก็ว่าพระยาสิทธิ และบ้างก็ว่ามีผู้แต่งหลายคน ลักษณะคำประพันธ์เป็นร้อย ตอนต้นแต่งด้วยร้อยโบราณ ตอนท้ายเป็นร้อยสุภาพและจบลงด้วยโคลงสี่สุภาพ ตามประมุขจารึกวัดพระเชตุพนฯ จะมีโคลงกระทู้ลงท้ายในตอนจบด้วยเนื้อหาเป็นหลัก คำสอนที่กว้างขวางครอบคลุมหลักประพจน์ปฏิบัติในด้านต่างๆ เช่น การผูกไมตรีการวางตัวการรู้จักรักษาตัวรอดจากสิ่งยั่วต่างๆ หลักคำสอนเหล่านี้ เกิดจากการรวบรวมคติในการดำรงชีวิตและเป็นการรวบรวมคำแนะนำในการศึกษาจิตใจ และพฤติกรรมของคน โดยใช้ถ้อยคำในการสอนที่แสดงถึงการห้ามกระทำและแนะนำให้กระทำโดยตรง กระชับ ตรงไปตรงมา สะดวกแก่การจดจำ คำสอนของสุภาษิตพระร่วงจึงเป็นเสมือนกรอบสำหรับการปฏิบัติตนของบุคคลทั้งในฐานะเป็นปัจเจกบุคคลและในฐานะ เป็นคนในสังคม ซึ่งยังได้รับการหยิบยกมาใช้เป็นคติธรรมในการดำรงชีวิตสืบมาจนถึงปัจจุบัน

อนึ่ง สมพันธ์ เลขพันธ์ (2518) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงนโยบายการพัฒนาบ้านเมืองจากอิทธิพลของอารยธรรมต่างประเทศประกอบกับความเจริญก้าวหน้าของระบอบการพิมพ์ทำให้แวดวงวรรณกรรมหลังจากรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการเปลี่ยนแปลงไปมากทั้งลักษณะและรูปแบบการประพันธ์ กล่าวคือการตีพิมพ์และการสื่อสารทางการพิมพ์ ทำให้วรรณกรรมแพร่หลายไปสู่ประชาชนทั่วไปมากขึ้น ลักษณะเนื้อหาวรรณกรรมก็มีความหลากหลาย อิทธิพลทางศาสนาปรากฏในวรรณกรรมน้อยลง การเผยแพร่แนวคิด แนวทางในการปรับปรุงสังคม เนื้อหาเกี่ยวกับสาขาวิชาต่างๆ ได้รับการถ่ายทอดออกมาเป็นวรรณกรรมมากขึ้น ประกอบกับระบบการศึกษาที่เปลี่ยนไป วงความรู้ที่ขยายเพิ่มขึ้นเพราะนโยบายเปิดประเทศรับวัฒนธรรมตะวันตก ทำให้มีวรรณกรรมแนวใหม่ เช่น สารคดีบทความ เริ่มเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง ส่งผลให้วรรณกรรมคำสอนโดยตรงมีน้อยลง สนวนใหญ่คำสอนมาแทรกไว้ในวรรณกรรมอื่นๆ ตามความเหมาะสมของเนื้อเรื่องและเหตุการณ์

ในส่วนของอิทธิพลและคุณค่าของการอ่านวรรณกรรมนั้น ศรีสุดา จรรย์กุล (2526) ได้อธิบายถึงอิทธิพลและคุณค่าที่ได้จากการอ่านวรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอนมีดังนี้

1. อิทธิพลที่ได้รับจากวรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอน

1.1 อิทธิพลต่อความเชื่อทางไสยศาสตร์โหราศาสตร์โศลกและของขลัง ปราภฏในวรรณกรรมหลายเรื่อง เช่น สวัสดิ์รักษา

1.2 อิทธิพลต่อค่านิยมและความประพฤติ การปลูกฝังค่านิยมและความประพฤติในวรรณกรรม มีอยู่หลายเรื่อง เช่น เพลงยาวถวายโอวาท สุภาชิตสอนหญิง กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ โคลงพาลีสอนน้อง โคลงทศรถสอนพระราม

1.3 อิทธิพลต่อความเป็นอยู่ มีหลายเรื่องซึ่งเป็นวรรณคดีที่เกี่ยวข้องด้วยประเพณีศาสนา พิธีการ สุภาชิต และนิทานธรรม

2. คุณค่าที่ได้รับจากวรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอน

2.1 สารประโยชน์ที่ได้รับมีหลายประการ เช่น ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาชีวิต คำเตือนใจ เป็นต้น

2.2 ความเพลิดเพลิน เป็นการแต่งเพื่อไม่ให้อ่านเบื่อหน่ายและได้ชิมชาบคำสอนโดยไม่รู้ตัวและได้รับประโยชน์ตามจุดมุ่งหมาย

ทั้งนี้ พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ (2542) สรุปลักษณะสำคัญของวรรณกรรมคำสอนไว้ 3 ประการ คือ

1. สอนเรื่องการครองตน หมายถึง สอนให้รู้จักดำเนินชีวิตในแนวทางที่ถูกที่ควร รู้จักวางตัวที่ดีมีกิริยามารยาทเรียบร้อยอ่อนน้อมถ่อมตน มีจิตใจงดงาม แจ่มใส ยึดมั่นในศีลธรรม ไม่ลุ่มหลงในอบายมุข และรู้จักเลือกคบเพื่อนที่ดี

2. สอนเรื่องการครองเรือน หมายถึง สอนให้รู้จักครองใจผู้อื่นทั้งที่เป็นบุคคลในครอบครัว เช่น พ่อแม่ พี่ น้อง สามีภรรยา และผู้ใต้บังคับบัญชา ให้รักใคร่เมตตา พร้อมอยู่รับใช้อย่างซื่อสัตย์จงรักภักดี มีความสุข

3. สอนเรื่องการครองงาน หมายถึง สอนให้มีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเองอย่างดีขยันหมั่นเพียรทำงานโดยไม่บกพร่อง มีความรู้อย่างถูกต้องแท้จริง ไม่หยุดศึกษาหาความรู้ รู้จักคัดเลือกสิ่งดีงามเก็บไว้ใช้ประโยชน์และไม่ละทิ้งหน้าที่การงานของตนให้ค้างค้ำพอกพูน เป็นต้น

ในส่วนของวรรณกรรมคำสอนแต่ละยุคสมัยมีจุดมุ่งหมายที่เหมือนกันและแตกต่างกันตามที่แต่งและความสนใจของกวี แต่ละเรื่องแต่ละยุคสมัย ดังที่มีผู้สรุปลักษณะคำสอนไว้แต่ละยุคสมัยได้แก่

สุภาพร คงศิริรัตน์ (2541) กล่าวว่า วรรณกรรมคำสอนที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาสามารถแบ่งได้ เป็น 2 ประเภท คือ ประเภทแรกเป็นวรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอนที่ตัดตอนมาจากวรรณกรรม

เรื่องอื่นโดยเลือกเฉพาะตอนที่มีคำสั่งสอนนำมาเรียบเรียงใหม่และประเภทที่สอง เป็นวรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอนที่เขียนขึ้นเพื่ออบรมสั่งสอนโดยตรง เนื้อหาคำสอนแบ่งได้ดังนี้ คือ

1. คำสอนราชธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์
2. คำสอนหลักความประพฤติของข้าราชการที่พึงประพฤติปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์
3. คำสอนเรื่องต่างๆ ไปในลักษณะสุภาษิต

วรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอนสอนที่มีหลักฐานเชื่อได้ว่าแต่งขึ้นในสมัยอยุธยา 6 เรื่อง คือ โคลงพาลีสอนน้อง โคลงทศรถสอนพระราม โคลงราชสวัสดิ์ โคลงโลกนิติ ประดิษฐ์ พระร่วง และ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์

ส่วน กุสุมา รักษมณี (2530) กล่าวถึงวรรณกรรมคำสอนในสมัยอยุธยา 4 เรื่องสำคัญ คือ

1. โคลงทศรถสอนพระราม เป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีลักษณะคำประพันธ์เป็นโคลงสี่สุภาพ โดยนำเสนอเหตุการณ์ในเรื่องรามเกียรติ์เฉพาะตอนท้าวทศรถสอนพระราม เนื้อหาว่าด้วยการสั่งสอนพระโอรสเกี่ยวกับสิ่งที่พระมหากษัตริย์พึงปฏิบัติเป็นพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
2. โคลงโลกนิติเป็นวรรณกรรมคำสอนประเภทโคลงอีกเรื่องหนึ่งบ้างก็เรียก ประชุมโคลงโลกนิติหรือ สุภาษิตนิติคำโคลง ลักษณะเนื้อหาเป็นคำสอนที่สามารถใช้เป็นแบบแผนทางโลกสอนแก่บุคคลทุกระดับในสังคม
3. ประดิษฐ์พระร่วง เป็นวรรณกรรมคำสอนประเภทร้อยเนื้อหาล้ายคลึงกับสุภาษิตพระร่วง
4. กฤษณาสอนน้องคำฉันท์เป็นวรรณกรรมคำสอนที่มีลักษณะคำประพันธ์ประเภทฉันท์มีกาพย์แทรกอยู่ สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยพระเจ้าบรมโกศ เนื้อหาเป็นคำสอนสตรีที่เน้นการปฏิบัติตนต่อสามี

นอกจากนี้ วัชรภรณ์ กิตตยานุกิตติ (2547) กล่าวว่า วรรณกรรมคำสอนสอนในสมัยอยุธยาส่วนใหญ่ ล้วนได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีอินเดียแทบทั้งสิ้น ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการเผยแพร่ศาสนาและการติดต่อสัมพันธ์ค้าขายกับต่างประเทศที่มีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ลักษณะสำคัญของเนื้อหาคำสอน ที่เห็นได้เด่นชัดในวรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอนยุคนี้จึงเป็นไปเพื่อขจัดปัดเป่าหรือมูลนาย และปรากฏวรรณกรรมที่มีเนื้อหาคำสอนบุคคลทั่วไปอยู่บ้างก็เพียงเล็กน้อย ซึ่งน่าจะเป็นสาเหตุเพราะระบอบการปกครองของไทยที่เปลี่ยนแปลงไป กษัตริย์เปลี่ยนสภาพจาก “พ่อ” เป็น “สมมติเทพ” หรือเจ้าชีวิตของประชาชน วรรณกรรมคำสอนจึงนำมาใช้เป็นเครื่องมือรองรับระบอบวิธีการปกครองนี้ โดยทำหน้าที่เป็นตัวบอกเล่าและกำหนดกรอบการปฏิบัติของชนชั้นการปกครองอย่างไม่เป็นทางการ

ส่วนลิตธา พินิจ ภูวดล และนิตยา กาญจนวรรณ (2520) กล่าวถึงวรรณกรรมคำสอนในสมัยธนบุรีว่า แม้ช่วงสมัยธนบุรีจะมีระยะเวลาเพียงสั้นๆ อีกทั้งบ้านเมืองยังอยู่ในภาวะสงคราม แต่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็ได้ทรงละเลยแหวดวงวรรณกรรม ทรงมีการฟื้นฟูและส่งเสริม ด้วยทรงตระหนักดีว่า วรรณกรรมเป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริม และสร้างขวัญกำลังใจให้กับคนในชาติในสมัยนี้จึงมีงานวรรณกรรมอยู่หลายเรื่องเกิดขึ้น รวมทั้งวรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอนมีปรากฏอยู่ถึง 2 เรื่อง คือ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ที่ประพันธ์โดยพระยาราชสุภาวดีร่วมกับพระภิกษุอินแห่งเมืองนครศรีธรรมราช และเพลงยาวนายมหานุภาพ แม้วรรณกรรมเรื่องนี้จะมีลักษณะคำประพันธ์เป็นเพลงยาวเชิงสังวาส แต่เนื้อหากลับแฝงไว้ด้วยสำนวนการสั่งสอนสตรีโดยตรง

อนึ่ง เสนีย์ วิลาวรรณ (2511) กล่าวถึงวรรณกรรมคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์เริ่มตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช บ้านเมืองยังตกอยู่ในภาวะสงคราม และต้องเร่งพัฒนาความเจริญในทุกๆ ด้านเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่น ลักษณะวรรณกรรมจึงเน้นไปในทางปลุกใจประชาชนและข้าราชการให้ฮึกเหิม ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม เนื้อหาจึงมักเกี่ยวกับการยกทัพบัณฑิต ศาสนา และระเบียบของสังคม วรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอนที่ปรากฏในรัชสมัยนี้คือ โคลงธรรมสุภาสิต แต่งโดยอาลักษณ์ ชื่อบุญจัน ประพันธ์เป็นโคลงสี่สุภาพ เนื้อหาคำสอนใช้เป็นแนวทางดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนา ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย บ้านเมืองมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคงมากขึ้น ศักดิ์สงครามเบาบางลง มีการติดต่อกับชายกับประเทศในแถบเอเชีย เช่น จีน เป็นต้น ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเป็นศิลปินเอกทางกวีนิพนธ์ทำให้งานวรรณกรรมในยุคนี้รุ่งเรืองมาก วรรณกรรมคำสอนที่ปรากฏในสมัยนี้ คือ สวัสดิรักษาคำกลอน ซึ่งเป็น วรรณกรรมคำสอนชายเรื่องแรก สันนิษฐานว่า สุนทรภู่เป็นผู้แต่งขึ้นเพื่อถวายเจ้าฟ้าอาภรณ์เป็นข้อแนะนำกิจวัตรอันพึงปฏิบัติสำหรับผู้หวังความเป็นมงคล ส่วนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีวรรณกรรมคำสอนเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก เนื่องจากเป็นพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ต้องการชี้แจงแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติตน ปลูกฝังค่านิยมพื้นฐานและสร้างคุณภาพของคนในสังคม อีกทั้งงานด้านวรรณคดีเริ่มกระจายจากราชสำนักสู่ประชาชน วรรณกรรมคำสอนจึงมักปรากฏมากมายหลายรูปแบบการประพันธ์ เช่น โคลงกลอน ฉันท์และร่าย เป็นต้น

อีกประการหนึ่ง สุภาพร คงศิริรัตน์ (2541) กล่าวถึงวรรณกรรมคำสอน เรื่องสุภาสิตสอนหญิงว่า สุภาสิตสอนหญิง เป็นคำประพันธ์ประเภทกลอนเพลงยาว สันนิษฐานว่าสุนทรภู่เป็นผู้ประพันธ์ แต่งเพื่อสอนใจสตรีต่างๆ ไป เป็นข้อตักเตือนถึงการประพฤติปฏิบัติของกุลสตรี ส่วนกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จารึกไว้ที่ศิลาประดับในวัดพระเชตุพนฯ เพื่อให้เป็นความรู้แก่ประชาชน เนื้อหานี้มีการแก้ไขชำระสำนวนภาษา และการใช้คำใหม่ให้ดียิ่งกว่าเก่า

ส่วน รื่นฤทัย สัจจพันธ์ (2524) กล่าวถึงวรรณกรรมคำสอนเรื่องฉันท พาลีสอนน้อง ว่าฉันทพาลีสอนน้อง มีเนื้อเรื่องใกล้เคียงกับโคลงพาลีสอนน้องที่แต่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช คือ อบรมเรื่องการรับราชการ โดยเฉพาะข้าราชการผู้รับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท แต่งเป็นอินทรวีเชียรฉันท 34 บท จบด้วยโคลงสี่สุภาพกระทุ้

นัยเดียวกัน วัชรภรณ์ กิตตยานุกิตติ (2547) กล่าวว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์โคลงสุภาพฉันทมีเนื้อหาใช้สั่งสอนบุคคลโดยทั่วไป และพระบรมราโชวาทสำหรับ พระราชโอรส ที่แม้ไม่ใช่วรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอนโดยตรง แต่มีเนื้อหามุ่งสั่งสอนอบรมบุตรให้ประพฤติปฏิบัติตนให้ตั้งใจศึกษา และรู้จักใช้จ่าย ซึ่งถือว่าเป็นวรรณกรรมคำสอนเชิงเทศนาโวหารดีเยี่ยม

2.2.3.2 แนวคิดคำสอนที่ปรากฏในวรรณกรรมตามแนวพระพุทธศาสนา

นอกจากวรรณกรรมคำสอนดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีคำสอนที่ปรากฏในวรรณกรรม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือหลักจริยธรรมทางพระพุทธศาสนามีอยู่หลายด้าน ทั้งที่เกี่ยวข้องกับชีวิต สังคม เศรษฐกิจ การเมือง ครอบครัว เป็นต้น ซึ่งในบทนี้ผู้วิจัยจะแสดงให้เห็นถึงภาพรวมของคำสอนหรือหลักจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา โดย วศิน อินทสระ (2541) ได้แบ่งจริยธรรมออกเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นพื้นฐาน เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม ชั้นกลาง เพื่อขัดเกลาตนเองให้อยู่ในคุณธรรมสูงขึ้น และชั้นสูงเพื่อพัฒนาตนเองสู่ความเป็นอริยชน

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) (2532) ได้กล่าวความตอนหนึ่งว่า พระพุทธศาสนานั้นเมื่อมองในทัศนะของคนสมัยใหม่มักเกิดปัญหาขึ้นบ่อยๆ ว่า เป็นศาสนา (religion) หรือเป็นปรัชญา (philosophy) หรือว่าเป็นเพียงวิถีครองชีวิตแบบหนึ่ง (a way of life) เมื่อปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นแล้วก็เกิดเหตุให้ต้องถกเถียงหรือแสดงเหตุผล ทำให้เรื่องยืดยาวออกไป อีกทั้งมิติในเรื่องนี้ก็แตกต่างกันไม่ลงเป็นแบบเดียวกัน ทำให้เป็นเรื่องที่ฟังไม่รู้เรื่อง ไม่มีที่สิ้นสุดพุทธธรรม ก็คือ พุทธธรรมและยังคงเป็นพุทธธรรมอยู่นั่นเอง มีข้อจำกัดเพียงอย่างเดียวว่าหลักการหรือคำสอนใดก็ตามที่เป็นเพียงการคิดค้นหาเหตุผลในเรื่องความจริงเพื่อสนองความต้องการทางปัญญาโดยมิได้มุ่งและแสดงแนวทางสำหรับประพฤติปฏิบัติในชีวิตจริง อันนั้นให้ถือว่าไม่ใช่พระพุทธศาสนา เฉพาะอย่างที่ถือว่าเป็นคำสอนเดิมแท้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งในที่นี้เรียกว่า พุทธธรรม

เนื่องจากงานวิจัยเรื่องวาทกรรมคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์มุ่งเน้นให้นักเรียนเป็นคนดี แน่นนอนว่าจำต้องมีหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่แทรกอยู่เท่านั้น เพราะเหตุนี้ผู้วิจัยจึงวิเคราะห์เฉพาะหลักธรรมขั้นพื้นฐาน ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรม

กฎแห่งกรรม ตามหลักพระพุทธศาสนา คือกฎแห่งเหตุและผลของการกระทำของมนุษย์ที่ประกอบด้วยเจตนา คือ จงใจที่จะทำ ไม่ว่าจะเจตนาในการทำความดีด้วยจิตที่เป็นกุศล

หรือทำความชั่วด้วยจิตที่เป็นอกุศล ล้วนแต่มีผลทั้งสิ้น ดังนั้น เมื่อทำกรรมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง แล้วต้องรับผลกรรมที่ตนเองได้กระทำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้

บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น
คนทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว ๆ
(พระไตรปิฎกภาษาไทย, 2539)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2552) ได้อธิบายไว้ว่า คำว่า “กรรม” มีความหมายเป็นกลาง ไม่ได้ชี้ชัดลงไปว่าเป็นสิ่งดีหรือไม่ดี แต่ในปัจจุบันพบว่า คำว่า “กรรม” นี้มักจะถูกใช้ตรงกันข้ามกับคำว่า “บุญ” เช่นคำพูดว่าแล้วแต่บุญแต่กรรม เป็นต้น คำว่ากรรมและบุญจึงเป็นเรื่องชี้ชัดอย่างหนึ่งว่า คนเข้าใจความหมายของกรรมในทางไม่ดี เอาบุญเป็นฝ่ายข้างดี แล้วเอากรรมเป็นฝ่ายตรงกันข้ามดังนั้น คำว่ากรรมตามที่ปรากฏในวลีที่เป็นภาษิตไทยนั้นมีความหมายคลาดเคลื่อนไปจากหลักกรรมตามหลักของพระพุทธศาสนาความสำคัญอีกประการหนึ่งของกรรม ก็คือ กรรมมีอิทธิพลต่อการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นเครื่องชี้กำหนดแนวทางของสังคม

ปัญหาที่พบในปัจจุบันที่เป็นแรงผลักดันให้ศึกษาเรื่องกฎแห่งกรรมตามแนวพระพุทธศาสนาก็คือ การพิสูจน์กรรม ดังจะเห็นได้จากการมีนักปราชญ์ทางด้านพระพุทธศาสนาหลายท่านตั้งข้อสงสัยเรื่องนี้ และได้พยายามที่จะอธิบายเรื่องนี้ให้กระจ่าง ตามที่ วคิน อินทสระ (2541) ได้กล่าวไว้ว่า

“หลักกรรม หรือกฎแห่งกรรมมีอยู่ว่า “บุคคลทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เขาย่อมต้องรับผลแห่งกรรมนั้น” แต่เนื่องจากกรรมบางอย่าง หรือการกระทำบางคราวไม่มีผลปรากฏชัดในทันที ผู้มีปัญญาน้อยจึงมองไม่เห็นผลแห่งกรรมของตน ทำให้สับสน และมีความเข้าใจผิดไป เพราะบางทีกำลังทำชั่วอยู่แท้ ๆ กลับมีผลดีมากมาย เช่น ลาก ยศ สรรเสริญ สุขหลังไหลเข้ามาในชีวิต ตรงกันข้ามบางคราวกำลังทำความดีอยู่อย่างมโหฬาร แต่กลับได้รับความทุกข์ทรมานต่าง ๆ มีผลไม่ดีมากมาย เช่น ความเสื่อมลาภ ความเสื่อมยศ ถูกนินทาว่า ร้าย และความเจ็บไข้ได้ป่วยหลังไหลเข้ามาในชีวิต”

2. แนวคิดเรื่องศีล 5 หรือเบญจศีล

ความหมายของคำว่า “ศีล” ในพระพุทธศาสนานั้นมีปรากฏอยู่ในหลักธรรมคำสั่งสอนคือ ในพระไตรปิฎก รวมไปถึงคำอธิบายความที่ปรากฏในคัมภีร์พระอรรถกถา ฎีกา ทั้งนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาก็ได้กล่าวถึงความหมายของศีลไว้หลายแห่งด้วยกัน ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ (2539) ได้อธิบายความหมายของศีลไว้ว่า ศีลหมายถึงความเป็นปกติ หรือปกติภาวะตามธรรมดา หมายความว่า ทำทุกอย่างอยู่ตามหน้าที่ที่ควรจะทำ แต่อยู่ในภาวะปกติ คือ ไม่เดือดร้อนไม่กระวนกระวายไม่ระส่ำระสาย ไม่มีความสกปรกความเศร้าหมองใดๆ เกิดขึ้น โดยเนื้อความศีล หมายถึง ระเบียบที่ได้บัญญัติขึ้นไว้สำหรับประพฤติปฏิบัติกัน เพื่อให้เกิดภาวะปกติขึ้นมาที่กาย ที่วาจา, ศีล คือการปฏิบัติเกี่ยวกับระเบียบการเป็นอยู่ทางภายนอก ศีลพัฒนาที่กาย ที่วาจา ให้เป็นกาย วาจา ที่น่าดู เมื่อเรามีศีลเป็นพื้นฐานแล้ว เราจึงจะมีจิตที่เป็นสมาธิได้ง่าย ถ้ามีศีลดี สมาธิก็ง่าย

ส่วน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2548) กล่าวไว้ในหนังสือภูมิธรรมชาล พุทธว่า ศีล 5 ในบาลีชั้นเดิมส่วนมากเรียกว่า สิกขาบท 5 หมายถึงข้อปฏิบัติในการฝึกตน, ข้อฝึก, ข้อศึกษา บางเรียกว่า ธรรม 5 เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ ก็ถือว่าเป็นผู้มีศีล คือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล สมัยต่อมา จึงเกิดมีคำว่า เบญจศีล ซึ่งในพระไตรปิฎก เพิ่งพบในคัมภีร์ชั้นอุปทาน-พุทธวงศ์ ต่อมาในสมัยหลัง มีชื่อเรียกเพิ่มขึ้นว่าเป็น นิจศีล หมายถึงศีลที่ควรหัดสวดรักษาเป็นประจำ บางเรียกว่า มนุษยธรรม หมายถึงธรรมของมนุษย์ หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์บ้าง การรักษาศีล 5 เป็นการเว้นจากการเบียดเบียนกัน ทำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยดี ปราศจากเวรภัยไม่เดือดร้อนวุ่นวาย สังคมร่มเย็น แต่เหนือการฝึกไม่เบียดเบียนผู้อื่นโดยรักษาศีล 5 แล้ว ควรฝึกยิ่งขึ้นไปในด้านชีวิตส่วนตัว ให้อยู่ดีมีสุข ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาขึ้นต่อวัตถุและการเสพบริโภคมากนักพร้อมทั้งหันไปใช้เวลาแก่การเผื่อแผ่บำเพ็ญประโยชน์พัฒนาด้านจิตใจและปัญญามากขึ้น ด้วยการรักษาศีล 8 หรืออุโบสถ ศีล 5 นั้น มีดังนี้

1. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากปาณาติบาต คือ ไม่ทำลายชีวิต
2. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากอทินนาทาน คือ ไม่เอาของที่เขามิได้ให้ หรือไม่ลักขโมย
3. กามสุมิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากกามสุมิจฉาจาร คือ ไม่ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย
4. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากมุสาวาท คือ ไม่พูดเท็จ
5. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นจากของเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คือ ไม่เสพของมึนเมา

กล่าวโดยสรุป ศีล 5 คือ สิ่งที่ทำให้เกิดความเป็นปกติ ข้องตเว้นจากบาปทั้งหลายทั้งปวง สำรวม อดทนอดกลั้นต่อโลภะ โทสะ โมหะไม่ล่วงละเมิดผู้อื่นด้วยกาย หรือด้วยวาจา เพื่อให้เกิดความปกติ เรียบร้อย สงบสุขในสังคม ระวังความเดือดเนื้อร้อนใจทั้งตนเองและผู้อื่น เป็นข้อฝึกข้อปฏิบัติเบื้องต้นในชีวิตประจำวันสำหรับฆราวาสเพื่อควบคุมความประพฤติทางกาย วาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม สงบ และเป็นฐานแห่งการทำความดีอื่นๆ

3. แนวคิดเรื่องความกตัญญูทเวทีบุพการีชน

ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี เป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ผู้ที่มีความกตัญญู รู้คุณย่อมนำตัวเองไปสู่หนทางแห่งความสุข ทั้งความกตัญญูรู้คุณ ต่อบิดามารดา ผู้ให้กำเนิด ซึ่งเป็น พระพรหมของลูก เป็นเทวดา เป็นบูรพาจารย์ เป็นพระอรหันต์ของลูก ตลอดความกตัญญูต่อสัตว์และ สิ่งแวดล้อม ที่ช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีพได้อย่างสมดุล “ความกตัญญู” หมายถึงความตระหนักรู้ ในคุณของสัตว์ และสิ่งแวดล้อม ที่มีผลต่อตนเองโดยทางตรงและทางอ้อม” “กตเวทีก คือการตอบแทนคุณ เป็นผู้สนองคุณท่าน” ความกตัญญู เป็นหลักธรรมสำคัญ ประการหนึ่ง “ความกตัญญู เป็น มงคลสูงสุด สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูล ชื่อว่าเกิดเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขของชนหมู่มาก คือ บิดามารดา เป็นต้น สัตบุรุษเป็นผู้มีความกตัญญูทเวที รู้บุญคุณที่บุคคลอื่นกระทำกับตนแล้ว กระทำการตอบแทนโดยไม่เห็นแก่ตัว ย่อมแสวงหาโอกาสตอบแทนบุคคลผู้มีคุณ จึงเป็นบุคคลที่เกิด มาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่บุคคลทั้งหลาย มีบิดามารดา เป็นต้น กตัญญูทเวที ผู้รู้ อุปการะที่เขาทำและตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการทำความดีของผู้อื่นและแสดงออกเพื่อบูชาความดี นั้น บุคคลที่มีชีวิตอยู่ด้วยความรู้สำนึกในบุญคุณและคิดตอบแทนคุณคน ช่วยเกื้อกูลสังคมส่วนรวม ด้วยความเมตตากรุณา การกระทำเช่นนี้ ย่อมนำมาความสุขความเจริญและสิริมงคลมาสู่ชีวิตตนเอง คนที่ ขาดความกตัญญูย่อมไม่นำคบหา เป็นสาเหตุนำมาซึ่งความพิบัติทั้งหลายต่อตนเอง ครอบครัวและสังคม

พระธรรมโกศล (พุทธทาสภิกขุ) (2555) กล่าวถึงความสำคัญของความกตัญญู ทเวที คนที่มีความกตัญญู ย่อมรู้ถึงทุกสิ่งในโลก ไม่ว่าจะ เป็น ป่าไม้ ทุ่งนา ลำธารถนนหนทาง เป็นต้น การรู้คุณค่าของสิ่งของทั้งหลาย ย่อมทำให้โลกสงบร่มเย็น ส่วนเรื่องน้ำสำหรับดับไฟในชีวิต กล่าวถึงชีวิตของคนเราเมื่อเกิดมาไม่ว่าจะอยู่ในวัยไหน ประกอบอาชีพอะไร ต้องมีความรู้ธรรมะไว้ เป็นน้ำดับกิเลส เพราะการที่เราอยู่โดยไม่มีธรรมะก็ย่อมประสบ แต่ความทุกข์ไม่มีความสุขที่แท้จริง

ส่วน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2551) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ คุณบิดา มารดาสุตพรรณนามหาศาลประกอบด้วยเนื้อหาที่มุ่งให้ทราบและตระหนักถึงพระคุณของบิดามารดา ส่วนผู้ที่เป็นลูกนั้นต้องตั้งอยู่ในความกตัญญูทเวทีโดยพึงเคารพมารดาบิดา ผู้เป็นเสมือนทิศเบื้องหน้า โดยปฏิบัติดังนี้ 1. ท่านเลี้ยงเรามา เลี้ยงท่านตอบ 2. ช่วยทำกิจธุระ การงานของท่าน 3. ดำรงวงศ์สกุล 4. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับได้รับมรดก 5. ทำบุญอุทิศเมื่อท่านล่วงลับ

อีกนัยหนึ่งยังกล่าวอีกว่า ความกตัญญู หมายถึง การรู้คุณ การสนองคุณคน หรือ การมีน้ำใจรำลึกถึงอุปการคุณที่ตนได้รับ ด้วยความสำนึกในบุญคุณ ความกตัญญูต่อพ่อแม่ นับว่าเป็น ยอดของความกตัญญู นอกจากนั้นแล้ว ยังต้องมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณคนอื่นๆ อีก ผู้ที่ให้ความ ช่วยเหลืออุปการะนี้ ได้ชื่อว่า “ผู้มีพระคุณ” ผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือควรต้องรำลึกถึงอยู่เสมอ จะลืม เสียไม่ได้เลย และควรต้องหาทางตอบแทนคุณในเมื่อมีโอกาสการสนองคุณนั้นทำได้หลายวิธี ไม่ใช่จะ จะต้องกอบโกยเงินทองหรือข้าวของมาให้เพื่อเป็นการตอบแทน ที่สำคัญก็คือการตอบแทนทางจิตใจ

เมื่อถึงคราวที่ผู้เคยทำบุญคุณให้แก่ตนเอง ตกอยู่ในฐานะที่ต้องการความช่วยเหลือ ก็ต้องให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดีตามกาลเทศะ ตามกำลังความสามารถของคนที่จะทำให้ได้ จะโดยทางกำลังทรัพย์ กำลังความคิด หรือกำลังแรงงาน ก็ได้แล้วแต่กรณี ผู้ที่มีจิตใจเช่นนี้ ได้ชื่อว่า เป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณคน ถ้าเราคิดจะอุปการะหรือช่วยเหลือคนอื่นแล้ว เราไม่ควรหวังผลตอบแทนเลยเป็นเด็ดขาด ให้ถือเป็นอุดมคติไว้ในใจเสมอว่าเราแบ่งความสุขที่เรามีอยู่ให้แก่คนอื่น หรือช่วยคนอื่นให้เขามีความสุข เพียงเท่านี้ก็พอแล้ว สรุปความว่า 1. ถ้าใครทำบุญคุณให้แก่เรา เราต้องรำลึกถึงความดีของเขาเสมอ โดยไม่มีวันลืม และต้องพยายามสนองคุณเขาเมื่อมีโอกาส 2. ถ้าเราจะทำบุญคุณให้แก่ใคร อย่าหวังการตอบแทนจากเขาเลยแม้แต่น้อย ให้คิดเสียว่าเราทำเพื่อแบ่งความสุขให้คนอื่น เป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์

4. แนวคิดเรื่องไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์เป็นหลักคำสอนที่ชาวพุทธรู้จักคุ้นเคยมากที่สุดอีกเรื่องหนึ่ง เมื่อสถานการณ์บางอย่างเกิดขึ้นแล้วไม่เป็นไปตามที่เราคาดหวัง จึงมักจะได้ยินได้ฟังคำพูดว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างไม่แน่นอน เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา” และที่ว่า “ความแน่นอนก็คือความไม่แน่นอน” ความเข้าใจอย่างนี้ล้วนสะท้อนถึงเรื่องไตรลักษณ์นั่นเอง พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงมีลักษณะที่เหมือนกันอยู่ 3 ประการ ตามที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2553) กล่าวไว้ดังนี้ว่า

1. อนิจจัง คือ ความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ทุกวันทุกเวลา ดังที่เราเคยได้ยินว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และแตกสลายไป ไม่ยั่งยืน เช่น ตัวเราแก่ลงทุก ๆ วินาที เนื้อหนังก็เหี่ยวยาน แต่เรามักมองข้ามลักษณะเหล่านี้ไปเพราะมีสิ่งปิดบังเอาไว้คือ การสืบทอด (สันตติ) อย่างต่อเนื่องไม่ขาดสายจนดูเหมือนไม่มีการเปลี่ยนแปลง เช่น การเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องของเด็ก ถ้าเราเห็นเด็กคนนั้นอยู่ทุกวัน เราก็ไม่ค่อยตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงคือความเจริญเติบโตของเขา ทั้งที่เขาเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา อย่างนี้เรียกว่า ความสืบทอดปิดบังอนิจจัง

2. ทุกขัง ความทุกข์ หรืออาการที่ทนอยู่ในสภาวะเดิมไม่ได้ สิ่งทั้งหลายจะค่อย ๆ สลายตัวไป ไม่คงอยู่ในสภาพเดิม เหมือนกับเสื้อที่ซื้อมาใหม่ ๆ เราเก็บเอาไว้อย่างดี แม้จะไม่เคยสวมใส่เลย แต่มันก็เก่า คล้ำหมอง สีสิ้นซีดจาง อาการเช่นนี้เรียกว่าเสื้อเป็นทุกข์แล้ว ความหมายก็คือมันทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ความทุกข์ที่ปรากฏชัดเจนในสิ่งมีชีวิต เช่น พืชและสัตว์มีเกิด แก่และตาย เป็นทุกข์ตามสภาวะธรรม ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดา

3. อนัตตา หมายถึง ลักษณะที่ไม่เป็นไปตามอำนาจบังคับบัญชา จะควบคุมสั่งการไม่ได้เลย กล่าวคือ เราไม่สามารถสั่งให้รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นไปตามความต้องการของเรา เช่น เราไม่สามารถสั่งร่างกายไม่ให้เจ็บป่วยได้ อนัตตลักษณะในที่นี้จึงได้แก่ลักษณะความไม่เป็นไปในอำนาจบังคับบัญชา

หากเข้าใจเรื่องไตรลักษณ์แล้วจะแก้ปัญหาชีวิตได้อย่างมากมาย ไตรลักษณ์สอนให้เรารู้เท่าทันยอมรับความจริง เป็นวิธีการวางท่าทีต่อสิ่งทั้งหลายให้สอดคล้องกับความจริงของธรรมชาติ เป็นท่าทีแห่งปัญญา ความเป็นอิสระ ไม่ถูกมัดตัว และสอนให้เราแก้ไข ทำการไปตามเหตุปัจจัย เป็นขั้นปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายโดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นการปฏิบัติด้วยปัญญา เช่น เมื่อผมของเราหงอกขาว เนื้อหนังเหี่ยวยาน ซึ่งเป็นอาการเบื้องต้นของความแก่ชรา ถ้าไม่ยอมรับปรากฏการณ์อันนี้ สิ่งที่จะเกิดขึ้นคือความทุกข์ ทุกข์เพราะไม่อยากจะแก่ ไม่ยอมรับความจริงนี้ ก็สรรหาวิธีเอาชนะความแก่ เช่น ย้อมผมใหม่ให้ดำสนิท ดึงหน้าดึงตาให้เต่งตึง แต่ท้ายที่สุดแล้วเราย่อมพ่ายแพ้ต่อความจริง หากเรายอมรับว่า ผมหงอกเป็นเรื่องธรรมดา ไม่ได้เกิดขึ้นกับเราคนเดียว ทุก ๆ คนก็เป็นเช่นเดียวกัน ต่างแต่ว่าจะช้าหรือเร็วเท่านั้นเอง ถ้าคิดได้อย่างนี้จะหายจากความทุกข์หรืออย่างน้อยก็ทำให้ทุกข์นั้นเบาบางลง จางคลายไปได้

คนเรามักจะทำอะไรตามใจของตัวเอง เราอยากให้เป็นอย่างนั้น หรือไม่ต้องการให้เป็นอย่างนี้ มันก็ไม่ใช่ไปตามความอยากของเรา เพราะสิ่งทั้งหลายล้วนเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน วิธีการแก้ต้องอาศัยความรู้และแก้ที่ตัวเหตุปัจจัยไม่ใช่แก้ด้วยความอยาก เพียงแต่กำหนดรู้ความอยากของตัวเองและกำหนดรู้เหตุปัจจัย แล้วแก้ไขที่เหตุปัจจัยนั้น เมื่อปฏิบัติอย่างนี้ ก็ถอนตัวเป็นอิสระได้

ความเข้าใจเรื่องไตรลักษณ์สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ เช่น ใช้เตือนสติตนเองอยู่เสมอเมื่อรู้ว่า “สิ่งที่แน่นอนก็คือความไม่แน่นอน” ความไม่แน่นอนเกิดขึ้นได้เสมอโดยเราไม่สามารถควบคุมบังคับบัญชาให้เป็นไปตามใจหวังจึงเป็นการเตือนตนเองไม่ให้ประมาทในการใช้ชีวิต และใช้เป็นหลักในการฝึกรบมขัดเกลาจิตใจของตนเอง นั่นคือเราหมั่นพิจารณาสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเราอยู่เสมอว่าเป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ก็สามารถตัดรอนความโลภ ความโกรธ ความหลงในกามคุณทั้งหลายให้ลดน้อยลงไป รวมทั้งทำให้เราไม่ทำผิดทำชั่วด้วยอำนาจของกิเลสเหล่านี้ด้วย และยังเป็นการวางรากฐานเพื่อการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเจริญปัญญาเพื่อบรรลุผลต่อไป

จากแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับคำสอนพบว่า คำสอนนั้นมีบทบาทสำคัญกับคนไทยเป็นอย่างมากตั้งแต่สมัยอดีต เพราะเป็นเครื่องช่วยขัดเกลาพฤติกรรมของประชาชน ที่หน้าที่นิตกรรม เสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรมและสอนการดำเนินชีวิตให้แก่คนในสังคม ซึ่งมีความสอดคล้องกับวรรณคดีและวรรณกรรมที่รัฐนำมาบรรจุไว้ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ซึ่งรัฐได้คัดเลือกวรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอนด้านพฤติกรรม ค่านิยม ความเชื่อ จารีตประเพณี โดยรัฐกำหนดเนื้อหาบางตอนของวรรณคดีและวรรณกรรมมาใช้เป็นเครื่องมือในการกำหนดทิศทางของประเทศชาติ ควบคุมความประพฤติของประชาชน โดยผ่านภาษาคือคำสอน

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องคำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์นี้ ผู้วิจัยแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ 1.งานวิจัยที่เกี่ยวกับหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ 2.งานวิจัยที่เกี่ยวกับคำสอนที่ปรากฏในวรรณกรรม และ 3.งานวิจัยกับกลวิธีการนำเสนอ ดังนี้

2.3.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ มีทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรงนั่นก็คือหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หรือเกี่ยวข้องโดยอ้อม ก็คือเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย ที่ใช้ศึกษาเนื้อหาวรรณคดีและวรรณกรรม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

พระสมบุรณ์ ชินวิโส (วิชัย) (2556) ได้ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณคดีวิจักษ์ประเภทบทร้อยกรอง ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 โดยเน้นศึกษาคุณค่าหลักพุทธธรรมประเภทร้อยแก้วจากหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ มุ่งศึกษาเฉพาะวรรณคดีพระพุทศศาสนาเท่านั้น ผลการวิจัยสรุปได้ว่าวรรณคดีวิจักษ์ ประเภทบทร้อยกรอง แสดงให้เห็นคุณค่าของวรรณคดีในด้านต่างๆ เช่น คุณค่าทางอารมณ์ คุณค่าด้านคุณธรรม และความงดงามของภาษาดังกล่าวนี้ และบทวรรณคดีประเภทต่างๆ มีโคลงโลกนิติ และนิราศภูเขาทอง เป็นต้น ยังให้คุณค่าคุณประโยชน์ในด้านต่างๆ อีกมากมาย กล่าวคือ คุณค่าทางด้านพระพุทศศาสนา คุณค่าด้านสังคม คุณค่าด้านวัฒนธรรม คุณค่าด้านการศึกษา และคุณค่าด้านแง่คิด และคติชีวิต อันจะเป็นประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม อันมีขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมและจริยธรรมร่วมกัน เพื่อไปสู่สภาพของสังคมมนุษย์

ส่วน กิตติพงษ์ วงษ์ทิพย์ (2554) ได้ศึกษาการเปรียบเทียบการดัดแปลงด้านเนื้อหาและตัวละครวรรณคดีฉบับการ์ตูนหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ช่วงชั้นที่ 3 และ 4 จำนวน 7 เรื่อง ได้แก่ บทละครในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนนารายณ์ปราบนนทก นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ บทละครเรื่องอิเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง ลิลิตตะเลงพ่าย บทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา ขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถวายฎีกา และสามก๊ก ตอนกวนอูไปราชการกับโจโฉ ผลการศึกษาพบว่าการดัดแปลงด้านเนื้อหา บทละครในเรื่องรามเกียรติ์ ตอนนารายณ์ปราบนนทก ลิลิตตะเลงพ่าย บทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา และขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถวายฎีกา มีลักษณะการดัดแปลง 3 ลักษณะที่ได้กำหนดไว้ ส่วนนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ บทละครเรื่องอิเหนา และสามก๊ก มีการดัดแปลง 2 ลักษณะ คือ เนื้อหาที่ปรากฏตรงกันทั้งในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์และฉบับการ์ตูน แต่เปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางส่วน และเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์แต่ในฉบับการ์ตูนไม่ได้กล่าวถึง

นัยเดียวกัน จิตรลดา คำนวนสิน (2556) ได้ศึกษาการพัฒนา รูปแบบหนังสือวรรณคดีไทยอิเล็กทรอนิกส์แบบเชื่อมโยงร่วมกับโซเชียลมีเดียตามทฤษฎีการตอบสนองของผู้อ่านเพื่อส่งเสริมความเข้าใจในการอ่านของนักเรียนประถมศึกษา โดยเน้นประเด็นดังนี้คือ 1) การพัฒนารูปแบบฯ 2) ผลของการใช้รูปแบบฯ และ 3) การนำเสนอรูปแบบฯ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการพัฒนารูปแบบ คือ ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 20 คน ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีและสื่อสารการศึกษาหรือหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ ผู้เชี่ยวชาญด้านการสอนภาษาไทยในระดับชั้นประถมศึกษาหรือความเข้าใจในการอ่าน และผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณคดีไทยหรือทฤษฎีการตอบสนองของผู้อ่าน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลอง คือ นักเรียนประถมศึกษาตอนปลาย จำนวน 20 คน เครื่องมือที่ใช้ในงานวิจัยได้แก่ แบบสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ แบบประเมินรูปแบบ หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ตามรูปแบบฯ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบวัดความเข้าใจในการอ่าน แบบสังเกตพฤติกรรมการอ่าน และแบบสอบถามความคิดเห็นในการเรียนด้วยรูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ฯ วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการใช้ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที (t-test) ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การเชื่อมโยงหลายมิติ 2) โซเชียลมีเดีย 3) โครงสร้างของหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ 4) มัลติมีเดีย 5) เนื้อหา 6) รูปแบบการสอนอ่าน ผลการทดลองใช้รูปแบบหนังสืออิเล็กทรอนิกส์แบบเชื่อมโยงร่วมกับโซเชียลมีเดียตามทฤษฎีการตอบสนองของผู้อ่านฯ พบว่า นักเรียนมีค่าเฉลี่ยคะแนนความเข้าใจในการอ่านหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

อนึ่ง จีราพัชร ใจเที่ยงธรรม (2557) ได้ศึกษาการวิเคราะห์วาทกรรมเรื่อง “เพศ” ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น โดยเน้นศึกษาบทประพันธ์ที่แต่งขึ้นใหม่เพื่อศึกษาการประกอบสร้างวาทกรรม ด้วยฐานแนวคิดของมิเชล ฟูโกต์ ที่ว่า “ความรู้คืออำนาจ” ผลการศึกษาพบว่า แม้โครงเรื่อง ฉาก และกระบวนการทัศน์ของตัวละครแสดงถึงสังคมยุคโลกาภิวัตน์ แต่วาทกรรมเรื่องเพศภาพและเพศวิถีในหนังสือชุดนี้ก็ยังคงผลิตซ้ำวาทกรรมในกรอบจารีตไทย ซึ่งประกอบสร้างมาจากแนวคิดปิตาธิปไตยและแนวคิดยุควิกตอเรีย ซึ่งชายมีอำนาจเหนือหญิง และหญิงถูกควบคุมเพศสภาพและเพศวิถีมากกว่าชาย ส่วนบทบาททางเพศสภาพและภาพอุดมคติที่สังคมคาดหวังพบว่าหญิงต้องเป็นกุลสตรี ชายต้องเป็นสุภาพบุรุษ ซึ่งในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม เน้นปลูกฝังวาทกรรมนี้แก่พลเมืองไทย นอกจากนี้ในหนังสือเรียนวิชาชายังปรากฏวาทกรรมวิถีเพศเท่านั้น

อีกประการหนึ่ง นฤมล นิ่มนวล (2559) ได้ศึกษาการเมืองในแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาของไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2503-2551 โดยเน้นศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดเนื้อหาของแบบเรียนในการศึกษาในระบบของไทย และศึกษาความพยายามของรัฐในการกล่อมเกล่าทางการเมืองเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและพลเมืองผ่านเนื้อหาในแบบเรียนแต่ละยุคสมัย เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของแบบเรียนในฐานะเป็นกลไกหนึ่งในกระบวนการกล่อมเกล่า

ทางการเมืองของรัฐโดยศึกษาเนื้อหาของหนังสือเรียนรายวิชาบังคับในวิชาภาษาไทยและสังคมศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาระหว่างปี พ.ศ. 2503-2551 และนำมาวิเคราะห์ด้วยแนวคิดการครองอำนาจนำของกรัมซี จากการศึกษาพบว่า นักวิชาการศึกษาในระบบราชการเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการกำหนดเนื้อหาของหลักสูตรและแบบเรียนของไทยในแต่ละยุคสมัย และรัฐมีความพยายามในการกล่อมเกลາทางการเมืองผ่านเนื้อหาในแบบเรียน โดยเนื้อหาดังกล่าวมีลักษณะอธิบายความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและพลเมืองในรูปแบบที่สอดคล้องกับระบอบการเมืองการปกครองในแต่ละยุคสมัย ขณะเดียวกันยังมีลักษณะตอบสนองแนวคิดของกลุ่มผู้เกี่ยวข้องเกี่ยวกับแวดวงการศึกษาในการนำเสนอแนวคิดในลักษณะอนุรักษนิยม อันเป็นผลจากการประนีประนอมกันในการครองอำนาจนำระหว่างกลุ่มที่ต้องการเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (ฝ่ายก้าวหน้า) และกลุ่มที่ต้องการคงไว้ซึ่งอำนาจและอุดมการณ์ในระบอบเดิม (ฝ่ายอนุรักษนิยม) ภายในกระทรวงศึกษาธิการ

นอกจากนี้ กิตติพงษ์ วงษ์ทิพย์ (2561) ได้ศึกษาการเปรียบเทียบการตัดแปลงเนื้อหาและตัวละครของวรรณคดีฉบับการ์ตูนกับวรรณคดีในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ เรื่องพระอภัยมณีตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร ผลการศึกษาพบว่า พระอภัยมณีตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทรมีการตัดแปลงด้านเนื้อหา 2 ลักษณะ คือ เนื้อหาที่ปรากฏตรงกันทั้งในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์และฉบับการ์ตูน แต่เปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางส่วน และเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์แต่ในฉบับการ์ตูนไม่ได้กล่าวถึง ส่วนการตัดแปลงด้านตัวละครพบว่า ไม่มีการตัดแปลงคือ ตัวละครมีชื่อปรากฏตรงกันทั้งในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์และหนังสือการ์ตูน

อีกอย่างหนึ่ง รังรอง เจียมวิจักษ์ณ์ (2561) ได้ศึกษาการศึกษาหนังสือเรียนภาษาไทย ภาษาพาที: ความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่ 1 การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง โดยเน้นการวิเคราะห์เนื้อหาและกิจกรรม ในหนังสือเรียนภาษาไทย ภาษาพาที หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 ในด้านความสอดคล้องกับการนำมาใช้สอนผู้เรียนระดับชั้นประถมศึกษา เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามยุทธศาสตร์ที่ 1 การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสอง ผลการศึกษาพบว่า เนื้อหาและกิจกรรมมีความสอดคล้องครอบคลุมทั้ง 4 ข้อ คือ 1) มีพฤติกรรมตามบรรทัดฐานที่ดีของสังคม 2) มีทักษะการดำรงชีวิตในโลกศตวรรษที่ 21 3) มีสุขภาวะที่ดี 4) มีสถาบันทางสังคมที่เข้มแข็ง

ส่วน มนพร เหมทานนท์ (2561) ได้ศึกษาการพัฒนาเกณฑ์การประเมินวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสุราษฎร์พิทยา โดยเน้นประเด็นดังนี้ คือ 1) พัฒนาเกณฑ์การประเมินวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสุราษฎร์พิทยา 2) ประเมินคุณภาพเกณฑ์การประเมินวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสุราษฎร์พิทยา และ 3) ประเมินการใช้

เกณฑ์การประเมินวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสุราษฎร์พิทยากลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6/8 ปีการศึกษา 2560 โรงเรียนสุราษฎร์พิทยา จำนวน 44 คน โดยการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งกลุ่มเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ 1) เกณฑ์การประเมินที่สร้างขึ้นจำนวน 2 เกณฑ์ คือ เกณฑ์การประเมินการแสดงบทบาทสมมติ และเกณฑ์การประเมินแผนผังความคิด 2) แผนการจัดการเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมการเขียนแผนผังความคิดและกิจกรรมการแสดงบทบาทสมมติ 3) แบบสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการใช้เกณฑ์การประเมิน และ 4) แบบตรวจสอบรายการการใช้เกณฑ์การประเมินวิชาภาษาไทยวรรณคดีวิจักษ์ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสุราษฎร์พิทยาการวิเคราะห์ข้อมูลใช้ค่าสถิติพื้นฐาน ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และค่าความเชื่อมั่นแบบสอดคล้องภายในระหว่างผู้ประเมิน ผลการวิจัยพบว่า เกณฑ์การประเมินวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสุราษฎร์พิทยา มีความสอดคล้องเหมาะสมทุกด้าน ค่าดัชนีความสอดคล้องเท่ากับ 0.91 และ 1.00 ตามลำดับ ความเชื่อมั่นระหว่างผู้ประเมินมีความสอดคล้องดีมาก เท่ากับ 0.986 และ 0.987 ตามลำดับ ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อการใช้เกณฑ์การประเมินอยู่ในระดับมากมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.33 ± 0.74 และ 4.05 ± 0.86 ตามลำดับ และการประเมินแบบตรวจสอบรายการการใช้เกณฑ์การประเมิน มีความสมบูรณ์ ครบถ้วนตามลักษณะของเกณฑ์การประเมินที่ดีร้อยละ 100

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ ส่วนมากเน้นจัดรูปแบบและเนื้อหาในหนังสือเรียนวิชาที่ปรากฏในวรรณคดี ให้น่าสนใจยิ่งขึ้น และเน้นการพัฒนาวรรณคดีวิจักษ์ ให้เป็นนวัตกรรมในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้เหมาะสมแก่นักเรียน แต่มีวิจัยหนังสือเรียนที่วิเคราะห์คำสอนในหนังสือเรียน คือ งานวิจัยของพระสมบุรณ์ ชินวิไล (วิชัย) ได้ศึกษาคุณค่าของหลักพุทธธรรมประภท้อยแก้วจากหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ มุ่งศึกษาเฉพาะวรรณคดีพระพุทศศาสนาเท่านั้น โดยได้ศึกษาคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนเท่านั้น แต่ไม่ได้ศึกษาวรรณคดีและวรรณกรรมทั้งหมด และงานวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์วาทกรรมเรื่อง “เพศ” ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ของจีราพัชรใจเที่ยงธรรม ศึกษาอุดมการณ์ทางเพศที่ยังอยู่กับสังคมไทยในรูปแบบต่างๆ ที่รัฐใช้เครื่องมือคือหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยในการผลิตซ้ำทางวาทกรรม แต่ไม่ได้ศึกษาเกี่ยวกับคำสอนเลย จะเห็นได้ว่างานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการศึกษาในรูปแบบต่างๆ แต่ยังมีได้ศึกษาแนวคำสอนโดยเป็นการปลูกฝังค่านิยมผ่านหนังสือเรียนเลย ฉะนั้นผู้วิจัยจะนำงานวิจัยดังกล่าวมาเป็นตัวอย่างในการวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยของตนสืบไป

2.3.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคำสอน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคำสอน มีทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรงนั่นก็คือวิเคราะห์คำสอนด้านคุณธรรม จริยธรรม ความประพฤติตนที่เหมาะสม หรือเกี่ยวข้องโดยอ้อม ก็คือเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวกับคำสอนรูปแบบต่างๆ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

พระมหาสุรเดช สุรสกโก (อินทศักร์) (2537) ได้ศึกษาอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณคดีไทย : ศึกษาเฉพาะกรณี เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน โดยเน้นศึกษาอิทธิพลทางพระพุทธศาสนาในแบบต่างๆซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักธรรมที่ใช้ในปัจจุบัน โดยได้วิเคราะห์จากวรรณคดีไทย คือ เรื่องเสภาขุนช้างขุนแผน ผลการวิจัยพบว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คำสอนที่สอดแทรกอยู่ในเสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผนมีอยู่มากมาย แต่คำสอนที่สำคัญที่ส่วนใหญ่ยอมรับและนำไปปฏิบัติในวิถีชีวิตจริงก็คือเรื่องกรรมและไตรลักษณ์ โดยมีความเชื่อว่าการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในสังสารวัฏ เป็นไปด้วยอำนาจกรรม วิถีชีวิตของมนุษย์และสรรพสัตว์ในโลกนี้จะต้องดำเนินไปตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกขัง ความเป็นทุกข์และอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตนที่ไม่สามารถจะบังคับได้ หลักดังกล่าวจะต้องเป็นไปอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต แม้ว่าจะมีคำสอนระดับสูงสุด คือ นิพพาน เป็นทางออกสุดท้าย ซึ่งมุ่งให้มนุษย์รู้จักพัฒนาตนจนเป็นอิสระ หลุดพ้นจากกิเลสตัณหา แต่เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยากสำหรับสามัญชน ดังนั้น ในวิถีชีวิตจริงแล้ว นิพพาน ในเสภา เรื่องขุนช้าง ขุนแผน เป็นเพียงหลักธรรมในอุดมคติ ที่มนุษย์ปรารถนาและหวังในภพชาติหน้าเท่านั้น หาใช้สิ่งที่ต้องการในชีวิตปัจจุบันแต่อย่างใดไม่

ส่วน เทวัญกานต มุงปนกลาง (2554) ได้ศึกษาหลักพุทธธรรมคำสอนที่ปรากฏในเรื่องกามนิต โดยเน้นการศึกษาทลวิธีทางภาษา แนวคิดหลักธรรมที่ปรากฏในตอนต่างๆ ผลการศึกษาพบว่า มีแนวคิดทางพุทธศาสนาที่ปรากฏเด่นชัดอยู่ 6 แนวคิด คือแนวคิดเรื่องความเป็นอนิจจังของชีวิต แนวคิดเรื่องสังสารวัฏ แนวคิดเรื่องความเชื่อการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แนวคิดเรื่องปฏิเสธสมุภบาท แนวคิดเรื่องอริยสัจ และแนวคิดเรื่องนิพพาน โดยมีแนวคิดหลักว่า ความรักนำไปสู่นิพพานได้ แนวคิดหลักนี้ได้ช่วยร้อยเรียงแนวคิดย่อยอันเป็นแนวคิดทางพุทธศาสนาให้ปรากฏสอดแทรกอยู่ในเรื่องกามนิตได้อย่างกลมกลืน

นัยเดียวกันณัฐศรี ธนะจันทร์ (2550) ได้ศึกษาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่สัมพันธ์กับบทบาทหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยเน้นวิเคราะห์ประเด็นดังนี้ คือ 1.หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาทั้งในส่วนที่เป็นสังฆธรรมและจริยธรรม 2. แนวคิดที่เกี่ยวกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระบบประชาธิปไตยของประเทศไทย 3. ความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนทางพระพุทธศาสนาและบทบาทหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ผลการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทเน้นที่การพัฒนาตัวปัจเจกบุคคล เพราะฉะนั้นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะต้องมีคุณธรรม พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่เกี่ยวกับการปกครอง ถึงแม้ว่าจะผ่านมาเป็นระยะกว่า 2,500 ปีแล้ว แต่หลักคำสอนเหล่านั้นก็ยังทันสมัยอยู่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับบทบาทหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้

อีกประการหนึ่ง สุพรรณษา พละศักดิ์ (2550) ได้ศึกษาวิเคราะห์สาระสำคัญและกลวิธีการสอนที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องปุมราชธรรมในฐานะวรรณกรรมคำสอน โดยใช้วิธีวิจัยเอกสาร และนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมเรื่องราชปุม

ราชธรรมสอนบุคคล 2 กลุ่มใหญ่ คือกลุ่มผู้ปกครอง คือพระมหากษัตริย์และขุนนาง และกลุ่มผู้ปกครอง คือประชาชน สำคัญในการสอนกลุ่มผู้ปกครอง มีประเด็นที่เหมือนกัน 3 ประเด็นหลัก คือหลักการปฏิบัติตน คุณสมบัติ และหน้าที่ ส่วนสาระสำคัญในการสอนพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ เพิ่มสาระสำคัญอีก 1 ประเด็น คือแนวคิดเกี่ยวกับการแต่งตั้งขุนนาง สาระสำคัญในการสอนกลุ่มผู้ถูกปกครอง มีเพียงประเด็นเดียว คือแนวทางการปฏิบัติตนที่เหมาะสม

นอกจากนี้ พอพล สุขใส (2550) ได้ศึกษาเปรียบเทียบสาระคำสอน และรูปแบบการนำเสนอวรรณกรรมคำสอนที่มีต้นเค้าคำสอนจาก "ราชสวัสดิ์" รวมถึงศึกษาคุณลักษณะของขุนนางและราชการตามความคิดของคนไทยในอดีต จากวรรณกรรมคำสอนจำนวน 6 เรื่อง จำนวน 13 ฉบับ ผลการศึกษาพบว่าเนื้อหาที่แสดงให้เห็นกรอบความคิดเรื่องคุณลักษณะที่ดีของขุนนาง และราชการตามความคิดของคนไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา รัตนโกสินทร์ ซึ่งสาระคำสอนบางประการได้รับความนิยมสูงสุดทั้ง 2 สมัย เช่น ราชเสวกไม่ควรใช้สอยประดับประดาเสื้อผ้า มาลาเครื่องลูบไล้ทัดเทียมกับพระมหากษัตริย์และราชการเสวกไม่พึงกระทำการทอดสนิทด้วยสนมกำนัลใน ราชเสวกไม่ควรเป็นคนฟุ้งซ่าน ไม่คะนองทั้งกาย วาจา ใจ ให้มีปัญญารักษาดน และสำรวมอินทรีย์ให้สมบูรณ์ เป็นต้น

นัยเดียวกัน พรพิมา อ่วมเจริญ (2552) ได้ศึกษาวรรณกรรมคำสอนล้านนาเรื่องคติโลกคติธรรม ซึ่งปรากฏในลานจารด้วยอักษรธรรมล้านนา จำนวน 3 ผูก 62 หน้าลาน ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมที่มีจุดมุ่งหมายในการอบรมสั่งสอนให้แนวทางหรือหลักประพฤติปฏิบัติตนที่ดงามแก่บุคคลทั่วไป ลักษณะ ลักษณะคำประพันธ์เป็นแบบร้อยแก้ว เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการนำภษิตมาเรียงร้อยผูกความได้อย่างสละสลวย บางตอนมีการยกนิทานอุทาหรณ์ขึ้นมาประกอบ แลคำสอนที่ปรากฏนั้นแบ่งออกเป็น 7 ประเภท คือ การอยู่ร่วมกันในสังคม การทำมาหากิน ครอบครัว ความรักและการครองเรือน กิริยา-มารยาท พุทธศาสนา การปกครอง และหลักในการดำเนินชีวิตประจำวัน รวมเป็นคำสอนทั้งสิ้น 126 คำสอน ซึ่งคำสอนในกลุ่มหลักในการดำเนินชีวิตประจำวันมีจำนวนคำสอนมากที่สุด

แต่ กาญจนา วิชญาปกรณ์ (2556) ได้ศึกษามติหญิงชายในวรรณกรรมสอนสตรี เพื่อวิเคราะห์วรรณกรรมสอนสตรี เพื่อให้เห็นมติหญิงชายกับกลไกของสังคมไทยโดยศึกษาจากวรรณกรรมเรื่องสุภาชิตสอนหญิงของสุนทรภู่ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานชิตชินโอรส และสุภาชิตสอนหญิง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลการศึกษาปรากฏว่าสังคมไทยในสมัยนั้นเป็นสังคมที่ผู้ชายเป็นใหญ่ ดังนั้นชายจึงมีอำนาจในการจัดระเบียบของสังคม โดยกำหนดบทบาทความเป็นชายและความเป็นหญิงที่สังคมคาดหวัง เพื่อใช้เป็นกลไกในการจัดและรักษาระเบียบของสังคมด้วยการวางกรอบขนบธรรมเนียมประเพณีให้คนในสังคมประพฤติปฏิบัติตาม ทั้งนี้ได้แบ่งแยกความเป็นหญิงและความเป็นชายจากการกำหนดบทบาทและหน้าที่ออกจากกันอย่างชัดเจน เนื่องจากวรรณกรรมทั้ง 3 เรื่องมุ่งสอนสตรีจึงเน้นถึงขนบธรรมเนียมที่เป็นกรอบกำหนดให้สตรีประพฤติและปฏิบัติตาม อย่าง

เครื่องครัดไว้โดยละเอียด โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทและหน้าที่ในครอบครัว ผลการศึกษาดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่านอกจากสังคมไทยจะตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันครอบครัวอย่างยิ่งแล้ว สตรียังมีบทบาทหน้าที่สำคัญในครอบครัวอีกด้วย

อนึ่ง เกศณี นุชทองม่วง (2556) ได้ศึกษาอรรถกถาธรรมบท โดยฐานวรรณกรรมคำสอน โดยมีเป้าหมายสำคัญคือ ศึกษาอรรถกถาธรรมบท จำนวน 302 เรื่องโดยใช้แนวคิดโครงเรื่องของบันเทิงคดีและโครงสร้างนิทานของพรอพท์มาประยุกต์ใช้ศึกษาด้านระเบียบการเล่าเรื่องและใช้พุทธธรรมมาศึกษาคำสอนในเรื่องในฐานะที่เป็นวรรณกรรมคำสอนผลการวิจัยพบว่า ระเบียบการเล่าเรื่องแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มเรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องเล่าของนักบวชในพระพุทธศาสนา คือพระอรหันต์และภิกษุ-ภิกษุณีทั่วไป 2. เรื่องเล่าของอุบาสก-อุบาสิกา 3. เรื่องเล่าของบุคคลนอกพระพุทธศาสนา และ 4. เรื่องเล่าของพระพุทธเจ้า ทั้ง 4 กลุ่มเรื่องมีพฤติกรรมหลัก 10 พฤติกรรม ได้แก่ 1. ความเป็นมา 2. การเลื่อมใส 3. การบวช 4. การเกิดปัญหา 5. การแก้ปัญหา 6. การรับผลของการกระทำ 7. การพึงธรรม 8. การบรรลุธรรม 9. การเกิดข้อสงสัย และ 10. การแสดงธรรม ทุกกลุ่มเรื่องจะเริ่มด้วยพฤติกรรมความเป็นมาและปิดท้าย เรื่องด้วยพฤติกรรมที่ 7 การพึงธรรม หรือพฤติกรรมที่ 10 การแสดงธรรมเสมอ ทั้งนี้ ธรรมที่ปรากฏในพฤติกรรมทั้งสองเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเท่านั้น การเกิดพฤติกรรมเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าอรรถกถาธรรมบทมีระเบียบการเล่าเรื่องที่ให้ความสำคัญกับพฤติกรรมที่นำไปสู่การแสดงธรรม เพื่อแสดงให้เห็นว่าธรรมะของพระพุทธเจ้าแก้ปัญหาได้

อีกประการหนึ่ง ประสงค์ ราชณสุข (2558) ได้ศึกษาวิเคราะห์พุทธวาทวิทยาในวรรณกรรมไทยเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย โดยเน้นประเด็นดังนี้ คือ 1. ศึกษาแนวคิดทฤษฎีวาทวิทยาตะวันตกที่ประยุกต์มาใช้ในวาทวิทยาของไทย 2. เพื่อศึกษาแนวคิดวาทวิทยาในพระพุทธศาสนาและพุทธวาทวิทยาในวรรณกรรมไทยเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย 3. เพื่อวิเคราะห์พุทธวาทวิทยาในวรรณกรรมไทยเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย และนำองค์ความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมไทยเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายนั้น ปรากฏว่ามีวาทะของบุคคลสำคัญ ทั้งฝ่ายไทยคือ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระวันรัต แห่งวัดป่าแก้ว และเหล่าอำมาตย์ ส่วนฝ่ายพม่ามีพระเจ้ากรุงหงสาวดี พระมหากษัตริย์ และพระสนม ที่สามารถนำมาวิเคราะห์ตามแนวพุทธวาทวิทยา ซึ่งประกอบด้วยหลักพุทธธรรม ได้แก่ พุทธลีลาการสอน 4 สติ ปัญญา โยนิโสมนสิการ สัมมาวาจาปิยวาจา วาจาสุภาสิต โลกธรรม 8 ทิศ 6 กถาวัตถุ มลทินปัญหา และพุทธศาสนสุภาสิต ทั้งศาสตร์ที่เกี่ยวข้องคือ วาทวิทยาเชิงศิลปะ วาทวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ จิตวิทยาการพูด และวรรณคดีวิจักษ์ จาก การวิเคราะห์พบว่ามีลักษณะพุทธวาทวิทยา ได้แก่ มรรุวาจา กัลยาณวาจา ปิสุณวาจา และนัยวาจา ส่วนวิธีการสื่อสารด้วยการพูดของบุคคลสำคัญในเรื่อง มีทั้งการสื่อสารกับตนเองและการสื่อสารกับบุคคลอื่น

นอกจากนี้ สาทิต แทนบุญ (2558) ได้ศึกษาคำสอนที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีคำสอนของสุนทรภู่ โดยมีเป้าหมายสำคัญคือ เพื่อศึกษาสารัตถะวรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่ เพื่อศึกษาโลกทัศน์ของสุนทรภู่ที่ปรากฏใน วรรณกรรมคำสอน กับสภาพสังคม วัฒนธรรม เพื่อศึกษาความสำคัญและบทบาทวรรณกรรมคำสอนของ สุนทรภู่ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลการวิจัยพบว่า สารัตถะวรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่สวัสดิรักษา เน้นความเป็นคำสอน เกี่ยวกับการปฏิบัติตามความเชื่อโบราณ เพื่อให้เป็นสิริมงคลระบุนโยบายชนผู้ที่ปฏิบัติตามพึงได้รับและระบุนโทษ หรืออันตรายแก่ ผู้ฝ่าฝืน เรื่องที่สอน ได้แก่ เรื่องการรักษาสุขภาพอนามัย การวางตัว ฯลฯ เพลงยาวถวายโอวาท มีเนื้อความสอนให้ขยันเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ เช่น เรื่องการเมืองการสงคราม กฎมณเฑียรบาล ฯลฯ สุภาษิตสอนหญิง มีเนื้อความที่เกี่ยวกับการสอนสตรีตามค่านิยมของสังคมไทย มีทั้งข้อห้าม และข้อควรปฏิบัติทั้งในเรื่องของการวางตัวกิริยามารยาท การแต่งกายการเลือกคู่ครองการปรนนิบัติสามีโลกทัศน์ของสุนทรภู่ที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนสุนทรภู่แสดงถึงการมองโลกอย่างเข้าใจในชีวิตว่า ชีวิตจะต้องเกี่ยวข้องกับคนในสังคม จึงควรที่จะมีข้อที่พึงปฏิบัติตน และข้อที่ห้ามปฏิบัติ เพื่อการใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขความสำคัญ และบทบาทวรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคน ในสังคมไทยนั้นมีความสำคัญคือการสอนให้เป็นคนดีบทบาทของวรรณกรรมคำสอน คือ เพื่อการอบรมสั่งสอน บทบาทที่สะท้อนภาพชายและหญิงไทยและบทบาทที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยใน ด้านคติชน

นอกจากนี้ อำภาพร รินปัญญา (2561) ได้ศึกษาคำสอนที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยเรื่อง พระอภัยมณี โดยมีเป้าหมายสำคัญคือ เพื่อ 1) ศึกษาการใช้วาทภาษาคำสอนในวรรณคดีไทยเรื่อง พระอภัยมณี และ 2) ศึกษาหลักธรรมคำสอนในวรรณคดีไทย เรื่อง พระอภัยมณี โดยการศึกษาเอกสารอ่านวิเคราะห์วรรณคดีไทยเรื่องพระอภัยมณีเล่มที่ 1 - 4 ของสุนทรภู่ ฉบับกรมศิลปากร สำนักพิมพ์ ศิลปบรรณาการ พิมพ์จำหน่าย พ.ศ. 2544 ผลการวิจัยพบว่า 1. การใช้วาทภาษาคำสอนในเรื่องพระอภัยมณีมี 4 ด้าน คือ ด้านการปฏิบัติตนที่เหมาะสม ด้านการสอนหรือให้ความรู้หรือให้การศึกษา ด้านการสร้างความปลอดภัยหรือให้ความ บันเทิงและด้านการเสนอหรือชักจูงใจ 2. หลักธรรมคำสอนในเรื่องพระอภัยมณีเล่มที่ 1, 3, 4 มี 9 ประการคือ ทานบารมีได้แก่ การให้การเสียสละสิ่งของต่างๆ ให้ผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ศีลบารมีได้แก่ การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ให้ตั้งอยู่ในความดีเนกขัมมบารมีได้แก่ การออกบวชเพื่อศึกษาพระธรรมคำสอน ปัญญาบารมีได้แก่ การใช้ความรู้ในการเตรียมการและวางแผนการทำงานโดยรอบคอบ วิริยบารมีได้แก่ ความเพียร ความพยายามและความกล้าหาญ ขันติบารมีได้แก่ การอดทนต่อความยากลำบาก อดกลั้นต่อความโกรธความไม่พอใจ สัจจบารมีได้แก่ความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะลงมือกระทำ ตามคำพูด มีความจริงใจ พูดจริง ทำ จริง อธิษฐาน

บารมีได้แก่ การตั้งใจหรือการผูกจิตอธิษฐาน ตั้งจิตอธิษฐาน ขอพร เมตตาบารมี ได้แก่ ความรักใคร่เอ็นดู ช่วยเหลือเกื้อกูลเมตตา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ เน้นศึกษาข้อมูลในการวิเคราะห์คำสอนที่ปรากฏในวรรณคดีวรรณกรรม กลวิธีทางภาษาในการสร้างคำสอน และนำคำสอนไปประยุกต์ใช้ในชีวิตที่เท่านั้น แต่มีได้มองว่าข้อมูลเหล่านั้นว่าเป็นการปลูกฝังคำสอนให้กับนักเรียนโดยผ่านหนังสือเรียนเลย แต่มีงานวิจัยคำสอนที่ใช้ทฤษฎีวาทกรรมในการศึกษาคืองานวิจัยเรื่อง “วาทกรรมคำสอนของพุทธทาสภิกขุ” (2553) ของกัลยา กุลสุวรรณ ได้ศึกษาทฤษฎีทางภาษาด้านการนำเสนอ การเชื่อมโยงความและรูปภาพภาษาที่ใช้สื่อสารความนึกเปรียบเทียบ และวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับศาสนาและสังคม แต่ยังมีได้ศึกษาแนวคำสอนที่ถูกสร้างมาเพื่อปลูกฝังให้นักเรียนเพื่อให้นักเรียน งานวิจัยดังกล่าวมาข้างต้นนั้นสามารถนำมาเป็นพื้นฐานประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์คำสอนได้ และสามารถเทียบเคียงและเป็นแนวทางในการวิเคราะห์คำสอนที่แทรกอยู่ในวรรณคดีและวรรณกรรม อีกทั้งยังสามารถนำแนวทางในการนำคำสอนที่ได้จากการวิเคราะห์ในวรรณคดีและวรรณกรรมมาประยุกต์ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อหาความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรได้

2.5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีการนำเสนอ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์มีทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรงนั่นก็คือ กลวิธีการนำเสนอคำสอนในหนังสือเรียนวิชาไทยโดยตรง หรือกลวิธีการนำเสนอเกี่ยวข้องโดยอ้อมดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2552) ได้ศึกษากระบวนการทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการนำเสนอธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีไทยโดยใช้ฐานความคิดจากทฤษฎีวรรณกรรมวิจารณ์เชิงนิเวศ ทฤษฎีสตรีนิยมเชิงนิเวศและทฤษฎีวาทกรรม ผลการวิจัยพบว่า กระบวนทัศน์เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณคดีไทยแบบจารีตนิยม มี 3 กระบวนทัศน์หลัก คือ กระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวดั้งเดิม กระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวพุทธปรัชญา และ กระบวนทัศน์จิตสำนึกเชิงนิเวศแนวชนชั้น กระบวนทัศน์ดังกล่าวมีรากฐานที่สำคัญ คือ เป็นระบบคิดที่แสดงถึงการตระหนักรู้ในความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ การมอบน้อมและเคารพธรรมชาติ อันเป็นระบบคิดพื้นฐานของจิตสำนึกเชิงนิเวศที่มีลักษณะสอดคล้องกับกระบวนทัศน์ที่มีคตินิยมเชิงนิเวศเป็นศูนย์กลาง (eco-centrism) กระบวนทั้งสามมีความเกี่ยวข้องกับสภาพเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และพัฒนาการทางสังคมแต่ละยุคและได้ก่อให้เกิดวาทกรรมสำคัญเกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่ต่างกัน

ศุคนธรัตน์ สร้อยทองดี (2552) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลวิธีทางภาษาในวาทกรรม โฆษณาสินค้าในนิตยสารสำหรับครอบครัวกับการนำเสนออุดมการณ์ความเป็นแม่ในสังคมไทยปัจจุบันตามแนวทางการศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ เพื่อวิเคราะห์ว่า วาทกรรมโฆษณาใน

นิตยสารสำหรับครอบครัวมีลักษณะอย่างไร และกลวิธีทางภาษา ที่วาทกรรมโฆษณาเลือกใช้มีบทบาทสำคัญในการนำเสนออุดมการณ์ความเป็นแม่เพื่อประโยชน์ทางการค้าอย่างไร ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ได้มาจากตัวบทโฆษณาที่ปรากฏในนิตยสารรักลูก แม่และเด็ก บันทึกคุณแม่และ MOTHER & BABY ที่วางจำหน่ายระหว่างเดือนมกราคมถึงเดือน ธันวาคม ปี พ.ศ. 2550 รวมโฆษณาที่ใช้เป็นกลุ่มตัวอย่างจำนวนทั้งสิ้น 340 ชิ้นงาน ผลการวิจัยพบว่า วาทกรรมโฆษณาในนิตยสารสำหรับครอบครัวมีรูปแบบการนำเสนอ 2 รูปแบบ คือ โฆษณาที่สื่อความทางธุรกิจโดยตรงและบทความเชิงโฆษณา (Advertorials) กลวิธี ทางภาษาที่วาทกรรมโฆษณาเลือกใช้มี 2 กลวิธี คือ 1. กลวิธีทางวจนภาษา ประกอบด้วย กลวิธี การกล่าวอ้าง การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้อุปลักษณ์ การใช้มูลบทและการเล่าเรื่อง 2. กลวิธี ทางอวจนภาษา ได้แก่ การใช้ความหมายของภาพ การใช้ขนาดของตัวอักษรและการใช้สี กลวิธี ทางภาษาเหล่านี้ได้สะท้อนความคิดเกี่ยวกับแม่ ได้แก่ แม่คือผู้ที่เหมาะสมกับหน้าที่ดูแลลูกมากที่สุด แม่ต้องเลี้ยงดูลูกอย่างดีที่สุด แม่ต้องเฝ้าหาความรู้ แม่ต้องเก่งรอบด้าน และแม่ต้องสวยและ อ่อนเยาว์อยู่เสมอ วาทกรรมโฆษณานำเสนอความคิดเกี่ยวกับแม่ข้างต้นเพื่อเชื่อมโยงกับการ บริโภคสินค้าว่า การเลือกใช้สินค้าตามที่วาทกรรมโฆษณานำเสนอสามารถเติมเต็มบทบาทการ เป็นแม่ได้อย่างสมบูรณ์

อีกประการหนึ่ง นิติพงศ์ พิเชษฐพันธ์ (2553) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและอุดมการณ์เกี่ยวกับ "ไทย" และ "เขมร" ในวาทกรรมเหตุการณ์พิพาทเขาพระวิหาร พ.ศ. 2551 จากหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทยว่า มีการนำเสนอชุดความคิดเกี่ยวกับ "ไทย" และ "เขมร" ประการใดบ้าง และมีการใช้กลวิธีทางภาษาใดเพื่อนำเสนอชุดความคิดเหล่านั้น โดยศึกษาจากหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทยจำนวน 9 ชื่อฉบับ ได้แก่ กรุงเทพมหานคร คมชัดลึก ไทยรัฐ ไทยโพสต์ เดลินิวส์ แนวหน้า ผู้จัดการรายวัน โพสต์ทูเดย์ และมติชน ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม-วันที่ 31 ธันวาคม 2551 เป็นเวลา 366 วัน ผลการศึกษาพบว่า มีการใช้กลวิธีทางภาษาเพื่อนำเสนอชุดความคิดเกี่ยวกับ "ไทย" และ "เขมร" แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ 1.กลวิธีทางภาษาด้านอรรถศาสตร์และวจนปฏิบัติศาสตร์ ได้แก่ การเลือกใช้ศัพท์ การใช้อุปลักษณ์ การใช้นามนัย การใช้มูลบท การใช้คำแสดงทัศนภาวะ การใช้ถ้อยค่านัยผกผัน และการกล่าวอ้างเพื่อสร้างสทบท และ 2.กลวิธีทางภาษาด้านการเรียบเรียงความ ได้แก่ การใช้โครงสร้างของเรื่องเล่า กลวิธีทางภาษาข้างต้นนำเสนอชุดความคิดที่สำคัญเกี่ยวกับ "ไทย" และ "เขมร" ได้แก่ "เขมร" มักสร้างปัญหาให้แก่ "ไทย" "เขมร" ใช้เล่ห์เพทุบาย "ไทย" ดำเนินการตามกฎหมาย "ไทย" เพลียงพล้ำให้แก่ "เขมร" ทั้งนี้หากตีความความหมายของคำศัพท์ที่พบในความถี่สูง จะทำให้เห็นความคิดที่ว่า ""ไทย" เหนือกว่า "เขมร" กล่าวคือ แม้ว่า "ไทย" เพลียงพล้ำให้แก่ "เขมร" แต่ "ไทย" ก็มีคุณธรรมสูงกว่า "เขมร" เนื่องจาก "ไทย" ดำเนินการตามกฎหมาย" ในขณะที่ "เขมร" ใช้เล่ห์เหลี่ยม"

ส่วน กัลยา กุลสุวรรณ (2553) ได้ศึกษากลวิธีทางภาษาด้านการนำเสนอ การเชื่อมโยงความและรูปภาพที่ใช้สื่อสารความนึกเปรียบเทียบ และวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับศาสนาและสังคมในวาทกรรมคำสอนของหลวงพ่พุทธทาสภิกขุ โดยใช้แนวคิดจากทฤษฎีไวยากรณ์แทรกมิมิค ทฤษฎีการเชื่อมโยงความแนวคิดเกี่ยวกับความนึกเปรียบเทียบของ I.A. Richard และปณิธาน 3 ประการของพุทธทาสภิกขุ ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ คือ บทความจำนวน 71 เรื่องในหนังสือชุมชนข้อคิด อิศระ ชุมชนเรื่องยาว ชุมชนเรื่องสั้น และตามรอยพระอรหันต์ ผลการศึกษาพบว่ากลวิธีทางภาษาในวาทกรรมชุดนี้จำแนกเป็น 3 ลักษณะ คือ กลวิธีการนำเสนอ กลวิธีการเชื่อมโยงความ และกลวิธีการใช้ความนึกเปรียบเทียบ อันเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการสื่อแนวคิดทางศาสนาและสังคม

นัยเดียวกัน ชนกพร พัวพัฒนกุล (2556) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในวาทกรรมการพยากรณ์ดวงชะตาโดยอาศัยกรอบมิติวาทกรรมทั้งสามตามแนวคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของแฟร์คลัฟ ผลการศึกษาพบว่า มีกลวิธีทางภาษาที่ใช้สื่ออุดมการณ์ทั้งสิ้น 14 กลวิธี แบ่งเป็น กลวิธีการแสดงความเชื่อที่มีอยู่ก่อน เช่น การใช้มูลบท การเลือกใช้คำศัพท์ การใช้คำที่มักปรากฏร่วมกัน กลวิธีการชี้แนะ เช่น การใช้คำแสดงทัศนภาวะ และกลวิธีเสริมการชี้แนะ เช่น การใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเหตุ-ผลและความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขอุดมการณ์ที่มีการถ่ายทอดผ่านวาทกรรมการพยากรณ์ดวงชะตาและปรากฏซ้ำอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ อุดมการณ์ชะตานิยม อุดมการณ์ความสุข อุดมการณ์สมาชิกที่พึงประสงค์ และอุดมการณ์ชนชั้น ผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางวาทกรรมพบว่าคำพยากรณ์ดวงชะตาเป็นการสื่อสารที่ผู้รับการพยากรณ์เป็นผู้ยอมรับอำนาจของโชคชะตาและมีแนวโน้มที่จะเชื่อคำพยากรณ์ของหมอดู ชุดความคิดต่างๆ ที่ถ่ายทอดผ่านคำพยากรณ์จึงมีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลต่อความคิดของผู้อ่านได้ นอกจากนี้ ในปัจจุบันคำพยากรณ์เผยแพร่ผ่านสื่อมวลชนซึ่งทำให้ส่งสารไปยังผู้รับการพยากรณ์ได้ง่ายและเป็นจำนวนมากขึ้น อุดมการณ์ที่นำเสนอจึงน่าจะส่งผลกระทบต่อสังคมได้ในวงกว้าง ผลการศึกษาวิถีปฏิบัติทางสังคมและวัฒนธรรมพบว่า อุดมการณ์ต่างๆ ที่มีการเผยแพร่ผ่านคำพยากรณ์ดวงชะตานั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับความคิดและค่านิยมในสังคมไทยหลายประการ อาทิ ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ การเป็นสังคมแบบบูรรวมหมู่ ระบบอาวุโส ชนชั้นทางสังคม ความคิดเรื่องชายเป็นใหญ่ ความคิดทางพระพุทธศาสนา และลัทธิบริโภคนิยม ขณะเดียวกันอุดมการณ์ต่างๆ ที่สื่อผ่านคำพยากรณ์ดวงชะตาก็อาจส่งผลกระทบต่อความคิดความเชื่อของผู้รับการพยากรณ์ในด้านต่างๆ ได้แก่ การนิยามชีวิตที่มีความสุขในฐานะ “ชีวิตที่พึงประสงค์” การเสนอภาพสังคมในอุดมคติและสมาชิกที่พึงประสงค์ และการกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์ของคนในสังคม

อีกประการหนึ่ง อุมาวัลย์ ชิซัง (2555) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในเรื่องเล่าสำหรับเด็กในหนังสือวันเด็กแห่งชาติ พ.ศ. 2523-2553 ว่ามีการประกอบสร้างความคิดเกี่ยวกับ “เด็กดี” และ “เยาวชนที่พึงประสงค์ของชาติ” อย่างไรบ้าง โดยใช้กรอบแนวคิดวาท

กรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ของ แฟร์คลัฟ ผลการวิจัยพบว่า แม้เรื่องเล่าเหล่านี้จะมีลักษณะเป็นเรื่องที่เน้นความบันเทิงและเพลิดเพลินในการอ่านแต่แท้จริงแล้วกลับมีบทบาทในการถ่ายทอดอุดมการณ์บางประการไปสู่เด็กกลวิธีการสื่ออุดมการณ์ที่ปรากฏในเรื่องเล่าสำหรับเด็กนั้น แบ่งออกเป็น 3 กลวิธีหลัก ได้แก่ 1. กลวิธีทางภาษาในตัวบทพบทั้งสิ้น 6 กลวิธีได้แก่ การใช้คำศัพท์ การใช้โครงสร้างประโยคแบบต่าง ๆ การกล่าวอ้าง การใช้คำถกถามวาทีศิลป์ การใช้อุปลักษณ์ และการแนะนำความ 2. กลวิธีระดับตัวบท พบว่าการใช้องค์ประกอบของเรื่องเล่าในการนำเสนออุดมการณ์ซึ่งมีผลทำให้การสื่ออุดมการณ์มีความแนบเนียนมากยิ่งขึ้น กล่าวคือผู้แต่งนำเสนออุดมการณ์และความคิดของตนในรูป “เสียง” และ “ความคิด” ของตัวละครในเรื่องเล่า 3. กลวิธีระดับสหบท พบว่า มีการแทรกตัวบทอื่นหรือกล่าวอ้างถึงตัวบทอื่นเกี่ยวกับความคิดความเชื่อต่าง ๆ เพื่อสื่อความคิดเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาพุทธ และ อิสลาม ความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติรวมถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความเป็นไทย กลวิธีดังกล่าวสื่ออุดมการณ์ที่ปรากฏอย่างสม่ำเสมอและอุดมการณ์ที่ปรากฏบางช่วงเวลา อุดมการณ์ที่ปรากฏอย่างสม่ำเสมอ ได้แก่ อุดมการณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างเด็ก-ผู้ใหญ่ อุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นเด็กดีและคนดี อุดมการณ์เกี่ยวกับบทบาทชาย - หญิงในสังคมไทย อุดมการณ์เกี่ยวกับความยึดมั่นในสถาบันหลักของชาติ อุดมการณ์ที่ปรากฏบางช่วงเวลา ได้แก่ อุดมการณ์เกี่ยวกับความยากจนอุดมการณ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติรวมถึงชุดความคิดย่อยเรื่องสังคมเมืองกับชนบท

อนึ่ง นัยนา วงศ์สาคร และภาสพงศ์ ผิวพอใช้ (2559) ได้ศึกษากลวิธีทางภาษาในการนำเสนออุดมการณ์การศึกษาในรายการ โทรทัศน์ เดินหน้าประเทศไทย ซึ่งเป็นช่องทางสำคัญที่รัฐบาลในการสื่อสารกับประชาชนเพื่อนำเสนอข้อมูลต่าง ๆ ของรัฐ เป็นวาทกรรมที่ประชาชนเข้าถึงได้ง่ายและเข้าถึงได้อย่างกว้างขวาง โดยศึกษาจากเทปบันทึกภาพรายการเดินหน้าประเทศไทยที่นำเสนอข้อมูลด้านการ ศึกษาไทยที่ออกอากาศ ตั้งแต่วันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2557 - 20 มีนาคม พ.ศ. 2559 จำนวน 16 ตอน ตามทฤษฎีวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) โดยอาศัยกรอบมิติทางวาทกรรมของแฟร์คลัฟ (Fairclough) และแนวทางปริชานสังคมของฟาน ไดก์ (Van Dijk) ผลการศึกษา พบกลวิธีทางภาษาที่รายการโทรทัศน์เดินหน้าประเทศไทยใช้สื่ออุดมการณ์ 5 วิธี ได้แก่ การเลือกใช้คำศัพท์ การอ้างส่วนใหญ่ การใช้อุปลักษณ์ การใช้คำขวัญ และการใช้ความเชื่อที่มีอยู่ก่อน เพื่อนำเสนออุดมการณ์การศึกษาที่ประกอบด้วยชุดความคิดเกี่ยวกับการศึกษาที่ดีและไม่ดี กลวิธี ทางภาษาข้างต้นยังนำเสนอชุดความคิดเกี่ยวกับระบบการศึกษา ผู้เรียนและพลเมืองที่รัฐต้องการเมื่อเข้าสู่ระบบการศึกษาและจบการศึกษาด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องของเหล่านี้ เน้นศึกษาข้อมูลในการวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอในรูปแบบต่างๆ ซึ่งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเหล่านี้ส่วนมากมุ่งเน้นศึกษากลวิธีการนำเสนอโดยใช้กลวิธีทางภาษา ไม่มีการใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านองค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรม รวมถึงกลวิธีการ

นำเสนอโดยใช้โหวตภาพพจน์ซึ่งถือว่าเป็นกลวิธีการนำเสนอที่เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการแทรกคำสอนต่าง ๆ ไว้ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์เลย เพราะฉะนั้นงานวิจัยดังที่เกี่ยวข้อดังกล่าวมาข้างต้นเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งที่ผู้วิจัยจะใช้เป็นแนวทางพื้นฐานในการวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอคำสอนที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์โดยเทียบเคียงกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อง่ายต่อการเข้าถึงคำสอน และง่ายต่อการวิเคราะห์คำสอนที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียน

บทที่ 3

คำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงคำสอนเท่านั้น เนื่องจากการเข้าถึงคำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์นั้นยากที่จะเข้าถึงได้ การวิเคราะห์คำสอนผ่านภาษานั้นจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ โดยผู้วิจัยจะกล่าวเน้นถึงตัวบทคำสอนเป็นส่วนใหญ่ และกล่าวถึงทั้งในแง่ที่สังคมมีอิทธิพลต่อตัวบทคำสอน และผลของคำสอนที่มีผลต่อสังคมไทยเพื่อง่ายต่อการเข้าถึงคำสอน

ผู้วิจัยได้จำแนกผลการศึกษาเป็น 2 ส่วน ส่วนแรก ว่าด้วยคำสอนที่เป็นข้อห้าม กล่าวคือคำสอนที่เป็นคติเตือนห้ามไม่ให้กระทำ ถ้ากระทำย่อมได้รับผลเสีย และได้รับความทุกข์อันเกิดมาจากการกระทำในที่สุด และส่วนที่ 2 ผู้วิจัยจะกล่าวถึงข้อที่ควรปฏิบัติตาม โดยเนื้อหาของคำสอนนั้นจะมุ่งเน้นให้ประพฤติตามสิ่งที่กวีได้แนะนำ ถ้าใครปฏิบัติตาม ย่อมได้รับผลดีและเจริญรุ่งเรือง และความสุขอันเกิดมาจากการกระทำของตนเองในที่สุด

เนื่องจากคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป็นหนังสือเรียนที่ใช้ในการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 การผลิตตัวบทจึงต้องจัดทำเนื้อหาที่มีความสอดคล้องกับตัวชีวิต มาตรฐานการเรียนรู้ รวมถึงค่านิยม คุณลักษณะอันพึงประสงค์ จะกล่าวได้ว่าการผลิตตัวบทนั้นเป็นการถ่ายทอดคำสอนประเภทต่างๆ ไปยังผู้เรียน ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คำสอนเกี่ยวกับสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณีและความเชื่อ คำสอนเกี่ยวกับเพศสภาพ คำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ ซึ่งคำสอนเหล่านี้ถือว่าเป็นปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลให้เกิดการการยอมรับ ความคิด ความเชื่อ และค่านิยมต่างๆ ที่มีอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน เช่น ความเชื่อกฎแห่งกรรมทางพระพุทธศาสนา ความคิดเรื่องความเป็นชาย

3.1 คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา

ศาสนาเป็นองค์การที่มีบทบาทและความสำคัญต่อมนุษย์ ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและสังคมที่ทำหน้าที่อบรมขัดเกลาคนในสังคมให้อยู่ในบรรทัดฐาน นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจของคน พฤติกรรมทางศาสนาเป็นองค์ประกอบภายในโครงสร้างบุคลิกภาพที่สามารถกำหนดรูปแบบแนวทางการแสดงออกต่างๆ ของมนุษย์ได้ ส่งผลต่อความเชื่อ ความศรัทธาและค่านิยมต่างๆ อันเป็นวิถีชีวิตที่มนุษย์ต้องปฏิบัติในสังคม

เนื่องจากคำสอนเกี่ยวกับศาสนามีหลายศาสนา ผู้วิจัยนั้นจะวิเคราะห์ตามหลักของศาสนาต่างๆ แต่มุ่งเน้นหลักของศาสนาพุทธ เพราะคนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อโลกทัศน์และวิถีชีวิตของชาวไทยเป็นอันมาก หากแบ่งองค์ประกอบของพระพุทธศาสนาสามารถแบ่งได้เป็นเป็น 2 ส่วน คือ หลักธรรมคำสั่งสอน และสถาบันอันประกอบด้วยวัดและพระสงฆ์ ซึ่งเป็นตัวแทนที่เป็นรูปธรรม

วัดในพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมไทยมาช้านาน ในอดีตวัดเป็นแหล่งอบรมให้ความรู้ เป็นศูนย์ในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ของคนในชุมชน วัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชาววัดเมื่อก่อนนี้ เป็นชีวิตที่แยกกันไม่ออก เพราะพัวพันกันอย่างใกล้ชิด ชาวบ้านย่อมพึ่งวัดและชาววัดก็พึ่งชาวบ้าน อาจกล่าวได้ว่า ชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายเกี่ยวข้องอยู่กับวัด (เสถียร โกเศศ, 2510)

ดังนั้นจึงนับได้ว่า วัดเป็นหน่วยงานสวัสดิการที่มีความสำคัญยิ่ง ดังที่ (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2543) ได้กล่าวไว้ว่า

“วัดในพระพุทธศาสนา....แบ่งเบาภาระในการให้บริการของรัฐบาลได้มาก และยังก่อให้เกิดรากฐานอันมั่นคง และเสริมสร้างต่อบริการ ในด้านสวัสดิการของรัฐอีกด้วย นอกจากนี้วัดยังเป็นรากฐานสำคัญของศิลปวัฒนธรรม จรรยา และศีลธรรมของคนไทยและเป็นสื่อกลางชักนำประชาชนทั้งหลายเข้าถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยมีวัดเป็นสถาบันและสัญลักษณ์ วัดจึงมีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตของคนไทยอยู่อย่างมาก”

เพราะเหตุนี้คำสอนเกี่ยวกับศาสนาจึงมีบทบาทมากในการดำเนินชีวิตและเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน เมื่อพิจารณาคำสอนเกี่ยวกับศาสนาในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 แล้ว พบว่า คำสอนที่เกี่ยวกับธรรมทางศาสนาอยู่จำนวนมาก มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1.1 คำสอนเกี่ยวกับโลกธรรม

โลกธรรม 8 หรือธรรมดาของโลก ธรรมชาติของโลกที่ครอบงำสัตว์โลกให้ต้องเป็นไปตามธรรมดาของโลก ซึ่งมี 8 ประการคือ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ มีสรรเสริญ มีนินทา มีสุข มีทุกข์ เป็นธรรมดาที่ทุกคนต้องได้รับ เมื่อบุคคลประสบกับโลกธรรม 8 แล้วความหวั่นไหวแห่งจิตย่อมเกิดขึ้นซึ่งหมายถึงอาการที่จิตกระเพื่อมผิตปกติ กระเพื่อมด้วยความเสียใจหรือกระเพื่อมด้วยความดีใจก็ตาม แม้จะเป็นไปในทางที่ชอบ รื่นเริงยินดี หรือผู้ที่ประสบสิ่งที่ไม่ชอบใจเสียสตร้องให้เกิดความหวั่นไหวแห่งจิต ย่อมเป็นโทษอย่างยิ่ง เพราะเมื่อความหวั่นไหวแห่งจิตได้เกิดขึ้นกับผู้ใดแล้ว จิตของ

ผู้นั้นย่อมเศร้าหมอง ภายไม่ผ่องใส และเป็นทางมาแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย อภิธรรมมณเฑียรธรรมและอนิธรรมมณเฑียรธรรม ทั้ง 8 ประการนี้ล้วนมีผลต่อความสงบของใจผู้คนในโลกได้เป็นอย่างมาก (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2552)

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

คำสอนเรื่องโลกธรรมหรือธรรมหมუნตามโลกมีปรากฏในเรื่องนिरาคกุเขาทองที่แทรก อยู่ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังตัวอย่างที่ว่า

ทั้งองค์ฐานรานราวถึงเกล้าแกก	เผยอแยกยอดทรวดก็หลุดหัก
โอ้เจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก	เสียดายนักนิกน่าน้ำตากระเด็น
กระนั้นหรือชื่อเสียงเกียรติยศ	จะมีหมดล่วงหน้าทันตาเห็น
เป็นผู้ดีมีมากแล้วยากเย็น	คิดก็เป็นอนิจจังเสียทั้งนั้น

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นีราคกุเขาทอง: 28)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำคำสอนทางศาสนาามาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วย คือคำว่า ชื่อเสียงเกียรติยศ ล้วนแต่ อนิจจัง คือไม่เที่ยง โดยกวีได้เปรียบเทียบองค์ฐานของพระเจดีย์ ที่มีความคงทนถาวร เป็นศาสนสถานที่พุทธศาสนิกชนช่วยบูรณปฏิสังขรณ์ไม่ให้ชำรุด ถึงกระนั้นยังต้องมีความชำรุดและพังทลายไปในที่สุดตามกาลเวลา ไม่มีสิ่งใดอยู่คงทนถาวรตลอดไปได้ เปรียบเหมือนเกียรติยศชื่อเสียงที่ได้มีแล้วต้องเสื่อมสิ้นไปตามกาลเวลาเช่นกัน ตามที่พระอาจารย์มิตซูโอะ คเวสโก (2551) ได้กล่าวว่า "ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนปรารถนา เรามักมีความรู้สึกที่ว่า ชีวิตเราจะมีความสุขเมื่อได้ในสิ่งนั้นสิ่งนี้สมความปรารถนา แต่ความจริงแล้ว ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข สำหรับปุถุชน ความปรารถนาในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ความปรารถนาในอำนาจก็เป็นเรื่องธรรมดา อย่างไรก็ตาม เราต้องมีสติปัญญารู้จักตัวเอง รู้จักสันโดษ พอใจในสิ่งที่ได้ ที่มี ที่เป็น ตามกำลังความสามารถของเรา หากต้องประสบกับความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ ก็ให้มีสติปัญญาที่จะเข้าใจว่า โลกธรรมแปด คือได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา ทุกข์ สุข เป็นอนิจจัง ไม่แน่นอนไม่ได้มากก็ไม่หลงเพลิดเพลิน เสียไปก็ไม่เป็นไรทำใจได้"

เมื่อพิจารณาจะเห็นได้ว่า ชื่อเสียงเกียรติยศ มีความเสื่อมไป ไม่มั่นคงถาวร คำสอนนี้มีอิทธิพลต่อประชาชนคนไทยที่เรียนจบจากหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบอาชีพ มียศ มีตำแหน่งหน้าที่การงานที่ดี ไม่ให้ยึดติดในสิ่งเหล่านั้น ผู้ที่ยึดติดย่อมได้รับความทุกข์เมื่อพลัดพรากจากสิ่งเหล่านั้น จึงมีคำพูดที่ว่า คนเราเกิดมาแล้วต้องตาย เราไม่สามารถเอาอะไรไปไม่ได้สักอย่าง เป็นต้นตามคำประพันธ์ข้างต้นที่กล่าวมาแล้ว ยังมีคำประพันธ์ที่แทรกคำสอนเรื่องโลกธรรม โดยสอนไม่ให้

ยินดีในคำสรรเสริญ และไม่ให้เมามัวในยศถาบรรดาศักดิ์ที่ปรากฏในเรื่องอิศรญาณภาษิตที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ดังตัวอย่างที่ว่า

เป็นบ้ำจี้นิยมชมว่าเอก
อันยศศักดิ์มิใช่เหล่าเราแต่พอ

คนโหยกเหยกรักช้ายากลำบากหมอ
ถ้าเขายอเหมือนอย่างเกาให้เราคัน
(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3, อิศรญาณภาษิต: 103)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เห็นได้ชัดว่า สิ่งที่แฝงในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ก็คือ แบบแผนพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยใช้คำสอนเรื่องของโลกธรรมเป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอน ซึ่งสอนให้ไม่ยินดีในความสรรเสริญ เพราะคำสรรเสริญนั้นบางคนอาจจะพูดด้วยความไม่จริงใจ คำสรรเสริญนั้นรักษาได้ยากมาก เพราะไม่มีใครในโลกที่จะได้ยินดีแต่คำสรรเสริญ และพูดแต่คำสรรเสริญ ดังนั้นคำสรรเสริญจึงเป็นคำที่ทุกคนไม่ควรยินดีและยินร้ายดังคำที่ว่า “ถ้าเขายอเหมือนอย่างเกาให้เราคัน” ควรพิจารณาว่าคำสรรเสริญเหล่านั้นมีการเปลี่ยนแปลง และเสื่อมไปเป็นธรรมดา และสอนไม่ให้มัวเมาในยศถาบรรดาศักดิ์ดังคำที่ว่า “อันยศศักดิ์มิใช่เหล่าเราแต่พอ” เป็นคำแสดงถึงโลกธรรมว่า ยศที่ตนเองได้มานั้นมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ถ้าตนเองยังมัวเมาในยศ ก็จะมีติดและได้รับความทุกข์ที่เกิดจากความเสื่อมยศในที่สุด เพราะเหตุดังกล่าว โลกธรรมจึงเหมาะกับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1,2 เพราะเมื่อนักเรียนได้เข้าถึงคำสอนเรื่องโลกธรรม ก็จะสามารถเข้าใจความจริงของโลกได้ และระงับความโลภ โกรธ หลงด้วยโลกธรรม ทำให้ปลงจากสิ่งต่างๆ ที่เข้ามาในชีวิตได้และยอมรับสิ่งเหล่านั้น เมื่อนักเรียนเข้าใจโลกธรรมดังกล่าวแล้ว ถือได้ว่าเป็นผลดีต่อการปกครองภายในโรงเรียน จะไม่มีการเบียดเบียนกันเพราะเข้าใจว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่ใช่ของเรา ยศถาบรรดาศักดิ์ คำนิทา สรรเสริญไม่เที่ยงแท้แน่นอน ย่อมเสื่อมไป เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และเป็นคนดีของสังคมในที่สุด

3.1.2 คำสอนเกี่ยวกับศีล 5

ความหมายของคำว่า “ศีล” ในพระพุทธศาสนานั้นมีปรากฏอยู่ในหลักธรรมคำสั่งสอนคือ ในพระไตรปิฎก รวมไปถึงคำอธิบายความที่ปรากฏในคัมภีร์พระอรรถกถา ฎีกา ทั้งนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาก็ได้กล่าวถึงความหมายของศีลไว้หลายแห่งด้วยกัน ดังนี้

พุทธทาสภิกขุ (2539) ได้อธิบายความหมายของศีลไว้ว่า ศีลหมายถึงความเป็นปกติ หรือปกติภาวะตามธรรมดา หมายความว่า ทำทุกอย่างอยู่ตามหน้าที่ที่ควรจะทำ แต่อยู่ในภาวะปกติ คือ ไม่เดือดร้อนไม่กระวนกระวายไม่ระส่ำระสาย ไม่มีความสกปรกความเศร้าหมองใดๆ เกิดขึ้น โดยเนื้อความศีล หมายถึง ระเบียบที่ได้บัญญัติขึ้นไว้สำหรับประพฤติปฏิบัติกัน เพื่อให้เกิดภาวะปกติขึ้นมาที่กาย ที่วาจา, ศีล คือการปฏิบัติเกี่ยวกับระเบียบการเป็นอยู่ทางภายนอก ศีลพัฒนาที่กาย ที่

วาทา ให้เป็นกาย วาจา ที่น่าดู เมื่อเรามีศีลเป็นพื้นฐานแล้ว เราจึงจะมีจิตที่เป็นสมาธิได้ง่าย ถ้ามีศีลดี สมาธิก็มีง่าย

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2548) กล่าวไว้ในหนังสือภูมิธรรมชาวพุทธว่า ศีล 5 ในบาลีชั้นเดิมส่วนมากเรียกว่า สิกขาบท 5 หมายถึงข้อปฏิบัติในการฝึกตน, ข้อฝึก, ข้อศึกษา บ้างเรียกว่า ธรรม 5 เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้มีศีล คือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็นผู้มีศีล สมัยต่อมา จึงเกิดมีคำว่า เบญจศีล ซึ่งในพระไตรปิฎก เพิ่งพบในคัมภีร์ชั้นอปทาน-พุทธวงศ์ ต่อมาในสมัยหลัง มีชื่อเรียกเพิ่มขึ้นว่าเป็น นิจศีล หมายถึงศีลที่ควรหัดควรรักษาเป็นประจำ บ้างเรียกว่า มนุษยธรรม หมายถึงธรรมของมนุษย์ หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์บ้าง การรักษาศีล 5 เป็นการเว้นจากการ เบียดเบียนกัน ทำให้คนอยู่ร่วมกันด้วยดี ปราศจากเวรภัยไม่เดือดร้อนวุ่นวาย สังคมร่มเย็น แต่เหนือ การฝึกไม่เบียดเบียนผู้อื่นโดยรักษาศีล 5 แล้ว ควรฝึกยิ่งขึ้นในด้านชีวิตส่วนตัว ให้อยู่ดีมีสุขได้โดยไม่ต้องพึ่งพาขึ้นต่อวัตถุและการเสพบริโภคนักพร้อมทั้งหันไปใช้เวลาแก่การเผื่อแผ่บำเพ็ญ ประโยชน์พัฒนาด้านจิตใจและปัญญามากขึ้น ด้วยการรักษาศีล 8 หรืออุโบสถ ศีล 5 นั้น มีดังนี้

1. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากปาณาติบาต คือ ไม่ทำลายชีวิต
2. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากอทินนาทาน คือ ไม่เอาของที่เขามิได้ให้ หรือไม่ลัก
3. กามเมสุมิจฉาจารา เวรมณี เว้นจากกามเมสุมิจฉาจาร คือ ไม่ประพฤติดิฉินในกาม
4. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากมุสาวาท คือ ไม่พูดเท็จ
5. สุราเมรัยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นจากของเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้ง

ขโมย

ทั้งหลาย

แห่งความประมาท คือ ไม่เสพของมีนเมา

คำสอนเรื่องศีล 5 นั้นปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ จำนวน 4 คำประพันธ์ ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 2 บท ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และ 6 จำนวน 1 บท มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ข้อห้าม

คำสอนเกี่ยวกับวิบากกรรมอันเกิดจากการประพฤติดิฉินข้อที่ 1 ที่แทรกอยู่ใน เนื้อหาของเรื่องไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสุภูมิ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังข้อความที่ว่า

นรกบ่าวอันดับนั้นเป็นค้ำรบ 6 ชื่อว่าโยทกนรกแล คนผู้ใดอันฆ่าสัตว์ซึ่งมีชีวิต เมื่อสัตว์นั้นให้ตายใส คนผู้หนึ่งครั้งนั้นว่า. ตายไปเกิดในนรคนั้นแล สัตว์นรคนั้นมีตัวอันใหญ่แลสูงได้ 6,000 วา ในนรคนั้นมีหม้อเหล็กแดงอันใหญ่เท่าภูเขาอันใหญ่ แลผู้ยวมบาลเอาเชือกเหล็กแดงอันลุกเป็นเปลวไปไล่กระหวัดรัดตัวเขา แล้วตะบิดให้คอเขา

นั้นขาดออกแล้วหัวเขาทอดลงในหม้อเหล็กแดงนั้น เมื่อแลหัวเขาด่วนอยู่ดั่งนั้นไส้ บัดเดียวก็บังเกิดอันหนึ่งขึ้นมาแทนเล่า ผูงยมบาลจึงเอาเชือกเหล็กแดงบิดคอให้ขาดแล้วเอาหัวทอดลงในหม้อเหล็กแดงอีกเล่า แต่ทำอยู่ดั่งนี้หลายคาบหลายครานัก ตราบเท่า สิ้นอายุแลบาปกรรมแห่งเขาในที่นั้นแล

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6 ,ไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสภูมิ: 133)

จากข้อความข้างต้น กวีได้สอนให้เห็นถึงวิบากกรรมอันเกิดมาจากการผิดศีลข้อที่ 1 คือ ปาณาติปาตา เวรมณี การทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไปกล่าวคือการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต การเบียดเบียนผู้อื่นด้วย กาย วาจา ใจ ดังคำที่ว่า นรกว่าอันดับนั้นเป็นคำรบ 6 ชื่อว่าอโยทกนรกแล คนผู้ได้อันฆ่าสัตว์ซึ่งมีชีวิต เมื่อสัตว์นั้นให้ตายไส คนผู้นั้นครั้งนั้นว่า ตายไปเกิดในนรานั้นแล ผู้ที่ประพฤตผิดศีลข้อที่ 1 นั้น ตายไปย่อมไปเกิดในนรกชื่อว่า อโยทกนรก แลความได้ว่า นรกที่เต็มไปด้วยน้ำเหล็ก สัตว์ในนรกนี้มีตัวสูงใหญ่ประมาณ 6,000 ซึ่งคนไทยเรียกกันว่า เปรต และสัตว์นั้นต้องทุกทรมานในนรกนั้น จนกว่าจะสิ้นบาปกรรมที่ตนได้กระทำมาตามคำที่ว่า ตราบเท่าสิ้นอายุแลบาปกรรมแห่ง เขาในที่นั้นแล เพราะฉะนั้นไม่ควรประพฤตผิดศีลข้อที่ 1 และยังมีคำสอนเรื่องโทษของการประพฤตผิดศีลข้อที่ 3 ในเรื่องนिराक्षเขาทองซึ่งสุนทรภู่ได้แทรกคำสอนไว้ในเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงบางจิวเห็นแต่จิวละลิวสูง	ไม่มีฝูงสัตว์สิ่งกึ่งพุกษา
ด้วยหนามครกดาษระตะตา	นีกก็น่ากลัวหนามขามขามใจ
จิวนรกสิบหกองค์ลิแหลม	ดังขวกแซมเสียมแทรกแตกไสว
ใครทำชู้คู่ท่านครั้นบรรลัย	ก็ต้องไปปีนต้นหน้าขนพอง
เราเกิดมาอายุเพียงนี้แล้ว	ยังคลาดแคล้วครองตัวไม่มัวหมอง
ทุกวันนี้ปริตผิดทำนอง	เจียนจะต้องปีนบ้างหรืออย่างไร

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1 เรื่องนिराक्षเขาทอง: 21)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เห็นได้ชัดว่า สิ่งที่แฝงในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ก็คือ แบบแผนพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยใช้คำสอนเรื่องของศีล 5 เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอน ซึ่งกล่าวถึงการผิดศีลข้อ 3 คือการประพฤตในกามกล่าวคือ การประพฤตล่วงเกินสามีภรรยาของผู้อื่น ผลของการประพฤตผิดในกามคือการได้ปีนต้นจิว โดยกวีได้กล่าวถึงความน่ากลัวของต้นจิวไว้ว่า เป็นต้นไม้ที่สูงและเต็มไปด้วยหนาม ไม่มีสัตว์ใดที่สามารถอยู่อาศัยต้นจิวได้ ต้นจิวนี้เป็นสัญลักษณ์ของการลงโทษของบุคคลผู้ประพฤตผิดศีลข้อที่ 3 เมื่อกวีได้กล่าวถึงโทษเสร็จก็กลับมาถาม

ตนเองว่า ตั้งแต่เกิดมาจนถึงอายุเท่านี้ เคยประพุดิพิศลข้อที่ 3 แล้วหรือยังเป็นคำสอนที่สะท้อนถึงผู้อ่านโดยกวีได้สื่อให้ผู้อ่านได้พิจารณาดูความประพุดิพิศลของตนเองว่าเคยประพุดิพิศลข้อที่ 3 หรือไม่ ถ้าเคยก็ไม่ควรประพุดิพิศลอีก เพราะถ้าประพุดิพิศลอีกนั้นจะต้องได้รับโทษของการประพุดิพิศล คือป็นต้นจิวที่เต็มไปด้วยหนามด้วยความทุกข์ทรมาน ตามข้อความที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องการประพุดิพิศลข้อที่ 3 คือการประพุดิพิศลล่วงเกินสามภรรยาของผู้อื่นซึ่งกวีได้แทรกคำสอนนี้ไว้ในเนื้อหาของเรื่องนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทรในหนังสือวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

นางผีเสื้อสมุทรโอรสพิโรธร้อง	มาตั้งช่องศีลจะมีอยู่ที่ไหน
ช่างเฉโกโยคีหนีเขาใช้	ไม่อยู่ในศีลสัตย์มาตัดรอน
เขากันผิวเมียกับแม่ลูก	ยื่นจุมุกเข้ามาบ้างช่วยสั่งสอน
แม่นับคบคู่กูไว้มิให้นอน	จะราญรอนรบเร้าเฝ้าต่อแย
แล้วชี้หน้าด่าอึงหึงนางเงือก	ทำชบเสือกสอพลอถือแหล
เห็นผัวรักยกคอทำท้อแท้	พอกับแม่เข้าไปอยู่ในห้อง
<u>ทำปิ่นเจ้อเย่อหยิ่งมาชิงผัว</u>	<u>ระวังตัวให้ดีอิจองทอง</u>
พลางเช่นเขี้ยวเคี้ยวกรามคำรามร้อง	เสียงกีกก้องไกลลูกตาโพลง

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3, นิทานคำกลอน เรื่องพระอภัยมณี

ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร: 72)

คำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว สะท้อนให้เห็นถึงความประพุดิพิศลข้อที่ 3 กามเสมุจิอาจารย์ ประพุดิพิศลในกามารมณ กล่าวคือประพุดิพิศลล่วงเกินสามภรรยาผู้อื่น โดยกวีได้ใช้คำว่า ทำปิ่นเจ้อเย่อหยิ่งมาชิงผัว แสดงให้เห็นถึงนางผีเสื้อสมุทรบริภาษนางเงือกด้วยคำพรูสาทที่นางเงิกนั้นมาแย่งสามีของตน ซึ่งเป็นการประพุดิพิศลข้อที่ 3 และคำที่ว่า ระวังตัวให้ดีอิจองทอง เป็นการแสดงถึงผู้ที่พิศลข้อที่ 3 ย่อมได้รับพยาบาลจากภรรยาของผู้ที่ตนประพุดิพิศลละเมิด สอดคล้องกับสังคมไทยในปัจจุบัน ที่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 นั้นส่วนใหญ่จะเริ่มมีความรัก และมักจะมีปัญหาเรื่องของการประพุดิพิศลข้อที่ 3 อยู่บ่อยครั้ง ยังมีคำประพันธ์ที่แทรกคำสอนเกี่ยวกับคำสอนเรื่องโทษของการประพุดิพิศลข้อที่ 5 ในเรื่องนิราศภูเขาทอง ซึ่งกวีได้แทรกคำสอนไว้ในเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงโรงเหล้าเตากลั่นคว้นไข่มง	มีคันโพงผูกสายไว้ปลายเสา
<u>โอบำปรกรรมน้ำนรกเจียวอกเรา</u>	ให้มัวเมาเหมือนหนึ่งบ้าเป็นน่าอาย

ทำบุญบวชกรวดน้ำขอสำเร็จ	พระสรรเพชญ์โพธิญาณประมาณหมาย
ถึงสุราพารอดไม่водวาย	ไม่ใกล้กรายแกล้งเมื่อกี้เกินไป
ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก	สุดจะหักห้ามจิตคิดไฉน
ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป	แต่เมาใจนี้ประจำทุกคำคืบ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 19)

จากข้อความข้างต้น เห็นได้ชัดว่า สิ่งที่แฝงในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์นั้นก็ คือ แบบแผนพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยใช้คำสอนเรื่องของศีล 5 เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอน ซึ่งกล่าวถึงการผิดศีลข้อ 5 คำว่า น้านรกเจียวอกเรา คือ การดื่มสุราเมรัยจนเกิดความเมา ผลของการดื่มสุราเมรัยคือการไม่มีสติ ขาดความละเอียดในการทำ ความชั่ว โดยสุนทรภู่ได้ไปถึงโรงเหล้าแล้วได้ เชื่อมโยงโรงเหล้ากับการประพฤติผิดศีลข้อที่ 5 ถ่ายทอดออกมาเป็นคำสอนโดยใช้ตนเองเป็นตัวอย่าง ในการประพฤติผิดศีล และได้รับโทษจากการประพฤติผิดศีลข้อที่ 5 คือ มัวเมาเหมือนคนบ้า ตามหลัก ในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงโทษของการดื่มสุราไว้ในสัพพหลุสสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย การดื่มสุรา และเมรัยที่บุคคลเสพเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไป เกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งการดื่มสุราและเมรัยอย่างเบา ที่สุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้วิกลจริตแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จะ เห็นได้ว่า ผลกระทบของการดื่มสุราทำให้เกิดผลเสีย ต่อตัวบุคคล ครอบครัว และสังคม พระพุทธองค์ ได้ตรัสถึงโทษของการดื่มสุราไว้ในสัพพหลุสสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย การดื่มสุราและเมรัยที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งการ ดื่มสุราและเมรัยอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้วิกลจริตแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์” (มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, 2539) ในสังคาลิกสูตรพระพุทธองค์ทรงกล่าวถึงทางเสื่อมแห่งโลกะ 6 ประการหรือ อบายมุข 6 ไว้ว่า อริยสาวกไม่ข้องแวะอบายมุข 6 ประการแห่งโลกะทั้งหลายอะไรบ้าง คือ

1. การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นอบายมุขแห่งโลกะทั้งหลาย
2. การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอยในเวลากลางคืน เป็นอบายมุขแห่ง โลกะทั้งหลาย
3. การเที่ยวดูมหรสพ เป็นอบายมุขแห่งโลกะทั้งหลาย
4. การหมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นอบายมุขแห่ง โลกะทั้งหลาย
5. การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร เป็นอบายมุขแห่งโลกะทั้งหลาย

6. การหมกมุ่นในความเกียจคร้าน เป็นอบายมุขแห่งโภคะทั้งหลายจะเห็นได้ว่าสุราเมรัย มีองค์ 4 คือ 1) สิ่งนั้นเป็นของเมา 2) จิตใคร่จะดื่ม 3) มีความพยายามเกิดจากจิตที่ใคร่จะดื่มนั้น 4) กลืนให้ล่องลำคองลงไป แล้ว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2551)

พระพุทธองค์จึงตรัสโทษแห่งสุราเมรัย 6 ประการแก่หีบตีบุตรว่า การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทมีโทษ 6 ประการนี้คือ

1. เสียทรัพย์ทันตาเห็น	2. ก่อการทะเลาะวิวาท
3. เป็นป่อเกิดแห่งโรค	4. เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง
5. เป็นเหตุให้ไม่รู้จักกาย	6. เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา

คหบดีบุตร การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทมีโทษ 6 ประการนี้แล (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ปัจจุบันประเทศไทยได้ออกกฎหมายเพื่อควบคุมการดื่มสุราเมรัย เพราะผิดศีลข้อที่ 5 ตามพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ พ.ศ. 2551 มาตรา 29 ห้ามมิให้ผู้ใดขายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แก่บุคคลซึ่งมีอายุต่ำกว่ายี่สิบปีบริบูรณ์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และนำศีลข้อนี้ไปตั้งเป็นกฎต่างๆ เช่น ห้ามนำสุราเข้าสถานที่ราชการ

เมื่อพิจารณาคำสอนเกี่ยวกับศีล 5 ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะเห็นได้ว่า กวีได้มุ่งเน้นข้อห้ามมิให้ปฏิบัติ โดยกล่าวความคำสอนศีลข้อที่ 3 คือ การไม่ประพฤติผิดสามภรรยาของผู้อื่น มากที่สุด โดยตอกย้ำคำสอนถึงใน 2 ครั้ง ปรากฏในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และ 3 เป็นการเน้นไม่ให้นักเรียนในช่วงชั้นนั้นประพฤติ เพราะนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาดังกล่าวเป็นวัยที่อยากรู้อยากลองและจะเกิดผลกระทบตามมาเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และกวีได้กล่าวถึงศีลข้อที่ 5 คือ การไม่ดื่มสุราเมรัย ปรากฏในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เป็นการสอนโดยปลูกฝังให้นักเรียนไม่ยุ่งเกี่ยวกับสุราเมรัยเพราะนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เพิ่งเข้าโรงเรียนแห่งใหม่และอาจจะคบเพื่อนที่ไม่ได้ พาไปดื่มสุราเมรัยอาจจะส่งผลกระทบทำให้เรียนไม่จบ และคำสอนเกี่ยวกับศีลข้อที่ 1 คือ การฆ่าสัตว์ เบียดเบียนสัตว์อื่น ปรากฏในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 เป็นการสอนโดยปลูกฝังให้ไม่เบียดเบียนชีวิตของสัตว์อื่น เพราะนักเรียนตามช่วงชั้นดังกล่าวส่วนใหญ่จะเริ่มประกอบอาชีพ ช่วยพ่อแม่ทำงาน จึงควรหลีกเลี่ยงการประพฤติผิดศีลข้อที่ 1

3.1.3 คำสอนเกี่ยวกับความไม่ประมาท

พระธรรมโกศล (พุทธทาสภิกขุ) (2555) ได้กล่าวถึงความไม่ประมาทไว้ว่า ความไม่ประมาท คือ การมีสติกำกับตัวอยู่เสมอ ไม่ว่าจะคิด จะพูด จะทำอะไรๆ ไม่ยอมถลาลงไปในทางที่เสื่อม และไม่ยอมพลาดโอกาสในการทำความดี ตระหนักดีถึงสิ่งที่ต้องทำ ถึงกรรมที่ต้องเว้นใส่ใจ สำนึกอยู่เสมอในหน้าที่ ไม่ปล่อยปละละเลย กระทำอย่างจริงจังและดำเนินรุดหน้าตลอดเวลา ความไม่ประมาทเป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่ง กล่าวได้ว่าคำสอนในพุทธศาสนาทั้งหมด เมื่อสรุปแล้ว ก็คือสอน

ให้เราไม่ประมาท ดังจะเห็นได้จากปัจจัยมโหฬารของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราจักเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยง มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด”

คำสอนเรื่องความไม่ประมาทนั้น ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ จำนวน 3 คำประพันธ์ ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 จำนวน 1 บท ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จำนวน 2 บท มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ข้อห้าม

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องความไม่ประมาทในสุภาษิตพระร่วงที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องสุภาษิตพระร่วง หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“อย่าประมาทท่านผู้ดี”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาษิตพระร่วง: 58)

ตามความข้างต้นที่กล่าวมานั้น คำว่า อย่าประมาทท่านผู้ดี นั้นเป็นคำสอนให้ไม่ประมาทในบุคคลแม้ว่าจะเห็นว่าเป็นคนดี ประพฤติดี ปฏิบัติดี ไม่ควรเชื่อหรือปฏิบัติในทันที ควรศึกษาอย่างถี่ถ้วนเสียก่อน จึงปฏิบัติตามซึ่งสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่องกาลามสูตรที่ว่าอย่าเชื่อแม้กระทั่งครูบาอาจารย์ ต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วนเสียก่อนจึงเชื่อ อีกประการหนึ่งยังมีคำสอนเกี่ยวกับความไม่ประมาทซึ่งกวีได้ถ่ายทอดมาในรูปคำประพันธ์โคลงสี่สุภาพในโคลงสุภาษิตอศปกรณำ ตอนราชสีห์กับหนูที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

อย่าควรประมาทผู้

ทุรพล

สบเคราะห์คราวขัดสน

สุครู้

เกลือกเขาสร้อยดล

ไต่เหตุมิแฮ

มากพวกคงมีผู้

ระลึกลับเจ้าคุณสนอง

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, โคลงสุภาษิต,

พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: 110)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความไม่ประมาทโดยใช้คำว่า อย่าควรประมาทผู้ทุรพล แสดงให้เห็นการสอนให้ไม่ประมาทในผู้ทุรพล กล่าวคือผู้ที่ประสบความขัดสน ผู้ไม่มีที่พึ่ง ผู้ต้องการที่พึ่งเพราะตนเองไม่สามารถดำเนินชีวิตได้ กวีชี้ให้เห็นถึงบุคคลผู้ทุรพลดังกล่าว

นั้น เมื่อตนช่วยเหลืออนุเคราะห์แก่บุคคลดังกล่าวด้วยความไม่ประมาท บุคคลเหล่านั้นเมื่อพ้นจากความทุกข์ ความขัดสน บางครั้งบุคคลเหล่านั้นอาจจะกลับมาช่วยเหลือตนเองในความที่ตนขัดสนก็ได้ เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรประมาทในบุคคลผู้ทุกข์พลมีอะไรช่วยได้ก็ช่วยตามพลังกำลังของตนเอง และยังมีข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเกี่ยวกับความไม่ประมาทที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องสุภาสิตพระร่วง หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“เข้าเถื่อนอย่าลืมหำ หน้าศึกอย่าอนใจ”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาสิตพระร่วง: 57)

จากข้อความข้างต้นคำที่ว่า “เข้าเถื่อนอย่าลืมหำ” เป็นคำสอนเกี่ยวกับการจะประพฤติดังไร ควรปฏิบัติ คือความระลึกได้อยู่เสมอว่าเราจะทำอะไร และสัมปชัญญะ คือความรู้ตัวตลอดเวลาว่าเราทำอะไรอยู่ การจะทำอะไรบางอย่างควรเตรียมตัวอยู่เสมอ จึงประสบความสำเร็จ เพราะการเข้าไปในที่อาจทำอันตรายได้นั้น เราไม่ควรประมาทคือต้องนำอาวุธเข้าไปด้วย อาวุธนั้นอาจจะได้ใช้หรือไม่ได้ใช้ก็ตาม แต่ถ้าพกติดตัวไปนั้นย่อมเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าตนเองจะปลอดภัยจากอันตรายได้ คำว่า “หน้าศึกอย่าอนใจ” เป็นการชี้ให้เห็นถึงความไม่ประมาทเช่นกัน เพราะเวลาต่อสู้ไม่ควรไว้ใจผู้ต่อสู้ เพราะอาจทำให้เราประสพหายนะได้ ฉะนั้นควรไม่ประมาทในทุกขณะ

เมื่อพิจารณาคำสอนเกี่ยวกับความไม่ประมาทดังกล่าว จะเห็นได้ว่า กวีได้มุ่งเน้นให้ดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท คำสอนเกี่ยวกับไม่ประมาทเป็นข้อห้ามเท่านั้น โดยเน้นคำสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และ 2 เพราะนักเรียนวัยดังกล่าว ใช้ชีวิตด้วยความประมาท ไม่มีสติสัมปชัญญะในการตัดสินใจ โดยกวีได้กล่าวถึงคำสอนเรื่องของความไม่ประมาทเกี่ยวกับ ความไม่ประมาทท่านผู้ดี เพราะนักเรียนส่วนใหญ่จะไม่พิจารณาเสียก่อน เห็นว่าผู้้นั้นดีก็ไว้วางใจจนทำให้เกิดผลเสีย ความไม่ประมาทท่านทุกข์ โดยกวีมุ่งเน้นให้ช่วยเหลือผู้ทุกข์ขัดสน เพราะผู้ที่ตนช่วยเหลืออาจจะช่วยเราตอนที่เรายาก และความไม่ประมาทในการดำรงชีวิต คือ ต้องมีสติ เตรียมพร้อมเสมอ ก่อนที่จะทำอะไรสักอย่างหนึ่ง

3.1.4 คำสอนเกี่ยวกับสังคหัตถุ (การให้ทาน)

เนื่องจากหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์นั้น มีคำสอนเกี่ยวกับการให้ทานแทรกอยู่ คำสอนเกี่ยวกับการให้ทานนั้นจัดอยู่ในหลักธรรมสังคหัตถุ ผู้วิจัยจึงจะอธิบายความหมายของสังคหัตถุพอสังเขปและเน้นการวิเคราะห์คำสอนเกี่ยวกับการให้ทาน ดังต่อไปนี้

สังคหัตถุ หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่น ผูกไมตรี เอื้อเพื่อเกื้อกูล หรือเป็นหลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่ 1.ทาน การให้การเสียสละ

- 2.ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำสุภาพ 3.อถถจริยา การประพุดติในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น
4.สมานัตตตา การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอต้นเสมอปลาย

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (2551) ได้ให้ความหมายของสังคหวัตถุว่า เรื่องที่จะสงเคราะห์ คุณเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของผู้อื่นไว้ได้ หลักการสงเคราะห์ คือ ช่วยเหลือกันยึดเหนี่ยวใจกันไว้ และเป็นเครื่องเกาะกุมประสานโลก คือ สังคมแห่งหมู่สัตว์ไว้ดุจสลักยัตร์รถที่กำลังแล่นไปให้คงเป็นรถและวิ่งแล่นไปได้มี 4 อย่าง คือ 1. ทาน คือ การแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน 2. ปิยวาจา คือ การพูดจาน่ารัก น่านิยมนับถือ 3. อถถจริยา บำเพ็ญประโยชน์ 4. สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตัวให้เข้ากันได้ เช่น ไม่ถือตัว ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน เป็นต้น

บุญมี แทนแก้ว (2546) ได้กล่าวถึงการให้ทานไว้ว่า การให้ทานในสังคมไทยมีความเชื่อสืบทอดมาเป็นเวลาช้านาน เพราะคนไทยได้รับอิทธิพลจากคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ว่า การให้ทานจะทำให้เกิดความสุขและความร่ำรวยในชาติหน้า การให้ทานจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ การให้ทานจะทำให้ได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติและนิพพานสมบัติ ความเชื่อเหล่านี้ล้วนเกิดจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น สอดคล้องกับที่ พระครูไพศาลธรรมานุสิฐ (ถนอม ภิัญโญจิต) (2546) อธิบายไว้ว่า การให้ทานเป็นการกำจัดความโลภ ดังจะเห็นได้จากอุปนิสัยของคนไทย จะนิยมทำบุญตักบาตรแก่พระสงฆ์ยังเป็นภาพที่เห็นได้อยู่ทั่วไปการให้ทานนั้นถือว่าเป็นการทำความดีเบื้องต้นของชาวพุทธ การให้ทานย่อมได้อานิสงส์ส่งผลดีงามให้แก่ผู้ให้ทานทั้งหลาย

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

อีกอย่างหนึ่งการให้ทานโดยทั่วไปคือการให้ผู้อนุเคราะห์ผู้ขาดแคลน เพื่อสงเคราะห์ผู้ที่ควรสงเคราะห์เพื่อผู้กมิตรภาพไมตรี เพื่อบูชาคนที่ควรบูชา หรือเป็นการบำเพ็ญบุญในบุญเขตพระพุทธร่องค์ทรงสรรเสริญการให้ทานและทรงแสดงสมบัติของท่านไว้ 3 ประการ คือ 1) เจตนาสมบัติ ถึงพร้อมด้วยเจตนา คือมีเจตนาดีตั้งแต่ก่อนจะให้ มีเจตนาดีขณะให้ 2) วัตถุสมบัติ ได้แก่สิ่งของที่ควรให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ 3) ปฏิภาหสมบัติ ถึงพร้อมด้วยปฏิภาห คือผู้รับซึ่งเป็นผู้ควรให้และนำไปสู่ความสามัคคี ซึ่งลักษณะของการให้ทานดังกล่าวมานั้น สอดคล้องกับคำสอนเรื่องทานบารมี ของพระเวสสันดร ที่ทรงบำเพ็ญการบริจาคทานตลอดพระชนม์ชีพ และการบำเพ็ญการบริจาคทานนั้น ย่อมทำให้พระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระชาติต่อมา คำสอนเกี่ยวกับการให้ทานนั้นแทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

(ทชชา สปุริโส ทาน) มัทธิเออ อ้นอริยสัตบุรุษเห็นปานดังตัวพีฉะนั้น ถึงจะมีข้าวของสักเท่าใดๆ (ทิสวา ยาจกมาคเต) ถ้าเห็นยากเข้ามาใกล้ให้วอนขอไม่ย่อ ถ้อยในทางทาน จนแต่ชั้นลูกกรักยอดสงสารพียงยกให้เป็นทานได้ อ้นสองกุมารนี้ไซ้รับ แต่ทานพาหิระกายนอกไม่อ้อมหน้า พีจะใครให้อัชฌติกทานอีกนะเจ้ามัทธิ ถ้าแม้นมี

บุคคลผู้ใดปรารถนาเนื้อหนังมังสาโลहितดวงหทัยนัยนเนตรทั้งซ้ายขวาพื้ก็จะแหะผ่าให้
เป็นทานไม่ย่อท้อเพียงนี้ มัทรีเอ๋ย จงศรัทธาด้วยอนุโมทนาทานในกาลบัดนี้เถิด

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, มหาเวสสันดรชาดก: 33, 34)

จากข้อความข้างต้นนั้น กวีได้แทรกคำสอนเรื่องของการให้ทานโดยผ่านบทสนทนา คือ พระเวสสันดรนั้นมีสิ่งของใด ถ้ามีผู้มาขอ ย่อมให้สิ่งของที่ตนมีทั้งหมดแก่ผู้นั้น ดังคำที่ว่า (ทิสวา ยาจก มาคเต) ถ้าเห็นยากเข้ามาใกล้ให้วอนขอไม่ย่อถ้อในทางทาน แสดงให้เห็นถึงการให้ทานที่ปลุชชุน ทั่วไปก็ทำได้ การให้สิ่งของนี้เรียกว่า อามิสทาน เป็นพื้นฐานของการให้ทาน คำที่ว่า พื้จะใครให้อัชฌัตติ กทานอีกนะเจ้ามัทรี ถ้าแม้มีบุคคลผู้ใดปรารถนาเนื้อหนังมังสาโลहितดวงหทัยนัยนเนตรทั้งซ้ายขวา พื้ก็จะแหะผ่าให้เป็นทานไม่ย่อท้อเพียงนี้ แสดงถึงการให้ทานภายใน คือการให้เนื้อ เลือด ดวงตาทั้ง สองข้าง ซึ่งพระเวสสันดรนั้น ถ้ามีผู้ปรารถนาอยากจะได้ ก็จะไม่สละให้แก่ผู้นั้น อัชฌัตติกทาน เป็นการให้ ที่ทำได้ยากยิ่ง แต่ในทางกลับกัน กวีได้สอนให้รู้จักให้ทานเหมือนอย่างพระเวสสันดร เพราะการให้ ทานย่อมได้มิตรสหาย ย่อมทำให้โลกนี้น่าอยู่ด้วยการแบ่งปัน ความตระหนี่และความอิจฉาริษยานั้น ย่อมไม่เกิดขึ้นในใจของบุคคลผู้บริจาคทาน

เมื่อพิจารณาคำสอนเกี่ยวกับการให้ทานดังกล่าว จะเห็นได้ว่า กวีได้มุ่งเน้นการปลูกฝัง ข้อที่ควรปฏิบัติตาม คือการให้ทานของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 เพราะการให้ทานนั้นเป็นพื้นฐาน ของการสร้างคามปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ถ้านักเรียนรู้จักให้ทาน ย่อมเป็นที่รักของเพื่อนร่วมห้องรวมถึง ประชนในประเทศอีกด้วยดังพุทธภาษิตที่ว่า ททมาโน ปิโย โหติ แปลว่า ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก เพราะฉะนั้นการให้ทานจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในการสร้างคามดี และกำจัดความตระหนี่อันจะ นำไปสู่ความเป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ

3.1.5 คำสอนเกี่ยวกับพรหมวิหาร

พรหมวิหาร 4 หรือ พรหมวิหารธรรม เป็นหลักธรรมประจำใจเพื่อให้ตนดำรงชีวิตได้ อย่างประเสริฐและบริสุทธิ์เฉกเช่นพรหม เป็นแนวธรรมปฏิบัติของผู้ที่ปกครอง และการอยู่ร่วมกับ ผู้อื่น ประกอบด้วยหลักปฏิบัติ 4 ประการ เป็นธรรมของพรหมหรือของท่านผู้เป็นใหญ่ พรหมวิหาร เป็นหลักธรรมสำหรับทุกคน เป็นหลักธรรมประจำใจที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างประเสริฐและ บริสุทธิ์ หลักธรรมนี้ได้แก่

- เมตตา ความปรารถนาให้ผู้อื่นได้รับสุข
- กรุณา ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์
- มุทิตา ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี
- อุเบกขา การรู้จักวางเฉย

ข้อควรปฏิบัติตาม

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องความเมตตาไมตรีในพรหมวิหารธรรมที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องสุภาสิตพระร่วง หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“ปลูกไมตรีอย่ารู้ร้าง
สร้างกุศลอย่ารู้โรย”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาสิตพระร่วง: 57)

จากข้อความข้างต้น คำว่า ปลูกไมตรีอย่ารู้ร้าง เป็นคำสอนเกี่ยวกับพรหมวิหารธรรม สอนให้มีเมตตาไมตรีต่อคนอื่น เพราะการมีเมตตาไมตรีนั้นย่อมทำให้นักเรียนอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข และปราศจากการเบียดเบียนกันทางกาย วาจา ใจ อีกประการหนึ่ง ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องความเมตตา และความกรุณาในพรหมวิหารธรรมที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของกาพย์เรื่องพระไชยสุริยา หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“เมตตากรุณาสามัญ จะได้ไปสวรรค์
เป็นสุขทุกวันนรธา”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา: 90)

จากข้อความข้างต้น คำว่า เมตตากรุณาสามัญ เป็นคำสอนเกี่ยวกับพรหมวิหารธรรม สอนให้มีเมตตากรุณาต่อคนอื่นเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เมื่อนักเรียนมีความเมตตา กรุณาเป็นพื้นฐานแล้วย่อมจะได้ไปสวรรค์ แลอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ตามคำสอนข้างต้นที่กล่าวมา ยังมีคำสอนเกี่ยวกับการมีความกรุณาพรหมวิหารธรรมต่อคนที่ถึงความอัปมงคลในโคลงสุภาสิตนฤมุนาการที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

กรุณานรชาติผู้

ช่วยรอดปลอดภัย

ผลจักเพิ่มพูนใน

ชนจักชูขึ้นช้อน

พ้องภัย พิบัติเฮย

สว่างร้อน

อนาคต กาลแฮ

ปางเบื้องปัจจุบัน

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2 ,โคลงสุภาสิต พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่: 104)

ความกรุณาถือว่าเป็นหลักธรรมที่จัดอยู่ในพรหมวิหารธรรม จากคำประพันธ์ข้างจะเห็นได้ว่า กวีได้สอดแทรกคำสอนเกี่ยวกับการกระทำความกรุณาให้แก่ขึ้นแก่บุคคลผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ การมีความเมตตากรุณาและให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่ประสบภัย ทำให้เขารอดพ้นจากความทุกข์ยาก ผลที่ได้รับคือผู้คนจะพากันสรรเสริญทั้งในปัจจุบันแล้วอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับการสอนให้นักเรียนได้มีความกรุณาในการช่วยเหลือนักเรียนด้วยกันเมื่อนักเรียนประสบภัยต่างๆ เพราะการมีความกรุณาต่อกันนั้นย่อมช่วยให้คนอื่นพ้นจากความทุกข์ และเกิดความสุขในที่สุดได้

เมื่อพิจารณาคำสอนเกี่ยวกับหลักพรหมวิหารธรรม จะเห็นได้ว่า กวีได้มุ่งเน้นการปลูกฝังข้อที่ควรปฏิบัติตาม โดยกล่าวถึงหลักพรหมวิหารธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น คือ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 และ 2 โดยได้ใช้หลักธรรม 2 ข้อ คือ ความเมตตาและความกรุณา ซึ่งธรรม 2 ข้อนี้จัดอยู่ในหลักพรหมวิหารธรรม เป็นข้อพื้นฐานของการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน นักเรียนควรมีความเมตตาและกรุณาต่อผู้อื่น เพราะความเมตตาและกรุณานั้นเป็นธรรมที่นำไปสู่การสร้างสังคมให้น่าอยู่ ไม่มีความเบียดเบียนซึ่งกันและกัน รู้จักให้อภัยต่อผู้อื่น ทำให้นักเรียนรู้จักเคารพผู้อื่นด้วยความเมตตาและทำให้โรงเรียนปกครองได้ง่าย เป็นระเบียบเนื่องจากมีความเมตตาและกรุณา

3.1.6 คำสอนเกี่ยวกับกฎแห่งกรรม

กฎแห่งกรรม ตามหลักพระพุทธศาสนา คือกฎแห่งเหตุและผลของการกระทำของมนุษย์ที่ประกอบด้วยเจตนา คือ จงใจที่จะทำ ไม่ว่าจะมีความตั้งใจดีด้วยจิตที่เป็นกุศล หรือทำความชั่วด้วยจิตที่เป็นอกุศล ล้วนแต่มีผลทั้งสิ้น ดังนั้น เมื่อทำกรรมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งแล้วต้องรับผลกรรมที่ตนเองได้กระทำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

บุคคลหว่านพืชเช่นใด	ย่อมได้รับผลเช่นนั้น
คนทำดีย่อมได้ดี	ทำชั่วย่อมได้ชั่ว ฯ

(พระไตรปิฎกภาษาไทย, 2539)

คำว่า “กรรม” มีความหมายเป็นกลาง ไม่ได้ชี้ชัดลงไปว่าเป็นสิ่งดีหรือไม่ดี แต่ในปัจจุบันพบว่า คำว่า “กรรม” นี้มักจะถูกใช้ตรงกันข้ามกับคำว่า “บุญ” เช่นคำพูดว่าแล้วแต่บุญแต่กรรม เป็นต้น คำว่ากรรมและบุญจึงเป็นเรื่องชี้ชัดอย่างหนึ่งว่า คนเข้าใจความหมายของกรรมในทางไม่ดี เอาบุญเป็นฝ่ายข้างดี แล้วเอากรรมเป็นฝ่ายตรงกันข้าม พระเทพเวที (ประยูร ทรัพย์) (2532) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) (2532) ดังนั้น คำว่ากรรมตามที่ปรากฏในวลีที่เป็นภาษาไทยนั้นมีความหมายคลาดเคลื่อนไปจากหลักกรรมตามหลักของพระพุทธศาสนา

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

คำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของโคลงโลกนิติหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

สนิมเหล็กเกิดแต่เนื้อ	ในตน
กินกัดเนื้อเหล็กจน	กร่อนซร่ำ
<u>บาปเกิดแต่ตนคน</u>	<u>เป็นบาป</u>
<u>บาปยอมทำโทษชั่ว</u>	<u>ใส่ผู้บาปเอง</u>

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ : 42)

จากข้อความข้างต้น เห็นได้ชัดว่า สิ่งที่แฝงในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์นั้นก็ คือ แบบแผนพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยใช้วาทกรรมคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอน ซึ่งกล่าวถึงการทำความชั่ว ย่อมได้รับโทษของการทำคือ คำว่า บาปเกิดแต่ตนคน เป็นบาป และ บาปยอมทำโทษชั่ว ใส่ผู้บาปเอง นี้แสดงถึงผลของกรรม คือการกระทำชั่ว ย่อมได้รับผลนั้นแน่นอน การที่เราได้รับผลอย่างไรย่อมมีเหตุจากการกระทำของเราทั้งสิ้น ผู้ทำดีย่อมได้รับผลดีตอบแทน ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่วคือบาปนั้นกลับมา วาทกรรมนี้ส่งผลต่อสังคมไทยอย่างมาก ในสังคมไทยปัจจุบัน การทำความชัวนอกจากจะได้รับผลของกรรมแล้ว ยังได้รับโทษทางกฎหมายอีกด้วย นักเรียนทำผิดกฎโรงเรียน ย่อมรับได้ผลของการทำผิด คือ ถูกลงทัณฑ์บน เป็นต้น ยังมีอีกบทหนึ่งที่กล่าวถึงเรื่องของความดี ความชั่วที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องโคลงโลกนิติ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

โคควายวายชีพได้	เขาหนึ่ง
เป็นสิ่งเป็นอันยัง	อยู่ไซ้
<u>คนเด็ดดับสูญสิ่ง-</u>	<u>ขารร้าง</u>
<u>เป็นชื่อเป็นเสียงได้</u>	<u>แต่ร้ายกับดี</u>

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 44)

จากข้อความข้างต้นนั้น กล่าวถึงการทำความดีความชั่วเป็นสิ่งที่ดีตัวผู้ทำตลอดไป โดยใช้คำว่า คนเด็ดดับสูญสิ่ง- ขารร้าง และ เป็นชื่อเป็นเสียงได้ แต่ร้ายกับดี แสดงถึงคนเกิดมาไม่มีค่าแต่ค่าของคนเกิดจากการกระทำของตนเอง ถ้าทำความดี ชื่อว่าสร้างค่าให้ตนเอง ถ้าทำความชั่ว ชื่อว่าลดค่าของตัวเองลง เพราะฉะนั้นควรทำความดีไว้ เพราะว่าคนเราเมื่อสิ้นชีวิต คงเหลือแต่เกียรติยศ ชื่อเสียงและความดีความชั่วให้คนได้จดจำไว้เท่านั้น ปัจจุบันสังคมไทยได้มีโครงการยกย่องคนดีหลายโครงการ ส่วนโรงเรียนนั้นก็มี การสนับสนุนผู้ที่สร้างชื่อเสียงให้กับโรงเรียนโดยการมอบเกียรติบัตร กล่าวชมความดีหน้าเสาธง เป็นต้น

3.1.7 คำสอนเกี่ยวกับหลักอหิงสา

หลักอหิงสาในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ หลักธรรมคำสอนเรื่องการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และอหิงสาเป็นหลักธรรมสำคัญของสัตว์บุรุษบัญญัติ ความไม่เบียดเบียนกันเป็นสุขในโลกมี 3 ประเภท คือ การไม่เบียดเบียนทางกาย การไม่เบียดเบียนทางวาจา และการไม่เบียดเบียนทางใจ และมีเกณฑ์ตัดสินได้แก่เจตนาซึ่งมีหลักธรรมที่เกื้อกูลต่ออหิงสาได้แก่ เมตตา กรุณา อโหสยะ อภัยบาท สปัจริยธรรม 7 และการประยุกต์ใช้

หลักอหิงสา สามารถกระทำได้ในลักษณะของศีล คือการรักษากาย วาจา ใจ ให้สงบ และจัดเป็นจริยธรรมขั้นพื้นฐานและในรูปแบบตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือ อริยมรรคมีองค์ 8 ประการของหลักธรรมในการดำเนินชีวิต

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเกี่ยวกับหลักอหิงสาที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องกาพย์เรื่องพระไชยสุริยา หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“เบียดเบียนเสียดส่องฉ้อฉล บาปกรรมนำตน
ไปทนทุกข์นับกับกลับปี”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, กาพย์เรื่องพระไชยสุริยา: 90)

จากข้อความข้างต้น คำว่า เบียดเบียนเสียดส่องฉ้อฉล บาปกรรมนำตน เป็นคำสอนเกี่ยวกับหลักอหิงสา สอนให้อย่าเบียดเบียนผู้อื่น สอนให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข เพราะการเบียดเบียนผู้อื่นนั้นจะเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ และไม่มีความสุขในการดำเนินชีวิตของตน เพราะต้องกังวลว่า คนที่เราเบียดเบียนจะกลับมาทำร้ายตนเมื่อใด

ข้อห้าม

อีกประการหนึ่งคำสอนเกี่ยวกับการไม่เบียดเบียนผู้อื่นที่ไม่มีทางสู้ในหลักอหิงสาซึ่งแทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องราชาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“ถ้าผู้ใดไม่มีอาวุธ อย่าได้ทำอันตรายเป็นอันขาด ในช่วงนั้นไพร่พลทั้งสองฝ่ายและชาวบ้านชาวเมืองจึงเที่ยวไปมาและเดินซื้อขายสินค้ากันเป็นปกติได้ เพราะจะมีการสู้กันตัวต่อตัวระหว่างทหารในสนามรบเท่านั้น”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, ราชาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา: 102)

จากข้อความข้างต้น คำว่า ถ้าผู้ใดไม่มีอาวุธ อย่าได้ทำอันตรายเป็นอัน เป็นคำสอนไม่ให้เบียดเบียนบุคคลผู้ที่ไม่มีทางต่อสู้ จะสู้กับผู้ที่ไม่สู้กับตนและในสถานที่สำหรับต่อสู้เท่านั้น สอนให้นักเรียนไม่รังแกนักเรียนด้วยกัน ไม่ก่อความพยาบาทแก่ผู้อื่น เพราะการก่อความพยาบาทแก่ผู้อื่นนั้นย่อมตามมาซึ่งการพยาบาทกลับ และเกิดการวิหิงสากล่าวคือความเบียดเบียนซึ่งกันและกันในที่สุด

เมื่อพิจารณาคำสอนเกี่ยวกับความสามัคคี จะเห็นได้ว่า กวีได้มุ่งเน้นการปลูกฝังข้อที่ควรปฏิบัติตามคือความสามัคคี และข้อห้ามคือเรื่องของความไม่สามัคคีกัน โดยกล่าวถึงเรื่องการความสามัคคี ผลกระทบจากความไม่สามัคคีกันของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เพราะความสามัคคีนั้นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่นักเรียนทุกคนควรมี เพราะทุกสิ่งทุกอย่างนั้นบุคคลคนเดียวไม่สามารถทำให้สำเร็จได้ เหมือนการสร้างบ้าน ไม่สามารถสร้างคนเดียวได้ ต้องสร้างด้วยกันหลายคนและถ้าคนหลายคนไม่มีความสามัคคีพร้อมเพียงกัน ก็สร้างบ้านไม่สำเร็จฉับใด การศึกษาก็นั้น การศึกษานั้นนักเรียนต้องอาศัยเพื่อนร่วมห้องหรือผู้อื่นให้การคอยช่วยสนับสนุนอันจะนำไปสู่ความสำเร็จ เพราะถ้านักเรียนขาดความสามัคคี

3.1.8 คำสอนเกี่ยวกับหลักไตรลักษณ์

ไตรลักษณ์ แปลว่า ลักษณะ 3 ประการ หมายถึงสามัญลักษณ์ คือ กฎธรรมดาของสรรพสิ่งทั้งปวง อันได้แก่ อนิจจังลักษณะ ความไม่เที่ยง ทุกสิ่งในโลกย่อมมีการแปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมดา, ทุกขลักษณะ ความเป็นทุกข์ คือ มีความบีบคั้นด้วยอำนาจของธรรมชาติทำให้ทุกสิ่งไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดไป และอนัตตลักษณะ ความที่ทุกสิ่งไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้ เช่น ไม่สามารถบังคับให้ชีวิตยั่งยืนอยู่ได้ตลอดไป ไม่สามารถบังคับจิตใจให้เป็นไปตามปรารถนา

พุทธทาสภิกขุ (2535) กล่าวว่า สรรพสิ่งในโลกล้วนเป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่มีอะไรที่น่าหลงใหลปรารถนาหรือน่ายึดถือ หากใครเข้าไปยึดมั่นด้วยอุปาทานทั้ง 4 ด้วยอำนาจของอวิชชา ก็จะเกิดความทุกข์

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

สำหรับหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ มีเนื้อหาที่แทรกคำสอนเกี่ยวกับหลักไตรลักษณ์ไว้หลายตอน ส่วนในกลอนดอกสร้อยรำพึงในป่าช้า นั้น ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 นั้นได้แทรก คำสอนเกี่ยวกับหลักไตรลักษณ์ไว้ดังคำประพันธ์ที่ว่า

สกุลเอยสกุลสูง
อำนาจนำความสง่าอำอินทรีย์
ความร่ำรวยอวยสุขให้ทุกอย่าง
วิถีแห่งเกียรติยศทั้งหมดนั้น

ชักจูงจิตฟูซัดกดีศรี
ความงามนำให้มีไมตรีกัน
เหล่านี้น่างรอดตายทำลายชั้นธ
แต่ล้วนผันมาประจบหลุมศพ เอย

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, กลอนดอกสร้อยรำพึงในป่าช้า: 127)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้แสดงถึงหลักของไตรลักษณ์กล่าวคือทุกสิ่งทุกอย่างย่อมไปตามกฎของไตรลักษณ์ คือความเป็นของไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์และความเป็นของไม่ใช่ตัวตน โดยชี้ให้เห็นถึงคนที่มีชาติตระกูลสูง ทำให้จิตใจของตนพองโตขึ้นโดยคิดว่าตนมีศักดิ์ศรีเหนือคนอื่น คนมีอำนาจนำความสง่ามมาให้แก่ชีวิต คนที่มีหน้าตางดงามทำให้คนอื่นรักใคร่ คนมีฐานะร่ำรวยย่อมหาความสุขได้ทุกอย่าง แต่ทุกคนต่างก็รอความแตกดับของร่างกายด้วยกันทั้งนั้น วิถีแห่งเกียรติยศทั้งหมด ล้วนจบลงที่ความตายด้วยกันทั้งสิ้น ทุกสิ่งที่หามาได้ย่อมกลับคืนสู่ธรรมชาติ นี่คือสัจธรรมของชีวิต และยังมีคำสอนเกี่ยวกับอนิจจลักษณะในหลักไตรลักษณ์ ที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่อง ไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสภูมิ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

.....ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันเกิดในไตรภพนี้ แม้ว่ามียศศักดิ์สมบัติก็ดี
คือดั่งว่าพระมหากษัตริย์ราชันดี ดั่งพระอินทร์เจ้าไตรตรึงษ์พิภพก็ดี
ดั่งพระพรหมสักคาบ เทียรย่อมรู้ฉิบหายรู้ตาย รู้พลัดพรากจากสมบัตินั้นแล
.....อันว่าฝูงคนทั้งหลายในโลกนี้มีมิแท้แลแปรปรวนไปมาดั่งกล่าวมานี้แล
กลางปางเป็นดี แล้วเป็นร้าย เป็นร้ายแล้วเป็นดี บ่ห่อนเที่ยงสักคาบเลย
อันว่าคนในโลกนี้มีเที่ยงเลย...

(วรรณคดีวิจักขณ์ ม.6, ไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสภูมิ: 103)

จากคำประพันธ์ข้างต้น แสดงให้เห็นถึงคำสอนเกี่ยวอนิจจลักษณะ กล่าวคือความเป็นของไม่เที่ยง และชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนพบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน ที่เห็นชัดเจนคือเรื่องความเกิด แก่ เจ็บ และตาย อันที่จริงความไม่แน่นอนของสิ่งต่างๆ มิได้เกิดขึ้นแต่เฉพาะแก่สิ่งที่มีชีวิตเช่นมนุษย์และสัตว์เท่านั้น แต่ยังเกิดแก่สิ่งที่ไม่มีชีวิตต่างๆ และยังชี้ให้เห็นถึงคุณและโทษของโลกทั้งสามที่มีแต่การแปรปรวนหรือเปลี่ยนแปลง เป็นโลกที่ไม่มีความแน่นอนและมีแต่อนิจจลักษณะ เพื่อสอนให้มนุษย์หาทางหลุดพ้นไปจากโลกทั้งสามและไปอยู่ในโลกหรือภพภูมิที่มีความสุขนิรันดร

เมื่อพิจารณาคำสอนเกี่ยวกับหลักไตรลักษณ์ จะเห็นได้ว่า กวีได้มุ่งเน้นการปลูกฝังข้อที่ควรปฏิบัติตามคือเรื่องหลักไตรลักษณ์กล่าวเน้นถึงอนิจจลักษณะไว้ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และ 6 ซึ่งเป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลง การเข้าสู่ระบบมหาวิทยาลัย จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการสอนให้นักเรียนได้พิจารณาถึงความไม่เที่ยงแห่งสรรพสิ่งในโลก ทุกอย่างมีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเป็นธรรมดา ไม่มีใครสามารถหนีความเกิด แก่ เจ็บ และตายไปได้ ทุกคนต้องพลัดพรากจากสิ่งของที่ตนรักชอบใจทั้งปวง เมื่อนักเรียนได้อ่านตัวบทคำสอนแล้ว ก็จะปลงในบางเรื่องที่เกิดขึ้นกับชีวิตได้ และมุ่งทำความดีให้กับตนเองและประเทศชาติในที่สุด

3.1.9 คำสอนเกี่ยวกับความรัก

ข้อความว่า “ที่ใดมีรักที่นั่นมีทางพ้นทุกข์” ส่วนมากมักเข้าใจว่า ความรักเกิดขึ้นที่ใด ความทุกข์ย่อมตามมาเมื่อนั้น ขึ้นชื่อว่า “ความรัก” น้อยคนที่จะกล้าปฏิเสธว่า ไม่ต้องการรับรัก หรือไม่เคยมอบความรักให้แก่ใคร เพราะความสุขจากความรักนั้นช่างหอมหวาน ในขณะเดียวกัน ความทุกข์ที่เกิดจากความรักก็สุดแสนทรมาณเช่นกัน ดังพุทธภาษิต (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ที่ว่า

เปมโต ชายเต โสโก

เปมโต ชายเต ภัย

เปมโต วิปปมุตตสส

นตถิ โสโก กุโต ภัย

ที่ใดมีความรัก ที่นั่นมีโศก(ทุกข์) ที่ใดมีความรัก ที่นั่นมีภัย เมื่อไม่มีความรักเสียแล้ว โศก ภัย ก็ไม่มี จะเห็นได้ว่าความรักคือความสุขย่อมตามมาด้วยความทุกข์เสมอ เพราะเป็นความสุขที่ไม่แน่นอน เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าทรงสอนให้อย่าประมาทในความรัก ให้มีสติกับความรัก เพราะที่ใดมีรักที่นั่นย่อมมีความทุกข์

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

คำสอนที่ปรากฏในเนื้อหาบทละครเรื่องอิเหนา ตอนศึกกะหมิงกุหนิง ชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 3 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เมื่อนั้น	โหมยงองค์ระเด่นจินตะหรา
ค้อนให้ ไม่แลดูสारा	กัลยาคั่งแค้นแน่นใจ
<u>แล้วว่าอนิจจาความรัก</u>	<u>พึงประจักษ์ตั้งสายน้ำไหล</u>
ตั้งแต่จะเชียวเป็นเกลียวไป	ที่เหนอเลยจะไหลคืนมา
สตรีใดในพิภพจอบแดน	ไม่มีใครได้แค้นเหมือนอกข้า
<u>ด้วยใฝ่รักให้เกินพักตรา</u>	<u>จะมีแต่เวทนาเป็นเนืองนิตย์</u>
<u>โอ้อ่านาเสียดายตัวนั้ก</u>	<u>เพราะเชื้อล้นหลงรักจึงซ้ำจิต</u>
จะออกชื่อลือชวไปทั่วทิศ	เมื่อปลั่งคิดผิดแล้วจะโทษใคร
เสียแรงหวังฝังฝากชีวี	พระจะมีเมตตาที่หาไม่
หมายบ่าเหน็จจะรีบเสด็จไป	ก็รู้เท่าเข้าใจในทำนอง
ด้วยระเด่นบุษบาโหมตรู	ควรคู่ภิรมย์สมอง
ไม่ต่ำศักดิ์รูปชวเหมือนตัวน่อง	ทั้งพวกพ้องสุริย์วงศ์พงศ์พันธุ์
ไฉ่แต่นี้สืบไปภายหน้า	จะอายุชาวดาหาเป็นแมนมั่น

เขาจะค่อนข้างดีทุกสิ่งอัน

นางรำพันว่าพลางทางโศกา

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4,อิเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง: 48)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความรักระหว่างอิเหนากับนางจันทะหราด้วยคำว่า แล้วว่าอนิจจาความรัก พึงประจักษ์ตั้งสายน้ำไหล แสดงให้เห็นถึงความรักเป็นของไม่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นไปสุกฏของไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นของไม่ใช่ตัวตน อุปมาเหมือนกระแสน้ำที่ไหลไปแล้ว ไม่สามารถไหลวนกระแสน้ำกลับไปได้ คำว่า ด้วยไฟรักให้เกินพักตรา จะมีแต่เวทนาเป็นเนืองนิตย์ แสดงให้เห็นถึงความรักที่มากเกินไป จะมีแต่ความเวทนาที่ตามมา จะต้องอยู่ร่วมกับเวทนาเป็นเนืองนิตย์ เวทนาคือความทุกข์ทรมานทางกาย ใจ ซึ่งเป็นของที่ทนได้ยากเหมือนความทุกข์ และคำว่า โอ้อ้วน่าเสียดายตัวนั้ก เพราะเชื้อล้นหลงรักจึงซ้ำจิต แสดงให้เห็นถึงความประมาทในการหลงรักผู้อื่น หลังจากนั้นย่อมมีแต่ความเข้าใจกล่าวคือความทุกข์เท่านั้นที่ตามมา และยังมีคำสอนให้เห็นถึงความวิบโยคจากผู้ทีตนรัก ย่อมมีแต่ความทุกข์ทรมานทางใจที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ดังข้อความที่ว่า

แม่ผู้พยาบาลบำรุงเจ้าแต่เยาว์มา เจ้ามิได้ห่างพระมารดาสักหายใจ โอความเช่ใจครั้งนี่เหลือขาด ลีนสมบัติพลัดญาติยังแต่ตัวต้องไปหามาเลี้ยงลูกเลี้ยงฝั้วทุกเวลา แม่มาสละเจ้าไว้เป็นกำพว้าทั้งสององค์ (ห้สาว) เสมือนหนึ่งลูกหงส์เหมราชปักชินปราศจากมจลินที่ไปตกคลุกในโคลนหนอง ลีนสีทองอันผ่องแผ้ว แม่กลับมาถึงแล้วได้เขยชมชื่นสบาย ที่เหน้อยยากก็เสื่อมหายคลายทุกข์ทุเลาลง ลีมสมบัติทั้งวงศาในวังเวียง โอ แต่ก่อนเคยได้ยินแต่เสียงเจ้าเจรจาแจ้วๆ อยู่ตรงนี่ (อิท่พทวลณข้) นั้นก็รอยเท้าพ่อชาลี นี้ก็บทศรีแม่กัณหาพระมารดา ยังแลเห็น โนนก็กรวดทรายเจ้ายังรายนเล่นเป็นกอง ๆ สิ่งของทั้งหลายเป็นเครื่องเล่นยังเห็นอยู่ (น ทิสสเร) แต่ลูกรักทั้งคู่ไปอยู่ไหนไม่เห็นเลย

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, มหาเวสสันดรชาดก: 15)

จากข้อความข้างต้นนั้น กวีได้ชี้ให้เห็นถึงความรักของพระนางมัทรีที่มีต่อพระชาลีและพระกัณหาเป็นความรักของแม่ทั่วไปคือความห่วงใยลูกที่ยังเล็กอยู่ พระนางเป็นพระราชมารดาที่เลี้ยงดูพระราชโอรสพระราชธิดาอย่างใกล้ชิดตรงจำทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับพระกุมารทั้งสองได้ ไม่ว่าจะ เป็นรอยพระบาทหรือของเล่นต่างๆ เมื่อเสด็จกลับถึงอาศรมแล้วไม่เห็นพระกุมารทั้งสอง พระนางก็ระทมตรมตรอม และทรงหวั่นวิตกว่าพระโอรสพระราชธิดาหายไปอยู่ ณ ที่ใด พระนางมัทรีเฝ้าพระทัยใส่ดูแลพระกุมารทั้งสองเป็นอย่างดี แสดงให้เห็นถึงความรักมาก เมื่อมีความวิบโยคคือความพลัดพรากจาก

สิ่งของที่เรารัก ที่เราชอบใจนั้นย่อมเป็นทุกข์ ดังคำพุทธพจน์ที่ว่า ปิเยหิ วิปปโยโคทุกฺโข แปลว่าการพลัดพรากจากคนที่เรารัก เป็นทุกข์ รักมากเท่าใด ย่อมทุกข์มากเท่านั้น เมื่อกล่าวถึงทุกข์ที่เกิดจากความพลัดพรากของแม่กับลูกแล้ว ยังมีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องของการรักที่มีความรุนแรงไวไฟคือราคะอันปิดบังปัญญาจนทำให้เกิดความทุกข์ในที่สุดในเรื่องของเรื่องบทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ความรักเหมือนโรคา	บันดาลตาให้มีตม
ไม่ยินและไม่ยล	อุปสรรคเดโตะ
ความรักเหมือนโคถึก	กำลังศึกผิขังไว้
ก็โลดจากคอกไป	บ ยอมอยู่ ณ ที่ขัง
ถึงหากจะผูกไว้	ก็ดึงไปด้วยกำลัง
ยิ่งห้ามก็ยิ่งคลั่ง	บ หวนคิดถึงเจ็บกาย

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, บทละครพูดคำฉันท์เรื่องมัทนะพาธา: 73)

จากคำประพันธ์ข้างต้นนี้ เป็นคำเตือนของฤๅษีกาละทรศินที่มีต่อพระเอกคือชัยเสน และนางเอกคือมัทนา พระราชนิพนธ์นี้มีจุดประสงค์ที่ชี้ให้เห็นโทษของความรัก ดังจะเห็นได้จากความหมายของชื่อเรื่อง มัทนะพาธา ซึ่งแปลว่า ความเจ็บปวดและความเดือดร้อนเพราะความรัก คำที่ว่า “ความรักเหมือนโรคา บันดาลตาให้มีตม” แสดงให้เห็นถึงความรักนี้เป็นเหมือนโรคชนิดหนึ่งที่ทำให้ผู้หลงรักเกิดความมืดมน ปราศจากแสงสว่างแห่งปัญญา จนทำให้ไม่สนอุปสรรคต่างๆ ที่ประสบและคำที่ว่า “ความรักเหมือนโคถึก” แสดงให้เห็นถึงความรักเปรียบเสมือนโคที่พละกำลังมาก ถึงจะถูกขังไว้ก็สามารถที่จะหนีออกไปจากที่ขังตนได้ แม้ตนจะเจ็บกายเพราะผลจากการกระโดดหนีก็ตาม ประหนึ่งเป็นการชี้ให้เห็นโทษของความรัก อันที่จริงทุกสิ่งมีทั้งคุณและโทษ ความรักก็มีทั้งคุณและโทษ ความรักก็มีคุณประโยชน์ เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้จิตใจเข้มแข็งมีความสุข โดยเฉพาะเมื่อรักสมหวังแต่ก็มีโทษมากเช่นกัน เมื่อเราปล่อยให้ความรักกลายเป็นความหลงจนขาดการพิจารณาไตร่ตรอง และยังมีคำสอนเกี่ยวกับความทุกข์เพราะรักที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องกาพย์เห่เรือ พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เรียนทนทุกข์แต่เช้า	ถึงเย็น
มาสู่อสุขคืนเชิญ	หม่นไหม้
ชายใดจากสมรเป็น	ทุกข์เท่า เรียมนา
จากคู่วันเดียวได้	ทุกข์ปืมปานนี้

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, กาพย์เห่เรือ: 97)

ตามความที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นบทเห่ครวญกล่าวถึงการพรรณนาความรู้สึกของกวีในยามเข้าไปจนเย็น ที่มีแต่ความทุกข์ ความรัญจวนใจ กวีได้พรรณนาความโดยไม่เชื่อมโยงกับธรรมชาติ แต่แสดงให้เห็นถึงนางมาก เพราะยามที่ครวญนั้นเป็นเวลาพลบค่ำ เป็นเวลาที่มักจะได้อยู่ด้วยกัน แต่กลับต้องพลัดพรากจากกัน ทำให้กวีเหงาและว่าเหว เมื่อจากลาบุคคลผู้เป็นที่รักของตนไปนั้น ย่อมได้รับความทุกข์ทรมานใจอยู่รำไป ดังคำที่ว่า จากคู่วันเดียวได้ทุกข์ปีมปານี้ แสดงให้เห็นถึงการจากบุคคลที่ตนรักไปเพียงแค่วันเดียวนั้น ย่อมทุกข์ทรมานยาวนานเหมือนเป็นปี ความรักจึงเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์

เมื่อพิจารณาคำสอนเกี่ยวกับความรัก จะเห็นได้ว่า กวีได้มุ่งเน้นการปลูกฝังข้อที่ควรปฏิบัติตาม คือเรื่องความรักนั้นไม่จีรังยั่งยืน เมื่อความรักเกิดขึ้น ความทุกข์ย่อมตามมา โดยกวีได้ทรงคำสอนไว้ในช่วงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย แสดงให้เห็นว่า นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย เป็นวัยที่กำลังเริ่มต้นสร้างความสัมพันธ์เรื่องของความรัก จึงทำให้เกิดความทุกข์ตามมา บางคนได้รับความทุกข์จากความรักจนทำให้เรียนไม่จบ บางคนตั้งใจเรียนเมื่อประสบความสำเร็จจากความรักก็ทำให้เป็นคนไม่ตั้งใจเรียน เพราะฉะนั้นเมื่อนักเรียนได้ศึกษาคำสอนดังกล่าวจะทำให้ นักเรียนสามารถอยู่ร่วมกับความทุกข์อันเกิดจากความรักได้ และสามารถเข้าใจเรื่องความรักได้ดียิ่งขึ้น

3.1.10 คำสอนเกี่ยวกับมงคลสูตร

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ) (2549) ได้อธิบายถึงมงคลสูตรไว้ว่า มงคลสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้เป็นหลักธรรมเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งชีวิตโดยตรง ทรงเสนอทั้งวิธีการและเป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพุทธธรรมไว้อย่างละเอียดไม่ว่าจะเป็นการเลือกสิ่งดีงามแก่ตนเอง การปฏิบัติต่อบุคคลรอบข้างและสังคมส่วนใหญ่ ตลอดจนการทำจิตใจให้ปราศจากกิเลส ในรูปแบบของพัฒนาการทางจิตเป็นลักษณะของบันไดธรรมนำทางชีวิตจากสามัญชนที่จะสามารถครองตนดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะพัฒนาพฤติกรรมนิสัยให้เป็นคนดี เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว สังคม ประเทศชาติ

มงคลสูตร เป็นหลักปฏิบัติของมนุษย์ในสังคมและนำไปสู่ทิศทางการพัฒนาสังคม ประเทศชาติและโลก เป็นดัชนีชี้วัดหรือบรรทัดฐานของคุณภาพชีวิตระดับสูง เป็นเครื่องวัดมาตรฐานของศีลธรรมและสันติสุขของบุคคลที่รวมอยู่ในสังคม ดังนั้นในการเสริมสร้างปัจจัยพื้นฐานในสังคม นอกจากปัจจัยทางกายภาพแล้ว มงคลสูตรยังมีความสำคัญในด้านอื่นๆ อีกมาก การนำหลักธรรมมงคลสูตรมาใช้เป็นสาระ เป็นหลักสากลของสันติสุขโลก กล่าวคือเป็นเหตุสร้างความสำเร็จด้านสติและปัญญา ตลอดจนส่งเสริมความเข้มแข็งทางศีลธรรมของมนุษย์ที่อยู่ร่วมสังคมเดียวกัน มงคลสูตรคำฉันท์นับเป็นผลงานพระราชนิพนธ์อีกเรื่องหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงคุณอย่างยิ่ง เพราะพระองค์ทรงสามารถนำหลักธรรมะในภาษาบาลีอันเข้าใจและจดจำยากมานำเสนอได้อย่างแจ่มกระจ่าง มีความไพเราะงดงามทั้งด้านเสียงและความหมาย เป็นที่จำกันได้ทั่วไป ยิ่งไปกว่า

นั้น มงคลสูตรคำฉันท์ยังแสดงให้เห็นความจริงที่ว่าสิริมงคลจะเกิดแก่ผู้ใดนั้น ก็เป็นผลมาจากการประพฤติปฏิบัติตนของบุคคลผู้นั้นเองทั้งสิ้น ไม่มีผู้ใดหรือสิ่งใดจะยังสิริมงคลให้แก่เราได้นอกจากตัวเราเอง (วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4, มงคลสูตรคำฉันท์)

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

ผู้วิจัยจึงนำบทมงคลสูตรที่ใช้ในการสั่งสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์จำนวน จำนวน 10 บทพระคาถา พร้อมคำแปลที่เป็นภาษาไทย ดังคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

1. อวเสนา จ พาลานํ	ปณชิตานนฺจ เสวนา
ปูชา จ ปูชเนียนํ	เอตมมงคลมุตตมํ
หนึ่งคือบ่คบพาล	เพราะจะพาประพฤติผิด
หนึ่งคบกะบัณชิต	เพราะจะพาประสบผล
หนึ่งกราบและบูชา	อภิขุขณีย์ชน
ข้อนี้แหละมงคล	อดีเรกอดีมดี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, มงคลสูตรคำฉันท์: 163)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้กล่าวถึงการไม่คบคนพาล การคบบัณชิต และการบูชาบุคคลที่ควรบูชา สิ่งทีกล่าวมานี้ ผู้ใดประพฤติปฏิบัติตามได้ ย่อมถือว่าเป็นมงคลอันสูงสุดแก่ผู้นั้น และยังมีคำสอนที่แทรกอยู่ในมงคลบทพระคาถาที่ 2 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

2. ปฏีรูปเทศวาโส จ	ปุพฺเพ จ กตปุญฺญา
อดตสมมาปณฺธิ จ	เอตมมงคลมุตตมํ
ความอยู่ประเทศซึ่ง	เหมาะและควรจะสุชี
อีกบุญญะการที่	ณ อดีตะมาตล
อีกหมั่นประพฤติควร	ณ สภาวะแห่งตน
ข้อนี้แหละมงคล	อดีเรกอุดมดี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, มงคลสูตรคำฉันท์: 163)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้กล่าวถึงการอยู่ในประเทศหรืออยู่ในสถานที่ที่เหมาะสม ที่สมควร การเป็นผู้ได้กระทำบุญไว้ในปางก่อน และการตั้งตนไว้ชอบ สิ่งทีกล่าวมานี้ ผู้ใดประพฤติปฏิบัติตามได้ ย่อมถือว่าเป็นมงคลอันสูงสุดแก่ผู้นั้น และยังมีคำสอนที่แทรกอยู่ในมงคลบทพระคาถาที่ 3 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

3. พาหุสัจจนุจ สิปปณจ

สุภาสิตา จ ยา วาจา

ความได้สดับมาก

อีกศิลปะศาสตร์มี

อีกหนึ่งวินัยอัน

อีกคำเพราะบรรสาน

ทั้งสี่ประการล้วน

ข้อนี้แหละมงคล

วินโย จ สุสิกขิโต

เอตมมงคลมุตตม

และกำหนดสุวาที

จะประกอบมนุญการ

นรเรียนและเชี่ยวชาญ

ฤดีแห่งประชาชาน

จะประสิทธิ์มณูญผล

อติเรกอุตมดี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, มงคลสูตรคำฉันท์: 163)

บทมงคลสูตรข้างต้นนั้น กวีได้แทรกคำสอนโดยกล่าวถึงความเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมามาก กล่าวคือผู้ที่มีประสบการณ์ ความเป็นผู้ชำนาญในศิลปวิทยา การมีวินัยในตนเอง และการพูดจา แต่คำที่เป็นสุภาษิตกล่าวคือพูดดี สิ่งทีกล่าวมานี้ ผู้ใดประพฤติปฏิบัติตามได้ ย่อมถือว่าเป็นมงคลอันสูงสุดแก่ผู้นั้น และยังมีคำสอนที่แทรกอยู่ในมงคลบาทพระคาถาที่ 4 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

4. มาตาศิปตูปุฏฐาน

อนากุลา จ กมมนตา

บำรุงบิดามา-

หากลูกและเมียมี

การงานกระทำไป

ข้อนี้แหละมงคล

ปุตตทาสส สงคโห

เอตมมงคลมุตตม

ตุระด้วยทภัยปรีย์

ก็ถนอมประหนึ่งตน

บ่มิยุ่งและสับสน

อติเรกอุตมดี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, มงคลสูตรคำฉันท์: 163)

บทมงคลสูตรข้างต้นนั้น กวีได้แทรกคำสอนโดยกล่าวถึงการบำรุงเลี้ยงดูบิดามารดาด้วยจิตใจที่ประกอบด้วยความรัก การสงเคราะห์ภรรยาและลูกในทุกๆด้านอันชอบด้วยธรรม การประกอบอาชีพการงานที่ไม่สับสนมีความชัดเจน สิ่งทีกล่าวมานี้ ผู้ใดประพฤติปฏิบัติตามได้ ย่อมถือว่าเป็นมงคลอันสูงสุดแก่ผู้นั้น และยังมีคำสอนที่แทรกอยู่ในมงคลบาทพระคาถาที่ 5 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

5. ทานณจ ธมมจริยา จ

อนวชชานิ กมมานิ

ให้ทาน ณ กาลควร

ญาตทานณจ สงคโห

เอตมมงคลมุตตม

และประพฤติสุธรรมศรี

อีกสงเคราะห์ญาติที่	ปฏิบัติบำเรอตน
กอบกรรมอันไร้	ทุษะกลั้วและมัวมล
ข้อนี้แหละมงคล	อดิเรกอุตมดี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, มงคลสูตรคำฉันท์: 164)

จากคำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีได้แทรกคำสอนโดยกล่าวถึงการให้ทาน หรือสละสิ่งของๆตนเพื่อผู้อื่นในเวลาที่เหมาะสมให้ การสังเคราะห์ช่วยเหลือผู้ที่เป็นญาติของตน การ ประกอบอาชีพการงานที่ไม่ผิดกฎหมาย สิ่งทีกล่าวมานี้ ผู้ใดประพฤติปฏิบัติตามได้ ย่อมถือว่าเป็น มงคลอันสูงสุดแก่ผู้นั้น และยังมีคำสอนที่แทรกอยู่ในมงคลบาทพระคาถาที่ 6 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

6. อารตี วิรตี ปาปา	มชชปาณา จ สลญญโม
อปปมาโท จ รมเมสุ	เอตมมงคลมุตตม
ความงดประพฤติบาป	อกุศลบให้มิ
สำรวมวรินทรีย์	และสุราเบเมามล
ความไม่ประมาทใน	พหุธรรมะโกศล
ข้อนี้แหละมงคล	อดิเรกอุตมดี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, มงคลสูตรคำฉันท์: 164)

จากคำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีได้แทรกคำสอนโดยกล่าวถึงการงดเว้น จากการประพฤติชั่วทุกประการ ความสำรวมกล่าวคือการงดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย และความเป็น ผู้ไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย สิ่งทีกล่าวมานี้ ผู้ใดประพฤติปฏิบัติตามได้ ย่อมถือว่าเป็นมงคลอันสูงสุด แก่ผู้นั้น และยังมีคำสอนที่แทรกอยู่ในมงคลบาทพระคาถาที่ 7 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

7. คารโว จ นิวาโต จ	สนตุภูฐี จ กตณญตา
กาเลน รมมสุสวน	เอตมมงคลมุตตม
เคารพ ณ ผู้ควร	จะประณตและนอบศิรี
อีกหนึ่งมิได้มี	จะกระด้างและจองทอง
ยินดี ณ ของตน	บมิโลกทะยานปอง
อีกรู้คณาของ	นรผู้ประคองตน
พึงธรรมะโดยกา-	ละเจริญคุณานนท์
ข้อนี้แหละมงคล	อดิเรกอุตมดี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, มงคลสูตรคำฉันท์: 164)

ตามบทมงคลสูตรที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น กวีได้แทรกคำสอนโดยกล่าวถึงการแสดงความเคารพและความนอบน้อมต่อผู้อื่นในที่ทุกสถาน ความเป็นผู้ยินดีในสิ่งของที่ตนเองมีอยู่ ความเป็นผู้มีความกตัญญูต่อบุพการีชนผู้ที่มีบุญคุณต่อตนเอง และการฟังพระธรรมในเวลาที่เหมาะสม สิ่งทีกล่าวมานี้ ผู้ใดประพฤติปฏิบัติตามได้ ย่อมถือว่าเป็นมงคลอันสูงสุดแก่ผู้นั้น และยังมีคำสอนที่แทรกอยู่ในมงคลบาทพระคาถาที่ 8 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

8. ขนฺตี จ โสวจสฺสตา	สมณานนฺจ ทสฺสนํ
กาเลน ธมฺมสากจฺฉา	เอตมมฺงคฺลมุตฺตมํ
มีจิตตะอดทน	และสฺสิต ญ ชันตี
อีกหนึ่งบ่พึงมี	ฤดีดี้อทะนงหาญ
หนึ่งเห็นคณาเลิศ	สมณาวราจารย์
กล่าวธรรมะโดยกาล	วรกิจจะโกศล
ทั้งสี่ประการล้วน	จะประสิทธิ์มีบุญผล
ข้อนี้แหละมงคล	อดีเรกอุตฺมดี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, มงคลสูตรคำฉันท์: 164)

ตามบทมงคลสูตรที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น กวีได้แทรกคำสอนโดยกล่าวถึงความขันติ กล่าวคือความเป็นผู้มีความอดทนอดกลั้นต่ออุปสรรคที่เข้ามาในชีวิต ความเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย การได้เห็นนักบวชผู้เป็นสมณเพศที่ประพฤติดีประพฤติชอบตามพระธรรมวินัย การสนทนาธรรมะในเวลาที่เหมาะสม สิ่งทีกล่าวมานี้ ผู้ใดประพฤติปฏิบัติตามได้ ย่อมถือว่าเป็นมงคลอันสูงสุดแก่ผู้นั้น และยังมีคำสอนที่แทรกอยู่ในมงคลบาทพระคาถาที่ 9 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

9. ตโป จ พรหมจฺริยญ จ	อริยสจฺจานทสฺสนํ
นิพพานสจฺฉิกิริยา จ	เอตมมฺงคฺลมุตฺตมํ
เพียรเผากิเลสสร้าง	มละโทษะยาอี
อีกนึ่งประพฤติดี	ดฺจะพรหมพิสุทธิ์สรรรพ์
เห็นแจ้ง ญ ส้องค์	พระอริยสัจอัน
อาจนำมุนุชย์ผัน	ดิระข้ามทะเลวน
อีกทำพระนิพพา-	นะประจักษะแก่ตน
ข้อนี้แหละมงคล	อดีเรกอุตฺมดี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, มงคลสูตรคำฉันท์: 165)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีได้แทรกคำสอนโดยกล่าวถึงความขยันหมั่นเพียร เป็นเครื่องเผากิเลส การประพฤติพรหมจรรย์ที่ประพฤติได้อย่างยิ่งด้วยความบริสุทธิ์ใจ และการกระทำพระนิพพานให้ประจักษ์ต่อตนเอง สิ่งที่กำลังมานี้ ผู้ใดประพฤติปฏิบัติตามได้ ย่อมถือว่าเป็นมงคลอันสูงสุดแก่ผู้นั้น และยังมีคำสอนที่แทรกอยู่ในมงคลบาทพระคาถาที่ 10 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

10. ผุฏฐสส โลกธมเมหิ	จิตต์ ยสส น กมปติ
อโสภํ วิรัชํ เชมํ	เอตมมงคลมุตตมํ
จิตโครผิตตังโถ	วรโลกะธรรมศรี
แล้วย่อมนบมิพึงมี	จะประหวั่นฤกัจวล
ไร้โคกฐลีสูญ	และสบายปม้ามล
ข้อนี้แหละมงคล	อติเรกอุตมตี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, มงคลสูตรคำฉันท์: 165)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีได้แทรกคำสอนโดยกล่าวถึงจิตของบุคคลใด ย่อมไม่หวั่นไหวธรรมโลกธรรม 8 คือ มีลาภเสื่อมลาภ มียศเสื่อมยศ มีความสุข มีความทุกข์ มีสรรเสริญ มีนินทา จิตของบุคคลนั้นย่อมไม่เสว้าโศก ปราศจากความคิดที่ไม่เป็นประโยชน์ และเป็นจิตที่เกษมสำราญ สิ่งที่กำลังมานี้ ผู้ใดประพฤติปฏิบัติตามได้ ย่อมถือว่าเป็นมงคลอันสูงสุดแก่ผู้นั้น

มงคลสูตรตามที่กล่าวมาทั้ง 10 บาทพระคาถานั้น กวีได้มุ่งปลูกฝังข้อที่ควรปฏิบัติตามเท่านั้น คือ มงคลสูตรคำฉันท์ที่ได้กล่าวถึงส่วนเบื้องต้นของการดำเนินชีวิตคือการเลือกคบเพื่อน การใช้ชีวิตวัยรุ่น การไม่หลงสิ่งยั่วทางสังคม และการถึงจุดสูงสุดของชีวิตคือการทำจิตใจให้ชาวสะอาดและการบรรลุนิพพาน ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักธรรมคำสอนในการดำเนินชีวิตที่ดีอีกประการหนึ่ง ซึ่งกวีได้แทรกไว้ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 แสดงให้เห็นว่า นักเรียนในวัยนี้ เป็นวัยที่เริ่มต้นในการใช้ชีวิตในวัยรุ่น เป็นวัยที่เสี่ยงต่อการดำเนินชีวิต ฉะนั้นจึงควรเข้าใจมงคลสูตร และถือว่าเป็นหลักธรรมสำหรับขับเคลื่อนประชาชนในประเทศรวมถึงนักเรียน นักศึกษาในการดำรงชีวิต เพราะถ้าผู้ใดประพฤติตามมงคลสูตร ผู้นั้นย่อมอยู่เป็นสุข ถ้าคนในประเทศไทยประพฤติตาม ประเทศย่อมมีแต่ความเจริญ และพัฒนาในทุกๆ ด้านอย่างมั่นคงและถาวร เพราะฉะนั้น มงคลสูตรนั้นจึงเป็นหลักธรรมที่จำเป็นอย่างยิ่งใช้การใช้เพื่อดำรงชีวิต และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

3.1.11 คำสอนเกี่ยวกับการประพฤติสุจริต การละเว้นความทุจริต

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา (2551) ให้ความหมายความสุจริตไว้ว่า ความซื่อสัตย์สุจริต หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกถึงการยึดมั่นในความถูกต้อง ประพฤติตรงตามความเป็นจริงต่อตนเอง และผู้อื่นทั้งทางกาย วาจา ใจ และยึดหลักความจริงความถูกต้องในการดำเนินชีวิต

มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อการกระทำผิด ซึ่งสอดคล้องกับ บุรุษย ศิริมหาสาคร (2546) ได้จำแนกประเภทของความสุจริตไว้ 4 ประเภท ดังนี้

1. ความซื่อสัตย์สุจริตต่อตนเอง คือ การปฏิบัติตามสิ่งที่ตนได้สัญญากับตนเองไว้ เช่น การตรงต่อเวลา การตั้งใจทำในสิ่งที่ดี หรือการตั้งใจเว้นการกระทำในสิ่งที่ไม่ดี
2. ความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ คือ การปฏิบัติตามหน้าที่โดยมิได้มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งนอกเหนือจากค่าตอบแทนที่ได้รับตามปกติ เช่น การรับสินบนต่างๆ หรือ การฉ้อโกงเงินของหน่วยงาน
3. ความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น คือ การปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความสุจริตทั้งต่อหน้าและลับหลัง เช่น การนำทรัพย์สินหรือสิ่งของที่เก็บได้ส่งคืนเจ้าของหรือการปฏิบัติตามสัญญาที่ให้ไว้กับผู้อื่น
4. ความซื่อสัตย์ ต่อประเทศชาติ คือ การปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี ไม่ทำผิดกฎหมายบ้านเมือง การฉ้อราษฎร์บังหลวงหรือการประกอบอาชีพทุจริต

ส่วน “ทุจริต” (Fraud) หมายถึง ประพฤติชั่ว ประพฤติไม่ดี ไม่ซื่อตรง โกง คดโกง ฉ้อโกง โดยใช้อุบายหรือเล่ห์เหลี่ยมหลอกลวงเพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการ เพื่อการแสวงหาผลประโยชน์ที่มิควรได้โดยชอบด้วยกฎหมายสำหรับตนเองหรือ ผู้อื่น ตามที่ ราชบัณฑิตยสถาน (2546) ให้ความหมายของความทุจริตไว้ว่า ความประพฤติชั่ว ถ้าเป็นความประพฤติชั่วทางกาย เรียกว่า กายทุจริต ถ้าเป็นความประพฤติชั่วทางวาจา เรียกว่า วาจาทุจริต ถ้าเป็นความประพฤติชั่วทางใจ เรียกว่า มโนทุจริต

การประพฤตีสุจริต การละเว้นความทุจริต คือ การประพฤติชอบทางกาย วาจา ใจ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม ไม่ประพฤติผิดทางกาย วาจา ใจ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง และผู้อื่น มีความประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง ผู้อื่น รวมถึงประเทศชาติจะเห็นได้ว่า

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

คำสอนเกี่ยวกับการประพฤตีสุจริต ย่อมทำให้จิตใจของตนมีแต่ความคิดดีนั้นในโคลงสุภาษิตโสฬสไตรยางค์ที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

สุจริตจิตโอบอ้อม	ลึกลาย
ใจโปร่งปราศราศี	ขุนช้าง
สิ่งเกษมสุขเปรมปรี-	ดาพรั่ง พร้อมแฮ
สามสิ่งสมควรต้อง	ชอบยิ่งยินดี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, โคลงสุภาษิตพระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่: 97)

จากคำประพันธ์ข้างต้น คำที่ว่า สุจริตจิตโอบอ้อม เป็นคำแสดงถึงการประพฤติสุจริตทางใจ ซึ่งเป็นเบื้องต้นของสุจริตทั้ง 3 กล่าวคือ เมื่อมีจิตใจประกอบด้วยสุจริต มีความคิดที่ดี การกระทำ และการพูดจาที่ย่อมดีด้วย เมื่อจิตใจประกอบด้วยสุจริตธรรม ย่อมมีความโอบอ้อมอารี จิตใจย่อมปราศจากราคี และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข นัยเดียวกันเมื่อมีข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเกี่ยวกับความประพฤติสุจริตแล้ว

ข้อห้าม

คำสอนเกี่ยวกับการละเว้นจากการประพฤติทุจริตซึ่งแทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่อง โคลงสุภาษิต พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดี วิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ใจชั่วชาติต่ำช้า	ทรชน
ทุจริตมารยาปน	ปกไว้
หึงจิตคิดเกลียดคน	ดีกว่า ตัวแฮ
สามส่วนควรเกี่ยวไถ่	เกลียดช่องสมาคม

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, โคลงสุภาษิต พระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: 95)

จากคำประพันธ์ข้างต้น ได้กล่าวถึงการประพฤติทุจริตทางใจ ถือได้ว่าเป็นความประพฤติทุจริตที่เป็นบ่อเกิดทำให้เกิดทุจริตทางกาย วาจา ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าบุคคลผู้ประพฤติทุจริตทางใจ มีใจชั่วช้า ย่อมอยู่ร่วมกับผู้อื่นไม่ได้ เพราะคอยอิจฉาริษยาผู้อื่นที่ได้ดีกว่าตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับสังคมไทยในปัจจุบันที่มีอิจฉาริษยา รวมถึงสังคมโรงเรียนที่นักเรียนที่มีแต่ความอิจฉาเพื่อนกันที่ ดีกว่าตน จนทำให้เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก และในที่สุดก็เกิดความทะเลาะกัน คำประพันธ์ข้างต้น จึงสอนให้เกลียดความประพฤติทุจริต ให้ประพฤติสุจริต จะทำให้ตนอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ตามข้อความที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ยังมีคำสอนเกี่ยวกับการละเว้นจากการประพฤติชั่วกล่าวคือการประพฤติทุจริต การประกอบสิ่งที่ถูกต้องกล่าวคือการประพฤติสุจริตในบทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูก ดังข้อความที่ว่า

“แกยังเข้าใจผิดอยู่มาก การที่คนได้รับพระราชอาญาคราวหนึ่งแล้ว ไม่ใช่ว่าใครๆ เขาจะพากันคอยตัดรอนไม่ให้มีการผิงหัวได้อีก ไม่ใช่เช่นนั้น ถ้าใครสำแดงให้ปรากฏว่า รู้สึกเข็ดหลาบเกรงพระราชอาญา ละความประพฤติที่ชั่ว ประพฤติทางที่ดี แล้ว ก็คงต้องมีความรู้สึกสงสารสักคราวหนึ่ง”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3 , บทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูก: 29)

จากข้อความข้างต้น กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับการละความประพฤติชั่วกล่าวคือทุจริต และการประพฤติทางที่ดีกล่าวคือสุจริต ดังคำที่ว่า ละความประพฤติที่ชั่ว ประพฤติทางที่ดีแล้ว แสดงให้เห็นถึงบุคคลที่เคยทำผิดแล้ว สามารถกลับมาประพฤติสิ่งที่ดีงามได้ โดยการละเว้นจากการประพฤติชั่ว และการประพฤติในสิ่งที่ถูกต้อง เพราะคนในสังคมไทยนั้นให้โอกาสอยู่เสมอ ถ้าบุคคลนั้นรู้สึกเข็ดหลาบกับความประพฤติของตน ซึ่งสอดคล้องกับการสอนนักเรียนที่เคยไม่ตั้งใจเรียน และเคยประพฤติผิดมาก่อน สามารถกลับตัวกลับใจมาตั้งใจเรียนและละเลิกการประพฤติในสิ่งที่ไม่ถูกต้องได้

เมื่อพิจารณาคำสอนเกี่ยวกับการประพฤติสุจริต การละเว้นความทุจริตดังกล่าว จะเห็นได้ว่า กวีได้มุ่งเน้นการปลูกฝังข้อที่ควรปฏิบัติตามคือ การประพฤติสุจริต และข้อห้ามคือ การประพฤติทุจริต โดยได้กล่าวถึงการประพฤติความสุจริตก่อนแล้วจึงกล่าวถึงการละเว้นจากความทุจริตในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และกล่าวคำสอนเกี่ยวกับความประพฤติสุจริตและความละเว้นการประพฤติทุจริตพร้อมกันในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 เป็นการกล่าวถึงการประพฤติดีก่อน และสอนให้ละเว้นการประพฤติไม่ดีไว้ภายหลัง การประพฤติสุจริตและละเว้นทุจริตนั้นเป็นหลักธรรมคำสอนเบื้องต้นของนักเรียน เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นได้ ถ้านักเรียนได้ซึมซับคำสอนเกี่ยวกับความสุจริตและละเว้นจากความทุจริตที่แทรกในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์แล้ว ก็จะมี ความประพฤติที่ดีต่อเพื่อนร่วมห้องและต่อสังคมไทย เป็นพื้นฐานในการสร้างสังคมที่น่าอยู่อีกด้วย

3.1.12 คำสอนเกี่ยวกับความสามัคคี

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2542) กล่าวถึงความสามัคคีของมวลมนุษย์ว่า ทุกคนสามารถปฏิบัติได้เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อความสงบสุข ความเจริญของโลก มนุษย์ทุกคนสามารถร่วมมือกัน มีความสมัครสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการสร้างสรรค์โลกได้ด้วยการปฏิบัติตนตามหลักพรหมวิหาร 4 ประการ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เพราะหลักธรรมดังกล่าวนี้พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้เพื่อให้มนุษย์ทุกคนเป็นพรหม คือ เป็นผู้สร้างสรรค์อภิวาลโลก ช่วยกันบำรุงรักษาโลกนี้ให้มีสันติสุข ด้วยเรี่ยวแรงความพากเพียรของมนุษย์เอง โดยไม่ต้องรอเทพเจ้าหรืออำนาจวิเศษใดๆ มาบันดาลให้

นัยเดียวกันพระบรมราชาบาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ประทานแก่ประชาชนชาวไทยทุกตำแหน่งหน้าที่การงานนั้น สรุปลงใจความสำคัญที่ว่าความเจริญรุ่งเรือง ความสงบสุขของชาติบ้านเมืองและของตัวบุคคลแต่ละคนนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความรู้รักสามัคคีร่วมมือร่วมแรงกันของทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง หากต่างคนต่างแสวงหาหรือกระทำเพียงฝ่ายเดียวแล้ว ความเจริญความสงบสุขก็ยากที่จะเกิดขึ้นได้แม้เกิดขึ้นได้ก็เป็นความเจริญและความสงบสุขที่ไม่ยั่งยืนได้เลย ฉะนั้นหากประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่ารักพระเจ้าอยู่หัว รักบ้านเมือง รักคนอื่น และรักตนเองแล้ว ทุกๆ คนล้วนมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ของตนที่ได้รับมอบหมายเป็นนักเรียนนักศึกษา ก็ต้องตั้งอกตั้งใจเล่าเรียนศึกษาหาความรู้เป็นข้าราชการก็ต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้องยุติธรรม

เที่ยงตรง เป็นบิดามารดาของบุตรธิดาก็ต้องตั้งใจพร่ำสอนแต่สิ่งที่ดีงามแก่บุตรธิดา และเป็นพระภิกษุสงฆ์ก็ตั้งใจประพฤติปฏิบัติตนตามพระธรรมวินัย ทำการสั่งสอนชาวบ้านโดยไม่หวังแก่ลาภสักการะ ฉะนั้น ความเจริญ ความสุข ความทุกข์ของสังคมล้วนมีเหตุปัจจัยมาจากประชากรในสังคมนั้นๆ เองหาใช้สิ่งอื่นไม่ แม้ว่าปัจจัยภายนอกจะมีอยู่บ้างก็ตาม แต่หากประชาชนผู้เป็นสมาชิกของสังคมซึ่งเป็นปัจจัยภายในมีความสามัคคีรักใคร่ปรองดองกันแล้ว ก็สามารถต้านทานหรือทำลายปัญหาอุปสรรคที่เกิดจากปัจจัยภายนอกนั้น

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

ตามความที่กล่าวมาแล้วนั้น ความสามัคคีเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการอยู่ร่วมกันของคนทุกคน คำสอนเกี่ยวกับความสามัคคีจึงเป็นสิ่งสำคัญในการปลูกฝังคนไทยให้รักกัน ร่วมมือร่วมใจกันในการทำงาน คำสอนดังกล่าวนี้สอดคล้องกับคำสอนที่แทรกอยู่ในเนื้อหาสามัคคีเภทคำฉันท์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ฟังมรรยาทยึด	สุประพฤติสงวนพรรค
รู้ริษยาอัน	อุปเฉทไมตรี
ตั้งนั้น ณ หมูไค	ผี บ ไร้สมัครมี
พร้อมเพรียงนิพัทธ์นี้	รวีวาพระแวงกัน
หวังเทอญมิต้องสง	สยคงประสพปลัน
ซึ่งสุขเกษมสันต์	หิตะกอบทวิการ
ใครเล่าจะสามารถ	มนอาจระรานหาญ
หักหาญ บ แผลกลาญ	ก็เพราะพร้อมเพราะเพรียงกัน

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, สามัคคีเภทคำฉันท์: 121)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้กล่าวถึงความเป็นผู้มีมรรยาทที่ดีก่อน เพราะความสามัคคีนั้น เบื้องต้นตนเองต้องมีความประพฤติดี ไม่อิจฉาริษยาต่อกัน ปราศจากความระแวงซึ่งกันและกัน ทำสิ่งใดโดยพร้อมเพรียงกัน เมื่อประพฤติเช่นนั้นได้ จึงชื่อว่ามีสามัคคีกัน และผลที่พึงหวังคือได้รับความสุขเกษมอันเกิดมาจากความสันติ ประโยชน์ที่จะได้รับ ก็ได้รับมากกว่าเดิมเป็นสองเท่าดังคำที่ว่า “หิตะกอบทวิการ” เมื่อเกิดความสามัคคีแล้ว ไม่มีใครที่จะสามารถทำให้แตกความสามัคคีได้ ดังคำที่ว่า “หักหาญ บ แผลกลาญ ก็เพราะพร้อมเพราะเพรียงกัน” นอกจากคำสอนเรื่องความสามัคคีแล้ว ยังมีคำสอนเกี่ยวกับผลของความไม่สามัคคี และผลของความสามัคคีไว้ในเนื้อหาสามัคคีเภทคำฉันท์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เหล่าไหนผืนไม้ตรี	สละลี ณ หมู่ตน
กิจใดจะขวยชวน	บ มิพร้อมมิเพรียงกัน
อย่าปรารถนาหวัง	สุขทั้งเจริญอัน
มวลมาอุบัติบรร	ลู่ไหน บ ได้มี
ปวงทุกข์พิบัติสรร-	พภัยนตรายกลี
แม่ปราศนิยมปรี	ดิประสงค์ก็คงสม
ควรชนประชุมเช่น	คณะเป็นสมาคม
สามัคคีปรารม-	ภนิพัทธรำพึง
ไปมีก็ให้มิ	ผิวมีก็คำนึง
เนื่องเพื่อภโยจึง	จะประสบสุขาลัย ฯ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, สามัคคีเภทคำฉันท์: 122)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้ชี้ให้เห็นถึงโทษของการแตกสามัคคีกันนั้น ท่านกล่าวไว้ว่า หากความสุข ความเจริญไม่ได้ ไม่มีความสำเร็จด้วยประการทั้งปวง เหตุให้แตกความสามัคคีกันนี้อาจเกิดจากเหตุเล็กๆ น้อยๆ ก็เป็นไปได้ เหมือนเรื่องน้ำผึ้งหยดเดียว แต่เป็นเหตุให้เกิดสงครามได้เหมือนกัน ดูตัวอย่างเรื่องพวกเจ้าลิจฉวีในเมืองไพศาลี แคว้นวัชชี มีความสามัคคีกัน พระเจ้าอชาตศัตรูก็ทำอะไรไม่ได้ แต่พอถูกวัสสการพราหมณ์ยุยงให้แตกสามัคคีกันเท่านั้น ก็เป็นเหตุให้พระเจ้าอชาตศัตรู เข้าโจมตีและยึดเมืองเอาไว้ได้ในที่สุด อาณิสสย์ ของความสามัคคีนี้ ท่านกล่าวไว้ว่า เป็นบ่อเกิดแห่งความสุข ความเจริญ เป็นเหตุแห่งความสำเร็จในกิจการงานต่างๆ การงานอันเกินกำลังที่คนๆ เดียวจะทำได้ เช่น การก่อสร้างบ้านเรือน ต้องอาศัยความสามัคคีเป็นที่ตั้ง แมลงปลวกสามารถสร้างจอมปลวกที่ใหญ่โตกว่าตัวหลายเท่าให้สำเร็จได้ ก็อาศัยความสามัคคีกัน เพราะฉะนั้น การรวมใจสามัคคีกันจึงเกิดมีพลัง ส่วนการแตกสามัคคีกันทำให้มีกำลังน้อย การศึกษาความสามัคคีตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น เพื่อการปลุกจิตสำนึกของคนในสังคม และมองเห็นคุณค่าของความสามัคคีของคนในชาติบ้านเมือง ซึ่งความสำคัญของสามัคคีธรรมตามหลักพระพุทธศาสนานั้นเพื่อเป็นการวางรากฐานชีวิตที่ดีในการอยู่ร่วมกันในสังคมต่อไป

เมื่อพิจารณาคำสอนเกี่ยวกับความสามัคคี จะเห็นได้ว่า กวีได้มุ่งเน้นการปลูกฝังเรื่องความสามัคคี โดยกวีได้มุ่งถึงข้อที่ควรปฏิบัติคือเรื่องของการสร้างความสามัคคี อันเนื่องมาจากผลกระทบจากความไม่สามัคคีกันของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เพราะความสามัคคีนั้นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่นักเรียนทุกคนควรมี เพราะทุกสิ่งทุกอย่างนั้นบุคคลคนเดียวไม่สามารถทำให้สำเร็จได้ เหมือนการสร้างบ้าน ไม่สามารถสร้างคนเดียวได้ ต้องสร้างด้วยกันหลายคนและถ้าคนหลายคนไม่มีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน ก็สร้างบ้านไม่สำเร็จฉันทใด การศึกษาก่อนนั้น การศึกษานั้นนักเรียนต้อง

อาศัยเพื่อนร่วมห้องหรือผู้อื่นให้การคอยช่วยสนับสนุนอันจะนำไปสู่ความสำเร็จ เพราะถ้านักเรียนขาดความสามัคคี ไม่สนใจเพื่อนร่วมห้อง เมื่อเรียนไม่รู้เรียนก็จะทำให้ท้อแท้และไม่ประสบความสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียน

3.1.13 คำสอนเกี่ยวกับความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร คือพระนิพพาน

สังคมปัจจุบันรวมถึงนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาหลายรูป หลายท่านให้ความหมายพระนิพพานไว้หลายนัย เช่น สุข เย็น สงบ สันติ อาจผิดบ้าง ถูกบ้าง ซึ่งก็อันตรายเป็นภัยต่อพระพุทธศาสนา เพราะพระนิพพานเป็นหลักการหรือเป้าหมายสูงสุดของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่พระองค์ใช้เวลาแสวงหามาถึง 20 อสงไขย แม้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ก็ได้กล่าวประเด็นนี้ไว้ว่า “นิพพานซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกหรือผู้ปฏิบัติยังไม่อาจจะรู้ไม่อาจจะเข้าใจหลักการนี้ด้วยประสบการณ์ตนเอง พระศาสดาจึงต้องแสดงหลักการนี้ไว้ให้ชัด เท่าที่จะใช้ภาษาสื่อสารให้สติปัญญาของผู้ปฏิบัติรู้เข้าใจได้ มิฉะนั้นผู้ปฏิบัติเมื่อปฏิบัติไปแทนที่จะบรรลุพระนิพพานอันเป็นสภาวะแท้ในพระพุทธศาสนา ก็จะกลายเป็นการเข้าใจและบรรลุนิพพานแบบศาสนาพราหมณ์-ฮินดูไป หรืออาจเข้าใจนิพพานแบบศาสนาพุทธฝ่ายมหายานไป ซึ่งอาจจะเข้าถึงฌานสมาบัติแล้วเข้าใจว่าเป็นนิพพาน หรือปฏิบัติไปรู้สึกว่าจะจิตไปเข้าร่วมกับสภาวะอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็นึกว่านั่นคือนิพพาน” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2541)

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่าพระนิพพานไม่ใช่การตายของพระอรหันต์ นิพพานนั้นหมายถึงความเย็นเพราะไม่มีกิเลสและไม่ต้องตาย นิพพานนี้ไม่ได้เกี่ยวกับความตาย แต่หมายถึงความเย็นถ้าตายแล้ว จะรู้สึกเย็น อย่างไรได้คนตายแล้วรู้สึกร้อน รู้สึกเย็นได้อย่างไรมันต้องเป็นของคนที่ยังมีความรู้สึกอยู่ คือไม่ตายนั่นเอง นิพพานแปลว่าเย็น เมื่อใดไม่มีร้อนเมื่อนั้นก็เย็น มันเย็นชนิดที่ไม่มีร้อน. ไม่ใช่เอาของเย็น ๆ มากินเข้าไป เช่นว่าเอาน้ำแข็งมากินเข้าไปแล้วมันก็จะเย็น, โดยสรุปท่านพุทธทาสภิกขุไว้ความหมายไว้ 3 ประการ คือ 1) นิพพาน หมายถึงอาการที่ความทุกข์และกิเลสดับลงไป 2) นิพพาน หมายถึงภาวะที่จิตนั้นไม่ถูกรบกวนทำให้เราร้อนเจ็บปวดอีกต่อไป และ 3) นิพพานเป็นธรรมชาติอันหนึ่งที่มีอยู่ตลอดอนันตกาล เป็นที่ดับสิ้นของกิเลสและทุกข์ เป็นแดนที่ดับสิ้นของกิเลสและความทุกข์ (พุทธทาสภิกขุ, 2511)

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

จากแนวคิดข้างต้นเกี่ยวกับพระนิพพานนั้น จะเห็นได้ว่าพระนิพพานเป็นความสุขที่ยิ่งใหญ่ เป็นสถานที่ในอุดมคติของผู้ที่ต้องการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร ไม่มีความสุข ไม่มีทุกข์ ไม่มีความแก่ ไม่มี ความตาย อยู่ด้วยความวางเฉย เป็นดินแดนที่มีแต่ความเยือกเย็น คำสอนเรื่องพระนิพพานนั้นปรากฏอยู่ในเนื้อหาของเรื่องไตรภูมิพระร่วงนี้ ตอนมนุสสภูมิ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังข้อความที่ว่า

.....อันว่านิพพานสมบัตินี้สนุกสุขเขมมนักหนาหาที่จะปานบมิได้เลย สมบัติอินทร์พรหมทั้งหลายก็ดี ถ้าจะเอามาเปรียบด้วยสมบัตินิพพานนั้น ประดุจเอาหิ้งห้อยมาเปรียบด้วยพระจันทร์ ถ้ามีตั้งนั้นดูจน่า อันติดอยู่ปลายผม แลมาเปรียบด้วยมหาสมุทรอันลึกได้ 84,000 โยชน์ ผิบมีตั้งนั้นดูเอาดินธุลินั้นมาเปรียบด้วยเขาพระสุเมรุ สมบัติในนิพพานนั้นสุขจะพันประมาณ แลว่าหาอันจะเปรียบบมิได้ บ่มีรู้เป็นอาพาธพยาธิสิ่งใด บ่มีรู้เถ้า บ่มีรู้แก่ บ่มีรู้ตาย บ่มีรู้ฉิบหาย บ่มีรู้พลัดพรากจากกันสักอัน สมบัติยิ่งสมบัติมนุษย์โลกแลเทวโลกพรหมโลก...

(ไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสุภูมิ, วรรณคดีวิจักษ์ ม.6: 139-140)

เมื่อพิจารณาเนื้อหาข้างต้นพบว่า กวีชี้ให้เห็นถึงการปฏิบัติตนเพื่อเข้าสู่โลกุตระภูมิหรือนิพพานว่า ต้องเกิดจากการบรรลุธรรมขั้นต่างๆ สูงขึ้นไปเรื่อยๆ จากเป็นพระโสดาบัน จนถึงพระอรหันต์ตามลำดับ หลังจากนั้นจึงบรรลุพระนิพพาน และกล่าวถึงความสุขที่แท้จริงคือความสุขอันเกิดจากนิพพานสมบัติ ความสุขอื่นๆ เช่น ความสุขจากความเป็นพระอินทร์ หรือความเป็นพระพรหมก็ไม่สุขเท่าพระนิพพาน เพราะพระนิพพานนั้น ไม่มีความเจ็บปวด ไม่มีความแก่เฒ่า ไม่มีความตาย ไม่มีความฉิบหาย ไม่มีความพลัดพรากจากสิ่งที่ตนเองรัก เป็นดินแดนอุดมคติที่มีแต่ความสุขที่แท้จริง

เมื่อพิจารณาคำสอนเกี่ยวกับความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร คือพระนิพพานจะเห็นได้ว่า กวีได้มุ่งเน้นการปลูกฝังข้อที่ควรปฏิบัติตามคือเรื่องความหลุดพ้นจากวัฏสงสารคือพระนิพพาน ซึ่งเป็นแดนเกษมจากกิเลส เป็นดินแดนในอุดมคติของคนดี กวีได้แทรกคำสอนดังกล่าวไว้ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เพราะพระนิพพานเป็นนามธรรม เป็นเรื่องที่เขาใจยาก เมื่อนักเรียนได้ศึกษาคำสอนดังกล่าวก็จะทำให้นักเรียนมุ่งทำความดี ละเว้นความชั่ว มุ่งต่อพระนิพพานอันเป็นสถานที่อุดมคติ และทำให้โรงเรียนและประเทศชาติมีแต่คนที่ดีและปกครองได้ง่ายในที่สุด

จากการศึกษาพบว่าหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ปรากฏคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและสังคมที่ทำหน้าที่อบรมขัดเกลาคนในสังคมให้อยู่ในบรรทัดฐาน สื่อให้เห็นถึงหลักธรรมคำสอนทางศาสนาในหนังสือเรียนที่แทรกแทรกไว้ให้ผู้เรียนได้เห็นถึงความสำคัญต่อการดำรงชีวิต นอกจากนี้ยังเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจของคน พฤติกรรมทางศาสนาเป็นองค์ประกอบภายในโครงสร้างบุคลิกภาพที่สามารถกำหนดรูปแบบแนวทางการแสดงออกต่างๆ ของมนุษย์ได้ ส่งผลต่อความเชื่อ ความศรัทธาและค่านิยมต่างๆ อันเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคม โดยคำสอนนั้นส่วนมากเป็นข้อที่ควรปฏิบัติ และมีข้อห้ามเพียงไม่กี่คำสอนเท่านั้นกวีได้มุ่งเน้นการปลูกฝังคำสอนเรื่องศีล 5 ซึ่งเป็นข้อห้ามไม่ให้กระทำความผิดที่สุด เพราะศีล 5 นั้นเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของนักเรียน โดยกล่าวถึง การประพฤติผิดศีลข้อที่ 1 คือ การฆ่าสัตว์ ข้อที่ 3 การประพฤติล่วงเกินสามีภรรยาของผู้อื่น และศีลข้อที่ 5 คือการดื่ม

สุราเมรัย คำสอนเกี่ยวกับความไม่ประมาท โลกธรรม คำสอนเกี่ยวกับการให้ทาน คำสอนเกี่ยวกับพรหมวิหาร โดยกวีได้ใช้หลักธรรม 2 ข้อ คือ เมตตาและกรุณา คำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว คำสอนเกี่ยวกับหลักไตรลักษณ์ คำสอนเกี่ยวกับที่ใดมีรัก ที่นั่นมีทุกข์ คำสอนเกี่ยวกับบมงคลสูตร สอนให้คบบัณฑิต คำสอนเกี่ยวกับการละเว้นจากความประพฤติทุจริต การประพฤติสุจริต คำสอนเกี่ยวกับความสามัคคีโดยกล่าวถึงเบื้องต้นตนเองต้องมีความประพฤติดี ไม่อิจฉาริษยาต่อกัน และคำสอนเกี่ยวกับความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร คือพระนิพพาน สอนให้เห็นถึงการปฏิบัติตนเพื่อเข้าสู่โลกุตระภูมิ หรือนิพพานว่า ต้องเกิดจากการบรรลุมรรคขั้นต่างๆ เมื่อนักเรียนได้อ่านแนวทางการดำเนินชีวิตในแง่ของหลักธรรมคำสอนตามช่วงวัยแล้วก็ย่อมได้รับแง่คิดที่ดี และสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง โดยเฉพาะการมีความสามัคคี เข้าใจในความรัก ความพลัดพราก ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เกรงกลัวต่อบาป เพราะมีความเชื่อในเรื่องของกฎแห่งกรรม มุ่งทำความดีเพื่อให้ไปเกิดในพระนิพพานอันเป็นดินแดนในอุดมคติเป็นที่สุด

3.2 คำสอนเกี่ยวกับสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์

3.2.1 คำสอนเกี่ยวกับสถาบันชาติ

แพง ชินพงค์ (2556) อธิบายถึงความเป็นชาติไทยไว้ว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีประวัติศาสตร์ความเป็นชาติมาอย่างยาวนาน โดยมีการปลูกฝังจิตสำนึกของความเป็นชาตินิยมเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ซึ่งเป็นการปลูกฝังความเป็นพลเมืองดีของชาติ ความรัก และความเสียสละเพื่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ สำหรับยุคปัจจุบันนี้ รูปแบบของการปลูกฝังความเป็นชาตินิยมของคนไทยก็ได้แตกต่างจากในอดีตเท่าไรนัก เพราะเรายังคงยึดถือการปลูกฝังความรักที่มีต่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์อยู่เช่นเดิม เพราะทั้ง 3 ส่วนนี้ เป็นเหมือนรากเหง้าของสังคมไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการปลูกฝังชาตินิยมให้เกิดขึ้นในจิตสำนึกของคนไทยสามารถทำได้ดังนี้

1. ปลูกฝังผ่านสถาบันครอบครัว ครอบครัวถือเป็นสถาบันแรกสุดในการอบรมปลูกฝังพฤติกรรมที่ดีให้แก่บุคคล โดยผ่านทางอบรมสั่งสอนของพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ ซึ่งคนในครอบครัว โดยเฉพาะพ่อแม่สามารถปลูกฝังความเป็นชาตินิยมให้เกิดขึ้นกับตัวลูกได้ไม่ยากเลย

- ปลูกฝังให้ลูกรักวัฒนธรรมไทย โดยเล่าเรื่องหรือให้เด็กๆ ดูภาพเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง และเมื่อถึงเทศกาลนั้นๆ ก็ควรพาลูกๆ ไปสัมผัสและมีส่วนร่วมในประเพณีนั้น เช่น เมื่อถึงเทศกาลลอยกระทง ก็ชวนลูกมาทำกระทงและพาไปลอยกระทงด้วยกัน

- ปลูกฝังให้ลูกเรียนรู้และภาคภูมิใจในวัฒนธรรมไทย เช่น สอนลูกให้พูดและใช้ภาษาไทยให้ถูกต้อง สอนให้ลูกรู้จักการไหว้ที่อ่อนช้อยสวยงามแบบไทย ให้แต่งกายเอกลักษณ์แบบไทย หรือรู้จัก รับประทานอาหารไทยแท้ได้ เช่น ข้าวแช่ น้ำพริกต่างๆ ขนมครก

- ปลูกฝังให้ลูกใกล้ชิดกับศาสนา โดยพ่อแม่ควรสอนให้ลูกเข้าใจหลักคำสอนของศาสนาที่ครอบครัวนับถือ โดยปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา อีกทั้งไม่เป็นคนดูถูกเหยียดหยามคนที่นับถือศาสนาอื่นๆ เพื่อที่สังคมจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

- ปลูกฝังให้ลูกรักพระมหากษัตริย์ โดยพ่อแม่เล่าประวัติของพระมหากษัตริย์ของไทยให้ลูกฟัง และกล่าวถึงพระมหากษัตริย์องค์ที่พระองค์ทรงยอมสละพระองค์เพื่อรักษาแผ่นดินไทยเอาไว้ เช่น สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงกู้อิสรภาพของไทยจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งแรก, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงเลิกทาส, พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ทรงมีโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมากมาย เช่น ทรงทำโครงการฝนหลวง เพื่อสร้างฝนเทียมในการช่วยบรรเทาปัญหาความแห้งแล้งขาดแคลนน้ำในการเกษตร

2. ปลูกฝังผ่านสถาบันการศึกษา โรงเรียนถือเป็นสถาบันสำคัญในการช่วยปลูกฝังชาตินิยมความรักชาติให้เกิดขึ้นกับคนไทย โดยการอบรมสั่งสอนของครูบาอาจารย์ผ่านทางหลักสูตรการเรียนการสอนในรายวิชาต่างๆ เช่น วิชาสังคมศึกษาเรื่องหน้าที่พลเมือง ซึ่งเน้นให้บุคคลเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตย อยู่ในกรอบจริยธรรมอันดีงามตามสิทธิเสรีภาพความเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ

- ปลูกฝังให้เข้าใจและจดจำถึงสัญลักษณ์ของความเป็นชาติ เช่น ร้องเพลงชาติได้ ถูกต้องและฝึกให้ยืนตรงเคารพธงชาติ เข้าใจสัญลักษณ์ของธงไตรรงค์ ที่มีสามสี มีสีแดง สีขาวและสีน้ำเงิน ซึ่งสีแดงหมายถึงชาติ สีขาวหมายถึงศาสนา และสีน้ำเงินหมายถึงพระมหากษัตริย์ ซึ่งทั้ง 3 ส่วนนี้บ่งบอกถึงความเป็นชาติไทยที่ชาติอันหนึ่งอันใดไปไม่ได้

- ปลูกฝังให้บุคคลปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี โดยยึดมั่นในการเป็นผู้มีจริยธรรมตามแนวทางของประชาธิปไตย อันได้แก่ มีความรักและภาคภูมิใจในความเป็นชาติ มีจิตสำนึกที่ไม่ฝักใฝ่ในระบอบใดที่มุ่งทำลายสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อีกทั้งไม่ให้การสนับสนุนข้าราชการและนักการเมืองที่ทุจริต โกงกินบ้านเมือง เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวและของพวกพ้องมากกว่าของประเทศชาติ

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์เป็นหนังสือเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้นักเรียนได้ศึกษาตามตัวบทของเนื้อที่แทรกความเป็นชาติ และการย้าเตือนและหล่อหลอมให้นักเรียนเกิดความรัก ความภาคภูมิใจ และความหวงแหนในความเป็นชาติของเรา เพื่อสร้างจิตสำนึกให้นักเรียนในการมุ่งปฏิบัติให้ประเทศชาติมีความเจริญและเกิดวิถีที่เป็นประชาธิปไตยในชาติอย่าง

แท้จริง คำสอนเกี่ยวกับความรักชาติ การสร้างชาติด้วยความเป็นช่างฝีมือที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องบทเสภาสามัคคีเสวก ตอนวิศวกรรมมาและสามัคคีเสวก หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

“แม้พวกเราชาวไทยตั้งใจช่วย	เอออำนาจช่างไทยให้ทำของ
ช่างคงใฝ่ใจผูกผูกทำนอง	และทำของงามงามขึ้นตามกาล
เราช่วยช่างเหมือนอย่างช่วยบ้านเมือง	ให้ประเทืองเทศไทยอันไพศาล
สมเป็นเมืองใหญ่โตมโหฬาร	พอไม่อายเพื่อนบ้านจึงจะดี”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, บทเสภาสามัคคีเสวก ตอนวิศวกรรมมาและสามัคคีเสวก: 40)

จากคำประพันธ์ข้างต้นชี้ให้เห็นถึงการสร้างชาติไทยให้น่าอยู่และยิ่งใหญ่โอฬารนั้นมีหลายอย่าง แต่ที่สำคัญคือการสนับสนุนให้คนไทยเรียนวิชาช่างฝีมือ และเป็นช่างฝีมือที่มีความชำนาญ ย่อมพัฒนาประเทศไทยให้น่าอยู่ และไม่อายชาติอื่นๆ การช่วยเหลือช่างฝีมือของคนไทยทุกๆ คนก็เหมือนการช่วยชาติบ้านเมือง เพราะงานช่างฝีมือจึงถือว่าเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติไทย ฉะนั้นคนไทยทุกคนควรเรียนรู้ความเป็นช่างฝีมือ และสนับสนุนช่างฝีมือเพื่อสร้างชาติไทยให้เป็นมหานครใหญ่โตมโหฬาร เป็นเมืองที่น่าอาศัยอยู่ และยังมีคำสอนเกี่ยวกับความรักชาติ ความจงรักภักดีต่อชาติเหมือนบิดามารดาผู้ให้กำเนิดตน ในเนื้อหาของเรื่องหัวใจชายหนุ่ม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

“ตั้งแต่จากกันมาแล้วฉันคิดถึง เพื่อนทุกวัน, จริงๆ นะไม่ได้แกล้งพูดเลย, และฉันออกนีกิริยาเพื่อนพิลึกด้วย. นึกถึงตัวฉันเองที่มาตกอยู่ในที่อย่างไร, และพอประเสริฐตกอยู่ในที่อย่างไร จะไม่ให้ฉันริษยาอย่างไรได้ ? ส่วนฉันสิมาตกอยู่บนเรือซึ่งกำลังแล่นอยู่ในทะเล แดง, ร้อนแทบสิ้นสติ, และเดินทางออกมาจากถิ่นที่เคยได้รับความสุขแลดูไปข้าง หน้าก็หวังได้แต่จะได้เห็นความคับแค้นและอึดอัดใจ อย่าเข้าใจผิดว่าฉันไม่รักกรุงสยามหรือชาติไทย. ชาติบ้านเมืองของฉันทำไมฉันจะไม่รู้จัก. แต่เป็นธรรมดาเราต้องมีความรักหลายอย่าง, เช่น รักพ่อแม่หรือญาติพี่น้องก็ผิดกับการรักลูกรักเมียจริงไหม ? การรักเมืองไทยเปรียบเหมือนรักพ่อแม่, แต่การรักเมืองอังกฤษเหมือนรักเมีย, แล้วก็เมื่อต้องจากเมืองอังกฤษมาเมืองไทยจะไม่ให้ฉันอาลัยได้หรือ ? คนเราที่ไม่เคยพ้นจากอกพ่อแม่ก็รู้สึกพอใจอยู่แล้วในการที่อยู่บ้านพ่อแม่, แต่พอได้เคยออกไปเห็นสิ่งงามๆ และพบคนอื่นๆ นอกบ้านแล้ว คงต้องรู้สึก ว่า บ้านพ่อแม่

เป็นที่คับแคบอัดอั้นอยู่บ้าง. ทั้งการคุยกับคนแก่หรืออย่างพ่อแม่ก็คงไม่ ออกรสเท่าคุยกับหนุ่มๆ สาวๆ, จริงไหม?”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, หัวใจชายหนุ่ม: 110)

ข้อความข้างต้นนี้คัดมาจากจดหมายของนายประพันธ์ ประยูรศิริ ซึ่งส่งถึงนายประเสริฐ สุวัฒน์ เพื่อนของเขาที่ประเทศอังกฤษขณะที่นายประพันธ์กำลังเดินทางกลับประเทศไทยหลังจากสำเร็จการศึกษา กวีนั้นได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความรักชาติบ้านเมืองไทยไว้ในคำประพันธ์ โดยใช้คำว่า อย่าเข้าใจผิดว่าฉันไม่รักกรุงสยามหรือชาติไทย. ประโยคนี้แสดงถึงความรักชาติ ซึ่งคนไทยนั้นจำต้องให้ความรักชาติเกิดขึ้นในจิตของคนไทยไปตลอด และมีคำที่ว่า การรักเมืองไทยเปรียบเหมือนรักพ่อแม่, แสดงให้เห็นถึงความรักชาติไทยนั้นก็เหมือนรักพ่อแม่ ซึ่งจะต้องรักและเคารพนับถืออยู่ตลอดเวลา ผู้ใดทรยศชาติบ้านเมืองไทย ก็เหมือนเป็นคนอกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ การจากเมืองไทยไปก็เหมือนกับการจากพ่อแม่ไป ดังคำที่ว่า คนเราที่ไม่เคยพ้นจากอกพ่อแม่ก็รู้สึกพอใจอยู่แล้ว ในการ ที่อยู่บ้านพ่อแม่ เพราะฉะนั้นควรรักประเทศไทยให้เหมือนรักพ่อแม่ของตนเอง และยังมีคำสอนให้พิจารณาถึงสิ่งที่ขัดขวางความเจริญของชาติ และวิธีแก้ไขในเรื่องโคลนตืดลื้อ ตอนความนิยมเป็นเสมียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ดังข้อความที่ว่า

เราทั้งหลายควรจะลืมตาของเรา และพิจารณาดูก่อนโคลนต่างๆ ซึ่งติดอยู่กับลื้อแห่งความเจริญของชาติเรา เราจะเห็นว่าโคลนเหล่านี้บางก้อนได้ติดมานานแล้วและเป็นการลำบากที่จะเปลื้องออกให้เกลี้ยงได้คราวเดียว แต่ถ้าประกอบด้วยวิริยภาพและความบากบั่น เราก็สามารถที่จะชำระโคลนนั่นออกได้หมดในเวลาอันควรเหมือนกัน

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, โคลนตืดลื้อ ตอนความนิยมเป็นเสมียน: 113)

ข้อความข้างต้นนี้คัดมาจากคำนำของบทความเรื่องโคลนตืดลื้อ จะเห็นได้ว่า กวีมีความมุ่งหมายจะกล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่กีดขวางเหนี่ยวรั้งความเจริญของชาติมีหลายประการ เช่น ความนิยมเป็นเสมียนหรือข้าราชการ ถือว่าเป็นการกีดขวางความเจริญของชาติเปรียบเสมือนก้อนโคลนที่ติดลื้อมานาน เพราะคนไทยส่วนใหญ่มักจะเข้ารับราชการ เพราะเป็นอาชีพที่มีเกียรติยศ มีคนยกย่องสรรเสริญ แต่ให้ความสำคัญกับภาคเกษตรกรรมน้อยลง ทั้งที่ประเทศไทยเป็นประเทศแห่งเกษตรกรรมอยู่แล้ว ดังนั้นการชำระโคลนที่ติดลื้อมานานนั้นได้ ต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียร ความบากบั่น จึงจะสร้างความเจริญให้กับประเทศชาติได้อย่างมั่นคงสถาพร และยังมีคำสอนเกี่ยวกับความรักชาติ การประกอบอาชีพที่เป็นประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์

คือ คำสอนเกี่ยวกับการประกอบอาชีพชาวนาชาวสวนอาจทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองได้มากกว่าอาชีพข้าราชการ ในเรื่องโคลนติดล้อ ตอนความนิยมเป็นเสมียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ดังข้อความที่ว่า

อันประเทศอย่างเมืองไทยของเรานี้ ชาวนาชาวสวนอาจจะทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองได้มากกว่าเสมียน ซึ่งเป็นแต่เครื่องมือเท่ากับปากกาและพิมพ์ดีด ถ้าจะเปรียบพืชที่เขาได้ทำให้งอกต่อนั้นว่าน้อยกว่าผลที่เขาได้กินเข้าไป แต่ถึงกระนั้นเขาก็ยังนึกว่าตัวเขาดีกว่าชาวนา และข้อที่ร้ายกว่านั้น พวกเราทั้งหลายก็พลอยยอมให้เขาคิดเห็นเช่นนั้นเสียด้วยการเป็นชาวนาชาวสวนหรือคนทำงานการอื่นๆ นั้น ก็มีเกียรติยศเท่ากับที่จะเป็นผู้ทำงานด้วยปากกาเหมือนกัน ? เมื่อไรจึงจะบังเกิดความรู้สึกเกียรติยศแห่งการงานอื่น นอกจากการทำงานที่ทำด้วยปากกาและพิมพ์ดีด

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, โคลนติดล้อ ตอนความนิยมเป็นเสมียน: 122)

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า กวีแทรกคำสอนโดยให้ความสำคัญกับชาวนาชาวสวนมากกว่าเสมียนดังคำที่ว่า อันประเทศอย่างเมืองไทยของเรานี้ ชาวนาชาวสวนอาจจะทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองได้มากกว่าเสมียน แสดงให้เห็นถึงระเทศเป็นประเทศแห่งเกษตรกรรม ถ้าให้ความสำคัญแก่เสมียนมากกว่า ก็จะไม่ชื่อว่าเป็นประเทศเกษตรกรรม เสมียนในที่นี้คือข้าราชการ โดยได้กล่าวถึงว่า ชาวนาชาวสวนนั้นก็อาจจะทำประโยชน์ให้ประเทศได้มากกว่าบรรดาข้าราชการอีกเสียด้วย แต่ชาวนาชาวสวนนั้นไม่มีเกียรติก็เพราะดูถูกตนเอง ดังคำที่ว่า พวกเราทั้งหลายก็พลอยยอมให้เขาคิดเห็นเช่นนั้นเสียด้วย แต่อันที่จริงแล้วชาวนาชาวสวนและบรรดาข้าราชการนั้นต่างก็มีเกียรติเท่ากัน ดังคำที่ว่า การเป็นชาวนาชาวสวนหรือคนทำงานการอื่นๆ นั้น ก็มีเกียรติยศเท่ากับที่จะเป็นผู้ทำงานด้วยปากกาเหมือนกัน ? ดังนั้นเราไม่ควรดูถูกอาชีพชาวนาชาวสวน ควรให้เกียรติทุกอาชีพเสมอกัน เพราะทุกอาชีพก็ต่างสร้างประโยชน์ให้แก่ประเทศไทยได้เหมือนกัน

จากการศึกษาพบว่า เนื่องจากนักเรียนสังคมไทยในปัจจุบันไม่ให้ความสำคัญกับสถาบันชาติ ไม่สนใจในเรื่องความของเป็นชาติ เพราะความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ทำให้นักเรียนขาดอุดมการณ์ความรักชาติ ความห่วงแหนชาติของตน จะเห็นจากพฤติกรรมของนักเรียนในโรงเรียน เวลาเข้าแถวเคารพธงชาติ นักเรียนมักจะหลบหนีไม่เคารพธงชาติ ไม่แสดงความรักชาติหน้าเสาธง เพราะเหตุดังกล่าวหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 จึงแทรกคำสอนเกี่ยวกับความเป็นชาติไทย มีคำสอนเกี่ยวกับการจงรักภักดีต่อชาติไทย เป็นปัจจัยให้รักความเป็นไทย การย้าเตือนและหล่อหลอมให้นักเรียนเกิดความรัก ความภาคภูมิใจ และความห่วงแหนในความเป็นชาติของเรา เพื่อสร้างจิตสำนึกให้นักเรียนในการมุ่งปฏิบัติให้ประเทศชาติมีความเจริญและเกิดวิถีที่เป็นประชาธิปไตยในชาติอย่างแท้จริงพฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออก คือ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างแก่ นักเรียนในการแต่งกาย

แบบไทย มีสัมมาคารวะ กตัญญูทศเวทต่อผู้มีพระคุณ เข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณี ศิลปะ และวัฒนธรรมไทยกับชุมชนและสังคม ใช้ภาษาไทยและเขียนเลขไทย ในการสื่อสารได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ชักชวนแนะนำให้ผู้อื่นเห็นคุณค่าของการใช้ภาษาไทยที่ถูกต้อง มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยด้วยความรู้สึกรักภาคภูมิใจ คำสอนเกี่ยวกับความเป็นชาติไทยมีคำสอนเกี่ยวกับข้อที่ควรปฏิบัติตามเท่านั้น มีดังนี้ คือ สอนให้สร้างชาติด้วยความเป็นช่างฝีมือ เป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมให้แก่ชาติไทย สอนให้จงรักภักดีต่อชาติเหมือนบิดารมารดาผู้ให้กำเนิดตน สอนให้พิจารณาถึงสิ่งที่ขัดขวางความเจริญของชาติ และวิธีแก้ไข สอนให้กตัญญูต่อชาติบ้านเมืองเหมือนบิดารมารดาผู้ให้กำเนิดตน สอนให้ประกอบอาชีพหาวิชาหาวิชาอาจทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองได้มากกว่าอาชีพข้าราชการ

3.2.2 คำสอนเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์

พระมหากษัตริย์ สถาบันพระมหากษัตริย์ที่เข้มแข็งเท่านั้นที่จะเป็นหลักชัยของชาติไทย เป็นศูนย์รวมจิตใจเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้สังคมไทยมีความผูกพันไม่แตกแยก และมีความสุข สงบร่มเย็นเช่นในอดีตเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อความมั่นคงของประเทศไทย

ดังนั้นความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นสิทธิและหน้าที่ของประชาชนชาวไทยตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญซึ่งคนไทยนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้ให้ความสำคัญกับความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์จนเป็นเอกลักษณ์สำคัญของความเป็นคนไทยและมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย เพราะชาติไทย คือแผ่นดินไทยอันเป็นที่อยู่อาศัยของคนไทย ศาสนา เป็นที่พึ่งทางใจเป็นหลักในการดำเนินชีวิตที่ดั่งามพระมหากษัตริย์ทรงปกครองแผ่นดินและทรงปกป้องคุ้มครองพิทักษ์รักษาชาติบ้านเมืองไว้ทุกยุคทุกสมัย (กรมยุทธศึกษาทหารบก, 2555)

นับตั้งแต่เริ่มมีการรวมชาติบ้านเมือง จะพบว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ของไทย มีคุณูปการต่อสังคมมาช้านานและอยู่ควบคู่กับการก่อสร้างเมืองมาตั้งแต่มีประวัติศาสตร์มาแล้ว ยุคเริ่มแรกนั้นสถาบันพระมหากษัตริย์มีความใกล้ชิดกับประชาชนของพระองค์เป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากกรออกว่าความอรรถคติความต่างๆ เอง เมื่อมีประชาชนมาสิ้นกระดิ่งที่จัดแผนไว้สำหรับประชาชนทั่วไปมาร้องทุกข์ และสถาบันพระมหากษัตริย์มีสถานะเป็นพ่อของลูกของประชาชนทุกคน ต่อมาสมัยอยุธยา สถาบันพระมหากษัตริย์มีสถานะเปลี่ยนไป เพราะรับอิทธิพลจากขอมที่มีความเชื่อว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นผู้สืบทอดเชื้อสายมาจากเทพเจ้า คือ เป็นผู้รับอาณัติจากพระเจ้า ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนเริ่มมีขอบเขตแคบลงเพียงแค่นี้ไม่ตัดขาดจากประชาชนดังจะเห็นได้ชัดจากการใช้ภาษาระหว่างพระมหากษัตริย์ กับประชาชน (คำราชาศัพท์) และพิธีกรรมของพระมหากษัตริย์พระราชพิธีเริ่มมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น การเข้าเฝ้าการเข้าหาพระมหากษัตริย์ทำยากขึ้น แต่ยังมีจุดร่วมที่ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์สุโขทัยและอยุธยาและ

ปัจจุบันเป็นที่รักเทิดทูนจงรักภักดีตลอดมา ก็คือ สถาบันพระมหากษัตริย์ ยังปกครองประชาชนของพระองค์โดยธรรมและการคำนึงถึงประโยชน์ของประชาชนของพระองค์เป็นสำคัญและเหนือสิ่งอื่นใด

ธรรมเนียมสถาบันพระมหากษัตริย์ในประเทศไทยนั้นเป็นคติเก่าแก่ที่มีอายุยืนยาวอย่างน้อยเกือบพันปี เมื่อยุคสมัยบ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะการณ์ของโลก พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ก็แปรเปลี่ยนไปเช่นกัน ด้วยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยแม้พระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์จะเป็นที่ล้นพ้น แต่ด้วยอิทธิพลจากข้อธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาหลักของชาติ ก็เป็นผลให้พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตยซึ่งอยู่ใต้เงอื๋อใจสำคัญ คือ ต้องมั่นอยู่ในธรรมอันควรแก่ความประพฤติของผู้ปกครองแผ่นดิน สถาบันพระมหากษัตริย์ทรงมีพระคุณต่อประชาชนมาก พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในด้านการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่างๆ ด้วยการพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ เพื่อกิจการสาธารณกุศลอยู่เป็นนิจ ได้แก่ พระราชทานทุนการศึกษา สงเคราะห์คนยากจน คนพิการ เจ็บป่วย และชราเมื่อราษฎรประสบภัยธรรมชาติ หรือความทุกข์ยาก พระองค์พระราชทานความช่วยเหลือ ทรงเป็นผู้นำทางด้านสังคม สงเคราะห์อย่างแท้จริง นอกจากนั้นยังทรงมีพระราชดำริให้มีโครงการเพื่อประโยชน์สุขของปวงชนชาวไทย ได้แก่ โครงการอีสานเขียว โครงการปฏิรูปที่ดิน โครงการ สหกรณ์แบบต่างๆ โครงการด้านการเกษตร โครงการฝนหลวง โครงการนาสาธิต โครงการแพทย์หลวง โครงการพัฒนาที่ดิน โครงการการศึกษา โรงเรียนร่มเกล้า โครงการแก้ปัญหาจราจรในกรุงเทพมหานคร โครงการฝึกอาชีพต่างๆ เป็นต้น โครงการทั้งหลายนี้ล้วนได้รับการสนับสนุนจากราษฎร หน่วยราชการ เกิดผลดีต่อประเทศชาติและประชา เป็นสาเหตุให้ประชาชนในประเทศไทยทุกคนระลึกถึงพระมหากษัตริย์ของพระมหากษัตริย์ และตอบแทนด้วยการจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เคารพเทิดทูนพระมหากษัตริย์ด้วยวิธีการต่างๆ ของตน เช่น การติดรูปพระบรมฉายาลักษณ์ไว้เหนือศีรษะในบ้านของตน และการทำความดีเพื่อนถวายเป็นพระราชกุศล (ธงทอง จันทรางศุ, 2548) หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีพุทธศักราช 2551 ได้กำหนดเป้าหมายความคาดหวัง

จากการจัดการเรียนการสอนที่ต้องการให้เกิดการพัฒนาขึ้นในตัวผู้เรียนแบ่งออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ คือ ด้านความรู้ ด้านทักษะกระบวนการและด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ดังนี้

ด้านความรู้ถูกกำหนดเป็นหลักสูตรมีเป้าหมายในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุข มีคุณธรรม จริยธรรมพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและมีค่านิยมที่ดีงามโดยเฉพาะคุณลักษณะเรื่องความรักชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ด้านทักษะกระบวนการ กำหนดเป็นสมรรถนะสำคัญของผู้เรียน 5 ประการ และด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2551 กำหนดให้ผู้เรียนต้องรับการปลูกฝังและการพัฒนาใน 8 ประการ โดยให้นำไปพัฒนาผู้เรียนให้มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล ซึ่งในคุณลักษณะรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ หมายถึง คุณลักษณะที่แสดงออกถึงการเป็นพลเมืองดีของชาติ ชำรงไว้ซึ่งความ

เป็นชาติไทย ศรัทธา ยึดมั่นในศาสนา และเคารพเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2551)

ไชยพร เรื่องแท้ (2556) กล่าวถึงหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลโลก สรุปพฤติกรรมของนักเรียนที่แสดง ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ คือ การเคารพในสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้แก่ การแสดงความเคารพเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ในทุกโอกาส การร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในโอกาส วันสำคัญต่าง ๆ การได้รับเสด็จเมื่อพระมหากษัตริย์ หรือพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จไปในถิ่นที่อยู่บริเวณ ใกล้เคียง การปฏิบัติต่อสัญลักษณ์ที่แสดงถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น ธงชาติ พระบรมฉายาลักษณ์ เพลงสรรเสริญพระบารมี ฯลฯ ด้วยความเคารพ เมื่อได้ยินหรือเห็นบุคคลใดแสดงกริยา วาจา หรือมีการ กระทำอันไม่สมควรต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ต้องว่ากล่าวตักเตือนและห้ามมิให้ปฏิบัติเช่นนั้นอีก

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

คำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์จึงมีบทบาทมากในการดำเนินชีวิต และเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน เมื่อพิจารณาคำสอนเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 แล้ว พบว่า มีคำสอนที่กับสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่จำนวนมาก และคำสอนต่างๆ นั้นมีอิทธิพลต่อสังคมไทย ดังต่อไปนี้

ถึงสามโคกโคกถวิลถึงปิ่นเกล้า	พระพุทธเจ้าหลวงบำรุงซึ่งกรุงศรี
ประทานนามสามโคกเป็นเมืองตรี	ชื่อปทุมธานีเพราะมีบัว
โอ้พระคุณสูงล้ำไม่กลับหลัง	แต่ชื่อตั้งก็ยังอยู่เขารู้ทั่ว
แต่เรานี้ที่สุนทรประทานตัว	ไม่รอดชั่วเช่นสามโคกยิ่งโคกใจ
สิ้นแผ่นดินสิ้นนามตามเสด็จ	ต้องเที่ยวเตร็ดเตร่หาที่อาศัย
แม้กำเนิดเกิดชาติใดใด	ขอให้ได้เป็นข้าฝ่าธุลี
สิ้นแผ่นดินขอให้สิ้นชีวิตบ้าง	อย่ารู้ร้างบงกชบทศรี
เหลืออาลัยใจตรมระทมทิว	ทุกวันนี้ก็ซังตายทรงกายมา

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 21)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำคำสอนเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์มาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วย คือประโยคที่ว่า สิ้นแผ่นดินสิ้นนามตามเสด็จ แม้นกำเนิดเกิดชาติใดใด ขอให้ได้เป็นข้าฝ่าธุลี คือ เป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ตลอดไป ไม่ใช่แต่จงรักภักดีในปัจจุบันเท่านั้น แม้จากโลกนี้ไปแล้ว ยังต้องจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ ควรแสดงทั้งต่อหน้าที่ลับหลังสอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตามหลักสูตรแกนกลางพุทธศักราช 2551 ข้อที่ 1 คือ รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2551) ในปัจจุบันคนไทยได้แสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์โดยวิธีต่างๆ เช่น การยืนตรงเคารพธงชาติ การติดรูปพระบรมฉายาลักษณ์ไว้ที่สูงกว่าศีรษะ กล่าวคือตั้งไว้ในส่วนที่ควรทั้งในบ้าน โรงเรียน หรือสถานอื่นๆ อีกประการหนึ่งยังมีคำประพันธ์ที่แทรกคำสอนเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ แสดงถึงความจงรักภักดีดังต่อไปนี้

ถึงหน้าวังตั้งหนึ่งใจจะขาด	คิดถึงบาทบพิตรอดิศร
ไอ้ผ่านเกล้าเจ้าประคุณพระสุนทร	แต่ปางก่อนเคยเฝ้าทุกเช้าเย็น
พระนิพพานปานประหนึ่งศิระขาด	ด้วยไรรู้ญาติยากแค้นถึงแสนเข็ญ
ทั้งโรคช้ำกรรมชดวิบัติเป็น	ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา
จึงสร้างพรตอุทิศส่วนบุญถวาย	ประพุดติกรรมสมณะทั่วสา
เป็นสิ่งของฉลองคุณมุลิกา	ขอเป็นข้าเคียงบาททุกชาติไป

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 18)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำคำสอนเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์มาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วย คือประโยคที่ว่า ขอเป็นข้าเคียงบาททุกชาติไป คือ เป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ตลอดไป ไม่ใช่แต่จงรักภักดีในปัจจุบันเท่านั้น แม้จากโลกนี้ไปแล้ว ยังต้องจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ เป็นการตอกย้ำคำสอนที่ได้แต่งไว้ข้างต้นเป็นรอบที่ 2 แสดงให้เห็นถึงการย้ำเรื่องของการจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ส่วนคำว่า สร้างพรตอุทิศส่วนบุญถวาย คือ แสดงถึงการทำความดีเพื่อถวายเป็นพระราชกุศล ซึ่งในปัจจุบันรับได้มีนโยบายในการทำความดีถวายเป็นพระราชกุศลต่างๆ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ได้รับมอบหมายจากรัฐบาล โดยสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี (สปน.) ให้จัดกิจกรรมในนามรัฐบาล “เราทำความดี ด้วยหัวใจ” เติมนรณรงค์ “คน รัก คลอง”... “ไม่ทิ้ง ไม่เท ท่วมทำความดี” วันที่ 15 ธันวาคม 2561 ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหารกรุงเทพมหานคร โดยมี พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี เป็นประธานในพิธีเปิดงาน เพื่อเป็นการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์และสืบสานพระราชดำริของสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัว ตลอดจนสร้างการตระหนักรู้และจิตสำนึกในการดูแลรักษาพัฒนาคลองเพื่อสุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อมที่ดีแก่ชุมชน (ข่าวสด, 2561)

ส่วนประโยคที่ว่า ประเพณีกรรมสมณะทั้งวสา เป็นสิ่งของฉลองคุณมฤคาเป็นการแสดงถึงความจงรักภักดีโดยการอุทิศตนเองเพื่อปฏิบัติธรรม คำว่า สมณะ คือการปฏิบัติอย่างหนักเพื่อบรรลุหรือบำเพ็ญสร้างกุศลถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระมหากษัตริย์ ในปัจจุบันได้มีโครงการอุปสมบทเพื่อถวายเป็นพระราชกุศล

ตัวอย่างเช่น วันที่ 12 ตุลาคม 2561 เยาวชนและประชาชนจำนวนมาก เข้าร่วมโครงการ 'บวชให้พ่อ' ร่วมอุปสมบทหมู่ สวดมนต์ และปฏิบัติธรรม เพื่อน้อมถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 เนื่องในวันคล้ายวันสวรรคต 13 ตุลาคม โดยมี พล.ต.อ.อัศวิน ขวัญเมือง ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร (ไทยรัฐออนไลน์, 2561)

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องการประเพณีปฏิบัติตนต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องสุภาชิตพระร่วง หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“อาสาเจ้าจนตัวตาย อาสาจนพอแรง”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาชิตพระร่วง: 59)

จากข้อความข้างต้น คำที่ว่า อาสาเจ้าจนตัวตาย นั้นแสดงให้เห็นถึงการจงรักภักดีต่อเจ้าชีวิต กล่าวคือพระมหากษัตริย์ ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันหลักของชาติ จะต้องจงรักภักดีจนตัวตาย เพราะคนไทยต้องรักษาสถาบันกษัตริย์ด้วยชีวิต และคำว่า อาสาจนพอแรง แสดงให้เห็นถึงการทำงานให้เจ้า ควรทำแต่พอประมาณ ไม่ควรทุ่มเทเหมือนทำให้พระมหากษัตริย์ อีกประการหนึ่งยังมีข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องการประเพณีปฏิบัติตนต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องราชาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“ข้าพเจ้าจะขอรับอาสาสู้รบกว่าจะสิ้นชีวิต ถ้าพระองค์โปรดอนุญาตความสองประการนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็จะยอมรับพระราชทานรางวัลอยู่ด้วยพระองค์สืบไป”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, ราชาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา: 122)

จากข้อความข้างต้น คำที่ว่า ข้าพเจ้าจะขอรับอาสาสู้รบกว่าจะสิ้นชีวิต นั้นแสดงให้เห็นถึงการจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันหลักของชาติ คนไทยนั้นต้องอาสารับใช้สถาบันหลักแม้จะสิ้นชีวิตก็ตาม จะต้องรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้

นอกจากนี้ยังมีคำสอนที่ข้าราชการหรือประชาชนทุกคนในประเทศควรปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง มีวินัยในการทำงาน และการสร้างความสามัคคีในการทำงาน เพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องบทเสภาสามัคคีเสวก ตอนวิศวกรรมา ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ประการหนึ่งพึงคิดในจิตมั่น	ว่าทรงธรรมเหมือนบิดาบังเกิดหัว
ควรเคารพยำเียงและเกรงกลัว	ประโยชน์ตัวนิกน้อยน้อยจะดี
ควรนึกว่าบรรดาข้าพระบาท	ล้วนเป็นราชบริพารพระทรงศรี
เหมือนลูกเรืออยู่ในกลางหว่างวาริ	จำต้องมีมิตรจิตรสนิทกัน
แม้ลูกเรือเชื่อถือผู้เป็นนาย	ต้องมุ่งหมายช่วยแรงโดยแข็งขัน
คอยตั้งใจฟังบังคับกับปัดัน	นาวานั้นจึงจะรอดตลอดทะเล
แม้ต่างคนต่างเถียงเถียงแก่งแย่ง	นายเรือจะเอาแรงมาแต่ไหน
แม้ไม่ถือเครื่องคงตรงวินัย	เมื่อถึงคราวพายุใหญ่จะครวญคราง
นายจะสั่งสิ่งใดไม่เข้าจิต	จะต้องติดต้นใจให้ชัดขวาง
จะย่งแล้วย่งเล่าไม่เข้าทาง	เรือก็คงอับปางกลางสาคร
ถึงเสวีที่เป็นข้าฝ่าพระบาท	ไม่ควรขาดความสมัครสมมสร
ในพระราชสำนักพระภูธร	เหมือนเรือแล่นสาครสมุทรไทย
เหล่าเสวกตกที่กะลาลี	ควรคิดถึงหน้าที่นั้นเป็นใหญ่
รักษาตนเครื่องคงตรงวินัย	สมานใจจงรักพระจักรี
ไม่ควรเลือกที่รักมักที่ชัง	สามัคคีเป็นกำลังพลังศรี
ควรปรองดองในหมู่ราชเสวี	ให้สมที่ร่วมพระเจ้าเราองค์เดียว

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, บทเสภาสามัคคีเสวกตอนวิศวกรรมา: 40)

จากคำประพันธ์ข้างต้นคำที่ว่า ประการหนึ่งพึงคิดในจิตมั่น ว่าทรงธรรมเหมือนบิดาบังเกิดหัว แสดงให้เห็นถึงสิ่งหนึ่งที่เรควรมีไว้ในจิตใจคือ พระเจ้าแผ่นดินเปรียบเสมือนพ่อบังเกิดเกล้าที่เราควรเกรงใจและเคารพนับถือ เราต้องไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากเกินไป และควรนึกว่าพวกเราที่เป็นข้ารับใช้ของพระเจ้าแผ่นดินคนหนึ่งเหมือนลูกเรือที่ อยู่ในเรือกลางทะเลจำเป็นที่จะต้องมีความสามัคคีต่อกันและกัน ถ้าลูกเรือเชื่อถือฟังกับปัดันก็ต้องช่วยกับปัดันอย่างแข็งขัน ต้องตั้งใจฟัง

คำสั่งของกัปตันเรือก็จะรอดไปถึงจุดหมาย แต่ถ้าลูกเรือไม่เชื่อฟังกัปตันและเริ่มแตกคอกัน เวลาคลื่นลมแรงเรือก็จะโคลงเคลง ต่อมาเรือก็จะจม ถ้าลูกเรือมัวแต่ทะเลาะกัน กัปตันก็จะมีกำลังมาต่อสู้ ถ้าไม่เคร่งครัดต่อกฎระเบียบเวลาที่เกิดภัยอะไรขึ้นจะเดือดร้อน อนึ่งกัปตันสั่งอะไรก็ไม่ฟังพอถึงเวลาที่มีข้อขัดแย้งต่อมาก็จะเกิดเหตุการณ์วุ่นวายขึ้น ในที่สุดเรือก็จะล่มกลางทะเล

ถึงจะเป็นข้ารับใช้ของพระเจ้าแผ่นดินก็ไม่ควรขาดความสามัคคีปรองดองกัน เหตุการณ์ในพระราชสำนักก็เปรียบเสมือนเรือที่แล่นอยู่ตามทะเลมหาสมุทร ส่วนเหล่าข้าราชการในราชสำนักก็เหมือนเป็นกะลาสีควรให้ความสำคัญกับหน้าที่ที่ ต้องทำเป็นหลัก ปฏิบัติตนตามกฎหมายตามระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัดและสามัคคีจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดิน ไม่ควรแยกฝ่ายเลือกที่จะเคารพเชื่อฟังใคร ควรที่จะสามัคคีปรองดองกันในหมู่ข้าราชการเพื่อเป็นพลังในการทำความดีให้สม กับที่มีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียวกัน

ตามข้อความที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์โดยการยอมสละชีวิตของตนเองซึ่งกวีได้แทรกคำสอนนี้ไว้ในเนื้อหาของเรื่องนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทรในหนังสือวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เงือกผู้เฒ่าเคารพอภิวาท

เสด็จขึ้นทรงบำจะพาไป

อันอำนาจชาติเชื้อผีเสื้อน้ำ

ด้วยกลิ่นอายคล้ายท่านผู้มารดา

สัตว์ในน้ำจำแพ่แก่ผีเสื้อ

อย่าเกรงภัยในชลที่วนวัง

ขอรอบบาทบริรักษ์จนตักษัย

พระหน่อไทให้ชีภริยา

ปลาไม่กล้ากรายกลัวทั่วทิศา

เมื่อจับข้าข้างอ่อนหย่อนกำลัง

เปรียบเหมือนเนื้อเห็นพยัคฆ์ให้ชักหลัง

ขึ้นนังยังบำจะพาไป

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3 ,นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี

ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร: 62,63)

คำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว สะท้อนให้เห็นถึงการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์โดยการยอมสละชีวิตของเงือกเผ่ารวมถึงครอบครัวของตน โดยกวีได้ใช้คำว่า เงือกผู้เฒ่าเคารพอภิวาท แสดงให้เห็นถึงเงือกผู้เฒ่าและครอบครัวเคารพนับถือพระอภัยมณีซึ่งเป็นตัวแทนของสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง และคำที่ว่า ขอรอบบาทบริรักษ์จนตักษัย เป็นการแสดงถึงการยอมเสียสละแม้กระทั่งชีวิตของตนให้แก่พระมหากษัตริย์โดยไม่เสียดาย ซึ่งสอดคล้องกับสังคมไทยในปัจจุบันที่มีพระบรมฉายาลักษณ์ติดอยู่ที่หน้าห้อง เพื่อให้นักเรียนได้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ และจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

จากการศึกษาพบว่าหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ปรากฏคำสอนเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์มี คำสอนอยู่ อย่างเดียว คือ คำสอนเกี่ยวกับข้อที่ควรปฏิบัติตามโดยกวีได้กล่าวถึงคำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดี ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ถือว่าเป็นสิทธิและหน้าที่ของประชาชนชาวไทยตามบทบัญญัติแห่ง รัฐธรรมนูญซึ่งคนไทยนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้ให้ความสำคัญกับความจงรักภักดีต่อสถาบัน พระมหากษัตริย์จนเป็นเอกลักษณ์สำคัญของความเป็นคนไทยและมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนิน ชีวิตของคนไทย เพราะพระมหากษัตริย์ทรงปกครองแผ่นดินและทรงปกป้องคุ้มครองพิทักษ์รักษาชาติ บ้านเมืองไว้ทุกยุคทุกสมัย เพราะฉะนั้นนักเรียนหรือประชาชนในประเทศควรเคารพนับถือ พระมหากษัตริย์ จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ จึงได้แทรกคำ สอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นคำสอนที่กวีได้ปลูกฝังให้นักเรียนทุก คนโดยให้นักเรียนทุกคนให้ความสำคัญต่อสถาบันหลักของชาติคือสถาบันพระมหากษัตริย์ เพราะ พระมหากษัตริย์นั้นทรงมีคุณูปการต่อประเทศชาติบ้านเมือง ทรงทุ่มเทพระวรกาย ทรงมีพระราช ภารกิจอีกมากมายที่ต้องทำเพื่อประเทศชาติบ้านเมือง และทรงเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียน รวมถึงประชาชนในประเทศไทย ทรงนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาประเทศไทย ให้เป็นประเทศที่มีความมั่นคง มั่งคั่ง ถาวรในทุกๆ ด้าน จนทำให้นักเรียนรวมถึงประชาชนเกิดการ พัฒนาตนเอง เพราะฉะนั้นรัฐบาลได้เห็นถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อนักเรียน และประชาชนคนไทยทุกคน จึงได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ในหนังสือเรียน ภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ โดยมีชุดคำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ตลอดไป ไม่ใช่แต่จงรักภักดีในปัจจุบันเท่านั้น แม้จากโลกนี้ไปแล้ว ยังต้องจงรักภักดีต่อสถาบัน พระมหากษัตริย์อีก เพราะพระมหากษัตริย์นั้นทรงมีพระคุณมากมายแม้ชาติคนไทยในประเทศก็ไม่ สามารถทดแทนพระคุณของพระมหากษัตริย์ได้หมด คำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีโดยให้คนไทยนั้น ต้องอาสารับใช้สถาบันหลักแม้จะสิ้นชีวิตก็ตาม จะต้องรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้ คำสอน เกี่ยวกับการที่ข้าราชการหรือประชาชนในประเทศควรปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง มีวินัยในการทำงาน และการสร้างความสามัคคีในการทำงาน เพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ คำ สอนเกี่ยวกับการยอมสละชีวิตของตนเพื่อสถาบันพระมหากษัตริย์ นักเรียนและประชาชนจึงควรให้ ความสำคัญ เคารพนับถือ และยอมเสียสละตนเองเพื่อในการทำความดีแสดงความจงรักภักดีต่อ สถาบันพระมหากษัตริย์

3.3 คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรม

คำว่าคุณธรรม จริยธรรมมีความหมายอย่างหลากหลาย ดังที่เมื่อนักวิชาการในสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันให้ความหมายไว้ดังนี้

รัตนากร วงศ์ศรี และคณะ (2550) สรุปรว่า ความสำคัญของคุณธรรมทำให้เกิดจริยธรรม ค่านิยมที่เหมาะสม ส่งผลสู่การนำไปปฏิบัติที่ถูกต้อง ตลอดจนทำให้เกิดความสุขความพอใจให้กับตนเองและทำให้เกิดสันติสุขต่อสังคม ซึ่งคุณธรรมสามารถที่จะปลูกฝังกันได้ เมื่อบุคคลเกิดคุณธรรมอย่างหนึ่งก็จะส่งผลให้เกิดคุณธรรมด้านอื่น ๆ ตามมา

พระมหานัฎฐพล ดอนตะโก (2551) กล่าวว่า คุณธรรมเป็นพื้นฐานของการเกิดจริยธรรม ค่านิยมที่เหมาะสม ตลอดจนความสุขความพอใจ คุณธรรมสร้างคนดีและความดี เป็นปัจจัยส่งเสริมวินัยของคน เช่นเดียวกับที่ธรรมเป็นเครื่องส่งเสริมศีลในทางศาสนา วินัยนั้นเป็นมาตรการบังคับภายนอก ไม่มีอำนาจบังคับภายในจิตใจ ส่วนคุณธรรมเป็นคุณลักษณะที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ จึงจำเป็นต้องสร้างคุณธรรมให้มีในจิตใจข้าราชการโดยเหมาะสมแก่การเป็นข้าราชการ การบริหารราชการและการส่งเสริมวินัยข้าราชการ

ปราณี ปรียวาที (2551) ได้สรุปว่า จริยธรรมช่วยปูพื้นฐาน ความรู้ ความเข้าใจและความรู้สึกที่ดีให้กับเด็กนอกจากนี้ ยังเป็นแนวทางให้เด็กเลือกปฏิบัติได้ถูกต้อง จริยธรรมมีความสำคัญสำหรับเด็กปฐมวัยในการปูพื้นฐานลักษณะอันดีงามให้กับเด็ก ควรให้เด็กเกิดความรู้ความเข้าใจที่จะนำไปปฏิบัติให้เกิดเป็นนิสัย ได้กล่าวถึงการพัฒนาเด็กมี 3 ด้านคือ

1. ด้านพุทธิปัญญา (Cognitive Domain) ได้แก่ การเกิดความรู้ความเข้าใจว่าสิ่งใดดีสิ่งใดถูกต้อง สิ่งใดควรทำสิ่งใดควรยกเว้น
2. ด้านจิตพิสัย (Affective Domain) ได้แก่ การเกิดความรู้สึกโน้มเอียงทางอารมณ์ที่สะท้อนออกมาในลักษณะทางการชอบ - ไม่ชอบ อย่างเห็นความสำคัญ เต็มใจรับค่านิยมเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติจนเป็นนิสัย
3. ด้านทักษะพิสัย (Psychomotor Domain) ได้แก่ ความสามารถที่จะลงมือปฏิบัติด้วยกายหรือวาจา ในลักษณะนิสัยทางจริยธรรม

ฉันทนา โรจน์บุรณวงศ์ (2552) กล่าวว่า คุณธรรมและจริยธรรมมีความสำคัญยิ่งทั้งในแง่ส่วนตนและส่วนรวม เพราะหากคนในสังคมขาดคุณธรรมจริยธรรมแล้วจะส่งผลเสียหายอย่างยิ่งแก่สังคม คุณธรรมมีความสำคัญต่อบุคคลคือทำให้บุคคลมีศักดิ์ศรีได้รับการยอมรับ ได้รับความสำเร็จ และมีความปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความสำคัญต่อส่วนรวมคือทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข ประเทศชาติเจริญก้าวหน้า และจริยธรรมเป็นรากฐานอันสำคัญแห่งความเจริญรุ่งเรือง ความมั่นคงและความสงบสุขของปัจเจกชน สังคม และประเทศชาติ

ทิพย์หา สาสน์ศรี (2553) ได้สรุปความสำคัญของคุณธรรม คือ สภาพคุณงามความดีที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติของบุคคล เป็นสิ่งมีคุณค่ายิ่ง ส่งเสริมให้บุคคลที่ปฏิบัติอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข

ณัฐ จันทรหนูหงส์ (2554) ได้สรุปว่า ในสถานศึกษา ผู้บริหาร และครูควรตระหนักและให้ความสำคัญต่อการพัฒนาจริยธรรมให้กับนักเรียนโดยควรปลูกฝังด้านจริยธรรมเพื่อให้เขาเหล่านั้นเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ มีความรู้ความสามารถ พร้อมทั้งจะประพฤติปฏิบัติตนในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งพาตนเอง มีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความเคารพต่อกฎหมายบ้านเมือง มีความยุติธรรม มีความเสียสละ มีเหตุผล มีความรักชาติศาสนา พระมหากษัตริย์มีเมตตา กรุณา มีความสามัคคี มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียนด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องมีคุณลักษณะคุณธรรม จริยธรรม มีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า รู้จักรักษา ส่งเสริมสิทธิหน้าที่เสรีภาพ ความเสมอภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

กล่าวโดยสรุป ความสำคัญของคุณธรรม จริยธรรม คือ เป็นพื้นฐานที่สำคัญของมนุษย์ โดยควรปลูกฝังด้านจริยธรรมเพื่อให้เขาเหล่านั้น เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ มีความรู้ความสามารถ พร้อมทั้งจะประพฤติปฏิบัติตนในการประกอบอาชีพ

ไชยพร เรื่องแห้ว (2556) กล่าวถึงหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ซึ่งมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่น ในสังคมได้อย่างมีความสุข ในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลโลก สรุปคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และพฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออก ได้ดังนี้

1. รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออก คือ การยืนตรงเคารพธงชาติ ร้องเพลงชาติ การเข้าร่วมกิจกรรมที่สร้างความสามัคคีปรองดองที่เป็นประโยชน์ต่อโรงเรียน ชุมชน และสังคม การเข้าร่วมกิจกรรมและปฏิบัติตนตามหลักของศาสนาที่ตนนับถือ การแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ การแสดงออกซึ่งความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์อย่างชัดเจน การเคารพในสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้แก่ การแสดงความเคารพเทินทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ ในทุกโอกาส การร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในโอกาส วันสำคัญต่าง ๆ การได้รับเสด็จเมื่อพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์เสด็จไปในถิ่นที่อยู่บริเวณ ใกล้เคียง การปฏิบัติต่อสัญลักษณ์ที่แสดงถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น ธงชาติ พระบรมฉายาลักษณ์ เพลงสรรเสริญพระบารมี ฯลฯ ด้วยความเคารพ เมื่อได้ยินหรือเห็นบุคคลใดแสดงกริยาวาจา หรือมีการ กระทำอันไม่สมควรต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ต้องว่ากล่าวตักเตือนและห้ามมิให้ปฏิบัติเช่นนั้นอีก

2. ซื่อสัตย์สุจริต พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออก คือ นักเรียนปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้อง ละเอียดและเกรงกลัวต่อการกระทำผิดต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง และครู ไม่ถือเอาสิ่งของหรือนำเอางาน ของผู้อื่นมาเป็นของตนเอง ปฏิบัติตนต่อผู้อื่นด้วยความซื่อตรงและทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่เพื่อน ด้านความซื่อสัตย์และจริงใจ ไม่หาประโยชน์ในทางที่ไม่ถูกต้อง และให้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริง

3. มีวินัย พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออก คือ นักเรียนปฏิบัติตามข้อตกลง กฎเกณฑ์ ระเบียบ ข้อบังคับของโรงเรียนและสังคม ไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ตรงต่อเวลาในการปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน ทำงานตามที่ได้รับมอบหมายจนสำเร็จ มีระเบียบวินัยและความรับผิดชอบในการทำงาน

4. ใฝ่เรียนรู้ พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออก คือ นักเรียนสามารถใช้ความคิดพิจารณา หาเหตุผลในการประเมินคุณค่าของการปฏิบัติจริยธรรมของบุคคลว่า เป็นการปฏิบัติที่ถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว ควรหรือไม่ควร ยุติธรรมหรือไม่ยุติธรรม มีความเข้าใจในเหตุผลของความถูกต้อง ดีงาม สามารถตัดสินใจแยกแยะความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องได้ด้วยความคิด

5. อยู่อย่างพอเพียง พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออก คือ ใช้ทรัพย์สินของตนเอง และสิ่งของในโรงเรียนอย่างประหยัด คุ่มค่า และเก็บรักษาดูแลอย่างดี ใช้ทรัพยากรของส่วนรวม และใช้อุปกรณ์การเรียนอย่างประหยัดและรู้คุณค่า ไม่เอาเปรียบผู้อื่นและไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน พร้อมให้อภัยเมื่อผู้อื่นกระทำผิด ใช้จ่ายอย่างประหยัดและมีการเก็บออมเงิน รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ของสังคมและสภาพแวดล้อม ยอมรับและปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

6. มุ่งมั่นในการทำงาน พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออก คือ เอาใจใส่ต่อการปฏิบัติหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมายสม่ำเสมอ ตั้งใจและรับผิดชอบในการทำงานให้สำเร็จ ปฏิบัติตนทุ่มเทในการทำงาน อดทน ไม่ย่อท้อต่อปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน มีความพยายามแก้ปัญหาและอุปสรรคในการทำงานให้สำเร็จ มีความภาคภูมิใจและชื่นชมผลงานที่ทำสำเร็จ

7. รักความเป็นไทย พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออก คือ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างแก่นักเรียนในการแต่งกายแบบไทย มีสัมมาคารวะ กตัญญูทักท้วงต่อผู้มีพระคุณ เข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมไทยกับชุมชนและสังคม ใช้ภาษาไทยและเขียนเลขไทย ในการสื่อสารได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ชักชวนแนะนำให้ผู้อื่นเห็นคุณค่าของการใช้ภาษาไทยที่ถูกต้อง มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยด้วยความรู้สึภาคภูมิใจ

8. มีจิตสาธารณะ พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออก คือ รู้จักช่วยพ่อแม่ ผู้ปกครอง และครู ทำงานด้วยความเต็มใจ มีจิตอาสาช่วยทำงานให้ผู้อื่นด้วยกำลังกาย กำลังใจ และกำลังสติปัญญา โดยไม่หวังผลตอบแทน รู้จักดูแลรักษาปกป้องทรัพย์สินสมบัติและสิ่งแวดล้อมของห้องเรียน โรงเรียน ชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ของโรงเรียน เข้าร่วม

กิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาหรือ ร่วมสร้างสิ่งที่ดีงามของส่วนรวม ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยความกระตือรือร้น

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีพุทธศักราช 2551 ได้กำหนดค่าเป้าหมายความคาดหวังจากการจัดการเรียนการสอนที่ต้องการให้เกิดการพัฒนาขึ้นในตัวผู้เรียนแบ่งออกเป็น 3 ส่วนสำคัญ คือ ด้านความรู้ ด้านทักษะกระบวนการ และด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ดังนี้ ด้านความรู้ถูกกำหนดเป็นหลักสูตรมีเป้าหมายในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุข มีคุณธรรม จริยธรรมพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและมีค่านิยมที่ดีงามโดยเฉพาะคุณลักษณะเรื่องความรักชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ด้านทักษะกระบวนการ กำหนดเป็นสมรรถนะสำคัญของผู้เรียน 5 ประการ และด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2551 (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา., 2551) มีสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม มีหลายประการ ดังนั้นผู้วิจัยจะกล่าวประเภทของคุณธรรม และจริยธรรมตามแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้นดังต่อไปนี้

3.3.1 คำสอนเกี่ยวกับการพูด

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องมารยาทในการพูด ซึ่งสอดคล้องกับคุณธรรมพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการในข้อที่ว่า สุภาพ มีมารยาทในการสื่อสาร ที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องนिराक्षणेणหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์

มีคนรักสรรถ้อยร้อยจิต

แม้พูดชั่วตัวตายทำลายมิตร

จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นีราศภูเขาทอง: 20)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมมาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วย คือคำว่า พูดดีเป็นศรีศักดิ์ คือ การแสดงถึงการพูดจาดี ไพเราะน่าฟัง จะยังผลดีให้เกิดแก่ผู้พูด เพราะมธุรสวาจาที่ซาบซึ่งชื่นใจย่อมทำให้ผู้ฟังเกิดความรักและความเมตตา ในทางกลับกันคำว่า พูดชั่วตัวตายทำลายมิตร แสดงถึงการพูดจาไม่ดี นอกจากจะนำความเดือดร้อนมาสู่ผู้พูดแล้ว ยังเป็นการทำลายมิตรภาพอีกด้วย ฉะนั้น ชีวิตของคนเราจะดีหรือชั่วจึงขึ้นอยู่กับ การพูดจาเป็นสิ่งสำคัญ

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า “พูดดี” กับ “พูดชั่ว” คำว่า “พูดดี” สื่อความหมายได้หลายอย่าง อาจหมายถึง การพูดสิ่งที่ดีมีประโยชน์ การพูดไพเราะสุภาพอ่อนหวาน การพูดแต่คำจริง ไม่ไปปิดลอคลวง หรือการพูดอย่างมีวาทศิลป์ก็ได้ ส่วนคำว่า “พูดชั่ว” อาจหมายถึง การพูดไม่จริง การพูด

หยาบคาย การพูดโอ้อวด การพูดส่อเสียด หรือการพูดขูแหยงตะแคงรัวก็ได้ อีกอย่างหนึ่ง ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องการพูดจาอ่อนหวาน ย่อมเป็นที่รักของเพื่อน ซึ่งสอดคล้องกับคุณธรรมพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการในข้อที่ว่า สุภาพ มีมารยาทในการสื่อสาร ที่ปรากฏในเนื้อหาของโคลงโลกนิติ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

<u>อ่อนหวานมานมิตรล้น</u>	<u>เหลือหลาย</u>
หยาบบ่มีเกลอกราย	เกลื่อนดาษ
ดูจดวงศศิฉาย	ดาวดาษ ประดับนา
สุริยะส่องดาราไร่	เพื่อนร้อนแรงแสง

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 45)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมมาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วย คือคำว่า อ่อนหวานมานมิตรล้น เหลือหลาย แสดงถึงการพูดจาอ่อนหวาน พูดจาสุภาพไพเราะ ย่อมมีเพื่อนมาก ย่อมเป็นที่รักของเพื่อน เปรียบได้กับดวงจันทร์ที่มีดาวจำนวนมาก กรายล้อมประดับ ต่างกับคนที่พูดจากระด้างหยาบคาย ทำให้ไม่มีใครปรารถนาจะคบหรือสมาคมด้วย เปรียบได้กับพระอาทิตย์แสงร้อนแรงที่บดบังแสงของดาวดวงอื่น ตามคำสอนข้างต้นที่กล่าวมา ยังมีคำสอนเกี่ยวกับการจะพูดต้องคิดไตร่ตรองให้ดีเสียก่อนจึงค่อยพูดในโคลงสุภาษิตนฤมุนาการที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

พาที่มีสติรู้	รอคิด
รอบคอบชอบแลมิด	ก่อนพร้อง
คำพูดพ่างลิจิต	เขียนร่าง เรียงแฮ
ฟังเพราะเสนาะต้อง	โสดทั้งห่างภัย

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, โคลงสุภาษิตพระราชาธิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่: 104)

จากคำประพันธ์ข้างต้น สอนไว้ว่า คนเราก่อนจะพูดหรือกระทำสิ่งใด ควรจะคิดไตร่ตรองให้ดีถ้วนเสียก่อน เพราะหากผิดพลาดพลั้งไป ผลลัพธ์อาจย้อนกลับมาทำลายเราภายหลังได้ ถึงเวลานั้นคงยากจะแก้ไขในข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นอย่างทันท่วงที คำว่า 'คิดก่อนพูด' ไม่ใช่ 'พูดก่อนคิด' จึงเป็นเรื่องสำคัญต้องควรตระหนัก ซึ่งหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องนี้ ควรนำไปปรับใช้ ได้ปรากฏในหนังสือประชุมโคลงสุภาษิตในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นั่นคือ 'โคลงสุภาษิตนฤมุนาการ'

ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์แปลจากภาษาอังกฤษมาเป็นโคลงสี่สุภาพ มีบทนำ 1 บท เนื้อเรื่อง 10 บท และบทสรุป 1 บท เนื้อหามุ่งเน้นข้อแนะนำทางด้านมโนกรรม วชิกรรม และกายกรรม เพื่อปกป้องไม่ให้มนุษย์ต้องเสียใจกับพฤติกรรมของตนเอง สอนให้รู้จักอดกลั้น ไตร่ตรองให้รอบคอบ ก่อนพูดหรือกระทำการใด ส่วนคำพูดที่ผ่านกระบวนคิด ไตร่ตรองมาแล้ว ย่อมทำให้ผู้ฟังรับรู้ได้ถึงความไพเราะ และเหมาะสมต่อกาลเทศะหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง เปรียบเสมือนผ่านการเขียนร่างมาแล้ว ฉะนั้นเมื่อได้ฟังจึงคล่องหู และไม่เป็นพิษภัยต่อใคร และยังมีคำสอนเกี่ยวกับการระมัดระวังคำพูดของตนในอิศรญาณภาษิต ดังคำประพันธ์ที่ว่า

วาสนาไม่คู่เคียงเคียงเขายาก ถึงมีปากมีเสียเปล่าเหมือนเต่าหอย
ผีเรือนตัวไม่ดีผีอื่นพลอย พูดพล่อยพล่อยไม่ดีปากซีริ้ว
(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3 , อิศรญาณภาษิต: 104)

จากภาษิตข้างต้นนั้น กวีได้สอนให้ระมัดระวังคำพูด ซึ่งต้องระมัดระวังว่าจะทำให้ผู้อื่นไม่สบายใจ เช่น สอนว่า ไม่ควรพูดขัดใจผู้อื่น จะทำให้ผิดใจกันได้ ดังที่ว่า “ไปพูดขัดเขาทำไมขัดใจเขา” หรือเมื่อรู้เห็นสิ่งใดแล้วก็อย่าพูดเรื่องของผู้อื่นออกไป ดังที่ว่า “เห็นเต็มตาแล้วอย่าอยากทำปากบอน” และถ้าเรามียศศักดิ์ไม่เทียบเท่ากับผู้อื่น ก็ควรอ่อนน้อมถ่อมตนเข้าไว้ อย่าไปพูดเถียงเขา เพราะเราอยู่ในฐานะต่ำต้อยจึงควรสลับเสี้ยมไว้ หากพูดพล่อยๆไป จะเป็นที่รังเกียจได้

3.3.2 คำสอนเกี่ยวกับความขยันหมั่นเพียร

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียนที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องโคลงโลกนิติ หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

ความรู้ผู้ปราถณนั้น	นักเรียน
ฝนทั่งเท่าเข็มเพียร	ผ่ายหน้า
คนเกียจเกลียดหน่ายเวียน	วนจิต
กลอุทกในตะกร้า	เปี่ยมล้นถามี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 39)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมมาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วย คือคำว่า ความรู้ผู้ปราถณนั้น นักเรียน แสดงถึงนักเรียน ในวัยที่ต้องศึกษาเล่าเรียน

นั้นควรมีความขยันหมั่นเพียรอยู่เสมอ นักเรียนมีหน้าที่เรียน และต้องทำหน้าที่ให้ดีที่สุด ส่วนคำว่า ฝนทั่งเท้าเข็มเพียร ฝ้ายหน้า เป็นการเปรียบกับฝนทั่งจนกระทั่งกลายเป็นเข็มที่จำต้องอาศัยความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ข้อที่ 4 คือ ใฝ่เรียนรู้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) ยังมีข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องความขยันหมั่นเพียร ที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องโคลงโลกนิติ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เห็นท่านมืออย่าเคลิ้ม	ใจตาม
เรายากหากใจงาม	<u>อย่าคร้าน</u>
<u>อุตส่าห์พยายาม</u>	การกิจ
เอาเยี่ยงอย่างเพื่อนบ้าน	<u>อย่าท้อทำกิน</u>

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 43)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมมาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วย คือคำว่า อย่าคร้าน อุตส่าห์พยายาม อย่าท้อทำกิน แสดงถึงเกิดเป็นคนอย่างเกียจคร้าน จงหมั่นทำมาหากิน อย่าท้อแท้ในการทำกิน กิจต่างๆ จะสำเร็จได้ด้วยความพยายาม สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ข้อที่ 6 คือ มุ่งมั่นในการทำงาน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) ตามข้อความที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องความอดุสาหะ ความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาหาความรู้ซึ่งกวีได้แทรกคำสอนนี้ไว้ในเนื้อหาของเรื่องพระบรมราโชวาท หนังสือวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ดังความที่ว่า

ถ้าจะถือว่าเกิดมาเป็นเจ้านายแล้วนี่ๆ อยู่จนตลอดชีวิตก็เป็นสบาย ดังนั้นจะไม่ผิตอันใดกับสัตว์ดิรัจฉานอย่างเลวนัก สัตว์ดิรัจฉานมันเกิดมาากินๆ นอนๆ แล้วก็ตาย แต่สัตว์บางอย่างยังมีหนังมีเขามิกระดุกเป็นประโยชน์ได้บ้าง แต่ถ้าคนประพฤติดังอย่างสัตว์ดิรัจฉานแล้ว จะไม่มีประโยชน์อันใดยิ่งกว่าสัตว์ดิรัจฉานบางพวกไปอีก เพราะฉะนั้นจงอดุสาหะที่จะเรียนวิชาเข้ามาเป็นกำลังที่จะทำตัวให้ดีกว่าสัตว์ดิรัจฉานให้จงได้ จึงจะนับว่าเป็นการได้สนองคุณพ่อซึ่งได้คิดทำนุบำรุงเพื่อจะให้ดีตั้งแต่เกิดมา

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3, พระบรมราโชวาท: 48)

จากคำประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า กวีได้แทรกคำสอนผ่านตัวละครคือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานคำสอนแก่พระลูกยาเธอทั้ง 4 พระองค์ คำสอนนั้นเป็นการ

เปรียบเทียบความประพฤติกของคนที่นั่งอยู่เฉยๆ โดยไม่ทำการสิ่งใดว่าเป็นเช่นสัตว์ดิรัจฉานอย่างเลวนั้น นับว่าเป็นคำเปรียบเทียบกับโวหารที่กระทบใจอย่างรุนแรงและน่าจะเป็นการกระตุ้นเตือนให้ผู้อ่านเกิดแรงบันดาลใจ มีมานะที่จะหมั่นศึกษาหาความรู้เพื่อที่จะทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติบ้านเมืองต่อไป และคำที่ว่า

จงอุตสาหะที่จะเรียนวิชาเข้ามาเป็นกำลังที่จะทำตัวให้ดีกว่าสัตว์ดิรัจฉาน เป็นคำสอนให้มีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียน ถ้าไม่ขยันหมั่นเพียรก็ไม่แตกต่างอะไรกับสัตว์ดิรัจฉาน ถ้าขยันจึงได้ชื่อว่าทำตัวได้ดีกว่าสัตว์ดิรัจฉาน

3.3.3 คำสอนเกี่ยวกับการรู้จักประมาณ

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องความรู้จักประมาณในโคลงโลกนิติที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

<u>นกน้อยขนข้อยแต่</u>	<u>พอดัว</u>
รังแต่จุมเฝี้ยว	อยู่ได้
มักใหญ่ย่อมคนหวั	ไฟเพ็ด
ทำแต่พอดัวไซร์	อย่าให้คนหยัน

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 43)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมมาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วย คือคำว่า นกน้อยขนข้อยแต่พอดัว แสดงให้เห็นถึงการสอนให้รู้จักประมาณความสามารถและประมาณกำลังของตน ไม่ควรทำอะไรเกินตัวและความสามารถของตนเอง เพราะถ้าทำเกินตัวหรือความสามารถย่อมไม่เป็นที่รักของคนอื่น

ข้อห้าม

ยังมีข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องความรู้จักประมาณที่แทรกอยู่ในเนื้อหาเรื่อง สุภาชิตพระร่วง หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังข้อความที่ว่า

“อย่าไฝเอาทรัพย์ท่าน”

“อย่าไฝสูงให้พันศักดิ์”

“อย่าไฝให้เกินตัว”

“ได้ส่วนอย่ามักมาก”

“ของแพงอย่ามักกิน”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาชิตพระร่วง: 57, 58, 59)

จากเนื้อความข้างต้นพบว่า มีคำสอนให้อย่าโลภมาก ฟังพอใจด้วยทรัพย์ที่ตนมีอยู่ ควรรู้จักประมาณในทรัพย์สินของตนเอง เพราะความโลภย่อมนำความทุกข์มาให้ คำที่ว่า “อย่าใฝ่สูงให้พ้นศักดิ์” เป็นการสอนเรื่องรู้จักประมาณว่า เมื่อเป็นนักเรียน มีหน้าที่คือควรเล่าเรียนให้จบหลักสูตร อย่าใฝ่อย่างอื่นเพราะจะทำให้เสียการเรียน ส่วนคำว่า “ของแพงอย่ามักกิน” เป็นคำสอนให้รู้จักประหยัดอดออม กินอยู่แต่พอประมาณตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ตามข้อความที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องการรู้จักประมาณในการใช้จ่ายทรัพย์ของตน การประหยัดอดออมซึ่งก็ได้แทรกคำสอนนี้ไว้ในเนื้อหาของเรื่องพระบรมราชาบาท ในหนังสือวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ดังความที่ว่า

เงินทองที่จะใช้สอยในค่ากินอยู่ นุ่งห่ม หรือใช้สอยเบ็ดเสร็จทั้งปวง
จงเขม็ดเขมยใช้แต่เพียงพอที่อนุญาตให้ใช้ อย่าทำใจโตมือโตสุรุษสุร่าย
เงินนั้นไม่ควรจะนำมาจำหน่ายในการที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นเรื่อง
และเป็นการไม่มีคุณ กลับให้โทษแก่ตัว ต้องใช้แต่ในการจำเป็นที่จะต้องใช้
ซึ่งจะเป็นการมีคุณประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นในทางชอบธรรม ซึ่งจะเอา
ไปกอบโกยใช้หนี้ให้แก่ลูกผู้ทำความชั่วจนเสียทรัพย์ไปนั้น
จงจำไว้ ตั้งใจอยู่ให้เสมอว่าตัวเป็นคนจน มีเงินใช้เฉพาะแต่ที่รักษา
ความสุขของตัวพอสมควรเท่านั้น ไม่มั่งมีเหมือนใครๆ อื่น และไม่เหมือนกับ
ผู้ดีฝรั่งเลย ผู้ดีฝรั่งเขามีสืบทระกูลกันมาด้วยได้ดอกเบียค่าเช่าต่างๆ
ตัวเองเป็นผู้ได้เงินจากราชฎาเลี้ยง พอสมควรที่จะเลี้ยงชีวิตและ
รักษาเกียรติยศเท่านั้น อย่าไปอวดมั่งอวดมีทำเทียบเทียมเขาให้ฟังชานไปเป็นอันขาด
(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3, พระบรมราชาบาท: 89)

คำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น สะท้อนให้เห็นถึงการรู้จักประมาณ การประหยัดอดออมในการใช้จ่าย เป็นพระบรมราชาบาทที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่พระเจ้าลูกยาเธอทั้ง 4 พระองค์ที่เสด็จไปทรงศึกษาวิชาการ ณ ต่างประเทศ โดยกวีได้ใช้คำว่า อย่าทำใจโตมือโตสุรุษสุร่าย แสดงให้เห็นคำสอนที่พระองค์สั่งสอนพระเจ้าลูกยาเธอไม่ให้ใช้จ่ายสุรุษสุร่าย ใช้แต่พอประมาณ และคำว่า เงินนั้นไม่ควรจะนำมาจำหน่ายในการที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นเรื่อง และเป็นการไม่มีคุณ เป็นคำสอนที่ให้ใช้แต่พอประมาณ ใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นเท่านั้น สิ่งใดที่ไม่เป็นประโยชน์ ก็ไม่ควรใช้จ่ายในสิ่งนั้น และคำว่า อย่าไปอวดมั่งอวดมีทำเทียบเทียมเขาให้ฟังชานไปเป็นอันขาด เป็นคำสอนที่ไม่ให้ไปอวดมั่งอวดมีกับผู้อื่น เพราะไม่เกิดประโยชน์แก่ตนเอง และย่อมทำ

ให้ผู้อื่นมองตนเองไม่ดี ซึ่งสอดคล้องกับสังคมไทยที่บางคนใช้จ่ายเกินตัวจนทำให้เกิดหนี้สิน และนักเรียนที่ใช้จ่ายมากเกินไป จนทำให้ผู้ปกครองลำบากในการทำงานหาค่าใช้จ่ายมาส่งเสียลูกเรียน

นับเป็นคำสอนที่สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ข้อที่ 5 คือ อยู่อย่างพอเพียง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) รวมทั้งสอดคล้องกับแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามที่ เกษม จันทร์แก้ว (2524) ได้กล่าวถึงการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จะต้องมีเงื่อนไข 3 ประการ คือ

1. เงื่อนไขหลักวิชา ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการนำหลักวิชาความรู้ และเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ทั้งในชั้นวางแผนและปฏิบัติ เป็นเศรษฐกิจบนพื้นฐานของความรู้ (Knowledge Base Economy) และเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society)

2. เงื่อนไขคุณธรรม การสร้างคุณธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมโดยกลไกการเลี้ยงดูในครอบครัว การศึกษาอบรมในโรงเรียน การสั่งสอนศีลธรรมจากศาสนา และการฝึกจิตเข้มของตนเอง ซึ่งบุคคล ครอบครัว องค์กรหรือชุมชนที่จะนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้จะต้องนำระบบคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต มาประพุดิปฏิบัติ

3. เงื่อนไขในการดำเนินชีวิต ต้องมีความรอบรู้ที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิต มีความเข้มแข็ง อดทน มีความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ

3.3.4 คำสอนเกี่ยวกับการคบคน

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

ยังมีข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนให้รู้จักพิจารณาคนที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของโคลงโลกนิติ หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

ก้านบัวบอกลิ้น	ชลธาร
มารยาทส่อสันดาน	ชาติเชื้อ
โอดฉลาดเพราะคำขาน	ควรทราบ
หย่อมหญ้าเหี่ยวแห้งเร็ว	บอกร้ายแสลงดิน

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 44)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมมาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วย สอนให้รู้จักพิจารณาเลือกคบคน ให้คบคนดีเป็นมิตรและให้อยู่ห่างไกลจากคนชั่ว และคำว่า ก้านบัวบอกลิ้น แสดงถึงก้านบัวสามารถบอกความลึกของน้ำได้ฉับใด คำว่า มารยาทส่อสันดาน แสดงถึงกิริยามารยาทของคนก็สามารถบ่งบอกถึงการอบรมเลี้ยงดูได้ฉับนั้น ส่วนคำว่า โอด

ฉลาดเพราะคำขาน แสดงถึงคำพูดสามารถบ่งบอกให้เราเห็นว่าผู้พูดนั้นฉลาดหรือโง่ เช่นเดียว คำว่า ห่อมหมึกขาว เหี้ยวแห้ง เหี้ยวแห้ง แสดงถึงห่อมหมึกขาวที่เหี้ยวแห้ง ย่อมบอกให้รู้ว่าดินในบริเวณนั้นไม่ดี

ยังมีข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนให้รู้จักพิจารณาคนที่แทรกอยู่ในที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่อง โคลงโลกนิติ หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

พระสมุทรสุดลิกลิ้น	คณนา
สายดั่งทิ้งทอดมา	หยิ่งได้
เขาสูงอาจวัดวา	กำหนด
<u>จิตมนุษย์นี้ไซ้</u>	<u>ยากแท้หยิ่งถึง</u>

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 42)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้แทรกคำสอนการพิจารณาคน อย่ารีบตัดสินว่าเขาดี หรือ ไม่ได้ ด้วยคำว่า จิตมนุษย์นี้ไซ้ ยากแท้หยิ่งถึง แสดงถึง การเลือกคบคน ต้องพิจารณาให้ดีเสียก่อนจึงเชื่อใจ เพราะจิตใจของคนไม่มีเครื่องใช้วัดว่า คนนั้นดีหรือไม่ดี สิ่งที่วัดได้ยาก เช่น ความลึกของมหาสมุทรที่ลึกแม้เพียงใดก็อาจจะใช้สายดั่งวัดได้ หรือภูเขาแม้จะสูงเพียงใดก็อาจใช้เครื่องมือวัดความสูงได้เช่นกัน แต่จิตใจคนนั้นวัดความรู้สึกรจริงแท้ได้ยาก บทประพันธ์นี้ช่วยขัดเกลานักเรียนหรือเด็กที่เสี่ยงตามกฎกระทรวงกำหนดเด็กที่เสี่ยงต่อการกระทำความผิด ข้อที่ 3 คือ เด็กที่คบหาสมาคมกับบุคคลที่น่าจะชักนำไปในทางผิดกฎหมาย หรือขัดต่อศีลธรรมอันดี (พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก, 2546)

อีกประการหนึ่ง ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนให้รู้จักการเลือกคบเพื่อน ที่แทรกอยู่ในเนื้อหา ของเรื่อง โคลงโลกนิติ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

<u>เพื่อนกิน</u> <u>สิ้นทรัพย์แล้ว</u>	แหว่งหนี
<u>หาง่าย</u> <u>หลายหมื่นมี</u>	<u>มากได้</u>
<u>เพื่อนตาย</u> <u>ถ่ายแทนซี-</u>	<u>วาอาตม์</u>
<u>หายาก</u> <u>ฝากผีไซ้</u>	<u>ยากแท้จักหา</u>

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 45)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้แทรกคำสอนรู้จักการเลือกคบเพื่อน เพื่อนที่ดีนั้นมีคุณสมบัติเช่นไร โดยใช้คำว่า เพื่อนกิน หาง่าย แสดงถึงเพื่อนที่คบกันเพื่อผลประโยชน์มีมาก หาง่าย เมื่อเราไม่มีผลประโยชน์กับเพื่อนคนนั้น เขาพร้อมที่จะเลิกคบตนเป็นเพื่อน แต่โดยนัยตรงข้าม คำว่า เพื่อนตาย หายาก แสดงถึงเพื่อนที่คบกัน คอยช่วยเหลือกันในทุกๆ เรื่อง หายาก เมื่อตนได้รับความ

ลำบาก เพื่อนเหล่านี้จะไม่ทอดทิ้งตน คอยเข้ามาช่วยตนให้พ้นจากความลำบากนั้นไปด้วย ปัจจุบันสังคมไทย โดยเฉพาะนักเรียนมีความสำคัญอย่างยิ่งในการเลือกคบเพื่อน เพราะคบเพื่อนดี เพื่อนเรียนย่อมนำความสำเร็จความมุ่งหมายของตนมาให้ ถ้าคบเพื่อนที่ไม่ดี กล่าวคือเพื่อนกิน ย่อมได้รับแต่ความเสื่อส่าย

ข้อห้าม

ยังมีข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนให้รู้จักการเลือกคบคนที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องสุภาชิต พระร่วง ดังข้อความที่ว่า

“ตนเป็นไทยอย่าคบทาส”

(วรรณคดีวิจักขณ์ ม.1, สุภาชิตพระร่วง : 48)

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการเลือกคบคน โดยสอนให้อย่าคบคนที่ต่ำหรือคนไม่ไม่ดี เมื่อตนกลับตัวจากคนไม่ดีได้แล้ว อย่าหันกลับไปคบคนที่ไม่ดีเช่นเดิม เพราะจะนำความทุกข์มาให้แก่ตนเอง

ยังมีข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนให้รู้จักการเลือกคบคนที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องสุภาชิต พระร่วงดังข้อความที่ว่า

“คนพาลอย่าพาลผิด อย่าผูกมิตรไมตรี”

“อย่าผูกมิตรกับคนจร”

(วรรณคดีวิจักขณ์ ม.1, สุภาชิตพระร่วง : 59,61)

จากข้อความข้างต้นมีคำที่ว่า “คนพาลอย่าพาลผิด อย่าผูกมิตรไมตรี” เป็นคำสอนเกี่ยวกับการเลือกคบ การคบคนนั้นควรอย่าคบคนพาล อย่าผูกไมตรีกับคนพาล เพราะคนพาลนั้นมักจะนำพาไปหาผิดอยู่เสมอ คบคนพาลย่อมนำความทุกข์มาให้ และคำว่า อย่าผูกมิตรกับคนจร เป็นการแสดงถึงคำสอนที่ไม่ให้นักเรียนคบคนที่พึ่งรู้จักกันเพียงชั่วขณะ อย่าเชื่อคนอื่นเพราะพบเห็นเพียงครู่เดียว ยังมีข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องการไม่เลือกคบกาลกิณี 4 ประการซึ่งแทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องกาพย์พระไชยสุริยา หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักขณ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังข้อความที่ว่า

1. “ประกอบชอบเป็นผิด กลับจริตผิดโบราณ
สามัญอันธพาล ผลาญคนชื่อถือสัตย์ธรรม”
2. “ลูกศิษย์คิดล้างครู ลูกไม่รู้คุณพ้อมัน”
3. “ส่อเสียดเบียดเบียนกัน ลอบฆ่าฟันคือตัมหา”
4. “โลกลาภบาปปัดคิด โจทย์ผิดริชยา

อุระพสุธา

ปวนเป็นบ้าฟ้าบดบัง”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, ภาพพระไชยสุริยา: 89)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า สอนให้รู้จักการละเว้นการกาลกิณีบุคคล 4 จำพวก ซึ่งทำให้บ้านเมืองปั่นป่วนและผู้คนไม่เป็นสุข กาลกิณีเหล่านี้ได้แก่ คำที่ว่า “ประกอบชอบเป็นผิด กลับจรีต ผิดโบราณ สามัญอันธพาล ผลาญคนชื้อถือสัตย์ธรรม” คือ คนทำดีได้ชั่ว เกิดความวิปริตของจิตใจ มนุษย์ไม่เหมือนดังสมัยก่อน

การอันธพาลกลายเป็นเรื่องธรรมดา คนที่ชื้อสัตย์กลับไม่ได้รับความยุติธรรม คำที่ว่า “ลูกศิษย์คิดล้างครู ลูกไม่รู้คุณพ่อมัน ส่อเสียดเบียดเบียนกัน ลอบฆ่าฟันคือตันทา” คือ ศิษย์คิดล้างครู ลูกไม่รู้จักบุญคุณพ่อ

มีแต่การว่าร้าย การเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ฆ่ากันเพราะตันทา และคำที่ว่า “โลกลากบาบปคิด โจทย์ผิดริษยา อุระพสุธา ปวนเป็นบ้าฟ้าบดบัง” คือ ความโลภทำให้ขาดความยั้งคิด ทั้งมีจิตใจริษยา อิจฉากัน

ความโกรธสุมนอก ทำให้จิตใจปั่นป่วน จนไม่เห็นสิ่งใดๆ ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นอยู่ในสังคมปัจจุบันที่ต้องละเว้นจากบุคคลเหล่านี้ เพราะบุคคลเหล่านี้จะทำให้ผู้เคยมีแต่ความเสน่หานักเรียนที่ได้อ่านบทประพันธ์ข้างต้นนั้น ก็จะมีรู้จักบุคคลที่ไม่ควรคบหาสมาคมด้วย ประกอบด้วยบุคคล 4 จำพวก เมื่อนักเรียนไม่คบบุคคลผู้เป็นกาลกิณดังกล่าว ก็จะทำให้เรียนไม่หลงทางในการใช้ชีวิต ไม่ถูกชักจูงไปในทางที่ไม่ดี ทำให้รู้จักเลือกคบคนที่ได้นำไปสู่ความสำเร็จในชีวิตของตนเองได้

3.3.5 คำสอนเกี่ยวกับความกตัญญูทเวท

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องความกตัญญูทเวทที่ต่อบุพการีผู้มีพระคุณต่อตนเอง ที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องโคลงโลกนิติ หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

คุณแม่หนาหนักเพียง

พสุธา

คุณบิดาดุจอา-

กาศกว้าง

คุณพี่ฟางศิขรา

เมรุมาศ

คุณพระอาจารย์อ้าง

อาจสู้อาคร

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 43)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า มีคำสอนให้ระลึกถึงพระคุณของบิดา มารดา และครู โดยการกล่าวเปรียบพระคุณของมารดานั้นยิ่งใหญเปรียบได้กับแผ่นดิน พระคุณของบิดาเล่าก็กว้างขวางเปรียบได้กับอากาศ พระคุณของพ่้นั้นสูงเท่ากับยอดเขาพระสุเมรุ และพระคุณของครูบาอาจารย์ก็ล้ำลึกเปรียบได้กับน้ำในแม่น้ำทั้งหลาย ปัจจุบัน ได้มีกิจกรรมและการแสดงความกตัญญูในโอกาสต่างๆ เช่น การแสดงความรู้สึกสำนึกในการอุปการคุณที่ผู้อื่นมีต่อเรา การตอบแทนบุญคุณ เข้าร่วมในพิธีแสดงความกตัญญูทเวที พิธีไหว้ครูและรำลึกถึงพระคุณของ บูรพาจารย์ ให้ความเคารพผู้มีอุปการคุณเนื่องในโอกาสต่าง ๆ เช่น วันเกิด วันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่

นัยเดียวกันยังมีข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องของความกตัญญูทเวทีที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 ซึ่งแทรกอยู่ในเนื้อหาหนังสือวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ดังความที่ว่า

พ่อกูชื่อศรีอินทราทิตย์ แม่กูชื่อนางเสือง พี่กูชื่อบานเมือง ตูมีพี่น้องท้องเดียวห้าคน ผู้ชายสาม ผู้หญิงสอง พี่เฒ่าผู้เฒ่าตายจากเมื่อตั้งแต่มดเล็ก เมื่อกูขึ้นใหญ่ได้สืบเก้าเข้า ขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดมาที่เมืองตาก พ่อกูไปรบขุนสามชนหัวซ้าย ขุนสามชนขับมาหัวขวา ขุนสามชนเคลื่อนเข้า โพร่ฟ้าหน้าใสพ่อกู หนีญญาพายจะแจ้น กูบ่หนี กูชู้ข้างเบกพล กูขับเข้าก่อนพ่อกู กูต่อข้างด้วยขุนสามชน ตนกูฟุ้งข้าง ขุนสามชนตัวชื่อ มาสเมืองแพ้ ขุนสามชนพ่ายหนี พ่อกูจึงขึ้นชื่อกูชื่อพระรามคำแหง เพราะกูฟุ้งข้างขุนสามชน เมื่อชู้พ่อกู กูบ่าเรอแก่พ่อกู กูบ่าเรอแก่แม่กู กูได้ตัวเนื้อตัวปลา กูเอามาแก่พ่อกู กูได้หมากส้มหมากหวาน อันได้อันกินอร่อยกินดี กูเอามาแก่พ่อกู กูไปตีหนังวังข้างใต้ กูเอามาแก่พ่อกู กูไปที่บ้านที่เมือง ได้ข้างไฉ่ฉวง ได้บัวได้นางได้เงื่อนได้ทอง กูเอามาเวนแก่พ่อกู พ่อกูตายยังพี่กู กูพร่ำบ่าเรอแก่พี่กู ตั้งบ่าเรอแก่พ่อกู พี่กูตาย จึงได้เมืองแก่กู ทั้ง(ก)ลม

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2 ,ศิลาจารึกหลักที่ 1: 52)

จากข้อความที่กล่าวข้างต้น ข้อความที่ขีดเส้นใต้ แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูทเวทีที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่มีต่อพระราชบิดา พระราชมารดา พระเชษฐา และบ้านเมืองของตน โดยการไปรบขุนสามชน และได้สิ่งของที่ใช่สอยในการดำรงชีวิต เช่น ปลา ซ้าง ส้ม งวงข้าง ก็นำมาบ่าเรอแก่ พระราชบิดา พระราชมารดาของตน ซึ่งสอดคล้องกับสังคมไทยในปัจจุบันที่นักเรียนนั้นต้องรู้จักทำมาหากินเพื่อช่วยพ่อแม่ของ โดยการทำงานบ้านหรืองานต่างๆ เพื่อนำสิ่งที่ตนเองได้จากการทำงานมาเลี้ยงดูพ่อแม่ของตนเอง การแสดงความกตัญญูต่อบิดา มารดาของตนนั้นย่อมประสบความสำเร็จในชีวิตเหมือนพ่อขุนรามคำแหงที่มีความกตัญญูต่อพระราชบิดา พระราชมารดาของพระองค์

ตามข้อความที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องความกตัญญูทเวทที่ ที่ลูกนั้น ควรประพฤติต่อผู้มีพระคุณคือมารดาผู้ให้กำเนิดตนมาซึ่งกวีได้แทรกคำสอนนี้ไว้ในเนื้อหาของเรื่อง นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทรในหนังสือวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

สินสมุทรสุดแสนสงสารแม่	ข้าเลี้ยงแลดูหน้าน้ำตาไหล
จึงกราบกรานมารดาแล้วว่าไป	จะเข้าไปใกล้ทูนหัวลูกกลัวนัก
เมื่อวานนี้ตีข้าน้อยไปหรือ	ระบมมือเหมือนกระตุกลูกจะหัก
ซึ่งรักลูกลูกก็รู้ยู่ว่ารัก	<u>มิใช่จักลืมนคุณกรุณา</u>
<u>ถึงตัวไปใจลูกยังผูกติด</u>	พอปลดปลิดเรื่องธูระจะมาหา
อย่ากริ้วโกรธโปรดปรานเถิดมารดา	ไปไสยาอยู่ในถ้ำให้สำราญ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3, นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี

ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร: 71,72)

คำประพันธ์ที่กล่าวมาแล้วต้น สะท้อนให้เห็นถึงความกตัญญูทเวทของสินสมุทรที่มีต่อ นางผีเสื้อสมุทร โดยกวีได้ใช้คำว่า มิใช่จักลืมนคุณกรุณา แสดงให้เห็นถึงการไม่ลืมบุญคุณที่นางผีเสื้อ สมุทรผู้เป็นเป็นมารดาที่ได้เลี้ยงสินสมุทรมาจนเติบโตใหญ่ และคำที่ว่า ถึงตัวไปใจลูกยังผูกติด เป็นการ แสดงถึงการระลึกถึงมารดาอยู่ตลอดเวลา แสดงถึงความห่วงใยมารดา ซึ่งสอดคล้องกับสังคมไทยใน ปัจจุบัน ความกตัญญูนั้นเป็นสิ่งที่นักเรียนที่สมควรประพฤติต่อบุพการีชนผู้บุญคุณต่อตน เช่น พ่อ แม่ ครูบาอาจารย์ ที่คอยสั่งสอนให้ตนได้มีความรู้ และเลี้ยงตนมาจนเติบโตใหญ่ และยังมีเรื่องความ กตัญญูต่อบิดามารดา ของการนมัสการคุณบิดามารดา การแสดงเคารพนับถือ ผู้ใดระลึกถึงคุณบิดา มารดา มีความเชื่อว่าผู้นั้นจะประสบความสำเร็จในชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนที่แทรกอยู่ในเรื่อง นมัสการมาตาปิตุคุณ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ข้าขอบชนกคุณ	ชนนี้เป็นค้ำมูล
ผู้กอบบุญคุณ	ผดุงจวบเจริญวัย
พุ่มพักทะนุถนอม	บ บำราศนิราไกล
แสนยากเท่าไรไร	บ คติยากลำบากกาย
ตราทนระคนทุกซ์	ถนอมเลี้ยง ฤ รุ้วาย
ปกป้องซึ่งอันตราย	จนได้รอดเป็นกายา
เปรียบหนักชนกคุณ	ชนนี้คือภูผา

ใหญ่พื้นพสุธรา

ก็ บ เทียบ บ เทียมทัน

เหลือที่จะแทนทด

จะสนองคุณานันต์

แท้บูชไนยอัน

อุดมเลิศประเสริฐคุณ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, นมัสการมาตาปิตุคุณ

และนมัสการอาจารย์คุณ: 14)

บทร้อยกรองเรื่องนี้เน้นความหมายที่ลึกซึ้งกินใจมากกว่าฉันทลักษณ์ บท “นมัสการมาตาปิตุคุณ” กล่าวถึงการที่บิดามารดาเฝ้าฟูมฟักทะนุถนอมและป้องกันภัยอันตรายให้ลูกน้อยอย่าง “ปศุศิยาภาล่าปากกาย” จนกระทั่งลูก “ได้รอดเป็นกายา” พระคุณของบิดามารดาจึงยิ่งใหญ่ “เหลือที่จะทดแทน” แม้กระทั่งภูเขาและพื้นแผ่นดินที่สูงและกว้างก็ยังไม่สามารถเปรียบคุณของบิดามารดา ยิ่งกว่าภูเขา หรือแผ่นดิน สุดที่จะทดแทนพระคุณ มากล้นนี้ได้ด้วยการบูชาอันวิเศษ สมบูรณ์เลิศล้ำ เมื่อกล่าวถึงคุณบิดามารดาแล้ว ที่ขาดไม่ได้คือคุณครูบาอาจารย์ผู้ประสานสรรพวิชาความรู้ให้ ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนที่แทรกอยู่ในเรื่องนมัสการอาจารย์คุณ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

อนึ่งข้าคำนับน้อม

ต่อพระครูผู้การุญ

โอบเอื้อและเจือจุน

อนุศาสน์ทุกสิ่งสรรพ

ยัง บ ทราบก็ได้ทราบ

ทั้งบุญบาปทุกสิ่งอัน

ชี้แจงและแบ่งปัน

ขยายอรรถให้ชัดเจน

จิตมากด้วยเมตตา

และกรุณา บ เอียงเอน

เหมือนท่านมาแกล้งเกณฑ์

ให้ฉลาดและแหลมคม

ขจัดเขลาบรรเทาโม-

หะจิตมืดที่งุนงม

กังขา ณ อารมณ

ก็สว่างกระจ่างใจ

คุณส่วนนี้ควรนับ

ถือว่าเลิศ ณ แดนไตร

ควรรึกและตรึกใน

จิตน้อมนิยมชม

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, นมัสการมาตาปิตุคุณ

และนมัสการอาจารย์คุณ: 15)

บท “นมัสการอาจารย์คุณ” กล่าวถึงการที่ครูอาจารย์สอนศิษย์ให้พ้นจากความโง่เขลามัวเมาในสิ่งผิด เพื่อจะได้เป็นคนดีในสังคม ครูเป็นคนที่ “จิตมากด้วยเมตตาและกรุณา บ เอียงเอน” จึงสอนศิษย์โดย “ชี้แจงและแบ่งปัน” อย่างไม่หวงวิชาความรู้ พระคุณของครูนั้น “ถือว่าเลิศ ณ แดนไตร” ผู้ที่เป็นศิษย์จึง “ควรรึกและตรึกใน จิตน้อมนิยมชม” สอนให้เห็นถึงการแสดงความเคารพนอบน้อมต่อครูผู้มีความกรุณา เพื่อแผ่อบรมสั่งสอนศิษย์ทุกสิ่ง ให้มีความรู้ ทั้งความดี ความชั่ว ชั่วขยายความให้

เข้าใจแจ่มแจ้ง มีเมตตากรุณา กรุณาเที่ยงตรง เคี้ยวเชียวให้ฉลาดหลักแหลม ช่วยกำจัดความโง่เขลา ให้มีความเข้าใจแจ่มชัด พระคุณดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นเลิศในสามโลกนี้ ควรระลึกและน้อมใจชื่นชม ยกย่อง เมื่อกล่าวถึงคุณอาจารย์แล้ว ความกตัญญูที่บุคคลทั่วไปควรกระทำคือ ความกตัญญูต่อชาวนา ผู้ที่ทำงานเพื่อนำข้าวมาให้เราได้กิน และสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้สอดคล้องกับคำสอนที่ปรากฏในเรื่อง ทุกข์ของชาวนาในบทกวี ดังคำประพันธ์ที่ว่า

<u>เปิบข้าวทุกคราวคำ</u>	<u>จงสู้งาเป็นอาจิด</u>
เห็ญื่อกูที่สูกิน	จึงก่อเกิดมาเป็นคน
ข้าวนี้มะมีรส	ให้ชนชิมทุกชั้นชน
เบื้องหลังสิทุกข์ทน	และชมชื่นจนเขียวควา
จากแรงมาเป็นรวง	ระยะทางนั้นเหยียดยาว
จากรวงเป็นเม็ดพราว	ล้วนทุกข์ยากลำเค็ญเชียว
เห็ญื่อหยดสั๊กก็หยาด	ทุกหยดหยาดล้วนยากเย็น
ปูดปุนก็เส้นเอ็น	จึงแปรรวงมาเปิบกิน
น้ำเห็ญื่อที่เรือแดง	และน้ำแรงอันหลังริน
สายเลือดกูทั้งสิ้น	ที่สูชดก้าซาบพิน

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, ทุกข์ของชาวนาในบทกวี: 147)

ดูจากสรรพนามที่ใช้ว่า “กู” ในบทประพันธ์นี้ แสดงให้เห็นว่าผู้ที่กล่าวมาข้างต้นคือ ชาวนา กวีได้แทรกคำสอนโดยให้ชาวนาเป็นผู้สอน ซึ่งชวนให้คิดว่า ชาวนาจะมีโอกาสใหม่ที่จะลำเลิก กับใครๆ ว่า ถ้าไม่คนที่คอยเหนื่อยยากตรากตรำอย่างพวกเรา คนอื่นๆ จะเอาอะไรกิน อย่างไรก็ตามการ ลำเลิกทางบุญคุณเลย ความช่วยเหลือที่สังคมมีต่อคนกลุ่มนี้ในด้านของปัจจัยในการผลิต การพุงหรือ ประกันราคา และการรักษาความยุติธรรมทั้งปวงก็ยังไม่เป็นไปไม่ได้ ทำให้ในหลายๆ ประเทศที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจ ชาวนาต่างก็ละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมไปอยู่ภาคอุตสาหกรรม กวีนั้นได้ใช้คำสอน ที่ว่า เปิบข้าวทุกคราวคำ จงสู้งาเป็นอาจิด เวลาขณะที่กินข้าวควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เห็ญื่อกูที่สูกิน จึงก่อเกิดมาเป็นคน กว่าจะได้ข้าวมาแต่ละเม็ด ชาวนาต้องทนลำบากยากเย็น ต้องทนทุกข์ทรมาน โดยใช้เห็ญื่อแต่ละหยดแลกข้าวแต่ละเม็ด และข้าวนั้นก็หล่อเลี้ยงทุกๆ คนในประเทศให้เจริญเติบโตมา เป็นคน เพราะฉะนั้นควรมีความกตัญญูต่อชาวนาคืออย่ากินทิ้งกินขว้าง ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน เป็นคน เก่ง ดี เป็นพลเมืองไทย และพลโลก และยังมีคำสอนเกี่ยวกับความกตัญญูและความจงรักภักดีของ กวนอูที่มีต่อ พระมหาหังษัตริย์และเล่าปี่ที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องสามก๊ก ตอนกวนอูไปรับราชการ กับโจโฉ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังข้อความที่ว่า

กวนอูยอมจำนน แต่ขอเงื่อนไขเป็นสัญญา 3 ข้อจากโจโฉ คือ ขอให้ได้เป็นข้าพระเจ้าเหี้ยนเต้ ขอให้ได้ปรนนิบัติและคุ้มครองที่สระไถ่ทั้งสอง (คือนางกำสรวุหิณและนางบิฮูหิณ ภรรยาของเล่าปี่ซึ่งกวนอูนับถือเหมือนเป็นที่สระไถ่) และขอไปหาเล่าปี่ทันทีเมื่อรู้ว่าอยู่ไหน

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, สามก๊ก ตอนกวนอูไปรับราชการกับโจโฉ: 50)

จากข้อความข้างต้น กวีได้ชี้ให้เห็นถึงความกตัญญูของกวนอูที่ได้ขอสัญญา 3 ข้อ สัญญาทั้ง 3 ข้อนั้นล้วนแต่แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูที่กวนอูได้มีต่อแผ่นดิน กล่าวคือความกตัญญูต่อกษัตริย์ ดังคำที่ว่า ขอให้ได้เป็นข้าพระเจ้าเหี้ยนเต้ แสดงความกตัญญูต่อภรรยาของเล่าปี่ซึ่งกวนอูนับถือเหมือนเป็นที่สระไถ่ ดังคำที่ว่า ขอให้ได้ปรนนิบัติและคุ้มครองที่สระไถ่ทั้งสอง และแสดงถึงความกตัญญูต่อเล่าปี่ผู้เป็นทั้งพี่ชายและเจ้านายของตนดังคำที่ว่า ขอไปหาเล่าปี่ทันทีเมื่อรู้ว่าอยู่ไหน ความกตัญญูที่กวนอูมีนั้นเป็นสิ่งที่ทุกคนควรประพฤติตาม เพราะความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดี

จากบทประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นเหล่านั้น จะเห็นได้ว่า คำสอนเกี่ยวกับความกตัญญูเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่นักเรียนรวมถึงประชาชนในประเทศควรปฏิบัติ กวีจึงได้แทรกคำสอนที่เป็นข้อที่ควรปฏิบัติตามเท่านั้น เพราะความกตัญญูนั้นเป็นคุณธรรมพื้นฐานในการดำรงชีวิต เพื่อที่จะสามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ข้อที่ว่า รักความเป็นไทย พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออก คือ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างแก่นักเรียนในการแต่งกายแบบไทย มีสัมมาคารวะ **กตัญญูทุกเวทีต่อผู้มีพระคุณ** เข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณี ศิลปะและวัฒนธรรมไทยกับชุมชนและสังคม ใช้ภาษาไทยและเขียนเลขไทย ในการสื่อสารได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ชักชวนแนะนำให้ผู้อื่นเห็นคุณค่าของการใช้ภาษาไทยที่ถูกต้อง มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยด้วยความรู้สึกภาคภูมิใจ

3.3.6 คำสอนเกี่ยวกับการทำสิ่งที่เหมาะสมแก่กาลเทศะ

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องการทำสิ่งที่เหมาะสมแก่กาลเทศะที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องสุภาสิตพระร่วง หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“เมื่อน้อยให้เรียนวิชา ให้หาสินเมื่อใหญ่”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาสิตพระร่วง: 57)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า มีคำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับวัยของการกระทำสิ่งที่เหมาะสมกับวัยของตนเอง นั้น จึงจะสำเร็จประโยชน์ มีความเจริญรุ่งเรือง คนจะพัฒนาได้ง่ายต้องเริ่มตั้งแต่ยังเล็ก สอดคล้องกับประเทศไทยในปัจจุบันที่มุ่งการศึกษาตั้งแต่ยังเยาว์วัย เมื่อจบการศึกษาจึงประกอบอาชีพตามความเหมาะสมยังมีความประพันธ์เกี่ยวกับการการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับกาลเทศะที่มีเนื้อหาปรากฏในสุภาษิตพระร่วง ดังความที่ว่า

“ยกครูยอต่อหน้า ยกข่าเมื่อแล้วกิจ ยอมิตรเมื่อลับหลัง
ลูกเมียยังอย่าสรรเสริญ เขียวสะเทินจะอดสู”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาษิตพระร่วง: 60)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า สอนให้รู้จักการกระทำให้ถูกเวลา สถานที่ การจะชมผู้ใดควรทำให้เหมาะสมแก่โอกาส กล่าวคือ ควรชมครูเมื่อต่อหน้า เพราะการชมครูต่อหน้า ครูย่อมมีกำลังใจที่จะสอนและภาคภูมิใจในวิชาชีพอของตน ควรชมบ่าวเมื่อทำงานเสร็จ เพราะลูกน้องเมื่อถูกชมตอนทำงานเสร็จ จะได้รู้ว่าตนทำถูกใจเจ้านายหรือไม่ ควรชมเพื่อนเมื่อลับหลัง เพราะเพื่อนถ้าชมต่อหน้าจะทำให้เพื่อนมัวเมากับความชมจนไม่ได้การงาน และประสบความสำเร็จในชีวิต จึงควรชมลับหลังและไม่ควรชมลูกเมียที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะหากดีไม่ตลอดก็ทำให้ขายหน้าได้ ซึ่งสอดคล้องกับคุณธรรมพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการข้อที่ว่า สุภาพหรือมีความอ่อนน้อมถ่อมตนตามสถานภาพและกาลเทศะ มีสัมมาคารวะ เรียบร้อยไม่ก้าวร้าวรุนแรง มีมารยาทดีงาม วางตนให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย

3.3.7 คำสอนเกี่ยวกับการประกอบสัมมาอาชีพ

ข้อห้าม

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องการประกอบสัมมาอาชีพที่ปรากฏในเนื้อหาของสุภาษิตพระร่วงซึ่งแทรกอยู่ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“เอาแต่ชอบเสียผิด

อย่าประกอบกิจเป็นพาล”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาษิตพระร่วง: 57)

จากข้อความข้างต้นก็ได้้นำคำสอนเรื่องการประกอบกิจที่ดี คือการไม่ประกอบกิจเป็นพาล ดังคำว่า อย่าประกอบกิจเป็นพาล แสดงให้เห็นถึงการเลือกประพฤติในสิ่งที่ดี ไม่ควรประพฤติสิ่งที่เสียหาย และไม่ควรประกอบกิจการงานที่เป็นกิจหรือการกระทำของคนพาล เพราะการประกอบกิจเป็นคนพาลนั้น ย่อมนำความทุกข์มาให้แก่บุคคลผู้ประกอบ

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

ยังมีคำสอนอื่นๆ เกี่ยวกับจรรยาบรรณของแพทย์ในเนื้อหาของเรื่องคัมภีร์ฉันทศาสตร์ แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เป็นแพทย์พึงสำคัญ	โอกาสนั้นมีอยู่เสมอ
เคราะห์ร้ายขัดโชคนาม	บางทีรู้เกินรู้ไป
บางทีรู้มีทัน	ด้วยโรคนั้นไขว้สย
ตน บ รู้ที่ภูริใจ	ถือว่ารู้ขึ้นกระทำ
จบเรื่องที่ตนรู้	โรคนั้นสู้ว่าแรงกรรม
ไม่สิ้นสงสัยทำ	สุดมือม้วยน่าเสียดาย
บางทีก็มีชัย	แต่ยาให้โรคนั้นหาย
ท่านกล่าวอภิปราย	ว่าชอบโรคนั้นเป็นดี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์: 104,105)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้แสดงให้เห็นถึงจรรยาบรรณของความเป็นแพทย์ด้วยคำที่ว่า “เป็นแพทย์พึงสำคัญ” คือสิ่งที่แพทย์พึงประพฤติปฏิบัติโดยยึดถือโอกาส 3 อย่าง คือ 1.โรคบางโรค เรารู้ถึงการรักษา ก็ยอมรักษาได้โดยง่าย 2.โรคบางโรค เรากำหนดรู้ไม่ได้ว่าเกิดจากอะไร บางครั้งเราก็สามารถรักษาให้หายได้ โดยการรักษาด้วยประสบการณ์ที่ตนเคยสั่งสมมา 3.โรคบางโรค เรารู้แต่ก็รักษาไม่หาย และเป็นโรคที่เราไม่รู้จักและไม่สามารถรักษาให้หายได้ โรคดังกล่าวมานี้เป็นโรคอันเกิดจากแรงกรรมที่ได้ทำไว้ก่อน ไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ ต้องเป็นไปตามกรรมดังพุทธภาษิตที่ว่า กมฺมุนา วตตตี โลกิ แปลว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม โรค 3 ประการนี้เป็นสิ่งที่แพทย์ทุกคนควรรู้ในส่วนเบื้องต้น คำสอนดังกล่าวมาข้างต้นสอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานข้อที่ 6 คือ มุ่งมั่นในการทำงาน พฤติกรรมแสดงออกของนักเรียน คือ เอาใจใส่ต่อการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายสม่ำเสมอ มีความพยายามแก้ปัญหาและอุปสรรคในการทำงานให้สำเร็จ มีความภาคภูมิใจและชื่นชมผลงานที่สำเร็จและมีความรู้ดีรู้ถูกในหน้าที่การงานของตน

3.3.8 คำสอนเกี่ยวกับมารยาท

ข้อห้าม

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องมารยาทซึ่งแทรกอยู่ในเรื่องสุภาสิตพระร่วง หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“ไปเรียนท่านอย่างนังนาน

การเรีอนตนเร่งคิด”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาชิตพระร่วง: 57)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า คำว่า ไปเรียนท่านอย่างนังนาน แสดงถึงการมีมารยาทที่ดีควรไม่นั่งในเรือนของบุคคลอื่นนานเกินไป เพราะจะทำให้เจ้าของเรือนไม่มีเวลาไปประกอบกิจของตนเอง และจะทำให้เสียเวลา ควรเร่งประกอบกิจของตนเอง ดังกล่าวมานี้ถือว่าเป็นมารยาทไทยอย่างหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับคุณธรรมพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการข้อที่ 4 สุภาพหรือมีความอ่อนน้อม ถ่อมตนตามสถานภาพและกาลเทศะ มีสัมมาคารวะ เรียบร้อยไม่ก้าวร้าวรุนแรง มีมารยาทดีงาม วางตนให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย

3.3.9 คำสอนเกี่ยวกับการเลือกเรียนในสิ่งที่เหมาะสม

ข้อห้าม

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องการเลือกเรียนในสิ่งที่เหมาะสมซึ่งแทรกอยู่ในเรื่องสุภาชิตพระร่วง หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“อย่าปลุกผีกลางคลอง อย่าปองเรียนอาถรรพ์
พลันฉิบหายวายม้วย”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาชิตพระร่วง: 59)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า คำว่า อย่าปองเรียนอาถรรพ์ แสดงถึงการห้ามมิให้นักเรียนศึกษาสิ่งที่เป็นโทษต่อตนเองและประเทศชาติ อาถรรพ์ เป็นสัญลักษณ์ของสิ่งที่ต้องห้าม เพราะถ้าผู้ใดเรียนย่อมมีแต่ นำความพิวาศมาให้แก่ผู้นั้น เพราะฉะนั้นไม่ควรเรียนสิ่งที่คุณครูห้าม ควรเลือกเรียนในสิ่งที่คุณครูแนะนำ สอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐานข้อที่ 4 คือ ใฝ่เรียนรู้ พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออก คือ นักเรียนสามารถใช้ความคิด พิจารณาหาเหตุผลในการประเมินจริยธรรมว่า เป็นการปฏิบัติผิดหรือถูก ดีหรือชั่ว ควรหรือไม่ควร สามารถตัดสินใจแยกแยะความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องได้ด้วยความคิด

3.3.10 คำสอนเกี่ยวกับการหลีกเลี่ยงสิ่งมีโทษ

ข้อห้าม

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องการหลีกเลี่ยงสิ่งที่มีโทษซึ่งแทรกอยู่ในเรื่องสุภาชิตพระร่วง หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“ที่มีภัยพิงหลีกเลี่ยง ปลีกตนไปโดยด่วน”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาชิตพระร่วง: 58)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า คำว่า ที่มีภัยพิงหลัก แสดงถึงการห้ามมิให้ไปยุ่งเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นภัย อบรมมุขต่างๆที่จะนำความเสื่อมมาให้ เป็นเหตุให้ได้รับความไม่ประสบความสำเร็จในการเรียน นักเรียนควรปลีกตนออกจากภัยต่างๆ โดยด่วน

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

ยังมีคำสอนที่สอนให้ละเว้นทิฐิมานะ จึงจะเกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆได้ ในนิทานเวตาล เรื่องที่ 10 ดังความที่ว่า

“ข้าพเจ้าจะยอมไปด้วย ข้าพเจ้าขอทูลแนะนำเสียแต่บัดนี้ว่าพระองค์จงสงบ ความหยิ่งในพระหฤทัยว่า เป็นผู้มีความรู้ เมื่อเกิดมาเป็นคนโง่แล้วก็ยอมโง่เสียเถิด มิฉะนั้น พระองค์จะไม่ได้ประโยชน์ซึ่งนอกจากข้าพเจ้าแล้วไม่มีใครจะอำนวยได้”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, นิทานเวตาลเรื่องที่ 10: 80)

ตามข้อความข้างต้นนั้น กวีได้แทรกคำสอนตอนบาสนทนากล่าวถึงตอนที่ก่อนจะออกเดินทางไปพบโยคีศานติศีล เวตาลได้กล่าวกับพระวิกรมาทิตยให้พระองค์ทรงละทิฐิมานะ ความถือตนว่ามีความรู้ อุปมาเหมือนน้ำเต็มแก้วที่จะไม่ยอมรับความรู้อื่นที่นอกเหนือจากสิ่งที่ตนเองรู้ โดยให้ยอมรับสภาพความเป็นจริงของตนเอง โดยใช้คำว่า เมื่อเกิดมาเป็นคนโง่แล้วก็ยอมโง่เสียเถิด แสดงให้เห็นถึงการยอมรับสภาพของตนเอง เมื่อยอมรับได้แล้วว่าตนเองโง่ ย่อมเกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ได้ วากรรมดังกล่าวมานั้นเมื่อนักเรียนได้อ่านย่อมได้รับแนวทางในการดำรงชีวิตกล่าวคือสามารถมีความคิด พิจารณาส่งที่เป็นโทษ และหลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านั้นอันจำความเสื่อมเสียมาให้แก่ตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานข้อที่ 4 คือ ใฝ่เรียนรู้ พฤติกรรมของนักเรียนที่แสดงออก คือ นักเรียนสามารถใช้ความคิด พิจารณาหาเหตุผลในการประเมินจริยธรรมว่า เป็นการปฏิบัติผิดหรือถูก ดีหรือชั่ว ควรหรือไม่ควร สามารถตัดสินใจแยกแยะความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องได้ด้วยความคิด

3.3.11 คำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อมิตร

ข้อห้าม

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องการปฏิบัติตนต่อมิตรซึ่งแทรกอยู่ในเรื่องสุภาสิตพระร่วง หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“อย่าเบียดเสียดแก่มิตร”

“อย่าขอของรักมิตร ชอบชิดมักจางจาก”

“อย่าชังครูชังมิตร”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาสิตพระร่วง: 59,60)

จากข้อความข้างต้นแสดงถึงการปฏิบัติตนต่อมิตรที่ดี เป็นข้อห้ามที่กวีได้แทรกไว้ในเนื้อหา คือ ควรอย่าเบียดเสียดมิตร เพราะการเบียดเสียดมิตรจะทำให้มิตรไม่เชื่อใจและมีปฏิกริยาตอบกลับ อย่าขอของรักมิตร เพราะจะทำให้มิตรตีตัวออกห่าง และอย่าชิงครุชังมิตร เพราะถ้าชิงมิตรย่อมอยู่ร่วมกับมิตรได้ยาก เพราะฉะนั้นควรประพฤติดีต่อมิตรของตนเอง เมื่อนักเรียนได้ศึกษาคำสอนดังกล่าวแล้ว ย่อมรู้จักแนวทางในการวางตัวต่อมิตร เป็นการสร้างมนุษยสัมพันธ์ต่อมิตรร่วมห้อง รวมถึงมิตรนอกห้องเรียนได้แก่คนในสังคม เป็นแนวทางในการสร้างสัมพันธ์มิตรในระดับที่สูงกว่าเดิม และย่อมเป็นที่รัก ที่ชอบใจของมิตรในที่สุด

3.3.12 คำสอนเกี่ยวกับความเป็นผู้นำที่ดี

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องการเป็นผู้นำที่ดีซึ่งแทรกอยู่ในเรื่องราชาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“การที่ผู้มามีน้ำใจนักกีฬา รู้แพ้ รู้ชนะ และมีน้ำใจเป็นธรรม ถือคำสัตย์เช่น
พระเจ้ากรุงจีน ทำให้การสู้รบครั้งนี้เป็นสงครามธรรมยุทธ์”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, ราชาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา: 102)

จากข้อความข้างต้นคำว่า การที่ผู้มามีน้ำใจนักกีฬา รู้แพ้ รู้ชนะ และมีน้ำใจเป็นธรรม ถือคำสัตย์ แสดงถึงข้อที่ควรปฏิบัติตามคือการเป็นผู้นำที่ดีควรมีน้ำใจเป็นนักกีฬา เมื่อชนะก็รู้ว่าชนะ เมื่อแพ้ก็รู้ว่าแพ้ ไม่พยายาทำผู้ที่ชนะตน และมีน้ำใจเป็นธรรม ถือคำสัตย์คือกระทำตามสิ่งที่ตนเองได้พูดไว้ เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้จึงถือว่าเป็นผู้นำที่ดี สอดคล้องกับคุณธรรมพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการ คือ ความสามัคคีที่ว่า เปิดใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รู้บทบาทของตนทั้งในฐานะผู้นำและผู้ตามที่ดี สามารถแก้ปัญหาและขจัดความขัดแย้งได้

จากการศึกษาพบว่าหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ปรากฏคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม ในฐานะมีความสำคัญยิ่งทั้งในแง่ส่วนตนและส่วนรวม เพราะหากคนในสังคมขาดคุณธรรมจริยธรรมแล้วจะส่งผลเสียหายอย่างยิ่งแก่สังคม คุณธรรมมีความสำคัญต่อบุคคลคือทำให้บุคคลมีศักดิ์ศรีได้รับการยอมรับ ได้รับความสำเร็จและมีความปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความสำคัญต่อส่วนรวมคือทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข ประเทศชาติเจริญก้าวหน้า และจริยธรรมเป็นรากฐานอันสำคัญแห่งความเจริญรุ่งเรือง ความมั่นคงและความสงบสุขของปัจเจกชน สังคม และประเทศชาติ เนื่องจากนักเรียนส่วนใหญ่ขาดคุณธรรม จริยธรรม จึงทำให้เป็นปัญหาต่อโรงเรียน ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ ไม่มีความรู้เรื่องของหลักคุณธรรม จริยธรรมในการดำรงชีวิต จึงก่อให้เกิดความไม่มีวินัย

ไม่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังคมโรงเรียนและสังคมของประเทศชาติ จึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งที่หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์นั้นจะได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมไว้ในหลักสูตรให้นักเรียนได้ศึกษาและนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน คำสอนดังกล่าวส่วนมากเป็นข้อที่ควรปฏิบัติตาม และกวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับข้อห้ามไว้ไม่มากนัก คำสอนเหล่านั้น ได้แก่ สอนให้พูดจาดี ไพเราะน่าฟัง จะยังผลดีให้เกิดแก่ผู้พูดการพูดจาอ่อนหวาน ย่อมเป็นที่รักของเพื่อน การจะพูดต้องคิดตรិตรองให้ดีเสียก่อนจึงค่อยพูดการระมัดระวังคำพูดของตน สอนให้ขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียนและในการประกอบอาชีพการงาน สอนให้รู้จักประเมินความสามารถและประมาณกำลังของตนเอง ไม่ควรทำอะไรเกินตัวและความสามารถของตนเอง สอนให้อย่าโลภมาก พึงพอใจด้วยทรัพย์ที่ตนมีอยู่ การประหยัดอดออม สอนให้รู้จักพิจารณาเลือกคบคน สอนให้กตัญญูกตเวทีต่อบุพการีผู้มีพระคุณต่อตนเอง สอนให้ปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับวัยของตน สอนให้ประกอบกิจที่ดี คือการไม่ประกอบกิจเป็นคนพาล สอนให้เห็นถึงจรรยาบรรณของแพทย์ สอนให้เห็นถึงการมีมารยาทที่ดีควรไม่นั่งในเรือนของบุคคลอื่นนานเกินไป สอนโดยห้ามมิให้นักเรียนศึกษาสิ่งที่เป็นโทษต่อตนเองและประเทศชาติ สอนโดยห้ามมิให้ไปยุ่งเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นภัย อบายมุขต่างๆ ที่จะนำความเสื่อมมาให้ สอนให้ปฏิบัติตนต่อมิตรที่ดี ควรอย่าเบียดเสียดมิตร สอนให้รู้จักกาลเทศะ สอนให้รู้จักการเป็นผู้นำที่ดีควรมีน้ำใจเป็นนักกีฬา เมื่อชนะก็รู้ว่าชนะ เมื่อแพ้ก็รู้ว่าแพ้ ไม่พยาบาทผู้ที่ชนะตนและมีน้ำใจ คำสอนดังกล่าวนี้กวีได้แทรกไว้ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์ โดยได้แทรกคุณธรรม จริยธรรมที่เป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตให้แก่ นักเรียน เป็นหลักการประพฤติ ปฏิบัติเบื้องต้นของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เมื่อนักเรียนได้ศึกษาคำสอนดังกล่าวก็จะทำให้มีความรู้พื้นฐานในการดำเนินชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ เช่น มีมารยาทในการพูดจา ไม่คบคนพาล รู้จักประหยัดอดออม ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

3.4 คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ

ราชบัณฑิตยสถาน (2546) ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ว่า “วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ทำความเจริญงอกงามให้แก่หมู่คณะ เช่น วัฒนธรรมพื้นบ้าน วัฒนธรรมชาวเขา คำว่า "วัฒนธรรม" ในภาษาไทยตามความหมายนี้ใกล้เคียงกับคำว่า "อารยธรรม" วัฒนธรรมในเชิงของอารยธรรม ส่วนคำว่า "Culture" ในภาษาอังกฤษ ที่แปลว่าวัฒนธรรมนั้น มาจากภาษาละติน คำว่า "Culture" ซึ่งแยกมาจากคำ "Colure" ที่แปลว่า การเพาะปลูก ส่วนความหมายทั่วไปในสากล หมายถึงรูปแบบของกิจกรรมมนุษย์และโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้กิจกรรมนั้นเด่นชัดและมีความสำคัญ” พระราชบัญญัติวัฒนธรรม พุทธศักราช 2485 ให้ความหมายไว้ว่า “วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรม

อันดีของประชาชนทางวิทยาการ หมายถึง พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้ชีวิตอยู่ในหมู่ของตน” (สำนักงานเลขาธิการการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535) ได้ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรม คือ การสั่งสมและ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่งจนกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้และก่อให้เกิดพฤติกรรมและผลิตผล ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม อันควรค่าแก่การวิจัย อนุรักษ์ ฟื้นฟู ถ่ายทอด เสริมสร้างเอตทัคคะ และแลกเปลี่ยน เพื่อสร้างคุณภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคมและธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข สันติสุข และอิสรภาพ อันเป็นพื้นฐานแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ เป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนประเพณีปฏิบัติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิด ในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจ ชาบซึ้ง ยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ” วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ วิถีชีวิตของหมู่คณะ ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรม พุทธศักราช 2485 หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชนทางวิทยาการ หมายถึง พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิต สร้างขึ้นด้วยกัน เรียนรู้จากกันและกันและร่วมใช้ชีวิตอยู่ในหมู่พวกของตน

วัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไม่สามารถแยกวัฒนธรรมออกจากสังคมได้ และยังเป็นสิ่งที่แสดงถึงความมั่นคงหรือการดำรงอยู่ของสังคมนั้น หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่เข้มแข็งย่อมมีความมั่นคงสูง แต่หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่อ่อนแอ คือขาดความเป็นเอกลักษณ์ หรือยอมให้วัฒนธรรมของสังคมอื่นเข้ามาปะปน กลมกลืนมากเกินไป จะทำให้สังคมนั้นสับสนเกิดความไม่มั่นคงของสังคมตามมา

พระยาอนุমানราชธนะ (2514) ได้ให้ความหมายของคำว่าประเพณีไว้ว่าประเพณีคือ ความประพฤติที่ชนหมู่หนึ่งอยู่ในที่แห่งหนึ่งถือเป็นแบบแผนกันมาอย่างเดียวกัน และสืบต่อกันมานาน ถ้าใครในหมู่ประพฤติออกนอกแบบก็ผิดประเพณี หรือผิดจารีตประเพณี คำว่าประเพณีตามพจนานุกรมภาษาไทยฉบับบัณฑิตยสถาน ได้กำหนดความหมายประเพณีไว้ว่า ขนบธรรมเนียมแบบแผน ซึ่งสามารถแยกคำต่างๆ ออกได้เป็นชนบมีความหมายว่า ระเบียบแบบอย่าง ธรรมเนียมคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรมความหมายว่า ที่นิยมใช้กันมา และเมื่อนำมารวมกันแล้วก็มีความหมายว่า ความประพฤติที่คนส่วนใหญ่ยึดถือเป็นแบบแผน และได้ทำการปฏิบัติสืบต่อกันมา จนเป็นต้นแบบที่จะให้คนรุ่นต่อไป ได้ประพฤติปฏิบัติตามกันไป

ประเพณี หมายถึง ระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ต่างๆ ที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้นๆ ผ่าฝืนมักถูกตำหนิจากสังคม ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีการประสมกลมกลืนเป็นอย่างเดียวกัน และมีผิดแปลกกันไปบ้างตามลักษณะ

ตามความนิยมเฉพาะท้องถิ่นแต่โดยมากมีจุดประสงค์ และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเฉพาะส่วนปลีกย่อยที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปในแต่ละท้องถิ่น สำหรับประเพณีไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาและพราหมณ์มาแต่โบราณ

เพราะเหตุนี้คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีจึงมีบทบาทมากในการดำเนินชีวิต และเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน ซึ่งสังคมไทยในปัจจุบันนี้มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ เพราะฉะนั้นประเทศไทยจึงมีกระทรวงวัฒนธรรมในการดูแลและอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยให้คงอยู่มั่นคงถาวร ด้วยเหตุดังกล่าว รัฐบาลจึงได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 เพื่อให้นักเรียนได้ศึกษา มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีประจำถิ่นของตนเอง และช่วยกันส่งเสริมวัฒนธรรม และประเพณีให้เจริญไปพร้อมกับสังคมไทยในปัจจุบัน คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์นั้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.4.1 คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีทางพระพุทธศาสนา

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

วัฒนธรรม ประเพณีทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นสิ่งที่คนไทยส่วนใหญ่ประพฤติปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน จึงมีคำสอนที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีทางพระพุทธศาสนาอยู่จำนวนมากที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 และคำสอนต่างๆ นั้นมีอิทธิพลต่อสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยสุนทรภู่ได้พรรณนาถึงประเพณีการทอดกฐิน ซึ่งสุนทรภู่ได้ระลึกถึงอวาสาทที่ตนเคยอยู่จำพรรษาตั้งแต่สมัยที่ยังอุปสมบทอยู่ เมื่อออกพรรษาก็จะมีประเพณีการทอดกฐิน โดยสุนทรภู่เชื่อมโยงอวาสาทที่ตนเคยอาศัยกับประเพณีการทอดกฐินเป็นประเพณีสำคัญมากเป็นการสอนให้รู้จักประเพณีดังกล่าวที่ปรากฏในเรื่องนิราศภูเขาทอง ดังต่อไปนี้

เดือนสิบเอ็ดเสด็จพระวสุ

รับกลิ่นบุญใหญ่โมทนา

ออกจากวัดทัศนาคูวาสา

สามฤดูอยู่ดีไม่มีภัย

โอ้อวาสราชบูรณะพระวิหาร

เหลือรำลึกนึกน่าน้ำตากระเด็น

จะยกหยิบบิบัติเป็นที่ตั้ง

จึงอำลาอวาसनิราศร้าง

ชุลีลาลงเรือเหลืออาลัย

เมื่อตรุษสารทพระพรรษาได้อาศัย

มาจำไกลอารามเมื่อยามเย็น

แต่นี้นานนับทิวาจะมาเห็น

เพราะชุกเข็ญคนพาลมารานทาง

ก็ใช้ถึงแทนสัดเห็นชัดขวาง

มาอ้างว่างวิญญูณในสาคร

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 18)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี มาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วย คือประโยคที่ว่า เดือนสิบเอ็ดเสร็จธุระพระวสวา รับกฐินภิญโญโมทนา คือ แสดงให้เห็นถึงประเพณีการทอดกฐิน เป็นประเพณีที่สำคัญของพุทธศาสนิกชนอย่างหนึ่ง นิยมทำกันตั้งแต่วันแรมค่ำเดือนสิบเอ็ด ไปจนถึงกลางเดือนสิบสอง กล่าวคือ เริ่มตั้งแต่วันออกพรรษาเป็นต้นไป กฐินของบรรดาพุทธศาสนิกชน ที่มีศรัทธาในการทำบุญถวายผ้ากฐิน ณ วัดวาอารามต่างๆ และสิ้นสุดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ซึ่งถือว่าเป็นวันหมดเขตฤดูกาลทอดกฐิน ถ้าหากใครจะทอดก่อนหรือหลังจากระยะเวลาที่กำหนดไว้ไม่ได้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2548) กล่าวว่า จากอานิสงส์กฐินดังกล่าว นั้นทำให้อุบาสกอุบาสิกาสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการกรานกฐินของภิกษุได้คือแทนที่จะให้พระภิกษุทำจีวรกันเอง โยมก็รับหน้าที่อาสาทำ “ผ้ากฐิน” มาถวายให้สงฆ์ พระสงฆ์ก็ตัดชิ้น ตอนการทำจีวรออกไป ถึงตอนนี้ก็เกิดเป็นความร่วมมือร่วมใจระหว่างพุทธบริษัท ฝ่ายฆราวาสก็พร้อมใจกันนำผ้ากฐินมาถวายฝ่ายพระภิกษุก็พร้อมใจมอบผ้าให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ดังที่กล่าวมาแล้วและการที่โยมนำ ผ้ากฐินมาถวายโดยไม่เจาะจงพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งนี้เรียกว่า “ทอดกฐิน” ฉะนั้น จะเห็นว่า “กฐินที่แท้ คือ ผ้าผืนเดียว” ส่วนที่เหลือนั้น เป็นองค์ประกอบที่เรียกว่า “บริวารกฐิน” ทั้งสิ้น ปัจจุบันการทอดกฐินในเมืองไทย แบ่งออกตามประเภทของวัดที่จะไปทอด คือ พระอารามหลวง ผ้าพระกฐินที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานด้วยพระองค์เอง หรือโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ไปพระราชทาน เครื่องกฐินทานนี้จัดด้วยพระราชทรัพย์ของพระองค์เอง เรียกว่า กฐินหลวง บางทีก็เสด็จไปพระราชทานยังวัดราษฎร์ด้วย นิยมเรียกว่า กฐินต้น ผ้ากฐินทานนอกจากที่ได้รับกฐินของหลวงโดยตรงแล้ว พระอารามหลวงอื่น ๆ จะได้รับ กฐินพระราชทาน ซึ่งโปรดเกล้าฯ พระราชทานผ้ากฐินทาน และเครื่องกฐินแก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการบริวาร ส่วนราชการ หรือเอกชนให้ไปทอด โดยรัฐบาลโดยกรมศาสนาจัดผ้าพระกฐินทาน และเครื่องกฐินถวายไป ผู้ได้รับพระราชทานอาจจะถวายจตุปัจจัย หรือเงินทำบุญที่วัดนั้นโดยเสด็จในกฐินพระราชทานได้

ส่วนวัดราษฎร์ทั่วไป คณะบุคคลจะไปทอดโดยการจงด่วนหน้าไว้ก่อนตั้งแต่ในพรรษา ก่อนจะเข้าเทศกาลกฐินถ้าวัดใดไม่มีผู้จอง เมื่อใกล้เทศกาลกฐิน ประชาชนทายกทายิกาของวัดนั้น ก็จะรวบรวมกันจัดการทอดกฐิน ณ วัดนั้นในเทศกาลกฐิน ซึ่งสอดคล้องกับบุญกฐินคือเป็นฮีตที่ 12 หรือประเพณีสุดท้ายของฮีตสิบสองของชาวอีสาน ที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะพึงกระทำการกำหนด หรือหมายรู้กันว่าจีวรที่ต้องนำไปถวายตามวัดนั้น ๆ ในกาลกำหนดเพราะเหตุที่การทอดกฐินต้องทำในกาลและเวลากำหนดเช่นนี้เมื่อถึงกาลนั้นหรือถึงฤดูนั้นถึงหน้านั้น เราจึงเรียกกันว่าเทศกาลกฐิน การทำเช่นนั้นจึงกลายเป็นประเพณีขึ้น ถ้าเป็นของพระสงฆ์ก็หมายถึงว่าวินัยกรรมอย่างหนึ่งซึ่งเป็นกิจของสงฆ์อันต้องทำในจีวรกาล ดังนั้นจึงมีกำหนดของการทอดกฐินในระหว่างข้างขึ้นเดือน 12 บุญกฐินนับเป็นบุญที่มีความสำคัญมากกว่าชาวอีสาน เนื่องจากชาวอีสานถือว่าเป็นบุญที่จะให้อานิสงส์แก่ผู้ทำบุญอย่างมากเพราะมีความเชื่อว่าจะได้ทำบุญกับพระที่อยู่จำพรรษาครบไตรมาสคือว่า

จะได้ถวายจีวรหรือกฐินให้พระที่มีความเพียรอดทนอยู่จำพรรษา และบุญกฐินถือเป็นบุญที่อยู่ในช่วง ข้าวใหม่ปลามัน ชาวบ้านส่วนหนึ่งได้เก็บเกี่ยวผลผลิตมีความภูมิใจกับจุดประสงค์ของตนเอง โดยเฉพาะได้นำเข้าใหม่มาร่วมทำบุญจึงถึงว่าการทำบุญในเดือนนี้ได้ผลานิสงส์มาก

อีกประการหนึ่งยังมีคำประพันธ์ที่แทรกคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี แสดงถึงการบูชาและทำความเคารพพระเจดีย์ด้วยสิ่งของที่เหมาะสม ย่อมนำประโยชน์สุขมาให้ ย่อมยังตนให้ ประสบความสุขในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดซึ่งปรากฏในเรื่องนิราศภูเขาทอง ดังต่อไปนี้

<u>ขอเดชะพระเจดีย์ศิรีมาศ</u>	บรรจู่ที่ตั้งนรังสรรค์
<u>ข้าอุตสาห์มาเคารพอภิวันท์</u>	เป็นอนันต์อานิสงส์ดำรงกาย
จะเกิดชาติใดใดในมนุษย์	ให้บริสุทธิ์สมจิตที่คิดหมาย
ทั้งทุกข์โศกโรครภัยอย่าใกล้กราย	แสนสบายบริบูรณ์ประยูรวงศ์
ทั้งโลภโทโสและโมหะ	ให้ชนะใจได้อยาไหลหลง
ขอฟุ้งเฟื่องเรื่องวิชาปัญญา	ทั้งให้ทรงศีลขันธในสันดาน
อีกสองสิ่งหญิงร้ายและชายชั่ว	อย่าเมามัวหมายรักสมครสมาน
ขอสมหวังตั้งประโยชน์โพธิญาณ	ตราบนิพพานชาติหน้าให้ถาวร
	(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 25)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี มาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วย คือประโยคที่ว่า ขอเดชะพระเจดีย์ศิรีมาศ และ ข้าอุตสาห์มาเคารพอภิวันท์ กล่าวถึงการแสดงความเคารพโดยการกราบไหว้สิ่งที่ควรเคารพคือ พระธาตุที่บรรจุอยู่ในเจดีย์ ถือว่าเป็นประเพณีที่คนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประพฤติ ปฏิบัติกันมาไม่ขาดสาย การเคารพบูชาพระธาตุเจดีย์ย่อมได้รับอานิสงส์หลายประการดังที่กวีได้อธิบายไว้ คือ เกิดเป็นมนุษย์มีใจบริสุทธิ์ ไม่มีความทุกข์ โรค ภัยต่างๆ ญาติของตนอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากอกุศลมูล คือ โลภ โกรธ หลง มีปัญญาหลักแหลม มีศีลสมบูรณ์ และบรรลุพระนิพพานเป็นที่สุด ปัจจุบันเจดีย์บรรจุพระธาตุถือว่าได้เป็นแลนด์มาร์คของประเทศ และมีประเพณีบูชาเจดีย์ในวัดต่างๆ เช่น วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร หรือวัดภูเขาทอง ในช่วงวันลอยกระทงของทุกปี ทางวัดสระเกศฯจะจัดงานประเพณีที่เรียกว่า “งานภูเขาทอง” ขึ้นเป็นระยะเวลาราว 7-10 ยังมีข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องให้ทำตามประเพณีที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่อง สุภาสิตพระร่วง หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

ประพฤติตามบูรพระบอบ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาสิตพระร่วง: 57)

จากความข้างต้นพบว่า สอนให้ประพฤติตามขนบธรรมเนียมที่คนโบราณหรือบรรพบุรุษ
นั้นได้ประพฤติปฏิบัติ ควรทำทุกอย่างตามประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีต เพราะการ
ประพฤติตามประเพณีย่อมจะประสบความสำเร็จทุกอย่างที่ประสงค์ และยังมีคำสอนที่ให้ประพฤติ
ปฏิบัติตามผู้ใหญ่ถึงจะประสบความสำเร็จในอิศรญาณภาสิต ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เดินตามรอยผู้ใหญ่หมาไม่กัด

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3, อิศรญาณภาสิต: 104)

คำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น สอนให้ประพฤติปฏิบัติตามแนวทางที่ผู้ใหญ่ทำมาก่อน
แล้ว เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหาย นอกจากนั้นคำสอนดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นแนวคิดในสังคมไทยซึ่ง
ถือว่าผู้ใหญ่เป็น “ผู้อาวุโสร้อนมาก่อน” ย่อมมีประสบการณ์ชีวิตมากกว่า จึงมีหน้าที่สั่งสอนเยาวชน
เพื่อให้ดำรงตนเป็นคนดี อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข สอนให้เคารพและให้ความสำคัญแก่ผู้อาวุโส
ให้ทำตามผู้ใหญ่ ไม่อวดตัณญา ดังที่ว่า “ค่อยดำเนินตามไต่ผู้ใหญ่ไปหน้า ใจความว่าผู้มีคุณอย่าหุนหวน” ที่
เรียกผู้ใหญ่ว่า “ผู้ใหญ่ไปหน้า” หมายถึงผู้ที่เกิดก่อนย่อมมีประสบการณ์มากกว่า อีกบทหนึ่งสอนให้ขอ
คำปรึกษาจากผู้เฒ่าผู้แก่ ดังที่ว่า “คนสามขามีปัญญาหาไว้ทัก ที่ไหนหลักแหลมคำจงจำเอา” คนสามขา
ในที่นี้หมายถึงผู้เฒ่าผู้แก่ที่เดินไม่ค่อยไหว ต้องใช้ไม้เท้าค้ำตัว จึงเปรียบว่าเป็นคนสามขา คนเหล่านี้มี
ประสบการณ์มาก ควรที่เราฟังคำทักท้วงท่าน

เมื่อพิจารณาคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี จะเห็นได้ว่า กวีได้แทรกเฉพาะคำ
สอนที่ควรปฏิบัติตามเท่านั้น เพราะคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีเป็นเรื่องของการปฏิบัติ ใน
ปัจจุบันเนื่องจากนักเรียนในปัจจุบันนั้นไม่ให้ความสำคัญเรื่องของวัฒนธรรม ประเพณี เพราะเกิดใน
ยุคของการแข่งขัน ยุคของการเอาตัวรอด จึงทำให้ไม่มีความสนใจในวัฒนธรรมประเพณีมากนัก
สอดคล้องกับคำที่วีรชัย สิงห์คา (2562) ได้กล่าวถึงเสื่อมสูญไปของวัฒนธรรม คนไทยพวนไว้ว่า
ปัจจุบันขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมและประเพณีของไทยพวน พิธีการปฏิบัติหลายๆ อย่างได้ถูกระแ
วัฒนธรรมของไทยและโลก กลืนหายไป ประกอบกับวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนในหมู่บ้านได้
เปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมาก การถ่ายทอดและการสืบทอดขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมและประเพณี
ของกลุ่มชนชาวไทยพวนเหล่านี้จึงค่อยๆ หายสาบสูญไปจะเหลือก็เป็นเพียงคำบอกเล่าถึงความ
หลังจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่ได้บอกเล่าให้ลูกหลานฟัง ไม่มีการบันทึก ไม่มีรูปภาพ มีเพียงจินตนาการจากการ
บอกเล่าเท่านั้น เพราะเหตุดังกล่าวนี้กวีจึงได้มุ่งเน้นการปลูกฝังเรื่องวัฒนธรรมและประเพณีที่สำคัญ
ไว้คือ ประเพณีบุญทอดกฐิน เป็นประเพณีที่คนไทยชาวพุทธทุกคนควรประพฤติปฏิบัติซึ่งสอดคล้อง
กับฮีต 12 ของวัฒนธรรมอีสาน วัฒนธรรมการไหว้เจตีย์ การประพฤติตามขนบธรรมเนียม ประเพณี
โบราณ และการประพฤติตามผู้ใหญ่ เรื่องดังกล่าวมานี้เป็นเรื่องที่นักเรียนควรรู้และประพฤติตาม อัน

จะนำไปสู่ความเข้าใจและซาบซึ้งในวัฒนธรรมประเพณี รวมถึงการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีไว้เป็นสมบัติของชาติบ้านเมืองต่อไป

3.4.2 คำสอนเกี่ยวกับขนบธรรมเนียม การแสดงความนับถือต่อบุพการีชน

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

การแสดงความนับถือต่อบุพการีชน ถือว่าเป็นขนบธรรมเนียมที่คนไทยส่วนใหญ่ประพฤติปฏิบัติกันมา เพราะแสดงถึงการเคารพต่อผู้ที่มีอุปการะแก่ตน ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนในการแสดงความนับถือต่อบุพการีชนที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องกาพย์พระไชยสุริยา หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

สระสุจะขอไหว้	พระศรีไตรสรณา
พ่อแม่แลครุบา	เทวดาในราศี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, กาพย์พระไชยสุริยา: 81)

จากความข้างต้นพบว่า สอนให้ประพฤติตามขนบธรรมเนียมคือการจะทำอะไรต้องแสดงความกตัญญูกล่าวคือแสดงความเคารพต่อบุพการีชนเสียก่อน ระลึกถึงคุณครูบาอาจารย์ที่ท่านเคยสั่งสอนมา ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ที่ตนถือว่าเป็นสรณะอันสูงสุด และคุณบิดามารดาที่ท่านเลี้ยงเรามาจนเติบโตใหญ่ จนได้ว่าการปฏิบัติในสังคมไทย เช่น วันพ่อแห่งชาติ วันแม่แห่งชาติ ก่อนเข้าเรียนต้องสวดมนต์ไหว้พระระลึกถึงพระรัตนตรัยก่อน และยังมีคำสอนเกี่ยวกับการแสดงความยอมรับคำสั่งสอนของบิดาตน นำคำสั่งสอนนั้นมาประพฤติปฏิบัติตาม ถือได้ว่าเป็นการแสดงความนับถือต่อบิดาของตน มีเนื้อความที่แทรกอยู่ในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

จงจำคำพ่อไซ้	สั่งสอน
จงประสิทธิ์สมพร	พ่อให้
จงเรื่องพระฤทธิรอน	อริราช
จงพ่อลุลาภได้	เผด็จดาวแดนสยาม

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, ลิลิตตะเลงพ่าย: 52)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้แทรกคำสอนในการปฏิบัติตามคำที่พระราชบิดาของพระมหาอุปราชทรงสั่งสอน ดังคำที่ว่า “จงจำคำพ่อไซ้ สั่งสอน” แสดงให้เห็นถึงสิ่งใดที่พ่อสอนควรประพฤติตามคำสั่งสอนนั้น จึงจะประสบความสำเร็จดังคำที่ว่า “จงประสิทธิ์สมพร พ่อให้” ถ้าประพฤติตามย่อมประสิทธิ์ความสำเร็จ และสามารถเอาชนะทุกอุปสรรคได้ในที่สุด ฉะนั้นเราควรประพฤติตามคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ ควรเคารพนับถือคำสั่งสอนของท่านด้วยใจ เมื่อประพฤติเช่นนั้น

ย่อมประสบแต่ความสำเร็จในชีวิต และมีความสุขอันเป็นผลมาจากการปฏิบัติ ดังคำที่ว่า “จงพ้อลูกลมได้ เผล็ดจั่วแดนสยาม”

เมื่อพิจารณาคำสอนเกี่ยวกับขนบธรรมเนียม การแสดงความนับถือต่อบุพการีชน จะเห็นได้ว่า กวีได้แทรกคำสอนที่เป็นข้อที่ควรปฏิบัติตามเท่านั้น เนื่องจากนักเรียนในปัจจุบันนั้นไม่เคารพผู้ใหญ่หรือบุพการีชน จนทำให้เกิดผลกระทบตามมาอีกมากมาย เช่น ประสบความล้มเหลวในชีวิตเนื่องจากไม่เชื่อฟังคำแนะนำของบิดามารดา เพราะฉะนั้นกวีจึงมุ่งปลูกฝังให้นักเรียนได้รู้จักการเคารพผู้ใหญ่ สิ่งที่ดีนับถือ การเชื่อฟังคำแนะนำจากบุพการีชนจึงจะประสบความสำเร็จ โดยกวีได้แทรกคำสอนดังกล่าวไว้ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ เพื่อให้นักเรียนได้ศึกษาและนำไปประพฤติใช้ในชีวิตประจำวัน

3.4.3 คำสอนเกี่ยวกับความเชื่อ

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ และถือว่าเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง การดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความเจริญทางด้านวิชาการน้อย ความเชื่อจึงเกิดจากการเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการบันดาลให้เกิดขึ้นจากอำนาจของ เทวดา พระเจ้า หรือภูตผีปีศาจ ดังนั้นเมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ขึ้น เช่น ฝนตก พายุพัด พายุผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัย และวาตภัย ต่างๆ ขึ้น ล้วนเป็นสิ่งที่มีความเชื่อต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง บางอย่างเป็นเหตุการณ์ที่อำนาจประโยชน์ แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดี และเกิดความสุขให้กับตนเอง เพื่อกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรม หรือศาสนาเกิดขึ้น

ธวัช ปุณโณทก (2530) ได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ว่า ความเชื่อ คือ การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้นๆ หรือสังคมมนุษย์นั้นๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวสิ่งเหล่านี้ เรียกว่าความเชื่อ ฉะนั้นความเชื่อจึงมีขอบเขตกว้างขวางมาก ไม่เพียงแต่จะหมายถึงความเชื่อในดวงวิญญาณทั้งหลาย (belief in spiritual beings) ภูตผี คาถาอาคม โขคลาง ไสยเวทต่างๆ ยังรวมถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์ยอมรับนับถือ เช่น ต้นไม้ (ต้นโพธิ์ ต้นไทร) ป่าเขา เป็นต้น

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

คำสอนเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง ความเชื่อเรื่องเวทมนตร์คุณไสยที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถวายฎีกา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ครานี้วันทองเจ้าพलयาม	ได้ฟังความคร้ามครันหัวนไหว
ขุนแผนเรียกวันทองเข้าห้องใน	<u>ไม่ไวใจจึงเสกด้วยเวทมนตร์</u>
สีซี้ผึ้งสีปากกินหมากเวทย์	ซึ่งวิเศษสารพัดแก้ขัดสน
น้ำมันพรายน้ำมันจันทร์สรเสกปน	เคยคุ้มขังบังตนแต่โรมา
แล้วทำผงอิทธิเจเข้าเจิมพักตร์	คนเห็นคนทักกรักทุกหน้า
เสกกระแจะจวงจันทร์น้ำมันทา	เสร็จแล้วก็พาวันทองไป

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน
ตอนขุนช้างถวาย: 35)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อในคาถาเวทมนตร์ และเครื่องรางที่ทำให้คนอื่นหลงรัก เป็นความเชื่อที่มีตั้งแต่สมัยอดีต เวทมนตร์นั้นเป็นนามธรรมที่จับต้องไม่ได้ แต่เป็นสิ่งที่มืออยู่จริงดังคำที่ว่า ไม่ไวใจจึงเสกด้วยเวทมนตร์ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องเวทมนตร์ที่สามารถทำให้คนอื่นหลงรักได้ และความเชื่อเรื่องเครื่องรางนั้นในคำประพันธ์ข้างต้นมีเครื่องรางหลายชนิดเช่น สีซี้ผึ้ง คำหมากเวทย์ ใช้ในการแก้คุณไสยต่างๆ น้ำมันพราย น้ำมันจันทร์ ใช้ในการบังตนไม่ให้ผู้อื่นเห็น ผงอิทธิเจ ใช้ในการทำให้ผู้อื่นรักผู้อื่นหลง และผงกระแจะผสมน้ำมัน ใช้ในการทำให้ผู้อื่นหลงรัก เครื่องรางดังกล่าวมานี้เป็นความเชื่อที่คนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันยังยึดถือปฏิบัติตามกันอยู่นอกจากคำสอนที่กล่าวมาข้างต้นแล้วยังคำสอนเรื่องความเชื่อการสวดมนต์ภาวนา จะได้ไปสวรรค์ซึ่งแทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องกาพย์พระไชยสุริยา หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“จริงนะประสกลีกา สวดมนต์ภาวนา
เบื้องหน้าจะได้ไปสวรรค์”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, กาพย์พระไชยสุริยา: 90)

จากคำประพันธ์ข้างต้นคำที่ว่า สวดมนต์ภาวนา แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องของการสวดมนต์ภาวนา ผู้ใดสวดมนต์ภาวนาย่อมได้ไปสวรรค์ ปัจจุบันโรงเรียนหลายแห่งได้มีการสวดมนต์ไหว้พระก่อนเข้าเรียน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงภาคปฏิบัติทางวาทกรรมที่จะต้องปฏิบัติทุกวัน และผลของการปฏิบัตินั้นคือมีสมาธิในการเรียนหนังสือ และสามารถเรียนรู้ได้อย่างเป็นระบบและยังมีความเชื่อทางศาสนาในเรื่องไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสุภูมิ ที่ ดังคำประพันธ์ที่ว่า ดังว่า

...เมื่อถึงจักกคอดนั้นก็ดี ด้วยกรรมนั้นกลายเป็นลมในท้องแม่สิ่งหนึ่ง พัดให้ตัวกุมารนั้นขึ้นหนบน ให้หัวลงมาสู่ที่จะออกนั้น ดุจดั่งฝูงนรกอันยมบาลกุมดินหย่อนหัวลงในขุมนรกนั้น...

...ตนเย็นนั้นแลเจ็บเนื้อเจ็บตนหนักหนา คั่งข้างสารอันท่านชักท่านเข็นออก จากประตูลักข์อันน้อยนั้น แลค้ำตัวออกยากลำบากนั้น ผิบมีดั่งนั้น ดังคนผู้อยู่ในนรก แลแลภูเขาอันชื่อคังโคยบรรพตหีบแลเหงแลดบั้นนั้นแล...

...ครั้นออกจากท้องแม่ แต่นั้นไปเมื่อน้ำ กุมารนั้นจึงรู้หายใจเข้าออกเองแล ผิแลอันคนมาจากนรกก็ดี แลมาแต่เปรตก็ดี มันคำนึงถึงความอันลำบากนั้น ครั้นว่า ออกมาก็ร้องไห้แล ผิแลคนผู้มาแต่สวรรค์ แลคำนึงถึงความสุขแต่ก่อนนั้น ครั้นว่า ออกมาไสร้ ก็ยอมหัวร่อก่อนแล...

(ไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสุภูมิ, วรรณคดีวิจักษ์ ม.6: 139-140)

เมื่อพิจารณาบทประพันธ์ข้างต้นจะพบว่า กวีชี้ให้เห็นถึงการคลอเคลือบของมารดาพร้อมกับเปรียบเทียบลักษณะการเกิดกับสถานที่ดินแดนอื่นได้แก่ สวรรค์กับนรก ซึ่งเป็นสถานที่ตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยอ้างว่าเมื่อเวลาเด็กเกิด เด็กที่มาจากดินแดนสวรรค์เมื่อถึงเวลาเกิดก็จะมีความสุขมีอารมณ์ขัน ส่วนเด็กที่มาจากนรกเมื่อถึงเวลาเกิดก็จะมีแต่ความทุกข์ยากลำบากกายจนต้องร้องไห้อยู่เสมอ แสดงให้เห็นว่าคำสอนที่ปรากฏในเรื่องนี้คือ ที่ได้มีความเกิดที่นั่นย่อมมีความสุขและทุกข์ ความสุขทุกข์อันสืบเนื่องมาจากการกระทำของตนในอดีต และยังมีข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องความเชื่อเรื่องแดนไตรหรือภูมิในนิราศภูเขาทองที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องนิราศภูเขาทอง หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

มาถึงบางธรณีวิโคก	ยามวิโยคยากใจให้สะท้อน
ไอ้สุธาหนาแน่นเป็นแผ่นพื้น	ถึงสี่หมื่นสองแสนทั้งแดนไตร
เมื่อเคราะห์ร้ายกายเราก็เท่านี้	ไม่มีที่พระสุธาจะอาศัย
ล้วนหนามเหน็บเจ็บแสบคับแคบใจ	เหมือนนกไร้รังร่อยุ่เอกา

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 20)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำคำสอนทางศาสนามาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วยคือคำว่า **แดนไตร** แสดงให้เห็นถึงความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ คือ ความเชื่อที่ว่า โลกหรือแดนเกิดในกามาวจรภูมิมี 3 ภูมิ คือ นรก มนุษย์โลก และเทวโลก ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อปัจจุบันที่ว่า ทำดีได้ไปสวรรค์ ทำชั่วได้ตกนรก เป็นต้น ปัจจุบันได้มีจิตรกรรมฝาผนังตามวัดต่างๆ ที่เล่าเรื่อง

ถึงแดนไตร ทำให้ประชาชนได้รับอภินิหารส่งผลสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น กล่าวคือประชาชนไม่กล้าทำความชั่วเนื่องจากกลัวตกนรก และมันทำความดีเพื่อที่จะเกิดใน มนุษย์โลก และเทวโลกหรือที่เรียกว่า สวรรค์

เมื่อพิจารณาคำสอนเกี่ยวกับความเชื่อ จะเห็นได้ว่า กวีได้แทรกคำสอนที่เป็นข้อที่ควรปฏิบัติตามเท่านั้น เนื่องจากนักเรียนในปัจจุบันนั้นบางกลุ่มไม่มีความเชื่อเรื่องที่เหนือความจริง เรื่องที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ตามหลักทางวิทยาศาสตร์ จึงทำให้นักเรียนไม่มีแนวทางในการใช้ชีวิต และไม่สามารถสร้างมนุษยสัมพันธ์กับคนในสังคมได้เนื่องจากคนในสังคมไทยส่วนใหญ่ไม่มีความเชื่อเรื่องที่เหนือความจริง และใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับความเชื่อเหล่านั้นจนเกิดเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีไทย เพราะฉะนั้นกวีจึงได้แทรกวาทกรรมคำสอนเกี่ยวกับความเชื่อในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ คือคำสอนเรื่องผลของการสวดมนต์ จะทำให้นักเรียนมีสติ ปัญญาในการศึกษาเล่าเรียน ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ จะทำให้นักเรียนไม่ประมาทในชีวิตไม่กล้าลบล้างสิ่งเหนือธรรมชาติ สอนให้เชื่อเรื่องของการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นของธรรมดาทำให้นักเรียนได้เข้าใจธรรมชาติของชีวิตยิ่งขึ้นและความเชื่อเรื่องของแดนไตร กล่าวคือสวรรค์ โลก นรก ทำให้นักเรียนไม่กล้าทำความชั่ว ทำแต่ความดี

3.4.4 คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรมอาหารไทย

อาหารไทยเป็นศาสตร์และศิลปะที่ละเอียดอ่อนทั้งอาหารคาวหวานล้วนมีสูตรการปรุงเฉพาะตัวส่วนใหญ่สูตรการปรุงและเคล็ดลับต่างๆ มักจะถูกส่งต่อในเครือญาติจากรุ่นสู่รุ่นและการปรุงรสอาหารที่ดึงดูดเด่นของส่วนประกอบในแต่ละเมนู อาหารไทยจึงไม่เพียงถูกปากคนไทยแต่ยังถูกใจผู้คนไปทั่วโลก

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

อาหารไทยเป็นอาหารประจำของชนชาติไทย ที่มีการสั่งสมและถ่ายทอดมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีต จนเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ ถือได้ว่าอาหารไทยเป็นวัฒนธรรมประจำชาติที่สำคัญของไทย ขณะที่อาหารพื้นบ้าน หมายถึง อาหารที่นิยมรับประทานกันเฉพาะท้องถิ่น ซึ่งเป็นอาหารที่ทำขึ้นได้ง่าย โดยอาศัยพืชผักหรือเครื่องประกอบอาหารที่มีอยู่ในท้องถิ่น มีการสืบทอดวิธีปรุงและการรับประทานต่อๆ กันมา ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องวัฒนธรรมการทำอาหารไทยซึ่งแทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องกาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“สักรวอาหารไทยใช้ไร้ค่า	สืบทอดมาหลายยุคหลายสมัย
เป็นเอกลักษณ์ประจำค่าน่าภูมิใจ	เคียงคู่ควรคนไทยใฝ่นิยม
ทั้งรูปลักษณ์หลากรสงดงามนัก	เสลาสลักสลบวางอย่างเหมาะสม
เพียงลองลิ้มอิมใจอิมอารมณ์	ชวนชื่นชมวัฒนธรรมล้ำค่าเอย”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, กาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวาน: 135)

จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า เนื่องจากนักเรียนในปัจจุบันนั้นทำอาหารไทยไม่เป็น และไม่รู้คุณค่าของอาหารไทย เพราะนักเรียนส่วนใหญ่มักซื้ออาหารรับประทานจนไม่คิดถึงกรรมวิธีในการทำอาหาร ขาดความรู้เรื่องของการทำอาหารไทยในที่สุด การอนุรักษ์วัฒนธรรมอาหารไทยจึงจะขาดสูญไป ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ก็จึงได้กล่าวถึงวัฒนธรรมการทำอาหารของคนไทย สอนให้รู้จักการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทำอาหารแบบไทยๆ คนไทยได้ชื่อว่าเป็นเลิศในเรื่องฝีมือ ไม่ว่าจะหยิบจับอะไรก็ทำได้อย่างงดงาม การปรุงอาหารไทยจึงเป็นงานศิลปะที่ต้องใช้ฝีมือ ความประณีต และความตั้งใจในการประดิษฐ์ออกมาให้งดงามและโอชารส เพื่อให้ นักเรียนตระหนักถึงวัฒนธรรมอาหารให้มาก และรู้จักการอนุรักษ์วัฒนธรรมอาหารไทยซึ่งเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติไทยได้อย่างถูกต้อง นักเรียนเมื่อเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมอาหารแล้ว ก็จะมีความคิดริเริ่มเพื่อที่จะอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมอาหาร และพัฒนาต่อยอดจนทำให้เกิดการพัฒนาประเทศในที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ข้อที่ 5 ที่ว่า **มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย** การอนุรักษ์และพัฒนา สิ่งแวดล้อม มีจิตสำนึกที่จะมุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันใน สังคมอย่างมีความสุข

จากการศึกษาพบว่าหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ปรากฏคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม และความเชื่อ ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและสังคมที่ทำหน้าที่อบรมขัดเกลาคนในสังคมให้อยู่ในบรรทัดฐาน เพื่อสร้างคุณภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคมและธรรมชาติ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอย่างมีสุข สันติสุข และอิสรภาพ อันเป็นพื้นฐานแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ เป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนประเพณีปฏิบัติตามและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกรู้จักคิด ในสถานการณ์ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจ ซาบซึ้ง ยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้นๆ เนื่องจากนักเรียนในสังคมไทยในปัจจุบันขาดความรู้ ความเข้าใจในวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ จึงเป็นสาเหตุให้นักเรียนนั้นไม่ประพฤติตามวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ และส่งผลต่อการใช้ชีวิตร่วมกับคนในสังคมอีกด้วย วัฒนธรรม ประเพณีดังกล่าวจึงจะขาดสูญเพราะเนื่องจากนักเรียนรุ่นใหม่ขาดการเอาใจใส่ เพราะเหตุนี้หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์จึงได้แทรกวาทกรรมคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเชื่อ มี 4 คำสอน คือ คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีทางพระพุทธศาสนา คำสอนเกี่ยวกับขนบธรรมเนียม การแสดงความนับถือต่อบุพการีชน คำสอนเกี่ยวกับความเชื่อ สอนให้เชื่อการสวดมนต์ภาวนา จะได้ไปสวรรค์ คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรมอาหารไทย คือ สอนให้รู้จักการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทำอาหารแบบไทยๆ

3.5 คำสอนเกี่ยวกับเพศสภาพ

3.5.1 คำสอนเกี่ยวกับความเป็นชาย

ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงความเป็นชายที่ถูกแทรกในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ตามที่ปรากฏในเนื้อหาของบทเรียนเท่านั้น โดยความเป็นชายสอดคล้องกับคำที่ชานันท์ ยอดหงษ์ (2555) ได้กล่าวถึงความเป็นชายไว้ว่า ชนชั้นปกครองในยุคสยามคือผู้มีบทบาทที่ขึ้นนำสังคมในการที่จะกำหนดว่าผู้ชายจะต้องทำหน้าที่อย่างไร แนวคิดเรื่อง “สุภาพบุรุษ” ที่ปรากฏอยู่ในวาทกรรมของชนชั้นสูงสะท้อนให้เห็นว่า “ความเป็นชาย” เป็นสิ่งที่มีลักษณะพิเศษและจะต้องถูกควบคุมจัดระเบียบเพื่อให้ผู้ชายอยู่ในสังคมได้อย่างสง่างาม คือ ต้องมีมารยาท เคารพและให้เกียรติผู้หญิง รู้จักกาลเทศะ มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่การงาน สิ่งต่างๆ เหล่านี้คือความคาดหวังที่ชนชั้นสูงต้องการทำให้ผู้ชายกลายเป็นคนที่ต้องระมัดระวังตัวมากขึ้น ในการที่จะติดต่อสัมพันธ์กับผู้หญิง ความหมายของ “สุภาพบุรุษ” จึงไม่ใช่การทำให้ผู้ชายเป็นคนที่เสียสละ เห็นใจ หรือเข้าใจผู้หญิงมากขึ้น แต่เป็นการทำให้ผู้ชายฝึกที่จะควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมทางเพศของตัวเองเมื่ออยู่ในพื้นที่สาธารณะ

จากการกล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ความเป็นชายนั้นมีการปลูกฝังกันมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นการยึดถือค่านิยมต่างๆ ตามยุคตามสมัย ความเป็นชายไทยนั้นจึงได้มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ การปลูกฝังความเป็นชายเมื่อก่อน ปลูกฝังด้วยการอบรมสั่งสอน การฝึกหัด โดยที่เด็กผู้ชายจะนิยมไปบวชเรียน รับค่านิยมความเป็นชายมาจากวัด โดยมีพระเป็นผู้สอน และผู้ชายต้องได้เข้ารับราชการเป็นทหาร เป็นผู้นำครอบครัว เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญชาญฉลาด ฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยความอดทน แต่ปัจจุบันเนื่องจากเข้าสู่ยุคของการศึกษาเป็นระบบ วิธีการปลูกฝังความเป็นชายจึงเปลี่ยนไป แต่การปลูกฝังความเป็นชายยังคงต้องรับราชการเป็นทหารเป็นผู้นำครอบครัว เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญชาญฉลาด ฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยความอดทนยังคงอยู่ โดยการปลูกฝังความเป็นชายนั้นได้ส่งต่อโดยผ่านเนื้อหาของหนังสือเรียนวิชาต่างๆ รวมถึงหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ด้วย

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

ข้อคิดเกี่ยวกับคำสอนเรื่องความเป็นชายซึ่งแทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องราชาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“สมิงพระรามนี้มีเสียที่ที่เกิดมาเป็นเชื้อชาติทหารนับว่าเป็นชายชาติตรี”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, ราชาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา: 121)

จากข้อความข้างต้นกวีได้ใช้ตัวละครคือสมิงพระรามเป็นตัวละครหลักที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นชายที่แท้จริง ความเป็นชายที่แท้จริงนั้นคือการได้เป็นทหารกล้า เป็นชาติเชื้อชาติทหาร จึงจะไม่เสียชาติเกิด ดังคำที่ว่า เป็นเชื้อชาติทหารนับว่าเป็นชายชาติตรี แสดงถึงความเป็นชายนั้น จะต้องเป็นทหารจึงชื่อว่าเป็นชายชาติตรี ในสังคมไทยปัจจุบันได้มีการเข้ารับการเกณฑ์ทหารเพื่อแสดงถึงความเป็นชายชาติตรี อีกทั้งยังเป็นการแสดงถึงหน้าที่ของความเป็นชายทุกคนที่จะต้องเป็นทหาร และยังมีคำสอนเกี่ยวกับความเป็นชายอุปมาเหมือนข้าวเปลือก ชายนั้นต้องแข็งแกร่งในอิศรญาณภาษิต ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ชายข้าวเปลือกหญิงข้าวสารโบราณว่า

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3,อิศรญาณภาษิต: 103)

คำสอนส่วนใหญ่ในอิศรญาณภาษิตมีเนื้อหาที่ใช้ได้ทุกยุคทุกสมัย แม้สังคมในปัจจุบันจะเปลี่ยนไปจากสังคมแต่ก่อนมาก คำสอนเหล่านี้ยังคงใช้ได้คืออยู่ ดังคำที่ว่า ชายข้าวเปลือกหญิงข้าวสารโบราณว่า กวีได้เปรียบผู้ชายเหมือนข้าวเปลือก ซึ่งเมื่อตกที่ใดก็งอกและเจริญเติบโตได้ แต่ทางกลับกัน ผู้หญิงเปรียบเหมือนข้าวสารซึ่งไม่อาจเจริญงอกงามต่อไปได้ ความเป็นชายนั้นต้องเปรียบเหมือนข้าวเปลือก มีความอดทน แข็งแรง ทนต่อสภาพการณ์ต่างๆ ได้ และไปในที่แห่งใดก็พร้อมที่จะเติบโต และขยายเผ่าพันธุ์ของตนออกไปได้ เมื่อสอนให้เห็นถึงความเป็นชายนั้นต้องเป็นผู้ชายที่แข็งแรง มีพลังกำลังสามารถใช้ชีวิตอยู่ได้ทุกสถานที่ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนเกี่ยวกับความเป็นชาย โดยความเป็นชายในที่นี้คือการรับราชการเป็นทหารและจงรักภักดีต่อแผ่นดินที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องสามก๊ก ตอนกวนอูไปรับราชการกับโจโฉ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังข้อความที่ว่า

อีกประการหนึ่ง ท่านก็มีฝีมือกล้าหาญ แล้วแจ้งใจในชนบทรรมนิยมโบราณ มาเป็นอันมาก เหตุใดท่านจึงไม่รักษาชีวิตไว้คอยท่านเล่าปี จะได้ช่วยกันคิดการนำ บำรุงแผ่นดินให้อยู่เย็นเป็นสุข ถึงมาตรว่าท่านจะได้ความลำบากก็อุปมาเหมือนหนึ่ง ลุยเพลิง อันลุกแลข้ามพระมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ ก็จะไม่กลัวช้ำปรากฎชื่อเสียงท่านไป ภายนอกว่าเป็นชาติทหารมีใจสัตย์ซื่ออดัญญต่อแผ่นดิน ซึ่งท่านจะมานะไปรบพุ่งกับโจโฉ ถ้าชีวิตท่านตายเสียครั้งนี้นี้จะไม่มีชื่อปรากฏไป ข้าพเจ้าเห็นโทษสามประการฉะนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าว

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, สามก๊ก ตอนกวนอูไปรับราชการกับโจโฉ: 65)

จากข้อความที่กล่าวมาแล้วข้างต้น กวีได้ปลูกฝังความเป็นชายโดยผ่านข้อความจากบทสนทนา สอนให้ผู้ที่เกิดมาเป็นผู้ชายนั้น ต้องรักแผ่นดินเกิด ต้องคิดปกป้องและทำนุบำรุงแผ่นดินให้อยู่

เย็นเป็นสุข และจะต้องผู้ที่มีฝีมือกล้าหาญ เป็นชายชาติทหารที่มีจิตใจซื่อสัตย์กตัญญูต่อแผ่นดินของตน ดังคำที่ว่า ก็จะลือชาปรากฏชื่อเสียงท่านไปภายหน้า ว่าเป็นชาติทหารมีใจสัตย์ซื่อกตัญญูต่อแผ่นดิน กล่าวถึงผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อแผ่นดิน เป็นชายชาติทหารย่อมได้รับชื่อเสียงเกียรติยศอันเป็นผลมาจากความกตัญญูต่อแผ่นดินของตน และยังมีคำสอนเกี่ยวกับความเป็นชาย การได้สิ้นชีพอย่างชายชาลุมที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องชัตติยพันธกรณี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ขอตายให้ตาหลับ
เกิดมาประสบการ-

ด้วยชื่อนับว่าชายชาลุม
ชู่ระได้บำเพ็ญมา
(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, ชัตติยพันธกรณี: 156)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้แสดงถึงความเป็นชายชาลุม นั้น ถ้าจะตาย ก็ต้องตายอย่างมีเกียรติคือตายด้วยความกล้าหาญ ดังคำที่ว่า ด้วยชื่อนับว่าชายชาลุม ความเป็นชายชาลุมนั้นเมื่อทำภารกิจของตนสำเร็จแล้วตอบแทนความกตัญญูต่อประเทศชาติแล้ว แม้จะตายจึงชื่อว่าตายแบบชายชาลุม เพราะฉะนั้นสิ่งที่ผู้ชายไทยควรทำคือการตอบแทนคุณต่อประเทศชาติ เมื่อสิ้นชีพแล้วย่อมได้รับการยกย่องนับถือ และมีชื่อเสียงปรากฏให้แก่อนุชนรุ่นหลังต่อไป อีกประการหนึ่งยังมีคำสอนเกี่ยวกับความเป็นชาย เมื่อมีลูกควรประพฤติตนชอบ ประพฤติแต่ในสิ่งที่ดีเพื่อลูกที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องบทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูก ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ดังข้อความที่ว่า

“จริง ผมจะได้ประพฤติไม่ดี บกพร่องในหน้าที่บิดามาก, แต่ต่อไปผมจะตั้งใจ
ประพฤติให้เหมาะสม”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3, บทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูก: 31)

จากข้อความข้างต้น กวีได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นชายที่เป็นพ่อของลูกผ่านพฤติกรรมของตัวละครคือนายล่า นายล่าเป็นคนไม่ดี ดิตคุตติดตารางเพราะพฤติกรรมของตนเอง แต่ทั้งนี้เมื่อนายล่าได้เห็นหน้าลูก ทำให้ความเป็นชายคือความเป็นพ่อเกิดขึ้น จึงได้พิจารณาความประพฤติของตนเองและได้กล่าวว่า ตนเองมีความประพฤติบกพร่องในหน้าที่ของพ่อ แต่ต่อไปจะตั้งใจประพฤติตนเองให้เหมาะสม กวีได้แสดงถึงความเป็นบิดาของลูกที่ผู้ชายทุกคนควรประพฤติเพื่อลูกคือประพฤติตนให้ดี ประพฤติเป็นแบบอย่างลูก ควรทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อลูก

จากการศึกษาพบว่าหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ปรากฏคำสอนเกี่ยวกับความเป็นชายที่สมบูรณ์ โดยกวีได้ปลูกฝังถึงข้อที่ควรปฏิบัติตาม คือ คุณสมบัติของความเป็นชายที่ดี ถือว่าความเป็นชายนั้นมีการปลูกฝังกันมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นการยึดถือค่านิยมต่างๆ ตามยุคตามสมัย ความเป็นชายไทยนั้นจึงได้มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ การปลูกฝังความเป็นชายเมื่อก่อน ปลูกฝังด้วยการอบรม

สั่งสอน การฝึกหัด โดยที่เด็กผู้ชายจะนิยมไปบวชเรียน รับค่านิยมความเป็นชายมาจากวัด โดยมีพระเป็นผู้สอน และผู้ชายต้องได้เข้ารับราชการเป็นทหาร เป็นผู้นำครอบครัว เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญชาญฉลาด ฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยความอดทน แต่ปัจจุบันเนื่องจากเข้าสู่ยุคของการศึกษาเป็นระบบ วิธีการปลูกฝังความเป็นชายจึงเปลี่ยนไป แต่การปลูกฝังความเป็นชายยังคงต้องรับราชการเป็นทหาร เป็นผู้นำครอบครัว เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญชาญฉลาด ฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ได้ด้วยความอดทนยังคงอยู่ โดยการปลูกฝังความเป็นชายนั้นได้ส่งต่อโดยผ่านเนื้อหาของหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ คำสอนเกี่ยวกับความเป็นชายมีดังนี้ คือ สอนให้เป็นชายที่แท้จริง คือ การได้เป็นทหารกล้า เป็นชายชาติทหาร จึงไม่เสียชาติเกิด สอนให้เป็นชายที่เปรียบเหมือนข้าวเปลือก มีความอดทน แข็งแรง ทนต่อสภาพการณ์ต่างๆ ได้ สอนให้เป็นชายที่จงรักภักดีต่อแผ่นดิน สอนให้เป็นชาย ถ้าจะตาย ก็ต้องตายอย่างมีเกียรติคือตายด้วยความกล้าหาญ สอนให้เป็นชายที่เป็นบิดาที่ดีของลูก วาทกรรมคำสอนดังกล่าวมานั้นเป็นทิศทางในการปลูกฝังการสร้างคุณสมบัติของความเป็นชายให้นักเรียนชาย นักเรียนชายเมื่อได้ศึกษาคำสอนดังกล่าวก็จะยึดคำสอนที่ตนเองเห็นว่าเหมาะสมนำมาประพฤติและสร้างคุณสมบัติความเป็นชายให้แก่ตนเอง เช่น เมื่อจบหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานแล้ว สอบเข้ารับราชการทหาร สร้างความเป็นชายในรูปแบบทหารตามคำสอนที่แทรกในหนังสือเรียน

3.5.2 คำสอนเกี่ยวกับความเป็นหญิง

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2547) ให้ความหมาย บทบาทหญิงชายว่า บทบาทหญิงชาย คือ ความแตกต่างของผู้หญิงและผู้ชายที่เกิดจากการกำหนดโดยสังคมถ่ายทอดผ่านกระบวนการเรียนรู้และการขัดเกลาทางสังคม ขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ของแต่ละสังคม เช่น ประเพณี วัฒนธรรม ค่านิยม การศึกษา ฯลฯ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์ และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนไป บทบาทนี้เกี่ยวกับการแบ่งงานระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย (gender division of labour) คือ การให้คุณค่ากิจกรรมและความรับผิดชอบของผู้หญิงและผู้ชาย ที่อาจแยกออกจากกันแต่เชื่อมโยงกันได้

พัชลินจ์ จินนุ่น (2560) “หญิงดี” หมายถึง หญิงที่มีคุณสมบัติทางกายดี คือรู้จักสำรวม อิริยาบถด้านต่างๆ ทั้งในขณะที่เดิน นอน หรือนั่ง มีคุณสมบัติทางวาจาดีคือพูดจาไพเราะอ่อนหวาน พูดในสิ่งที่ประโยชน์ และรู้จักพูด และมีคุณสมบัติทางใจดี เช่น มีความเพียร รู้จักใช้ปัญญา ใจบุญสุญทาน และกตัญญู คุณสมบัติของผู้หญิงด้านต่างๆ ที่คล้ายคลึงกันและสัมพันธ์กับความคิดความเชื่อในพระพุทธศาสนา จึงเป็นที่มาของการกำหนดคุณสมบัติของ “หญิงดี” หรือสมัยต่อมาก็ได้ สำหรับการให้รายละเอียดเกี่ยวกับ “หญิงดี” ในประเด็นต่างๆ มีดังต่อไปนี้

1. คุณสมบัติทางกาย

คุณสมบัติทางกาย หมายถึง การสำรวมอิริยาบถหรือการแสดงออกทางกายในด้านต่างๆ ทั้ง การยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม การกระทำ เป็นต้น เป็นลักษณะประจำตัวของบุคคล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 การเดิน “หญิงดี” ต้องมีกายที่สำรวมในขณะที่เดิน ไม่เดินกระต๊อบแผ่นดิน เพราะสะท้อนถึง กิริยาที่ต่ำทราม ไม่เดินลูบอวัยวะดังที่ว่า “อย่า ลูบแก้มคาง อย่าสาบผมเผ้าเจ้าเอย” ไม่เดินทักดอกไม้ เสยผมหรือเอาแต่เดินเกี่ยวผู้ชาย

1.2 การหัวเราะ “หญิงดี” ต้องไม่หัวเราะเสียงดังเหมือนผู้ชายดังนี้ “อย่าหัวให้เทียมชาย” และ “เจ้าเอยอย่าหัวเสียงดัง” ไม่หัวเราะจนลืมหูลิ้น ดังที่ว่า “ชอบหัวหัวอย่าเชื่อน” มีข้อสังเกตว่า การสอนผู้หญิงให้สำรวมกิริยาเวลารู้สึกขบขันอาจเทียบเคียงได้กับ คุณสมบัติของมหาบุรุษ ดังในตำราอสังการศาสตร์กล่าวถึงการหัวเราะของมหาบุรุษว่าเมื่อรู้สึกขบขันจะยิ้มที่ แก้มตา และริมฝีปาก หากเป็นคนปานกลางจะอ้าปาก แต่หากเป็นคนเลวจะมีเสียง (หัวเราะ)

1.3 การนั่ง “หญิงดี” ต้องไม่นั่งเรียงเป็นหน้ากระดานเมื่อมีแขกมาเยือน หรือนั่งแอบชิดสามี ดังที่ว่า “แขกไทไปมา อย่างนั่งเรียงหน้า เข้าแนบแอบผิวห่อตัว” เมื่ออยู่ตามลำพังก็ไม่นั่งกอดเข้า นั่งโยก ตัว นั่งเท้าแขน นั่งแอ่นตัว นั่งเอามือทวนศีรษะ นั่งห้อยเท้า นั่งหวิมม นั่งแตงตัว และนั่งกันไรผมบริเวณประตู หรือบันไดบ้าน

1.4 การกิน “หญิงดี” ต้องไม่เคี้ยวเสียงดัง ไม่กินมูมมาม ไม่กินอย่างรวดเร็ว ไม่กินตะกละ ตะกลามเหมือนวานร และไม่กินตามใจปาก แต่ให้กินแต่พอประมาณ และให้กินที่หลังผู้ใหญ่ เช่น บิดา มารดา และญาติของตน

1.5 การแสดงออกทางสีหน้าแววตา “หญิงดี” ต้องแสดงสีหน้าและแววตาที่สงบนิ่ง ไม่เล่น หน้าเล่นตา หรือทำตากลอกกลิ้งตาไปมา

1.6 การนอน “หญิงดี” ต้องไม่นอนดินหรือนอนเกยออกนอกที่นอนให้ผู้อื่นเห็น

1.7 การทำกิจกรรม “หญิงดี” ต้องไม่ทำเสียงดังโหวกโหวกเมื่ออยู่กับผู้อื่น

1.8 การแสดงท่าทีต่อเพศตรงข้าม “หญิงดี” ต้องไม่แสดงอาการระริกกระรี่เมื่อพบ

ผู้ชาย

2. คุณสมบัติทางวาจา

คุณสมบัติทางวาจา หมายถึงคุณสมบัติที่แสดงออกผ่านคำพูด รวมถึงการใช้เสียงที่ไพเราะอ่อนหวาน ฟังแล้วเพราะหู ถูกต้องตามกาลเวลาหรือกาลเทศะ และมีระเบียบวินัย ต้องพูดจาอ่อนหวาน รู้จักขานรับ รู้จักพูด รู้จักถาม ไม่ชิงพูดก่อนผู้อื่น เมื่อมีผู้อื่นมาสนทนากับคนใกล้ชิดก็ให้สำรวมวาจาไว้ ไม่พูดให้มากความ ไม่เป็นหญิงปากบอน มีปากเพื่อยุ่งเรื่องของผู้อื่น ไม่ขี้นินทา โดยเฉพาะหญิงที่มีสามีแล้วยิ่งต้องไม่พูดคำหยาบ ชิงพูดก่อนผู้อื่น หรือพูดให้ ชัดหู เพราะจะสามีจะทั้งได้

3. คุณสมบัติทางใจ

คุณสมบัติทางใจ หมายถึงอาการที่ออกมาจากใจ หรือมโนกรรมที่ใจเป็นผู้สั่งการ กระทำออกมา ทั้งด้านความคิด ความสนใจ ความตั้งใจ การตัดสินใจ สติปัญญา เป็นต้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับสมอง ผู้ที่มีคุณสมบัติทางใจจะฝึกฝนในคุณงามความดี รู้ว่าอะไรถูกอะไรผิด อะไรควรทำไม่ควรทำ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.1 รู้จักระงับโทสะ ผู้แต่งกล่าวว่า “หญิงดี” ที่ระงับโทสะได้จะพบกับความสุขที่ยั่งยืน โดยเฉพาะ เมื่อจะทำบุญ ต้องรู้จักระงับโทสะ แม้จะโกรธก็ไม่แสดงอาการให้เห็น เพราะทำให้บุญมัวหมองและจะส่งผลต่อชาติหน้าด้วย คือจะพบแต่ทุกข์ภัยต่างๆ

3.2 มีความเพียรพยายาม “หญิงดี” ต้องมีความเพียรพยายามในการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น มีความเพียรพยายามในการศึกษาหาความรู้ เพื่อจะได้นำวิชาความรู้มาเลี้ยงตนเองได้ การมีความเพียรยังส่งผลให้ มีแต่คนความเมตตา และคอยอุปถัมภ์ค้ำจุน เพราะความเพียรเป็นกิริยาธรรม

จากการกล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ความเป็นหญิงนั้นมีการปลูกฝังกันมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นการยึดถือค่านิยมต่างๆ ตามยุคตามสมัย การปลูกฝังความเป็นหญิงเมื่อก่อนปลูกฝังด้วยการอบรมสั่งสอน การฝึกหัด แต่ปัจจุบันเนื่องจากเข้าสู่ยุคของการศึกษาเป็นระบบ การปลูกฝังความเป็นหญิงจึงเปลี่ยนไป โดยการปลูกฝังความเป็นหญิงนั้นได้ส่งต่อโดยผ่านเนื้อหาของหนังสือเรียนวิชาต่างๆ รวมถึงหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ด้วย

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

คำสอนเรื่องของความเป็นหญิงซึ่งแทรกอยู่ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังความที่ว่า

“สตรีรูปร่างถ้าพร้อมด้วยลักษณะกิริยามารยาทต้องอย่างจึงควรนับว่างาม”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, ราชาริราช ตอน สมิงพระรามอาสา)

จากข้อความข้างต้นแสดงถึงการความเป็นหญิง หรือสตรีที่ดีควรเป็นผู้ถึงพร้อมด้วย อากัปกิริยามารยาท มีลักษณะความเป็นกุลสตรี มีมารยาท รู้จักสิ่งที่ดีควรไม่ควร จึงนับว่างาม หรือเป็นกุลสตรีที่ดี อีกประการหนึ่งยังมีคำสอนเกี่ยวกับความเป็นหญิงที่ต้องประพฤติตนต่อสามีของตนซึ่งแทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องโคลงภาพพระราชนิพนธ์พงศาวดาร หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

นางคราญองค์เอกแก้ว	กระษัตริย์
<u>มานมนัสกัตเวที</u>	<u>ยี่งล้า</u>
เกรงพระราชสามี	มลายพระ ชนม์เฮย
ขับเคยนทรเช่นค้ำ	สะอึกสูตัสกร

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, โคลงภาพพระราชพงศาวดาร: 25)

จากคำประพันธ์ข้างต้น คำที่ว่า มานมนัสกัตเวที ยี่งล้า แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูของ พระสุริโยทัยอาจจัดได้ว่าเป็นทั้งความกตัญญูของภรรยาต่อสามี และความกตัญญูต่อพระมหากษัตริย์ และแผ่นดิน คนไทยแต่โบราณสอนให้สตรีเคารพ ซื่อสัตย์และกตัญญูต่อสามี เพราะสามีเป็นผู้เลี้ยงดู ปกป้องคุ้มครองให้มีความสุขและความมั่นคงในชีวิต สอดคล้องกับสังคมไทยในปัจจุบันที่สตรีมีบทบาทในการทำงานบ้านงานเรือนให้เรียบร้อย คอยช่วยเหลือสามีของตนในทุกๆด้านถือเป็นหน้าที่หลักที่สตรีไทยควรประพฤติต่อสามีของตน และยังคำสอนเกี่ยวกับความเป็นหญิงที่ทันสมัย การ แต่งตัวของหญิงควรแต่งตามแฟชั่นสมัยใหม่ที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องหัวใจชายหนุ่ม ชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 4 ดังข้อความที่ว่า

“สมัยนี้ผู้หญิง “ฟรี” ขึ้นกว่าแต่ก่อนมากและพบปะง่ายกว่าด้วย. ความจริงมี อยู่อย่าง 8 คือ ในเวลานี้ผู้หญิงไทยไว้ผมยาวมากกว่าเมื่อก่อนเราไปเมืองนอกเป็นอัน มากคนไว้ผมสั้นเกือบจะมีเหลือแต่คนแก่กับโพรๆ เท่านั้นแล้ว. ข้อนี้เป็นข้อควรยินดี, เพราะการไว้ผมยาวทำให้ผู้หญิงสวยขึ้นมากเป็นแน่นอน. นี้ก็ยังคงมีอีกชั้น 1 ที่จะเดิน ขึ้นต่อไป คือการนุ่งผ้าให้ผิดกับผู้ชาย ในเวลานี้ก็มีผู้หญิงนุ่งซิ่นอยู่กับบ้านบ้างแล้ว แต่ ยังไม่กล้านุ่งไปไหนมาไหน เพราะยังไม่มีใครเป็นหัวหน้านำ “แฟชั่น” นุ่งซิ่นขึ้น. ถ้าผู้ หญิงไทยเรานุ่งซิ่นคงงามเป็นแน่.”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, หัวใจชายหนุ่ม: 120)

หัวใจชายหนุ่มนั้นกวิมุ่งสะท้อนปัญหาการรั่ววัฒนธรรมตะวันตกของคนไทยซึ่งเป็น ปัญหาสำคัญของสังคมไทยในสมัยนั้นเพื่อให้การเสนอปัญหาของยุคสมัยได้ผลดี ข้อความข้างต้นแสดง ให้เห็นว่ากวีนั้นได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความเป็นหญิงในรูปแบบใหม่ ที่ทันสมัยมากกว่าเก่า ดังคำที่ว่า สมัยนี้ผู้หญิง “ฟรี” ขึ้นกว่าแต่ก่อนมากและพบปะง่ายกว่าด้วย. เป็นการพูดถึงอิสรภาพ เสรีภาพใน ความเป็นหญิงมากขึ้น ผู้หญิงไม่ควรเป็นเหมือนผู้หญิงสมัยก่อน อยากทำอะไรก็ทำได้ในกรอบของ กฎหมาย และสอนถึงทรงผมที่ผู้หญิงรุ่นใหม่ควรประพฤติปฏิบัติตาม ดังคำที่ว่า ในเวลานี้ผู้หญิงไทยไว้ ผมยาวมากกว่าเมื่อก่อน กล่าวถึงผู้หญิงยุคสมัยใหม่นี้ควรไว้ผมยาว ไม่ควรไว้ผมสั้นเหมือนอย่าง

สมัยก่อน ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายเกี่ยวกับทรงผมของกระทรวงศึกษาธิการ เพราะคนที่ไว้ผมสั้นนั้น เป็นคนแก่กับไพร่เท่านั้นดังคำที่ว่า คนไว้ผมสั้นเกือบจะมีเหลือแต่คนแก่กับไพร่ๆ เท่านั้นแล้ว และยังมีคำสอนเกี่ยวกับการแต่งกายของสตรีไทย ดังคำที่ว่า ถ้าผู้หญิงไทยเรานุ่งขึ้นคงงามเป็นแน่ แสดงให้เห็นถึงผู้หญิงไทยควรนุ่งขึ้นจึงจะงาม และทันสมัย นอกจากนี้ยังมีคำสอนเกี่ยวกับการปลูกฝังความเป็นหญิงในอุดมคติที่แทรกอยู่ในเรื่องมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ดังข้อความที่ว่า

พระนางขอพร 10 ประการ พรที่พระนางขอมิว่า ขอให้ได้เป็นอัครมเหสีของ พระราชาแห่งกรุงสีพี ขอให้มิมีพระเนตรด่างามประดุจตากวางที่มีอายุได้ 1 ปี ขอให้มิมีขน คิ้วด่างาม ขอให้มิมีพระนามดังเดิมว่าผุสดี ขอให้พระครรภ์แบนราบและไม่นูนมาในเวลา ทรงครรภ์ ขอให้มิมีพระโอรสที่มีชื่อเสียงลือเลื่องไปทั่ว ขอให้มิมีถิ่นตั้งโดยไม่คล้อยตก ขอให้มิมีผดงดำอยู่เสมอ ขอให้มิมีผิวพรรณผุดผ่อง และขอให้มีโอกาสช่วยคนให้รอดจาก โทษประหารชีวิต เมื่อลงมาเกิดในโลกมนุษย์ พระนางได้เป็นมเหสีของพระเจ้ากรุงสน ขัยและเป็นพระมารดาของพระเวสสันดร

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, มหาชาติหรือเวสสันดรชาดก: 174)

ตามข้อความที่กล่าวมาข้างต้นนั้น กวีได้ใช้ตัวละครคือพระนางผุสดีเป็นตัวแทนของความเป็นหญิง ที่ปารถนาความเป็นหญิงในอุดมคติ ได้ขอพร 10 ประการโดยพระอินทร์เป็นผู้พระราชทาน พรให้ พร 10 ประการนี้คือ อุดมคติของความเป็นหญิง สิ่งที่ผู้หญิงปารถนา ดังคำที่ว่า ขอให้ได้เป็น อัครมเหสีของพระราชาแห่งกรุงสีพี เป็นการแสดงอุดมคติที่ผู้หญิงที่ปารถนาอยากเป็นภรรยาของสามีเพียงคนเดียวเท่านั้น คำที่ว่า ขอให้มิมีพระเนตรด่างามประดุจตากวางที่มีอายุได้ 1 ปี ความปารถนาของผู้หญิงที่อยากมีตาดีสวยเหมือนตาของกวาง ปัจจุบันได้มีการทำศัลยกรรมตาหลายแห่ง และเป็นที่ยินยอมของผู้หญิงอีกด้วย คำที่ว่า ขอให้มิมีขนคิ้วด่างาม คือความปารถนาของผู้หญิงที่อยากมีคิ้วดำ ปัจจุบันผู้หญิงส่วนใหญ่มักไปสักคิ้วเพื่อเพิ่มความเข้มและสวยงามตามความชอบของตน คำที่ว่า ขอให้พระครรภ์แบนราบและไม่นูนมาในเวลาทรงครรภ์ เป็นความปารถนาของผู้หญิงที่เมื่อเวลาตั้งครรภ์ ไม่อยากมีครรภ์ที่นูนเพราะอยากลำบากต่อการใช้ชีวิต จะทำให้ดูแล้วไม่สวย และคำที่ว่า ขอให้มิมีถิ่นตั้งโดยไม่คล้อยตก ขอให้ผดงดำอยู่เสมอ ขอให้มิมีผิวพรรณผุดผ่อง เป็นความปารถนาของผู้หญิงที่อยากมีถิ่นไม่คล้อยตก มีผดงและดำ มีผิวพรรณงามสอดคล้องกับสังคมไทยในปัจจุบันที่ผู้หญิงนั้นนิยมทำศัลยกรรมกันบ้าง ฉีดผิวบ้าง และย้อมสีผมเพื่อให้ดูสวยงามตามแบบที่ตนเองชอบ เมื่อกล่าวถึงความเป็นหญิงในอุดมคติแล้ว ยังมีคำสอนเกี่ยวกับสิ่งที่ผู้หญิงควรประพฤติปฏิบัติต่อสามี

ของตน คือการแสดงถึงความจงรักภักดีต่อสามี ซึ่งแทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องมหาเวสสันดรชาดก
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ดังข้อความที่ว่า

..พระคุณเอยจะคิดคุ้มเป็นไรเล่า ว่ามัทรีนี้เป็นข้าเก่าแต่ก่อนมา ดังเงาตามพระ
บาทาก็เหมือนกัน นอกหน้านั้นที่แน่นอนคือนางไหนอันสนธิชิตใช้แต่ก่อนกาล ยังจะ
ติดตามพระราชสมภารมาบ้างละหรือ ได้แต่มัทรีที่แสนดีผู้เดียวดอก ไม่รู้จัก ปลิ้นปลอก
พลิกไพล่เอาตัวหนี มัทรีสัตยาสูวามิรักดีรักผัวเพียงบิดาก็ว่าได้ จึงจะยากเย็นซึ้งใจก็
ตามกรรม วนมูลผล หาริยา อุตสาหะตระตราคราตรีเตร็ดเตร่หาผลาผลไม้ ถึงที่ไหน จะ
รักเรียวก็ซอกซอนอุตสาห์เที่ยวไม่ถอยหลัง จนเนื้อหนังขวนขาดเป็นริ้วรอยโลหิตไหล
ย่อยทุกหย่อมหนาม อารามจะใคร่ได้ผลาผลไม้มาปฏิบัติลูกบำรุงผัว ถึงกระไรจะ คุ้มตัว
ก็ยากนาหาลากใจ อกของใครจะอาภัพยับพิกลเหมือนอกของมัทรีไม่มีเนตร น้ำที่ จะ
สงสารสังเวชโปรดปรานี้ว่ามัทรีนี้เป็นเพื่อนยากอยู่จริง ๆ ช่างค้อนดิงปริภาษาณาได้ ลง
คอไม่คิดเลย...

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, มหาเวสสันดรชาดก: 17)

จากข้อความข้างต้นที่กล่าวมานั้น กวีได้กล่าวให้เห็นถึงพระนางมัทรีทรงมีความ
จงรักภักดีต่อพระเวสสันดรเป็นอย่างยิ่ง ขณะที่พระนางกำลังทุกข์โศกเพราะตามหาพระโอรสและ
พระธิดาไม่พบ พระเวสสันดรทรงหวังจะให้พระนางดับความทุกข์โศก จึงทรงแกล้งปริภาษาว่าพระนาง
มัทรีลอบคบชายอื่นจึงกลับมาอาศรมในเวลาค้ำกว่าทุกวัน ทำให้พระนางมัทรีทรมานพระทัยและ
พยายามอธิบายให้พระเวสสันดรได้เข้าใจถึงการกลับมาถึงช้ากว่าที่เคย คำที่ว่า มัทรีสัตยา
สูวามิรักดีรักผัวเพียงบิดาก็ว่าได้ จึงจะยากเย็น ซึ้งใจก็ตามกรรม แสดงให้เห็นถึงความจงรักภักดีที่
พระนางมัทรีมีต่อพระเวสสันดร ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้หญิงทุกคนควรประพฤติปฏิบัติต่อสามีของตนเอง และ
คำที่ว่า อารามจะใคร่ได้ผลาผลไม้มาปฏิบัติลูกบำรุงผัว ถึงกระไรจะ คุ้มตัวก็ยากนาหาลากใจ อกของ
ใครจะอาภัพยับพิกลเหมือนอกของมัทรีไม่มี เป็นคำแสดงถึงพระนางมัทรีทรงปรารถนาปฏิบัติต่อพระ
เวสสันดรด้วยความจริงใจ และปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ความเป็นหญิงนั้นต้อง
รู้จักงานบ้านงานเรือนเหมือนพระนางมัทรีที่หาอาหารมาบำรุงแก่พระเวสสันดร เพราะฉะนั้นความ
เป็นหญิงนั้น เบื้องต้นควรจงรักภักดีต่อสามีของตนเอง และควรปฏิบัติตนรู้จักงานบ้านงานเรือน คอย
ช่วยเหลือสามีของตนในทุกๆ ด้าน ยังมีคำสอนแทรกแทรกอยู่ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์เกี่ยวกับ
ความเป็นหญิงอีกอย่างหนึ่ง กล่าวถึงความเป็นหญิงนั้นต้องรักสามีเพียงคนเดียว มิใช่หลายใจเหมือน
นางวันทองในเรื่องเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถวายนกขี้เฒ่า ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดัง
คำประพันธ์ที่ว่า

ละโมบมากตมมหาตาเป็นมัน สักร้อยพันให้มึงไม่ถึงใจ
ว่าหญิงชั่วผู้ยั้งครวระคนเดียว หาดตามตอมกันเกรียวเหมือนมึงไม่
 หนักแผ่นดินกูจะอยู่ไย อ้ายไวยมึงอย่านับว่ามารดา

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนขุนช้างถวายเป็นฎีกา: 39)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีแสดงให้เห็นถึงสิ่งที่ผู้หญิงไม่ควรประพฤติเป็นเยี่ยงอย่างเหมือนนางวันทอง ที่มีความละโมบด้วยอำนาจของตัณหา จึงทำให้เกิดการผิดศีลข้อที่ 3 คือ กาเมสุมิฉฉาจารา การประพฤติผิดในกามกล่าวคือการประพฤติล่วงเกินบุคคลที่มีสามีภรรยาอยู่แล้ว ผลที่ตามมาคือทำให้สังคมมีแต่ปัญหา ลูกที่เกิดมาก็ต้องลำบากและเป็นภาระของสังคม สมเด็จพระพันวษาทรงปรึกษานางวันทองว่าเป็นผู้หญิงที่หลายใจ ขนาดผู้หญิงชั่วยังมีแค่สามีคนเดียว แต่นางวันทองนี้ยิ่งกว่าผู้หญิงชั่วเสียอีกดังคำที่ว่า ว่าหญิงชั่วผู้ยั้งครวระคนเดียว และผู้หญิงที่ประพฤติเช่นนางวันทองนั้น เป็นคนที่หนักแผ่นดิน และลูกของตนก็ไม่ควรนับถือว่าเป็นมารดาผู้ให้กำเนิดดังคำที่ว่า อ้ายไวยมึงอย่านับว่ามารดา และยังมีคำสอนเกี่ยวกับความเป็นหญิงในอุตมคติ โดยกล่าวถึงความงามตรงของหญิงในอุตรกรูทวิปีที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสุภูมิ ดังข้อความที่ว่า

“...แลมีฝูงผู้หญิงอันอยู่ในแผ่นดินนั้นงามทุกคน รูปทรงเขานั้นบมิต่ำ บมิสูง บมิพิบมิพอมบมิขาวบมิดำ สีสมบุรณ์งามดังทองอันสุกเหลืองเรื่องเป็นที่พึงใจฝูงชายทุกคนแลนิ้วตีนนิ้วมือเขานั้นกลมงามนะเน่ง เล็บตีนเล็บมือเขานั้นแดงงามดังน้ำครึ่ง อันท่านแต่งแล้วแลแต่มีไว้ แลสองแก้มเขานั้นใสงามเป็นนวลดังแก้มเอาแป้งผัด หน้าเขานั้นหมดเกลี้ยงปราศจากมลทินหาฝ้าหาไผ่บมิได้ แลเห็นดวงหน้าเขาไสร้ดุจดังดวงพระจันทร์อันเพ็งบุรณ์นั้น เขานั้นมีตาเป็นอันดำดังตาแห่งลูกทรายฟุ้งออกได้ 3 วัน ที่พรรณขาวก็ขาวงามดังสังข์อันท่านพึงฝนใหม่แลมีฝีปากนั้นแดงดังลูกฟักข้าวอันสุกนั้นแลมีลำแข้งลำขานั้นงามดังลำกล้วยทองฝาดนั้นแล แลมีท้องเขานั้นงามราบเพียงลำตัวเขานั้นอันอันเกลี้ยงกลมงาม..แลผมเขานั้นดำงามดังปีกแมลงภู

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, ไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสุภูมิ: 134)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นถึงคำสอนเกี่ยวกับความเป็นหญิงไทยในอุตมคติ ความงามที่ผู้หญิงปรารถนา โดยกวีได้กล่าวถึงความงามของผู้หญิงแต่ละส่วน คือ ความเป็นหญิงที่งดงามนั้นจะต้องมี ไม่สูงเกินไป ไม่ต่ำเกินไป ไม่อ้วนไม่พอม ไม่มีผิวขาวหรือดำจนเกินไป มีผิวพรรณงดงามดังสีทอง นิ้วมือนิ้วเท้ากลมงาม เล็บมือเล็บเท้าแดงดังน้ำคั้ง แก้มนวล หน้าปราศจากไผ่และฝ้า หน้ากลมดุจดวงจันทร์ ดวงตาดำประดุจดวงตาของลูกทราย ผิวพรรณขาวดุจสังข์ ริมฝีปากมีสีแดงดุจลูกฟักข้าวอัน

สุก มีแข่งและขาดจุกกล้วยทองฝาแฝด มีท้องนั้นงามราบ ลำตัวอ่อนเกลี้ยงกลมงาม และมีผมดำตั้ง ปีกแมลงภู่ สิ่งทีกล่าวมานี้เป็นความงดงามในอุดมคติของผู้หญิง อีกประการหนึ่งยังมีคำสอนเกี่ยวกับ ความเป็นหญิงนั้นควรรักลูกเป็นห่วงลูกของตนเองยิ่งกว่าชีวิตของตน ทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อลูก และ คอยช่วยเหลือสามีทุกๆ ด้านที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี ดังข้อความ ที่ว่า

“...แม่ผู้พยาบาลบำรุงเจ้าแต่เยาว์มา เจ้ามิได้ห่างพระมารดาสักหายใจ โอความ เชื้อใจในครั้งนี้นี้เหลือขนาด สิ้นสมบัติพลัดญาติยั้งแต่ตัว ต้องไปหามาเลี้ยงลูกและเลี้ยง ผัวตลอดเวลาแม่มาสละเจ้าไว้เป็นกำพร้าทั้งสององค์ หัสสา ว เสมือนหนึ่งลูกหงส์เหมราช ปักชิน ปราศจากมัจฉินทีไปตกคลุกในโคลนหนอง สิ้นสีทองอันผ่องแผ้ว แม่กลับเข้า มาถึงแล้วได้เซยชมชื่นสบาย ทีเหน้อยยากก็เสื่อมหายคลายทุกซทุกเลาลง สิ้นสมบัติทั้ง วงศาในวังเวียง โอแต่ก่อนเอย แม่เคยได้ยินแต่เสียงเจ้าเจรจาแจ้วๆ อยู่ตรงนี้ อิท ปทวลลขี นันก็รอยเท้าพ่อซาลี นีก็บทศรีแม่กัณหาพระมารดายังแลเห็นโน้นก็กรวด ทรายเจ้ายังร่ายเล่นเป็นกองๆ สิ่งของทั้งหลายเป็นเครื่องเล่นยังเห็นอยู่ น ทิสสระ แต่ลูก ทั้งคู่ไปอยู่ไหนไม่เห็นเลย....”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรี: 15)

จากข้อความข้างต้นนั้น กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความรักของแม่ที่รักลูกยิ่งกว่าชีวิต ผ่านความรักของพระนางมัทรีที่มีต่อพระซาลีและพระกัณหาเป็นความรักของแม่ทั่วไปคือ ความเป็น ห่วงลูกที่ยังเล็กอยู่ พระนางเป็นพระมารดาที่เลี้ยงดูพระโอรสและพระธิดาอย่างใกล้ชิด ทรงจำทุกสิ่ง ทุกอย่างเกี่ยวกับพระกุมารทั้งสองได้ ไม่ว่าจะป็นรอยพระบาทหรือของเล่นต่างๆ เมื่อเสด็จกลับถึง อาศรมแล้วไม่เห็นพระกุมารทั้งสอง พระนางก็ระทมตรมตรอม และหวนจิตคิดวิตกว่าพระโอรส พระธิดาไปอยู่ที่ใด พระนางรู้สึกผิดที่ต้องทรงทิ้งพระโอรสพระธิดาไว้ราวกับเด็กกำพร้า ไม่อยู่คอยดูแล ความรักดังกล่าวนี้เป็นความรักที่ผู้หญิงทุกคนควรทำ เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นหญิงที่ดีอีกด้วย

จากการศึกษาพบว่าหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ปราบกาคำสอนเกี่ยวกับความเป็นหญิงที่สมบูรณ์ โดยกวีได้ ปลุกฝังข้อที่ควรปฏิบัติตาม คือ คุณสมบัติของความเป็นหญิงที่ดี ถือว่าความเป็นหญิงนั้นต้องมี คุณสมบัติทางกายดี คือรู้จักสำรวมอิริยาบถด้านต่างๆ ทั้งในขณะเดิน นอน หรือนั่ง มีคุณสมบัติทาง วาจาดีคือพูดจาไพเราะอ่อนหวาน พูดในสิ่งที่ป็นประโยชน์ และรู้จักพูด และมีคุณสมบัติทางใจดี เช่น มีความเพียร รู้จักใช้ปัญญา ใจบุญสุญทาน และกตัญญู รักสามีและบุตรธิดาของตน คุณสมบัติของ ผู้หญิงด้านต่างๆ ที่คล้ายคลึงกันและสัมพันธ์กับความคิดความเชื่อในพระพุทธศาสนา จึงเป็นที่มาของ

การกำหนดคุณสมบัติของ “หญิงดี” หรือสมัยต่อมาก็ได้ คำสอนเกี่ยวกับความเป็นหญิงมีชุดวาทกรรมดังนี้ คือ สอนให้เป็นผู้ดีที่สมควรเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยอัปกริยามารยาท มีลักษณะความเป็นกุลสตรี มีมารยาท รู้จักสิ่งที่ควรไม่ควร จึงนับว่างาม หรือเป็นกุลสตรีที่ดี สอนให้เป็นผู้หญิงที่กตัญญูต่อสามีของตนเอง สอนให้เป็นผู้หญิงที่ทันสมัย การแต่งตัวของหญิงควรแต่งตามแฟชั่นสมัยใหม่ สอนให้ประพฤติตามความเป็นหญิงในอุดมคติ โดยกล่าวถึงความมั่งคั่งของผู้หญิงในอุตรกुरुทวีป สอนให้จงรักภักดีต่อสามี รักสามีเพียงคนเดียว และสอนให้เป็นผู้หญิงที่เห็นแก่ลูก รักลูกของตนเองยิ่งกว่าชีวิต วาทกรรมดังกล่าวมานั้น เป็นสิ่งที่กวีได้ปลูกฝังให้นักเรียนหญิงทุกคน เป็นแนวทางในการกำหนดชีวิตของตนเอง เนื่องจากปัจจุบันนักเรียนหญิงส่วนใหญ่มีความประพฤติที่คล้ายกับผู้ชาย จึงขาดคุณสมบัติแห่งกุลสตรีที่มีมาตั้งแต่อดีต ขาดความเป็นหญิงที่เรียบร้อย อ่อนหวาน เหตุนี้หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักข์จึงได้ส่งต่อคำสอนเกี่ยวกับความเป็นหญิงไว้ในหลักสูตรเพื่อเป็นแนวทางในการใช้ชีวิตของนักเรียนหญิง เป็นทิศทางในการสร้างความเป็นหญิงให้นักเรียนหญิง เมื่อนักเรียนหญิงได้อ่านและนำคำสอนที่แทรกในหนังสือเรียนไปประพฤติใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว ก็จะส่งผลต่อความเป็นกุลสตรีที่ดี มีคุณสมบัติของความเป็นหญิง เป็นผู้หญิงที่มีความสามารถในการทำงานเท่าเทียมกับผู้ชาย มีสิทธิเสรีภาพ มีความรู้ทางวิชาการเท่าเทียมกับผู้ชาย และสร้างความเรียบร้อยให้แก่สังคมไทยได้อีกด้วย

3.6 คำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ

เกษม จันทรแก้ว (2524) ได้ให้ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติว่า หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและให้ประโยชน์ต่อมนุษย์ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ซึ่งถ้าสิ่งนั้นไม่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ก็ไม่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมว่า หมายถึง สิ่งแวดล้อมนั้นเป็นทุกสิ่งทุกอย่างบนโลก (อาจรวมไปถึงจักรวาล) เป็นทั้งของแข็ง ของเหลว ก๊าซ สารเคมีสัตว์ มนุษย์ดิน หิน ต้นไม้แร่ อากาศ วัตถุธาตุ สิ่งก่อสร้าง บ้านเรือน ถนน โรงเรียน วัด เมือง ชุมชน วัฒนธรรม ศาสนา ประเพณีกฎระเบียบ ข้อบังคับ ฯลฯ เป็นต้น สิ่งแวดล้อมครอบคลุมความหมายของทรัพยากรธรรมชาติด้วย ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น มีความสัมพันธ์กับมนุษย์โดยช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่มนุษย์อย่างมาก ขณะเดียวกัน มนุษย์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบางอย่างลดน้อยลง ซึ่งถ้าหากไม่มีการควบคุมดูแลหรืออนุรักษ์อย่างได้ผลแล้ว ก็จะเป็นผลเสียแก่มนุษย์และสังคมได้

คำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาตินี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงคำสอนเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ปลูกฝังความภาคภูมิใจในท้องถิ่น สร้างอัตลักษณ์ให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้สำนวนภาษาข้ามท้องถิ่นข้ามวัฒนธรรม รวมทั้งปลูกฝังให้เกิดสำนึกเชิงนิเวศที่ดีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ให้เกิดความเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น สอดคล้องกับ สุนทร คำยอด (2558) ได้ศึกษาภาพเสนอและอุดมการณ์สิ่งแวดล้อมของชาติพันธุ์ปกากะญอในวรรณกรรมเยาวชนของมาลา คำจันทร์ โดยความเป็นชายขอบของชาติพันธุ์ปกากะญอในวัฒนธรรมล้านนานั้น มาลา คำจันทร์ ได้สร้างวรรณกรรมเรื่องหมู่บ้านอาบจันทร์ และลูกป่า ภายใต้อุดมการณ์สิ่งแวดล้อมที่เน้นการอนุรักษ์ และบรรยากาศทางวิชาการที่ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม และการให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาด้านสิ่งแวดล้อมของชนเผ่า โดยการสร้างภาพเสนอใหม่ให้กับชาติพันธุ์ปกากะญอในสองลักษณะคือ ภาพเสนอของชาวเขาผู้ทรงจริยธรรม และเน้นภาพเสนอของชาวเขาที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาติพันธุ์ปกากะญอมีภาพลักษณ์ที่ดีขึ้น

กฎธรรมชาตินี้แสดงให้เห็นว่า มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน อันจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวเอง แล้วส่งผลไปถึงความเปลี่ยนแปลงในสิ่งอื่นๆ จำเป็นที่มนุษย์ พืช สัตว์ ต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และหลักคำสอนต่างๆ ของศาสนาก็มีการสอดแทรกเรื่องธรรมชาติไว้ เช่น เรื่องธรรมนิยาม ที่กล่าวถึงทุกสิ่งมีการเป็นไปตามเหตุและผล แม้แต่การปฏิบัติธรรมตามคำสั่งสอน ถ้าปรารถนามุ่งให้เกิดความวิเวกก็ต้องพึ่งพาอาศัยความเป็นธรรมชาติ ถ้าทุกคนมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างที่ควรจะเป็นแล้ว จึงต้องมีการสร้างกติกากฎหรือวินัยในการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทั้งพฤติกรรมทางกาย และวาจา จะช่วยระมัดระวังและควบคุม ลงโทษ ผู้ที่ฝ่าฝืน จึงต้องเป็นความร่วมมือกันระหว่างรัฐ ชุมชนและศาสนาในการสร้างกติกากฎ การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นภาระที่ทุกคนต้องช่วยกันดูแลรักษาบูรณะการปรับทำทีในการแก้ปัญหาในเรื่องสิ่งแวดล้อมทั้งด้านพฤติกรรม จิตสำนึก และภูมิปัญญาที่เชื่อมประสานเกี่ยวกลั่นระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติอันจะช่วยให้การแก้ปัญหาและการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

ข้อที่ควรปฏิบัติตาม

คำสอนเกี่ยวกับความเป็นอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ธรรมชาติทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ และมนุษย์ควรเห็นคุณค่าของธรรมชาติที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องทุกซ์ของชานาในบทกวี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ตอนอาทิตย์เที่ยงวัน ชานายังพรวนดิน

เหงื่อหยดบนดินภายใต้ต้นข้าว

ใครจะรู้บ้างว่าในจานใบนั้น

ข้าวแต่ละเม็ดคือความยากแค้นแสนสาหัส

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, ทุกซ์ของชานาในบทกวี: 144)

บทพรรณนาความทุกข์ยากของชาวนาข้างต้น มาจากพระราชนิพนธ์ที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งมีคำสอนเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข การอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเป็นวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต โดยการสะท้อนให้เห็นการดำรงชีวิตของชาวนาที่อยู่กับธรรมชาติ โดยแสดงให้เห็นถึงประเพณีการทำนา กว่าจะได้ข้าวมาแต่ละเม็ดยากมาก เพราะฉะนั้นคนเราควรเห็นคุณค่าของข้าว คุณค่าของธรรมชาติที่เราอยู่ร่วมกันมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะธรรมชาติเปรียบเสมือนบ้านของเรา เราไม่ทำลายธรรมชาติ ธรรมชาติก็ย่อมไม่ทำลายเรา และยังมีคำสอนเรื่องการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ โดยการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติให้ได้มากที่สุดที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องทุกข์ของชาวนาในบทกวี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

หว่านข้าวในฤดูใบไม้ผลิ ข้าวเมล็ดหนึ่ง
จะกลายเป็นหมื่นเมล็ดในฤดูใบไม้ร่วง
รอบข้างไม่มีนาที่ไหนทิ้งว่าง
แต่ชาวนาก็ยังอดตาย

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, ทุกข์ของชาวนาในบทกวี: 148)

จากคำประพันธ์ข้างต้นก็ได้กล่าวถึงการทำนา จะต้องเริ่มทำในฤดูใบไม้ผลิ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นวัฒนธรรมการทำนา การอยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยใช้ประโยชน์จากธรรมชาติตามฤดูที่เหมาะสม ดังคำที่ว่า “หว่านข้าวในฤดูใบไม้ผลิ” เมล็ด 1 เมล็ดที่หว่านลงในนา นั้น ย่อมกลับกลายเป็นหลายเมล็ดในฤดูใบไม้ร่วง ซึ่งแสดงถึงกลไกการทำงานของระบบธรรมชาติที่มีต่อมนุษย์ เพราะมนุษย์ไม่ได้ทำลายระบบนิเวศของธรรมชาติ จึงทำให้ได้ผลผลิตจากธรรมชาติ ดังคำที่ว่า “จะกลายเป็นหมื่นเมล็ดในฤดูใบไม้ร่วง” และคำที่ว่า “รอบข้างไม่มีนาที่ไหนทิ้งว่าง” เป็นการแสดงให้เห็นว่าชาวนาทุกคนใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้มากที่สุด เป็นการสร้างระบบนิเวศให้แก่ธรรมชาติ และสร้างธรรมชาติให้เป็นวัฒนธรรมแห่งการดำเนินชีวิตด้วยการทำนา อีกประการหนึ่งยังมีคำสอนเกี่ยวกับการสร้างธรรมชาติให้น่าอยู่ โดยก็ได้กล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ถ้าธรรมชาติสมบูรณ์ประชาชนอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างมีความสุข มีจิตใจที่ชุ่มชื่นเมื่อได้เห็นธรรมชาติที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ธารไหลใสสะอาด มีฉาชาติตาชานา
ห้วยว่ายกินโคลคลา ตามกันมาให้เห็นตัว

ฯลฯ

เที่ยวเล่นเป็นเกษมสุข แสนสิ่งสนุกปลุกใจหวัง
เร่ร้ายผายผาดผั่ง หัวกรีนชื่นชมไพร

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง: 78)

จากคำประข้างต้นแสดงให้เห็นว่า กวีได้บรรยายภาพถึงธารน้ำแห่งหนึ่งกลางธรรมชาติ อันร่มรื่นและงดงาม น้ำในธารใสจนมองเห็นตัวปลาที่แหวกว่ายไปมา เป็นการชี้ให้เห็นถึงความเป็นธรรมชาติที่น่าอยู่ ย่อมเป็นที่พึงของสัตว์ป่าและมนุษย์ได้ ธรรมชาติเป็นที่ผ่อนคลายความเครียด ความวิตกกังวลใจในเรื่องต่างๆ ได้ตั้งคำที่ว่า “เที่ยวเล่นเป็นเกษมสุข แสนสิ่งสนุกปลุกใจหวัง” กวีแสดงให้เห็นถึงผู้คนไปท่องเที่ยวธรรมชาติอย่างสนุกสนาน ไม่มีความทุกข์อันเกิดจากธรรมชาติเลย เพราะฉะนั้นควรอนุรักษ์ธรรมชาติ ช่วยกันดูแลรักษาธรรมชาติให้อยู่ร่วมกับคนทุกคน และช่วยกันสร้างธรรมชาติให้น่าอยู่ และยังมีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องของธรรมชาติที่เป็นเครื่องมือในการส่งต่อความสุขให้แก่คนที่เรารัก ธรรมชาติทำให้เกิดความสัมพันธมิตร ธรรมชาติสามารถสร้างความดีได้ และสร้างวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตให้น่าอยู่ที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องศิลาจารึกหลักที่ 1 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

“ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขายใครจักใครค้าช่างค้า
ใครจักใครค้าม้าค้า ใครจักใครค้าเงินค้ำทองค้ำ ภูได้ตัวตัวปลา ภูเอามาแก่งพอกู
ภูได้หมากส้มหมากหวานอันใดกินอร่อยกินดี ภูเอามาแก่งพอกู ภูไปตีหนึ่งวังช้างได้
ภูเอามาแก่งพอกู”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, ศิลาจารึกหลักที่ 1: 49, 52)

จากคำประพันธ์ข้างต้นชี้ให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในกรุงสุโขทัย ประชาชนในกรุงสุโขทัยอยู่ดีกินดี โดยประชาชนนั้นได้สร้างวัฒนธรรมการดำรงชีวิตด้วยสิ่งที่เป็นธรรมชาติ เช่น การใช้สิ่งที่เป็นธรรมชาติในการค้าขาย ดังคำที่ว่า “ใครจักใครค้าช่างค้า ใครจักใครค้าม้าค้า ใครจักใครค้าเงินค้ำทองค้ำ” เป็นการแสดงความอิสระเสรีโดยการใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกัน และใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องทำมาหากิน ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติทำให้ประชาชนในกรุงสุโขทัยมีความสุข และกวีได้ชี้ให้เห็นถึงการใช้ธรรมชาติสร้างความกตัญญูต่อบุพการีดังคำที่ว่า “ภูได้ตัวตัวปลา ภูเอามาแก่งพอกู” เป็นการใช้สิ่งที่เป็นธรรมชาติสร้างความดี สร้างความกตัญญูทดแทนได้

จากการศึกษาพบว่า เนื่องจากนักเรียนในปัจจุบันไม่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติ ไม่มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติเลย มักทำลายสิ่งที่เป็นธรรมชาติซึ่งอยู่รอบตัวเอง เป็นสาเหตุให้เกิดผลกระทบต่อประเทศชาติ รวมถึงภาวะโลกร้อนซึ่งเป็นมหันตภัยระดับโลก ปัจจุบันได้มีองค์กรหลายองค์กรในโลกร่วมกันหันมาอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และตระหนักให้เห็นถึงผลเสียของการทำลายธรรมชาติ หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 จึงได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับธรรมชาติหลายประเภทไว้ในหลักสูตรด้วย โดย

กวีได้ปลุกฝังแต่ข้อที่ควรปฏิบัติตามเท่านั้น ซึ่งมีคำสอนเกี่ยวกับการให้ความสำคัญและอนุรักษั ธรรมชาติ คำสอนเกี่ยวกับธรรมชาตินั้นช่วยเสริมสร้างปัญญาที่มีความรู้ความเข้าใจมีจิตสำนึกในเรื่อง การอนุรักษั และแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นภาระที่ทุกคนต้องช่วยกันดูแลรักษาบูรณะการปรับท่าที ในการแก้ปัญหาในเรื่องสิ่งแวดล้อมทั้งด้านพฤติกรรม จิตสำนึก และภูมิปัญญาที่เชื่อมประสานเกื้อกูล กันระหว่างมนุษย์ สังคม และธรรมชาติอันจะช่วยให้การแก้ปัญหาและการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน คำ สอนเกี่ยวกับธรรมชาติมีดังนี้ คือ สอนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติ ธรรมชาติทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ สอนให้มนุษย์ควรเห็นคุณค่าของธรรมชาติสอนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติ โดยการใช้ประโยชน์จาก ธรรมชาติให้ได้มาก สอนให้อนุรักษัธรรมชาติ สอนให้ช่วยกันสร้างธรรมชาติให้น่าอยู่ และสอนให้ใช้ ธรรมชาติในการดำรงชีวิตและสร้างคามดี

คำสอนที่ปรากฏในวรรณคดีวิจักข์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 เป็นชุดความคิดที่ ชี้ให้เห็นถึงการปลุกฝัง สร้างค่านิยม แฝงไว้ด้วยคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คำสอนเกี่ยวกับ สถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ คำสอนเกี่ยวกับเพศสภาพ และคำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษั ธรรมชาตินับเป็นแนวทางช่วยสนับสนุนความคาดหวังที่รัฐต้องการสร้างเอกลักษณ์ ซึ่งมีการ ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมและยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงตามจุดหมายของหลักสูตร โดย ใช้คำสอนในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักข์เป็นสื่อในการสอน ตลอดจนการคัดเลือกวรรณคดีและ วรรณกรรมที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับคำสอนดังกล่าวมาให้ผู้เรียนได้เรียนอย่างเหมาะสมในแต่ละ ระดับชั้น และแต่ละช่วงวัยซึ่งจะแตกต่างกันออกไป เพื่อปลุกฝังให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจคำสอน ได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับจุดหมายของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ตามมาตรา 6 คือ การ จัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมี ความสุข และสอดคล้องกับจุดหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ข้อที่ 1 คือ มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยและปฏิบัติตน ตามหลักของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ข้อที่ 2 คือมีความรู้ ความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้เทคโนโลยี และมีทักษะชีวิต ข้อที่ 4 คือ มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการ ปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และข้อที่ 5 คือ มีจิตสำนึกใน การอนุรักษัวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษัและพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำ ประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

บทที่ 4

กลวิธีการนำเสนอคำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์

กลวิธีการนำเสนอคำสอนในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งเพราะจะทำให้วรรณกรรมเรื่องนั้นๆ น่าสนใจ และดึงดูดใจของผู้อ่านจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้เขียนต้องมีความสามารถในการใช้กลวิธีการนำเสนอที่น่าสนใจ จึงจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจถึงแนวคิดของผู้เขียนได้ดี ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงกลวิธีการนำเสนอตัวบทคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ 3 ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คำสอนเกี่ยวกับสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ คำสอนเกี่ยวกับเพศสภาพ และคำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยจะมีกลวิธีการนำเสนอผ่านศิลปะทางภาษาโดยใช้โวหารภาพพจน์และกลวิธีการนำเสนอโดยการ ใช้กลวิธีทางศัพท์ และกลวิธีการนำเสนอผ่านองค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรม ที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ดังนี้

4.1 กลวิธีการนำเสนอวาทกรรมคำสอนโดยใช้กลวิธีทางศัพท์และศิลปะทางภาษาโดยใช้โวหารภาพพจน์

กลวิธีการนำเสนอคำสอนนั้นเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้ผู้อ่านได้เข้าถึงคำสอนอย่างแท้จริง และเป็นกลวิธีที่กวีได้ใช้ในการถ่ายทอดคำสอนประเภทต่างๆ ดังนั้นกลวิธีที่กวีใช้ในการนำเสนอคำสอนจึงเป็นกลวิธีที่แยบยล เพราะกวีนั้นต้องถ่ายทอดคำสอนผ่านศิลปะทางภาษาเพื่อที่จะให้ผู้อ่านได้อ่านอย่างเพลิดเพลินและได้รับการปลูกฝังคำสอนโดยไม่รู้ตัว เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจะวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยวิเคราะห์จากกลวิธีการนำเสนอทั้ง 2 คือ กลวิธีการนำเสนอผ่านศิลปะทางภาษาโดยใช้โวหารภาพพจน์และกลวิธีการนำเสนอวาทกรรมคำสอนโดยใช้กลวิธีทางศัพท์ไปพร้อมๆ กัน เพื่อถ่ายทอดวิเคราะห์และเข้าถึงคำสอนประเภทต่างๆ ที่กวีได้แทรกไว้ ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยผู้วิจัยจะวิเคราะห์ตามลำดับคำสอนที่ได้วิเคราะห์ไว้ในบทที่ 3 ผู้วิจัยมีขอบเขตในการวิเคราะห์กลวิธีการนำเสนอคำสอน ได้แก่

- 1) คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา
- 2) คำสอนเกี่ยวกับสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์
- 3) คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม
- 4) คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ
- 5) คำสอนเกี่ยวกับเพศสภาพ
- 6) คำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ

คำสอนดังกล่าวมานั้นสื่อสารส่งผ่านกลวิธีการนำเสนอใดบ้าง และกลวิธีดังกล่าวสามารถใช้คำสอนประเภทใดในการสั่งสอน จากนั้นผู้วิจัยจะสรุปกลวิธีการนำเสนอดังกล่าวเพื่อให้เห็นความคิดหลักและความคิดย่อยที่ประกอบกันเป็นคำสอนนั้นต่อไป ผลการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

4.1.1 กลวิธีการนำเสนอบ้างโดยใช้โวหารภาพพจน์

โวหารหรือกระบวนความ หมายถึง แบบแผนของเนื้อความหรือเรื่องราวซึ่งเป็นถ้อยคำที่ใช้ในการสื่อสารที่เรียบเรียงอย่างมีวิธีการ มีชั้นเชิง และมีศิลปะ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราว จนเกิดจินตภาพและความรู้สึกตรงตามกับผู้ส่งสารต้องการ

ภาพพจน์ คือถ้อยคำที่เป็นสำนวนโวหารทำให้นึกเห็นเป็นภาพ มีเจตนาทำให้เกิดความคิด ความเข้าใจ จินตนาการ และถ่ายทอดอารมณ์ได้อย่างกว้างขวางลึกซึ้ง การบอกเล่าตรงไปตรงมา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) โวหารภาพพจน์มีหลายประเภท เช่น อุปมา อุปลักษณ์ อดีพจน์ บุคคลวัต นามนัย เป็นต้น

โวหารภาพพจน์ เป็นกลวิธีการนำเสนอสารโดยการพลิกแพลงภาษาที่ใช้พูด หรือเขียนให้แปลกออกไปจากภาษาตามตัวอักษรทำให้อ่านเกิดภาพในใจ เกิดความประทับใจ เกิดความรู้สึกสะเทือนใจ เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นภาพอย่างชัดเจน การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่จะศึกษาโวหารภาพพจน์ เนื่องจากวรรณคดีที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเรียนภาษาไทยมีชุดวาทกรรมคำสอนที่ซับซ้อนแทรกอยู่ การวิเคราะห์โวหารภาพพจน์จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจและเข้าถึงวาทกรรมคำสอนและเกิดจินตภาพที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น โวหารภาพพจน์ที่สอดคล้องกับการศึกษาวิธีการนำเสนอสอดคล้องคำสอนในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์นั้นมีรายละเอียดดังจะนำเสนอต่อไปนี้

4.1.1.1 อุปมา

ัญญา สังขพันธานนท์ (2552) ได้อธิบายอุปมาไว้ว่า อุปมา หมายถึง การเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง โดยปกติแล้วสิ่งที่นำมาเปรียบกันนั้น จะมีคุณสมบัติที่แตกต่างกัน แต่ถูกนำมาเปรียบว่า เหมือนกันหรือคล้ายกัน เช่น ในบทร้อยกรองของ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ใช้โวหารเปรียบเทียบตอนหนึ่งว่า “กลางคืนคือความหนาวแห่งราวป่า” และ “กลางวันคือความไหม้แห่งแสงแดด” จะเห็นได้ว่า ในความเปรียบแรกนั้นคำว่า “กลางคืน” กับ “ความหนาว” เป็น

สิ่งที่มีความแตกต่างกัน แต่ก็นำมาเปรียบว่าเหมือนกันในสภาวะใดสภาวะหนึ่ง เช่น กลางคืนอาจหมายถึงความมืดมิด ความอ้างว้าง เจ็บเหงา จนดูเยือกหนาวในความรู้สึก คำว่า “ความหนาว” จึงมีความหมายมากกว่าตัวอักษร อีกอย่างหนึ่งเป็นการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งที่โดยธรรมชาติแล้วมีสภาพที่แตกต่างกัน แต่มีลักษณะเด่น ร่วมกันและใช้คำที่มีความหมายว่า เหมือนหรือคล้ายเป็นคำแสดงการเปรียบเทียบเพื่อเน้นให้เห็นจริงว่า เหมือนอย่างไร ในลักษณะใด ได้แก่คำว่า เหมือน เสมือน ดัง ดัง คล้าย ดูราว เหมือนดัง ดู ประดุจ ประหนึ่ง ละม้าย เสมอ ปาน เพียง ราว ราวกับ พ่าง เทียบ เทียม เฉก เช่น ฯลฯ เป็นการกล่าว การเปรียบเทียบสิ่งที่เหมือนกันหรือต่างกันใช้คู่กับ อุปมา อุปมา คือ สิ่งหรือข้อความที่ยกมากล่าวมาเปรียบ อุปมา คือ สิ่งหรือข้อความที่พึงเปรียบเทียบกับสิ่งอื่นเพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง จากการศึกษาคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 พบว่ามีการนำเสนอคำสอนผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้คำอุปมา เพื่อเน้นให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพและรับคำสอนได้ง่ายยิ่งขึ้น

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับธรรมทางหลักศาสนา คือ คำสอนเรื่องโทษของการประพฤติดีศีลข้อที่ 3 ที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องนिरासुखाทอง ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงบางจิวเห็นแต่จิวละลิวสูง	ไม่มีฝูงสัตว์สิ่งกึ่งพุกษา
ด้วยหนามดกรกตาชระตะตา	นีกก็น่ากลัวหนามขามขามใจ
จิวรกลีบหองคูลิแหลม	ตั้งขวางแซมเสียมแทรกแตกไส
ใครทำชู้คู่ท่านครั้นบรรลีย์	ก็ต้องไปปิ่นต้นหน้าขนพอง
เราเกิดมาอายุเพียงนี้แล้ว	ยังคลาดแคล้วครองตัวไม่มีหมอง
ทุกวันนี้วีปริตผิดทำนอง	เจียนจะต้องปิ่นบ้างหรืออย่างไร

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1 เรื่องนिरासुखाทอง: 21)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับโทษของการประพฤติดีศีลข้อที่ 3 คือ การประพฤติดีหรือประพฤดิล่วงละเมิดสามี ภรรยาของผู้อื่น โดยกวีใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนเกี่ยวหลักธรรมทางศาสนา ผ่านกลวิธีการนำเสนอโดยใช้คำอุปมา ดังคำที่ว่า “ตั้ง” เป็นคำที่แสดงถึงการอุปมาเปรียบเทียบต้นจิวที่นรกภูมินั้นมีความแหลมคม มีแต่หนามไม่มีช่องว่างให้สัตว์อาศัยอยู่เลย กวีกล่าวถึงโทษของการประพฤติดีศีลข้อที่ 3 โดยใช้คำอุปมาเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น และไม่กล่าวทำผิดศีลข้อที่ 3 นอกจากนี้ยังมีคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คือ คำสอนเรื่องโทษของการประพฤดิผลศีลข้อที่ 5 ที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องนिरासुखाทอง ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงโรงเหล้าเตากลั่นควันโขมง	มีคันโพงผูกสายไว้ปลายเสา
โอบาปรกรรมน้ำนรกเจียวอกเรา	ให้มัวเมาเหมือนหนึ่งบ้าเป็นน่าอาย
ทำบุญบวชกรวดน้ำขอสำเร็จ	พระสรรเพชรโพธิญาณประมาณหมาย
ถึงสุราพารอดไม่วอดวาย	ไม่ไถ่กรายแกล้งเมื่อกี้เกินไป
ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก	สุดจะหักห้ามจิตคิดใจ
ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป	แต่เมาใจนี้ประจำทุกค่ำคืน

(วรรณคดีวิจักขณ์, นิราศภูเขาทอง ม.1: 19)

จากคำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับโทษของการประพฤติดิตศีลข้อที่ 5 คือ การดื่มสุราเมรัยเป็นเหตุให้เสียดิสมัชชัญญะ โดยกวีใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนเกี่ยวหลักธรรมทางศาสนา ผ่านกลวิธีการนำเสนอโดยใช้คำอุปมาว่า “เหมือน” เป็นคำที่แสดงถึงการอุปมา และกวีได้เชื่อมโยงถึงคำสอนโดยใช้อุปมาทำให้เห็นคำสอนได้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังข้อความที่ว่า “โอบาปรกรรมน้ำนรกเจียวอกเรา ให้มัวเมาเหมือนหนึ่งบ้าเป็นน่าอาย” เป็นข้อความแสดงให้เห็นถึงคำสอนที่กวีได้แสดงให้เห็นถึงโทษของการดื่มสุราเมรัย โดยยกคำว่าน้ำนรกหรือน้ำสุราเมรัยเป็นสิ่งที่ไม่ดีเป็นเหตุทำให้มัวเมา เปรียบเหมือนคนบ้า ไม่มีสติสัมปชัญญะ

อีกประการหนึ่งมีคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คือ คำสอนเรื่องของการความรักไม่เที่ยง ความรักเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ ที่ปรากฏในเรื่องบทธนาคะเรื่องอริหนาทอนตีกะหมังกุหนิง ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เมื่อนั้น	โคมยงองค์ระเด่นจินตะหรา
ค้อนให้ ไม่แลดูสุรา	กัลยาคั่งแค้นแน่นใจ
แล้วว่าอนิจจาความรัก	พึงประจักษ์ดังสายน้ำไหล
ตั้งแต่จะเชียวเป็นเกลียวไป	ที่ไหนเลยจะไหลคืนมา
สตรีใดในพิภพจบนแดน	ไม่มีใครได้แค้นเหมือนอกข้า
ด้วยไฟรักให้เกินพักตรา	จะมีแต่เวทนาเป็นเนืองนิตย์
โอ้อ้วน่าเสียดายตัวนัก	เพราะเชื่อล้นหลงรักจึงซ้ำจิต
จะออกซื้อสือชัวไปทั่วทิศ	เมื่อพลั้งคิดผิดแล้วจะโทษใคร
เสียแรงหวังฝักฝักชีวี	พระจะมีเมตตาทำไม่
หมายบำเหน็จจะรีบเสด็จไป	ก็รู้เท่าเข้าใจในทำนอง
ด้วยระเด่นบุษบาโคมตรู	ควรคู่ภิรมย์สมอง
ไม่ต่ำศักดิ์รูปชัวเหมือนตัวน้อง	ทั้งพวกพ้องสุริยวงศ์พงศ์พันธุ์

ไอ้แต่นี้สืบไปภายหน้า

จะอายุชวดาหาเป็นแมนมั่น

เขาจะค่อนนินทาทุกสิ่งอัน

นางรำพันว่าพลางทางโศกา

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, อิเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง: 48)

จากคำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นพบว่า กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความรักไม่เที่ยง ความรักเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ โดยกวีใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนเกี่ยวปรัชญาทาง พระพุทธศาสนา ผ่านกลวิธีการนำเสนอโดยใช้คำอุปมาว่า “ตั้ง” เป็นคำที่แสดงถึงคำอุปมา เปรียบเทียบความรักไม่เที่ยงแท้แน่นอน ไม่มีความคงที่ย่อมจางหายไป เปรียบเหมือนแม่น้ำที่ไหลไป ตามกระแสไม่หวนกลับคืนมาได้ กวีได้ใช้คำอุปมาดังกล่าวถ่ายทอดคำสอนและชี้ให้เห็นคำสอนนั้น เปรียบเทียบกับสายน้ำ จะให้ผู้อ่านได้เห็นจินตภาพที่ชัดเจน และเข้าถึงคำสอนนั้นได้ง่ายยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังมีคำสอนเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ คือ ความจงรักภักดีต่อสถาบัน พระมหากษัตริย์ ข้าราชการหรือประชาชนทุกคนในประเทศควรปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง มีวินัยในการ ทำงาน และการสร้างความสามัคคีในการทำงาน เพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีต่อสถาบัน พระมหากษัตริย์ ที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องบทเสภาสามัคคีเสวก ตอนวิศวกรรมาดังคำประพันธ์ที่ว่า

ประการหนึ่งพึงคิดในจิตมั่น	ว่าทรงธรรมเหมือนบิดาบังเกิดหัว
ควรเคารพยำเียงและเกรงกลัว	ประโยชน์ตัวนี้ก็น้อยหน้อยจะดี
ควรนึกว่าบรรดาข้าพระบาท	ล้วนเป็นราชบริพารพระทรงศรี
เหมือนลูกเรืออยู่ในกลางหว่างวารี	จำต้องมีมิตรจิตรสนิทกัน
แม้ลูกเรือเชื่อถือผู้เป็นนาย	ต้องมุ่งหมายช่วยแรงโดยแข็งขัน
คอยตั้งใจฟังบังคับกับปีตัน	นาวานั้นจึงจะรอดตลอดทะเล
แม้ต่างคนต่างเอียงเกียงแก่งแย่ง	นายเรือจะเอาแรงมาแต่ไหน
แม้ไม่ถือเครื่องคงตรงวินัย	เมื่อถึงคราวพายุใหญ่จะครวญคราง
นายจะสั่งสิ่งใดไม่เข้าจิต	จะต้องติดตันใจให้ขัดขวาง
จะยุงแล้วยุงเล่าไม่เข้าทาง	เรือก็คงอับปางกลางสาคร
ถึงเสวีที่เป็นข้าฝ่าพระบาท	ไม่ควรขาดความสามัคคีสมสร
ในพระราชสำนักพระภูธร	เหมือนเรือแล่นสาครสมุทรไทย
เหล่าเสวกตกที่กะลาสี	ควรคิดถึงหน้าที่นั้นเป็นใหญ่
รักษาตนเครื่องคงตรงวินัย	สมานใจจงรักพระจักรี
ไม่ควรเลือกที่รักมักที่ชัง	สามัคคีเป็นกำลังพลังศรี
ควรปรองดองในหมู่ราชเสวี	ให้สมที่ร่วมพระเจ้าเราองค์เดียว

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, บทเสภาสามัคคีเสวกตอนวิศวกรรมา: 40)

จากคำประพันธ์ข้างต้นที่กล่าวมานั้นแสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง การมีวินัยในการทำงาน และการสร้างความสามัคคีในการทำงาน เพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นคำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนดังกล่าวด้วยคำอุปมาที่ว่า “เหมือน” ถึง 3 คำ เป็นการเปรียบพระมหากษัตริย์เป็นเหมือนบิดาผู้ให้กำเนิด และเปรียบเหมือนนายเรือ ที่คอยนำทางไปสู่ความเจริญ ประชาชนและข้าราชการเปรียบเหมือนผู้คนที่ต้องคอยรับฟังคำสั่งจากนายเรือ ลูกเรือต้องเคารพ จงรักภักดีต่อนายเรือ มีความสามัคคีจึงจะทำให้ไปสู่ถึงจุดหมายได้ และอุปมาสถานที่คือเรือเปรียบเสมือนพระราชสำนัก เป็นที่ทำงานหรือประชาชนหรือข้าราชการ

นอกจากนี้กวียังแทรกคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คือ คำสอนเรื่องความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการีชน คือบิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ผู้มีพระคุณต่อตน ที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องโคลงโลกนิติ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

คุณแม่หนาหนัก <u>เพียง</u>	พสุธา
คุณบิดา <u>ดูจ</u> อา-	ภาคกว้าง
คุณ <u>พี่ฟ</u> างศิขรา	เมรุมาศ
คุณพระอาจารย์ <u>อ</u> ้าง	อาจุสุ์สาคร

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 43)

จากคำประพันธ์ข้างต้นชี้ให้เห็นว่า กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนเรื่องความกตัญญูกตเวที โดยการให้นึกถึงพระคุณของบุพการีโดยใช้คำอุปมา 4 คำ คือ “เพียง” “ดูจ” “ฟาง” “อ้าง อาจ” เป็นคำอุปมาที่แสดงให้เห็นถึงพระคุณของบุพการีที่เราควรตอบแทนอย่างชัดเจน เพราะบุญคุณนั้นเป็นนามธรรมไม่สามารถจับต้องได้ แต่กวีใช้รูปธรรมในการอุปมาให้เห็นได้อย่างชัดเจน และยังมีคำสอนคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คือ คำสอนเรื่องความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดา ของการนมัสการคุณบิดามารดา การแสดงเคารพนับถือ ผู้ใดระลึกถึงคุณบิดามารดา มีความเชื่อว่าผู้นั้นจะประสบความสำเร็จในชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนที่แทรกอยู่ในเรื่องนมัสการมาตาปิตุคุณ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ข้าขอนบชนกคุณ	ชนนี้เป็นค้ำมูล
ผู้กอบนุกุลพูน	ผดุงจวบเจริญวัย
พุ่มพิกทะนุถนอม	บ บำราศนิราไกล

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า คำสอนเกี่ยวกับความความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ผู้ประศาสน์ธรรมวิชาให้แก่นั้น กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านคำอุปมาที่ว่า “เหมือน” เป็นคำเปรียบเทียบว่าครูบาอาจารย์นั้นมีพระคุณกับเรา และมีความเมตตาไมตรี มีความกรุณาไม่เอนเอียง ท่านเปรียบเทียบเหมือนมาว่ามาแกล้งให้เราฉลาดขึ้น แต่ที่จริงท่านทำด้วยจิตวิญญานความเป็นครู ถือว่าเป็นการใช้คำอุปมาเชื่อมโยงเพื่อนำไปสู่คำสอน และเสนอคำสอนดังกล่าวในที่สุด เมื่อกล่าวถึงคำสอนเกี่ยวกับความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณแล้ว

มีคำสอนเกี่ยวกับเพศสภาพ คือ คำสอนเกี่ยวกับความเป็นชาย การรับราชการเป็นทหาร มีความกล้าหาญและจงรักภักดีต่อแผ่นดิน ที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องสามก๊ก ตอนกวนอูไปรับราชการกับโจโฉ ดังข้อความที่ว่า

อีกประการหนึ่ง ท่านก็มีฝีมือกล้าหาญ แล้วตั้งใจในขนบธรรมเนียมโบราณมาเป็นอันมาก เหตุใดท่านจึงไม่รักษาชีวิตไว้คอยท่านเล่าปี จะได้ช่วยกันคิดการนำนบารุงแผ่นดินให้อยู่เย็นเป็นสุข ถึงมาตราว่าท่านจะได้ความลำบากก็อุปมาเหมือนหนึ่งลุยเพลิงอันลุกแลข้ามพระมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ ก็จะลือชาปรากฏชื่อเสียงท่านไป ภายหน้าว่าเป็นชาติทหารมีใจสัตย์ซื่อกตัญญูต่อแผ่นดิน ซึ่งท่านจะมานะไปรบพุ่งกับโจโฉ ถ้าชีวิตท่านตายเสียครั้งนี้ก็จะไม่มีชื่อปรากฏไป ข้าพเจ้าเห็นโทษสามประการฉะนี้ ข้าพเจ้าจึงกล่าว

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, สามก๊ก ตอนกวนอูไปรับราชการกับโจโฉ: 65)

จากคำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นพบว่า กวีได้ปลุกฝังความเป็นชายโดยผ่านข้อความจากบทสนทนา โดยกวีได้แทรกคำสอนเรื่องการรับราชการเป็นทหาร มีความกล้าหาญและจงรักภักดีต่อแผ่นดิน โดยกวีใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนเกี่ยวกับความเป็นชายผ่านคำอุปมาที่ว่า “อุปมาเหมือน” เป็นคำที่แสดงถึงคำอุปมาเปรียบเทียบความเป็นชายชาติทหารต้องได้รับความลำบาก ต้องมีความอดทนอดกลั้นต่ออุปสรรคเปรียบเหมือนการลุยเพลิงและข้ามมหาสมุทรอันกว้างใหญ่จึงได้รับการนับถือว่าเป็นชายที่แท้จริง

นอกจากนั้นยังมีคำสอนเกี่ยวกับสถาบันชาติ คือ คำสอนเรื่องความรักชาติ ความจงรักภักดีต่อชาติเหมือนบิดารมารดาผู้ให้กำเนิดตน ในเนื้อหาของเรื่องหัวใจชายหนุ่ม ดังคำประพันธ์ที่ว่า

“ตั้งแต่จากกันมาแล้วฉันคิดถึง เพื่อนทุกวัน, จริงๆ นะไม่ได้แกล้งพูดเลย, และฉันออกนีกฤษยาเพื่อนพิลึกด้วย. นึกถึงตัวฉันเองที่มาตกอยู่ในที่อย่างไร, และพ่อ

ประเสริฐตกอยู่ในที่อย่างไร จะไม่ให้ฉันริษยาอย่างไรได้ ? ส่วนฉันสิมาตกอยู่บนเรือซึ่งกำลังแล่นอยู่ในทะเล แดง, ร้อนแทบสิ้นสติ, และเดินทางออกมาจากถิ่นที่เคยได้รับความสุขแลดูไปข้าง หน้าก็หวังได้แต่จะได้เห็นความคับแคบและอึดอัดใจ อย่าเข้าใจผิดว่าฉันไม่รักกรุงสยามหรือชาติไทย, ชาติบ้านเมืองของฉันทำไมฉันจะไม่รู้จัก, แต่เป็นธรรมดาคนเราต้องมีความรักหลายอย่าง, เช่น รักพ่อแม่หรือญาติพี่น้องก็ผิดกับการรักลูกรักเมียจริงไหม ? การรักเมืองไทยเปรียบเหมือนรักพ่อแม่, แต่การรักเมืองอังกฤษเหมือนรักเมีย, แล้วก็เมื่อต้องจากเมืองอังกฤษมาเมืองไทยจะไม่ให้ฉันอาลัยได้หรือ ? คนเราที่ไม่เคยพ้นจากอกพ่อแม่ก็รู้สึกพอใจอยู่แล้ว ในการที่อยู่บ้านพ่อแม่, แต่พอได้เคยออกไปเห็นสิ่งงามๆ และพบคนอื่นๆ นอกบ้านแล้ว คงต้องรู้สึกว้า บ้านพ่อแม่เป็นที่คับแคบอึดอัดอยู่บ้าง. ทั้งการคุยกับคนแก่หรืออย่างพ่อแม่ก็คงไม่ ออกรสเท่าคุยกับหนุ่มๆ สาวๆ, จริงไหม ?”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, หัวใจชายหนุ่ม: 110)

จากคำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความรักชาติ ความจงรักภักดีต่อชาติ โดยกวีใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนเกี่ยวสถาบันชาติผ่านกลวิธีการนำเสนอโดยใช้คำอุปมา ดังคำที่ว่า “เปรียบเหมือน” และคำว่า “เหมือน” ทั้ง 2 คำนั้นเป็นคำที่แสดงถึงการอุปมา และกวีได้เชื่อมโยงถึงคำสอนโดยใช้อุปมาทำให้เห็นคำสอนเกี่ยวกับความเป็นชาติไทยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังข้อความที่ว่า “การรักเมืองไทยเปรียบเหมือนรักพ่อแม่” เป็นข้อความแสดงให้เห็นถึงคำสอนที่กวีได้แสดงให้เห็นถึงการรักประเทศไทยซึ่งเป็นเมืองเกิดของตนเหมือนรักพ่อแม่ผู้ให้กำเนิด และข้อความที่ว่า “แต่การรักเมืองอังกฤษเหมือนรักเมีย” เป็นข้อความที่กวีได้แทรกคำสอนให้รักต่างประเทศหรือประเทศอังกฤษเหมือนเมีย คือรักให้น้อยกว่าประเทศของตนเอง

จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้อุปมาของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้คำอุปมามี 8 คำสอนดังนี้ ได้แก่ คำสอนเรื่องโทษของการประพฤติดีศีลข้อที่ 3 กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า “ตั้ง” เปรียบเทียบต้นจ้าวซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการผิดศีลข้อที่ 3 คำสอนเรื่องโทษของการประพฤติดีศีลข้อที่ 5 ที่ กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า “เหมือน” เปรียบเทียบน้ำสุราเมรัยทำให้เมาเหมือนเป็นคนบ้า คำสอนเรื่องของการความรักไม่เที่ยง ความรักเป็นบ่อเกิดแห่งความทุกข์ กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า “ตั้ง” เปรียบเทียบความรักไม่เที่ยงเปรียบเหมือนสายน้ำที่ไม่มีวันหวนกลับคืนมา คำสอนเรื่องของการความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการีชน คือบิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ผู้มีพระคุณต่อตน กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า “เพียง” “ดูจ” “ฟาง” “อ้ออาจ” คำสอนเรื่องของการความกตัญญูกตเวทีต่อบิดา มารดา ของการน้อมสการคุณบิดามารดา การแสดงเคารพนับถือ กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า “เปรียบ” เปรียบเทียบคุณบิดามารดาเหมือนภูผามหาสมุทรกว้างก็เทียบไม่ได้ คำสอนเรื่องของการความกตัญญูต่อ

ครูบาอาจารย์ผู้ประสาสนสรพวิชาความรู้ให้ กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า “เหมือน” คำสอนเรื่องการรับราชการเป็นทหาร มีความกล้าหาญและจงรักภักดีต่อแผ่นดิน กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า “อุปมาเหมือน” เปรียบเทียบความเป็นชายชาติทหารต้องอดทน ลำบากเหมือนการลุยเพลิง ข้ามมหาสมุทร คำสอนเรื่องความรักชาติ ความจงรักภักดีต่อชาติเหมือนบิดารมารดาผู้ให้กำเนิดตน กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า “เปรียบเหมือน” “เหมือน” เปรียบเทียบการรักเมืองไทยเปรียบเหมือนรักพ่อแม่ คำอุปมาที่กวีได้ใช้เป็นเครื่องมือในการนำเสนอคำสอนนั้น ช่วยให้นักเรียนได้เข้าใจคำสอนได้ง่ายขึ้น เพราะเป็นการเปรียบเทียบข้อความหรือประโยคที่เข้าใจยากด้วยถ้อยคำที่เข้าใจง่าย และเป็นการสร้างวรรณศิลป์ให้นักเรียนเกิดความสนใจในตัวบทประพันธ์ และได้เข้าถึงคำสอนที่กวีได้แทรกไว้ในที่สุด

4.1.1.2 อุปลักษณ์

อุปลักษณ์ (Metaphor) คือ การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่งโดยสิ่งที้นำมาเปรียบนั้นมาจากต่างความหมายกัน เลคอฟและจอห์นสัน (Lakoff Johnson, 2003 อ้างถึงใน ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556) อธิบายว่า อุปลักษณ์ไม่ได้เป็นเพียงวาทศิลป์ที่ตกแต่งภาษาให้ไพเราะหรือไม่ใช่เพียงเรื่องของภาษาหรือการใช้ภาษาเท่านั้นแต่เป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการรับรู้ของมนุษย์ มีส่วนที่ช่วยกำกับระบบความคิดและวิธีการมองโลกของสังคมกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เรามีมโนทัศน์หรือระบบความคิดเช่นไร เราก็จะใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่สะท้อน มโนทัศน์เช่นนั้นออกไป นอกจากนี้อุปลักษณ์ยังเป็นเครื่องมือทางภาษา ที่มีพลังในการโน้มน้าวใจผู้ฟังให้เห็นตามที่ถูกนำเสนอได้ อีกอย่างหนึ่งอุปลักษณ์ คือ การเปรียบเทียบด้วยการกล่าวว่าสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง เป็นการเปรียบเทียบที่ไม่กล่าวตรง ๆ ใช้การกล่าวเป็นนัยให้เข้าใจเอง เป็นการเปรียบเทียบโดยนำเอาลักษณะสำคัญของสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบ มาเปรียบเทียบกับที่โดยไม่ต้องมีคำเชื่อมโยง ไม่ต้องใช้คำแสดงการเปรียบเทียบ ไม่มีคำแสดงความหมายว่า เหมือน ปรากฏอยู่ หรือถ้าจำเป็นต้องใช้ก็ใช้คำว่า “เป็น” หรือ “คือ” อุปลักษณ์เป็นการใช้ถ้อยคำภาษาในเชิงการเปรียบเทียบที่มีชั้นเชิงและลึกซึ้งกว่าอุปมาจากการศึกษาคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 พบว่า มีการนำเสนอคำสอนผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้คำอุปลักษณ์ เพื่อเน้นให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพและรับคำสอนได้ง่ายยิ่งขึ้น เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ คำสอนเรื่องอนิจจลักษณะในหลักไตรลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาของเรื่องไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสภูมิ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

.....ฝูงสัตว์ทั้งหลายอันเกิดในไตรภพนี้ แมว่ามียศศักดิ์สมบัติก็ดีคือดังว่าพระ
มหาจักรพรรดิราชันต์ ดังพระอินทร์เจ้าไตรตรึงษ์พิภพก็ดี ดังพระพรหมสักคาบ เทียร
ยอมรู้ฉิบหายรู้ตาย รู้พลัดพรากจากสมบัตินั้นแล...อันว่าฝูงคนทั้งหลายในโลกนี้มีแท้

แลแปรปรวนไปมาตั้งกล่าวมานี้แล ลางปางเป็นดี แล้วเป็นร้าย เป็นร้ายแล้วเป็นดี บ่
ห่อนเที่ยงสักคาบเลย อันว่าคนในโลกนี้มีเที่ยงเลย...

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, ไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสุภูมิ: 130)

จากคำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับอนิจจลักษณะในหลัก
ไตรลักษณ์ ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนแห่งสรรพสิ่งในโลกกับทั้งปรโลก โดยกวีใช้กลวิธีการนำเสนอคำ
สอนเกี่ยวหลักธรรมทางศาสนาผ่านกลวิธีการนำเสนอโดยใช้คำอุปลักษณ์ว่า “คือ” เป็นคำที่แสดงถึง
การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่ง ทำให้เห็นคำสอนเกี่ยวกับอนิจจลักษณะชัดเจนยิ่งขึ้นดังข้อความ
ที่ว่า “แม้ว่ามียศศักดิ์สมบัติก็ดี คือดังว่าพระมหากษัตริราชชนันต์ เทียรย่อมรู้ฉิบหายรู้ตาย รู้พลัด
พรากจากสมบัตินั้นแล” สอนให้เห็นถึงยศศักดิ์สมบัติต่างๆ ที่ยิ่งใหญ่เหมือนสมบัติของพระเจ้า
จักรพรรดิต่างก็มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ไม่เที่ยงแท้แน่นอน ไม่สามารถอยู่กับเราได้ตลอดไป
นอกจากนี้ยังมีคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คือ คำสอนเกี่ยวกับความทุกข์เพราะรักที่แทรกอยู่ใน
เนื้อหาของเรื่องกาพย์เห่เรือ พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เรียนทนทุกข์แต่เช้า	ถึงเย็น
มาสู่อสุขคืนเชย	หม่นไหม้
ชายใดจากสมรเป็น	ทุกข์เท่า เรียมนา
จากคูวันเดียวได้	ทุกข์ปมพานนี้

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, กาพย์เห่เรือ: 97)

จากคำประพันธ์ที่กล่าวมาแล้วนี้พบว่า มีคำสอนเกี่ยวกับความทุกข์เพราะพลัดพรากจาก
สิ่งของที่เรารัก ความไม่เที่ยงแห่งความรัก กวีใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนเกี่ยวหลักธรรมทางศาสนา
ผ่านกลวิธีการนำเสนอโดยใช้คำอุปลักษณ์ว่า “เป็น” เป็นคำแสดงถึงผู้ชายที่พลัดพรากจากที่อยู่อาศัย
พลัดพรากจากสิ่งของที่ตนรัก คือ ความทุกข์ เป็นอุปลักษณ์ที่ชี้ให้เห็นถึงความทุกข์ และกวีใช้อุป
ลักษณ์เชื่อมโยงไปสู่คำสอน ดังคำที่ว่า “ชายใดจากสมรเป็น ทุกข์เท่า เรียมนา” แสดงให้เห็นถึงที่ใดมี
รัก ที่นั่นมีทุกข์

อีกประการหนึ่งยังมีคำสอนเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ คือ คำสอนที่ข้าราชการหรือ
ประชาชนทุกคนในประเทศควรปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง มีวินัยในการทำงาน และการสร้างความ
สามัคคีในการทำงาน เพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในเนื้อหาของ
เรื่องบทเสภาสามัคคีเสวก ตอนวิศวรรรมา ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ประการหนึ่งพึงคิดในจิตมั่น	ว่าทรงธรรมเหมือนบิดาบังเกิดหัว
ควรเคารพยำเียงและเกรงกลัว	ประโยชน์ตัวนิกน้อยน้อยจะตี
ควรนึกว่าบรรดาข้าพระบาท	ล้วนเป็นราชบริพารพระทรงศรี
เหมือนลูกเรืออยู่ในกลางหว่างวารี	จำต้องมีมิตรจิตรสนิทกัน
แม้ลูกเรือเชื่อถือผู้เป็นนาย	ต้องมุ่งหมายช่วยแรงโดยแข็งขัน
คอยตั้งใจฟังบังคับกับปัดัน	นาวานั้นจึงจะรอดตลอดทะเล
แม้ต่างคนต่างเถียงเถียงแก่งแย่ง	นายเรือจะเอาแรงมาแต่ไหน
แม้ไม่ถึงเครื่องคองตรงวินัย	เมื่อถึงคราวพายุใหญ่จะครวญคราง
นายจะสั่งสิ่งใดไม่เข้าจิต	จะต้องติดตั้งใจให้ซัดขวาง
จะยุงแล้วยุงเล่าไม่เข้าทาง	เรือก็คองอับปางกลางสาคร
ถึงเสวี่ที่เป็นข้าฝ่าพระบาท	ไม่ควรขาดความสมัครสมันสร
ในพระราชสำนักพระภุชช	เหมือนเรือแล่นสาครสมุทรไทย
เหล่าเสวกตกที่กะลาสี	ควรคิดถึงหน้าที่นั้นเป็นใหญ่
รักษาตนเคร่งคองตรงวินัย	สมานใจจงรักพระจักรี
ไม่ควรเลือกที่รักมักที่ชัง	สามัคคีเป็นกำลังพลังศรี
ควรปรองดองในหมู่ราชเสวี่	ให้สมที่ร่วมพระเจ้าเราองค์เดียว

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, บทเสภาสามัคคีเสวกตอนนิศวกรรมา: 40)

บทสามัคคีเสวก ตอนนิศวกรรมาข้างต้น ใช้โวหารภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ในคำสอนเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ คือ คำสอนเรื่องของความจงรักภักดี ประชาชนหรือข้าราชการต้องทำหน้าที่ของตน สร้างความสามัคคีในหมู่คณะเพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ จากตัวอย่างจะพบว่า กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านการสื่อสารแบบอุปลักษณ์คือ นายเรือ หมายถึง กษัตริย์ หรือผู้นำประเทศ ส่วน ลูกเรือ หมายถึง ข้าราชการ ประชาชนทุกหมู่เหล่า กล่าวคือ เมื่อใดที่ ข้าราชการ ประชาชน ให้ความร่วมมือต่อการปกครองและพัฒนาชาติ ก็จะทำให้บ้านเมือง เจริญรุ่งเรืองสงบสุข แต่เมื่อใดที่ ข้าราชการ ประชาชนไม่ให้ความร่วมมือผลาญชาติ ถ่วงความเจริญ ชัดตอนโยบาย ก็จะทำให้เกิดปัญหา เช่นเดียวกับเรือที่กำลังเจอลมรสุมหากไม่ร่วมกันแก้ไข ต่างคนต่าง เอาชีวิตรอดก็จะทำให้บ้านเมืองล่มสลายได้ เป็นการใช้อุปลักษณ์โดยไม่ต้องระบุค่าแสดงอุปลักษณ์ ถือเป็นกลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้อุปลักษณ์อีกวิธีหนึ่ง

นอกจากนั้นแล้วยังมีคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คือคำสอนเรื่องของความกตัญญูต่อชวานาผู้ที่ทำนาเพื่อนำข้าวมาให้เราได้กิน และสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ที่ปรากฏในเรื่อง ทุกข์ของชวานาในบทกวี ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เปิบข้าวทุกคราวคำ	จงสูจำเป็นอาจฉิน
เหงื่อภูที่สูกิน	จึงก่อเกิดมาเป็นคน
ข้าวนี้มะมีรส	ให้ชนชิมทุกชั้นชน
เบื้องหลังสิทุกข์ทน	และชมชื่นจนเขี้ยวควา
จากแรงมาเป็นรวง	ระยะทางนั้นเหยียดยาว
จากรวงเป็นเม็ดพราว	ล้วนทุกข์ยากลำเค็ญเข็ญ
เหงื่อหยดสั๊กก็หยาด	ทุกหยดหยาดล้วนยากเย็น
ปูดปุนก็เส้นเอ็น	จึงแปรรวงมาเปิบกิน
น้ำเหงื่อที่เรือแดง	และน้ำแรงอันหลังริน
สายเลือดภูทั้งสิ้น	ที่สูชดกำซาบพิน

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, ทุกข์ของชาวนาในบทกวี: 147)

จากคำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความกตัญญูต่อชาวนา ผู้เป็นกำลังหลักของชาติที่คอยทำนา หาข้าวให้ประชาชนคนไทยได้กิน โดยกวีใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม ผ่านกลวิธีการนำเสนอโดยใช้คำอุปลักษณ์ ดังคำที่ว่า “เป็น” เป็นคำที่แสดงถึงการเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่ง และกวีได้เชื่อมโยงถึงคำสอนโดยใช้กลวิธีนำเสนอคือใช้อุปลักษณ์ให้เห็นคำสอนเกี่ยวกับความกตัญญูต่อชาวนาเป็นสิ่งที่ประชาชนคนไทยทุกคนควรทำได้ชัดเจนยิ่งขึ้นดังข้อความที่ว่า “เหงื่อภูที่สูกิน” เป็นคำอุปลักษณ์ มีความหมายคือข้าว เป็นการสื่อสารให้เห็นถึงความยากลำบากของชาวนา โดยการใช้เหงื่อที่ไปแปรเปลี่ยนเป็นเมล็ดข้าว กว่าจะได้แต่ละเมล็ดต้องเสียเหงื่อไปมาก ฉะนั้นประชาชนคนไทยควรกตัญญูต่อชาวนาโดยการไม่กินทิ้งกินขว้าง ให้เกียรติชาวนาผู้ที่ทำนาให้เรากิน

อีกประการหนึ่งยังมีคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คือ คำสอนเรื่องความกตัญญูต่อบิดามารดา การนมนัสการคุณบิดามารดา การแสดงเคารพนับถือ ผู้ใดระลึกถึงคุณบิดามารดา มีความเชื่อว่าผู้นั้นจะประสบความสำเร็จในชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนที่แทรกอยู่ในเรื่องนมนัสการมาตาปิตุคุณ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ข้าขอนบชนกคุณ	ชนนี้เป็นเค้ามูล
ผู้กอบนุกุลพูน	ผดุงจวบเจริญวัย
พุ่มพื้กทะเลนุถนอม	บ บำราศนิราไกล
แสนยากเท่าไรไร	บ คิดยากลำบากกาย
ตรากทนระคนทุกข์	ถนอมเลี้ยง ฤ รู่้วย

ปกป้องซึ่งอันตราย

เปรียบหนักชนกคุณ

ใหญ่พื้นพสุธรา

เหลือที่จะแทนทด

แท้บุชไนยอัน

จนได้รอดเป็นกายา

ชนนี้คือฤพา

ก็ บ เทียบ บ เทียมทัน

จะสนองคุณานันต์

อุดมเลิศประเสริฐคุณ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, นมัสการมาตาปิตุคุณ

และนมัสการอาจารย์คุณ: 14)

จากบทประพันธ์ข้างต้น จะเห็นว่ากวีใช้โวหารภาพพจน์แบบอุปลักษณ์ เปรียบพระคุณและความยิ่งใหญ่ของบิดามารดากับธรรมชาติ ผ่านคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คือ ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณคือบิดามารดาผู้ให้กำเนิดตน กล่าวคือ กวีใช้คำอุปลักษณ์ที่ว่า “คือ” ตั้งข้อความที่ว่า “เปรียบหนักชนกคุณ ชนนี้คือฤพา” เป็นการยกตัวอย่างให้เห็นความยิ่งใหญ่และความสำคัญของพ่อแม่โดยอาศัยลักษณะทางธรรมชาติเป็นตัวอย่างให้เกิดความรู้ได้ลึกซึ้ง เพราะพระคุณของบิดามารดานั้นเป็นนามธรรม ไม่สามารถมีอะไรไปเป็นเกณฑ์กำหนดได้ กวีจึงใช้คำอุปลักษณ์ในการช่วยถ่ายทอดคำสอนดังกล่าวโดยชี้ให้เห็นพระคุณของท่านทั้ง 2 ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้อุปลักษณ์ของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้คำอุปลักษณ์มี 5 คำสอนดังนี้ ได้แก่ คำสอนเรื่องอนิจจังลักษณะ กวีใช้คำอุปลักษณ์ด้วยคำว่า “คือ” เปรียบเทียบยศศักดิ์สมบัติยิ่งใหญ่เหมือนสมบัติของพระเจ้าจักรวรรดิ ย่อมเสื่อมไป ไม่มีความเที่ยงแท้แน่นอน คำสอนเกี่ยวกับความรัก ความทุกข์เพราะรัก กวีใช้คำอุปลักษณ์ด้วยคำว่า “เป็น” คำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ กวีใช้คำอุปลักษณ์ ด้วยคำว่า “นายเรือ” “ลูกเรือ” กวีไม่ได้ใช้คำอุปลักษณ์โดยตรง แต่ใช้การเปรียบพระราชาเหมือนนายเรือ ข้าราชการประชาชนเหมือนลูกเรือ คำสอนเรื่องของความกตัญญูต่อชานาผู้ที่ทำนาเพื่อนำข้าวมาให้เราได้กิน กวีใช้คำอุปลักษณ์ด้วยคำว่า “เห็้อ” หมายถึง ข้าว คำสอนเรื่องของความกตัญญูทเวทต่อบิดามารดา กวีใช้คำอุปลักษณ์ด้วยคำว่า “คือ” เปรียบเทียบคุณบิดามารดาแม้แต่ภูผามหาสมุทรกว้างใหญ่ ก็เปรียบเทียบไม่ได้ คำอุปลักษณ์ที่กวีได้ใช้เป็นเครื่องมือในการนำเสนอคำสอนนั้น ช่วยให้นักเรียนได้เข้าใจคำสอนได้ง่ายขึ้น เพราะเป็นการเปรียบเทียบข้อความหรือประโยคที่เข้าใจยากด้วยถ้อยคำที่เข้าใจง่าย และเป็นการสร้างวรรณศิลป์ให้นักเรียนเกิดความสนใจในตัวบทประพันธ์ และได้เข้าถึงคำสอนที่กวีได้แทรกไว้ในที่สุด

4.1.1.3 นามนัย

นามนัย คือ การเปรียบเทียบโดยการใช้คำหรือวลีซึ่งบ่งลักษณะหรือคุณสมบัติที่เป็นจุดเด่น หรือลักษณะสำคัญ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือการกล่าวถึงส่วนใดส่วนหนึ่งของสิ่งใด ๆ มากกล่าว

แทนคำที่ใช้เรียก สิ่งนั้นโดยตรง เป็นภาพพจน์ที่ใช้เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้คำธรรมดา ๆ ซ้ำซาก (นภลัย สุวรรณหาดา, 2537) จากการศึกษาคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 พบว่า มีการนำเสนอคำสอนผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้นามนัย เพื่อเน้นให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพและรับวาทกรรมคำสอนได้ง่ายยิ่งขึ้น จากการศึกษาจึงเห็นได้ว่า กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คือ คำสอนเรื่องโทษของการประพฤติดีศีลข้อที่ 3 ในเรื่องนินาสกุเขาทองซึ่งสุนทรภู่ได้แทรกคำสอนไว้ในเนื้อหากล่าวถึงตอนสุนทรภู่ที่เดินทางถึงบางจิวดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงบางจิวเห็นแต่จิวละลิวสูง	ไม่มีฝูงสัตว์สิ่งกึ่งทุกขา
ด้วยหนามดกรกดาชระตะตา	นีกก็น่ากลัวหนามขามขามใจ
จิวรกรสิบกองคูลีแหลม	ดังขวากแซมเสียมแทรกแตกไสว
ใครทำชู้คู่ท่านครั้นบรรลีย์	ก็ต้องไปปีน <u>ต้นหน้าขนพอง</u>
เราเกิดมาอายุเพียงนี้แล้ว	ยังคลาดแคล้วครองตัวไม่มัวหมอง
ทุกวันนี้วีปริตผิดทำนอง	เจียนจะต้องปีนบ้างหรืออย่างไร

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1 เรื่องนินาสกุเขาทอง: 15)

จากคำประพันธ์ที่กล่าวไว้ข้างต้น กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับโทษของการประพฤติดีศีลข้อที่ 3 คือ การประพฤติดีหรือประพฤดิล่วงละเมิดสามี ภรรยาของผู้อื่น โดยกวีใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนเกี่ยวหลักคำสอนทางศาสนา ผ่านกลวิธีการนำเสนอโดยใช้คำนามนัย ดังคำที่ว่า “จิวรกร” “ต้นหน้าขนพอง” เป็นคำที่แสดงถึงนามนัยโดยกวีได้ใช้คำแทนต้นจิวในนรกภูมินั้นด้วยคำว่า ต้นหน้าขนพอง โดยชี้ให้เห็นถึงต้นจิวซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่กล่าวถึงโทษของการประพฤติดีศีลข้อที่ 3 โดยใช้นามนัยเพื่อให้ผู้อ่านได้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น และไม่กล้าทำผิดศีลข้อที่ 3 นอกจากนี้ยังมีคำสอนเกี่ยวกับหลักศาสนา คือ คำสอนเรื่องโทษของการประพฤดิผลศีลข้อที่ 5 ที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องนินาสกุเขาทอง ในตอนที่สุนทรภู่เดินทางถึงโรงเหล้า ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงโรงเหล้าเตากลั่นควันโขมง	มีคันโพงผูกสายไว้ปลายเสา
โอ้อาปกรรมน่านรกรเจียวอกเรา	ให้มัวเมาเหมือนหนึ่งบ้าเป็นน่าอาย
ทำบุญบวชกรวดน้ำขอสำเร็จ	พระสรรเพชรโพธิญาณประมาณหมาย
ถึงสุราพารอดไม่วอดวาย	ไม่ไถ่กรายแกล้งเมินก็เกินไป
ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก	สุดจะหักห้ามจิตคิดไฉน
ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป	แต่เมาใจนี้ประจำทุกคำคืบ

(นินาสกุเขาทอง, วรรณคดีวิจักษ์ ม.1: 19)

จากคำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับโทษของการประพฤติ ผิดศีลข้อที่ 5 คือ การดื่มสุราเมรัยเป็นเหตุให้เสียดสีสัมปชัญญะ โดยกวีใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอน เกี่ยวหลักธรรมทางทางศาสนา ผ่านกลวิธีการนำเสนอโดยใช้คำนามนัย ดังคำที่ว่า “เหล้า” “น้ำนรก” เป็นคำที่แสดงถึงการนามนัย และกวีได้เชื่อมโยงถึงวาทกรรมคำสอนโดยใช้คำนามนัยทำให้เห็นคำสอนได้ ชัดเจนยิ่งขึ้น กวีได้แสดงให้เห็นถึงโทษของการดื่มสุราเมรัย โดยยกคำว่าน้ำนรกแทนคำว่าเหล้าหรือ สุราเมรัย

นอกจากนั้นแล้วยังมีคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คือคำสอนเรื่องของความ กตัญญูต่อชาวนาผู้ที่ทำนาเพื่อนำข้าวมาให้เราได้กิน และสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ที่ปรากฏในเรื่อง ทุกข์ของชาวนาในบทกวี ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เปิบข้าวทุกคราวคำ	จงสุจำเป็นอาจฉิน
เหงื่ออุที่สูกิน	จึงก่อเกิดมาเป็นคน
ข้าวนี้มะมีรส	ให้ชนชิมทุกชั้นชน
เบื่องหลังสิทุกข์ทน	และขมขึ้นจนเขียวควา
จากแรงมาเป็นรวง	ระยะทางนั้นเหยียดยาว
จากรวงเป็นเม็ดพราว	ล้วนทุกข์ยากลำเค็ญเข็ญ
เหงื่อหยดสักก็หยาด	ทุกหยดหยาดล้วนยากเย็น
ปูดปุนก็เส้นเอ็น	จึงแปรรวงมาเปิบกิน
น้ำเหงื่อที่เรือแดง	และน้ำแรงอันหลังริน
สายเลือดทุกทั้งสิ้น	ที่สุชดกำซาบพัน

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, ทุกข์ของชาวนาในบทกวี: 147)

จากคำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความกตัญญูต่อชาวนา ผู้เป็นกำลังหลักของชาติที่คอยทำนา หาข้าวให้ประชาชนคนไทยได้กิน โดยกวีใช้กลวิธีการนำเสนอ วาทกรรมคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม ผ่านกลวิธีการนำเสนอโดยใช้คำนามนัย ดังคำที่ว่า “เหงื่อ” “น้ำเหงื่อ” “น้ำแรง” “สายเลือด” เป็นกลวิธีที่กวีได้ใช้คำดังกล่าวแทนความเหนื่อยยาก ความลำบาก ของชาวนา ข้าวแต่ละเม็ดมีค่ามากเพราะต้องแลกด้วยหยาดเหงื่อและเลือดเนื้อของชาวนา ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าพวกเรากินเหงื่อของชาวนา ต้องมีความกตัญญูรู้คุณต่อชาวนาและเม็ดข้าว กวีได้ใช้กลวิธี การนำเสนอโดยใช้คำนามนัยเชื่อมโยงวาทกรรมคำสอนดังกล่าวจึงทำให้ผู้อ่านได้เห็นภาพพจน์ถึงความ ยากลำบากของชาวนาว่าจะได้ข้าวมาแต่ละเม็ดยิ่งขึ้น และสามารถยอมรับคำสอนดังกล่าวได้อีกด้วย

จากการศึกษาวิธีการนำเสนอผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้นามนัยของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้นามนัยมี 3 คำสอนดังนี้ ได้แก่ คำสอนเรื่องโทษของการประพาศติผลศีลข้อที่ 3 กวีใช้นามนัยด้วยคำว่า “ต้นน้ำขนพอง” แทนคำว่าจิ้งจอกเป็นต้นไม้สัญลักษณ์ของการประพาศติผลศีลข้อที่ 3 คำสอนเรื่องโทษของการประพาศติผลศีลข้อที่ 5 กวีใช้นามนัยด้วยคำว่า “น้ำนรก” แทนคำว่าเหล้าหรือสุราเมรัยเป็นบ่อเกิดแห่งการประพาศติผลศีลข้อที่ 5 คำสอนเรื่องของความกตัญญูต่อชวานาผู้ที่ทำนาเพื่อนำข้าวมาให้เราได้กิน กวีใช้นามนัยด้วยคำว่า “เหงื่อ” “น้ำเหงื่อ” “น้ำแรง” “สายเลือด” แทนข้าวและความเหนื่อยยากลำบากกว่าจะได้เม็ดข้าวแต่ละเม็ด

4.1.1.4 อติพจน์

อติพจน์ หมายถึง การกล่าวเกินจริง ซึ่งเป็นความรู้สึกหรือความคิดของผู้กล่าวที่ต้องการย้ำความหมายให้ผู้ฟังรู้สึกหนักแน่นจริงจัง เน้นความรู้สึกให้เด่นชัดและน่าสนใจ โดยไม่เน้นความเป็นจริง เพราะต้องการให้ผู้รับสารเกิดความซาบซึ้งและประทับใจ ซึ่งอาจจะมากเกินไปหรือน้อยเกินไปก็ได้ เพื่อเน้นความรู้สึกมากกว่าความเป็นเหตุเป็นผล มุ่งเร้าอารมณ์และความรู้สึกสะเทือนใจเป็นสำคัญ ภาพพจน์ประเภทนี้นิยมใช้สื่อสารกันมากทั้งการพูดและการเขียน ที่ต้องการแสดงความรู้สึกเพราะสามารถเปรียบเทียบให้เห็นภาพได้ง่าย (นภลัย สุวรรณธาดา, 2537) จากการศึกษา คำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 พบว่ามีการนำเสนอคำสอนผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้อติพจน์ เพื่อเน้นให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพที่เหนือความจริง ความรุนแรงของจินตภาพที่ส่งผลต่อการยอมรับคำสอนได้ง่ายยิ่งขึ้น จากการศึกษาพบว่า กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คือ คำสอนเรื่องของการให้ทานนั้นแทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ตอนที่พระนางมัทรีทรงทราบข่าวพระเวสสันดรยกลูกทั้ง 2 ให้แก่ชูชก ดังคำประพันธ์ที่ว่า

(ทชชา สปุริโส ทาน) มัทรีเอ๋ย อันธริยสัตบุรุษเห็นปานดังตัวพี่ฉะนั้น ถึงจะมีข้าวของสักเท่าใดๆ (ทิสวา ยาจกมาคเต) ถ้าเห็นยากเข้ามาใกล้ไหววอนขอไม่ย่อถ้อในทางทาน จนแต่ชั้นลูกรักยกอดสงสารเพียงยกให้เป็นทานได้ อันสองกุมารนี้ ไช้รับแต่ทานพาหิระภายนอกไม่อ้อมหน้า พี่จะใครให้อัชฌัตถทานอีกนะเจ้ามัทรี ถ้าแม่มีบุคคลผู้ใดปรารถนาเนื้อหนังมังสาโลหิตดวงหทัยนัยนเนตรทั้งซ้ายขวา พี่ก็จะแหะผ่าให้เป็นทานไม่ย่อถ้อเพียงนี้ มัทรีเอ๋ย จงศรัทธาด้วยอนุโมทนาทานในกาลบัดนี้เถิด

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, มหาเวสสันดรชาดก: 33)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่า กวีใช้โวหารภาพพจน์แบบอติพจน์ ในการนำเสนอคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คือ คำสอนเรื่องของการให้ทาน โดยกวีได้กล่าวการให้ทานเกินความ

เป็นจริง คือสามารถให้ได้ทุกอย่างแม้กระทั่งเลือดเนื้อของตนเอง ดังข้อความที่ว่า “ถ้าแม้นมีบุคคลผู้ใดปรารถนาเนื้อหนังมังสาโลหิตดวงหทัยนัยนเนตรทั้งซ้ายขวา พี่ก็จะแหะผ่าให้เป็นทานไม่ย่อท้อเพียงนี้” แสดงให้เห็นถึงกลวิธีการนำเสนอคำสอนเรื่องการให้ทานผ่านกลวิธีการนำเสนอโดยใช้คำอติพจน์ เป็นธรรมดาที่มนุษย์สามัญชนไม่กล้าแหะผ่าเนื้อ เลือด ตา และอวัยวะอื่น ๆ ในร่างกายให้กับคนอื่นแลถ้าให้ก็ไม่อาจมีชีวิตอยู่ได้ แต่ข้อความนั้นกล่าวเกินจริงเพื่อที่จะสอนให้รู้จักการให้ทานที่แท้จริงให้ความสำคัญกับการให้ทาน คือ เราสามารถทำอะไรได้ก็ควรให้ ไม่ควรหวงไว้ อติพจน์ที่กวีได้นำเสนอในข้อความนั้นทำให้เห็นถึงการให้ทานได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

อีกประการหนึ่งยังมีคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คือ คำสอนเรื่องความกตัญญู กตเวทิต่อบุพการีผู้มีพระคุณต่อตนเอง ที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องโคลงโลกนิติ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

คุณแม่หนาหนักเพียง	พสุธา
คุณบิดาดุจอา-	กาศกว้าง
คุณพี่ฟางศิขรา	เมรุมาศ
คุณพระอาจารย์อ่าง	อาจสู้อาศ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 43)

จากคำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับคำสอนเรื่องความกตัญญู กตเวทิต่อบุพการีผู้มีพระคุณต่อตนเอง โดยกวีใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม ผ่านกลวิธีการนำเสนอโดยใช้คำอติพจน์ มีคำสอนให้ระลึกถึงพระคุณของบิดา มารดา และครู โดยการกล่าวเปรียบพระคุณของมารดานั้นยิ่งใหญ่เปรียบได้กับแผ่นดิน พระคุณของบิดาเล่าก็กว้างขวางเปรียบได้กับอากาศ พระคุณของพินันสูงเท่ากับยอดเขาพระสุเมรุ และพระคุณของครูบาอาจารย์ก็ล้ำลึกเปรียบได้กับน้ำในแม่น้ำทั้งหลาย คำที่กล่าวมานั้นเป็นคำที่พูดเกินจริง ไม่สามารถพิสูจน์ได้ ไม่มีกฎเกณฑ์ในการวัดค่าของพระคุณ แต่กวีใช้คำอติพจน์เพื่อชี้ให้เห็นถึงบุญคุณของผู้มีพระคุณนั้นมากมายเกินคณนา ไม่สามารถทดแทนทั้งชาตินี้และชาติหน้าได้ แต่เราต้องตอบแทน

อีกประการหนึ่งยังมีคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คือ คำสอนเรื่องความกตัญญูต่อบิดามารดา การนมัสการคุณบิดามารดา การแสดงเคารพนับถือ ผู้ใดระลึกถึงคุณบิดามารดา มีความเชื่อว่าผู้นั้นจะประสบความสำเร็จในชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับคำสอนที่แทรกอยู่ในเรื่องนมัสการมาตาปิตุคุณ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ข้าขอบชนกคุณ	ชนนี้เป็นเค้ามูล
ผู้กอบนุกูลพูน	ผดุงจวบเจริญวัย
พุ่มพื้กทะเลนอม	บ บำราศนิราไกล
แสนยากเท่าไรไร	บ คิद्याกลำบากกาย
ตราทนระคนทุกข์	ถนอมเลี้ยง ฤ รู่้วย
ปกป้องซึ่งอันตราย	จนได้รอดเป็นกายา
<u>เปรียบหนักชนกคุณ</u>	<u>ชนนี้คือภูผา</u>
<u>ใหญ่พื้พสุธรธา</u>	<u>ก็ บ เทียบ บ เทียมทัน</u>
เหลือที่จะแทนทด	จะสนองคุณานันต์
แท้บูชไยอัน	อุดมเลิศประเสริฐคุณ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, นมัสการมาตาปิตุคุณ
และนมัสการอาจารย์คุณ: 14)

จากบทประพันธ์ข้างต้น จะเห็นว่ากวีใช้โวหารภาพพจน์แบบอติพจน์ กล่าวถึงคุณของบิดามารดาว่า มีคุณมากเกินคณนา แม้แต่ภูผาอันสูงใหญ่ก็ไม่สามารถทัดเทียมคุณของบิดามารดาได้ ดังคำที่ว่า “เปรียบหนักชนกคุณ ชนนี้คือภูผา ใหญ่พื้พสุธรธา ก็ บ เทียบ บ เทียมทัน” เป็นคำกล่าวที่เกินจริง ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นจริงตามที่กล่าว กวีได้ชี้ให้เห็นถึงคำสอนเกี่ยวกับความกตัญญูต่อบิดามารดาโดยใช้คำอติพจน์ เพื่อให้เกิดจินตภาพที่แสดงให้เห็นถึงพระคุณของบิดามารดา เพราะพระคุณของบิดามารดาเป็นนามธรรม กวีจึงได้ใช้กลวิธีการนำเสนอด้วยคำอติพจน์ดังกล่าวให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้อติพจน์ของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้ภาษานี้มี 3 คำสอนดังนี้ ได้แก่ คำสอนเรื่องของการให้ทาน กวีใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้อติพจน์คือการกล่าวถึงการให้ทานด้วยเลือดเนื้อ และอวัยวะต่างของตน เป็นการกล่าวเกินจริง คำสอนเรื่องความกตัญญูต่อบิดามารดาที่ต่อบุพการีผู้มีพระคุณต่อตนเอง กวีได้นำเสนอคำสอนโดยใช้อติพจน์ คือกล่าวถึงพระคุณของมารดานั้นยิ่งใหญ่เปรียบได้กับแผ่นดิน พระคุณของบิดาเล่าก็กว้างขวางเปรียบได้กับอากาศ พระคุณของพื้สูงเท่ากบยอดเขาพระสุเมรุ และพระคุณของครูบาอาจารย์ก็ล้ำลึกเปรียบได้กับน้ำในแม่น้ำทั้งหลาย คำที่กล่าวมานั้นเป็นคำที่พูดเกินจริง คำสอนเรื่องความกตัญญูต่อบิดามารดา ของการนมัสการคุณบิดามารดา การแสดงเคารพนับถือ ผู้ใดระลึกถึงคุณบิดามารดา มีความเชื่อว่าผู้นั้นจะประสบความสำเร็จในชีวิต กวีได้นำเสนอคำสอนโดยใช้อติพจน์ คือกล่าวถึงคุณของบิดามารดาว่า มีคุณมากเกินคณนา แม้แต่ภูผาอันสูงใหญ่ก็ไม่สามารถทัดเทียมคุณของบิดามารดาได้ เป็นคำที่กล่าวเกินจริง

4.1.2. กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้กลวิธีทางศัพท์

4.1.2.1 การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์

พานไต้ก (Van Dijk. 1997 อ้างถึงใน (ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2556) ได้ให้ความหมายของคำถามเชิงวาทศิลป์ไว้ว่า คำถามเชิงวาทศิลป์ หมายถึง คำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ แต่เว้นที่ว่างให้ผู้อื่นได้คิดหาคำตอบเอง และกวีก็คาดหวังให้ผู้อ่านคิดตอบให้ถูกต้องตรงกับที่ผู้เขียนต้องการ การใช้คำถามเชิงวาทศิลป์เป็นกลวิธีการนำเสนอที่ช่วยให้กวีไม่แสดงความคิดเห็นของตนออกมาตรง ๆ แต่ใช้กลวิธีตั้งคำถามพร้อมทั้งแสดงเหตุผลสนับสนุนเพื่อโน้มน้าวใจผู้อ่านให้ไปสู่คำตอบที่กวีต้องการ ในคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนาในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์นั้น กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนาคือความสามัคคีโดยใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ในเรื่องสามัคคีเภท คำฉันท์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ดังบทประพันธ์ที่ว่า

เหล่าไหนผิไมตรี	สลละลิ ฦ หมุ่น
กิจใดจะขวยชวน	บ มิพร้อมมิเพรียงกัน
อย่าปรารภนาหวัง	สุขทั้งเจริญอัน
มวลมาอุบตีบรร	ลู่ไหน บ ได้มี
ปวงทุกซ์พิบัติสรร	พถยันตรายกลี
แม้ปราศนิยมปรี	ติประสงค์ก็คงสม
ควรชนประชุมเช่น	คณะเป็นสมาคม
สามัคคีปรารม	ภนิพัทธรำพึง
ไปมีก็ให้มี	ผิวมีก็ค้ำนึ่ง
เนื่องเพื่อภโยจึง	จะประสบสุขาลัย ฯ

(วรรณคดีวิจักขณ์ ม.6, สามัคคีเภทคำฉันท์ : 122)

จากบทประพันธ์ข้างต้น จะเห็นได้ว่า กวีได้ตั้งคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบโดยการใช้คำถามว่า “เหล่าไหน กิจใด” เป็นคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ ไม่ได้เจาะจงว่าจะเป็นพวกไหน หรือการกระทำอย่างไร แต่เป็นคำถามที่กล่าวขึ้นมาลอยๆ กวีใช้คำถามเชิงวาทศิลป์นำเสนอคำสอนเกี่ยวกับความสามัคคี คือกล่าวไม่เจาะจงผู้ใดผู้หนึ่งอาจจะเป็นผู้อ่านก็ตาม ถ้าละทิ้งพวกพ้องของตนไม่ช่วยทำงาน ก็จะไม่ประสบความสำเร็จ อย่าปรารภความสุขและความเจริญเลย ความสามัคคีนั่นจึงถือว่าเป็นบ่อเกิดแห่งความสำเร็จและยังสร้างชาติบ้านเมืองให้ เป็นเมืองที่น่ายุ่อาศัย และยังมีคำสอนเกี่ยวกับความรักชาติ ความจงรักภักดีต่อชาติเหมือน บิดารมารดาผู้ให้กำเนิดตนโดยกวีได้ใช้

คำถามเชิงวาทศิลป์ในการนำเสนอคำสอนเกี่ยวกับสถาบันชาติ คือ ความรักชาติ ในเนื้อหาของเรื่อง หัวใจชายหนุ่ม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ดังบทประพันธ์ที่ว่า

“ตั้งแต่จากกันมาแล้วฉันคิดถึง เพื่อนทุกวัน, จริงๆ นะไม่ได้แกล้งพูดเลย, และฉันออกนีกิริยาเพื่อนพิลึกด้วย. นึกถึงตัวฉันเองที่มอดกอยู่ในที่อย่างไร, และพอประเสริฐตกอยู่ในที่อย่างไร จะไม่ให้ฉันริษยาอย่างไรได้ ? ส่วนฉันลืมาตกอยู่บนเรือซึ่งกำลังแล่นอยู่ในทะเล แดง, ร้อนแทบสิ้นสติ, และเดินทางออกมาจากถิ่นที่เคยได้รับความสุขแลดูไปข้าง หน้าก็หวังได้แต่จะให้เห็นความคับแคบและอึดอัดใจ อย่าเข้าใจผิดว่าฉันไม่รักกรุงเทพฯ หรือชาติไทย. ชาติบ้านเมืองของฉันทำไมฉันจะไม่รู้จัก ? แต่เป็นธรรมดาคนเราต้องมีความรักหลายอย่าง, เช่น รักพ่อแม่หรือญาติพี่น้องก็ผิดกับการรัก ลูกรักเมียจริงไหม ? การรักเมืองไทยเปรียบเหมือนรักพ่อแม่, แต่การรักเมืองอังกฤษเหมือนรักเมีย, แล้วก็เมื่อต้องจากเมืองอังกฤษมาเมืองไทยจะไม่ให้ฉันอาลัยได้หรือ ? คนเราที่ไม่เคยพ้นจากอกพ่อแม่ก็รู้สึกพอใจอยู่แล้วในการที่อยู่บ้านพ่อแม่, แต่พอได้เคยออกไปเห็นสิ่งงามๆ และพบคนอื่นๆ นอกบ้านแล้ว คงต้องรู้สึก ว่า บ้านพ่อแม่เป็นที่คับแคบอึดอัดอยู่บ้าง. ทั้งการคุยกับคนแก่หรืออย่างพ่อแม่ก็คงไม่ ออกรสเท่าคุยกับหนุ่มๆ สาวๆ, จริงไหม ?”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, หัวใจชายหนุ่ม: 110)

จากบทประพันธ์ข้างต้นพบว่า มีคำถามเชิงวาทศิลป์อยู่หลายคำ ซึ่งกวีใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดคำสอนเกี่ยวกับความรักชาติดังคำที่ว่า “อย่าเข้าใจผิดว่าฉันไม่รักกรุงเทพฯ หรือชาติไทย. ชาติบ้านเมืองของฉันทำไมฉันจะไม่รู้จัก” เป็นคำถามเชิงวาทศิลป์ที่ไม่ต้องการคำตอบ แต่เป็นการเน้นย้ำความรู้สึกของกวี โดยกวีมีคำตอบอยู่ภายในใจของตน และคำตอบนั้นไขไปสู่การถ่ายทอดคำสอนเกี่ยวกับความรักชาติบ้านเมืองซึ่งเป็นการนำเสนอคำสอนที่ผู้อ่านบางครั้งยอมรับการถ่ายทอดคำสอนแบบไม่รู้ตัว และยังมีคำถามเชิงวาทศิลป์ที่ว่า “แต่เป็นธรรมดาคนเราต้องมีความรักหลายอย่าง, เช่น รักพ่อแม่หรือญาติพี่น้อง ก็ผิดกับการรัก ลูกรักเมียจริงไหม ? การรักเมืองไทยเปรียบเหมือนรักพ่อแม่, แต่การรักเมืองอังกฤษ เหมือนรักเมีย, แล้วก็เมื่อต้องจากเมืองอังกฤษมาเมืองไทยจะไม่ให้ฉันอาลัยได้หรือ ?” เป็นคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ กล่าวคือจะตอบว่าจริง หรือ ไม่จริงก็ได้ และยังมีคำถามเชิงวาทศิลป์คือคำว่า “ได้หรือ” เป็นคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบเช่นเดียวกัน แต่ข้อความดังกล่าวนี้กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับการให้รักชาติบ้านเมืองของตนเหมือนรักพ่อแม่ เมื่อผู้อ่านได้อ่านถึงข้อความข้างต้นจะได้ข้อคิดถึงเรื่องความรักชาติและยอมรับคำสอนเกี่ยวกับความรักชาติในที่สุด และยังมีคำสอนเกี่ยวกับความรักชาติ การประกอบอาชีพที่เป็นประโยชน์ต่อชาติบ้านเมืองที่แทรก

อยู่ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ คือ คำสอนเกี่ยวกับการประกอบอาชีพชาวนาชาวอากทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองได้มากกว่าอาชีพข้าราชการ ในเรื่องโคลนติดล้อ ตอนความนิยมเป็นเสมียน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ดังข้อความที่ว่า

อันประเทศอย่างเมืองไทยของเรานี้ ชาวนาชาวสวนอากจะทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองได้มากกว่าเสมียน ซึ่งเป็นแต่เครื่องมือเท่ากับปากกาและพิมพ์ดีด ถ้าจะเปรียบพืชที่เขาได้ทำให้งอกต่องนั้นว่าน้อยกว่าผลที่เขาได้กินเข้าไป แต่ถึงกระนั้นเขาก็ยังนึกว่าตัวเขาดีกว่าชาวนา และข้อที่ร้ายกว่านั้น พวกเราทั้งหลายก็พลอยยอมให้เขาคิดเห็นเช่นนั้นเสียด้วยการเป็นชาวนาชาวสวนหรือคนทำงานการอื่นๆ นั้น ก็มีเกียรติยศเท่ากับที่จะเป็นผู้ทำงานด้วยปากกาเหมือนกัน ? เมื่อไรจึงจะบังเกิดความรู้สึกเกียรติยศแห่งการงานอื่น นอกจากการทำงานที่ทำด้วยปากกาและพิมพ์ดีด

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, โคลนติดล้อ ตอนความนิยมเป็นเสมียน : 122)

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า กวีแทรกคำสอนโดยให้ความสำคัญกับชาวนาชาวสวนมากกว่าเสมียนดังคำที่ว่า “เมื่อไรจึงจะบังเกิดความรู้สึกเกียรติยศแห่งการงานอื่น นอกจากการทำงานที่ทำด้วยปากกาและพิมพ์ดีด” เป็นคำถามที่เน้นให้ผู้ตอบได้คิดถึงสิ่งที่กวีได้ถาม คือ เป็นการถามที่ไม่ต้องการคำตอบ แต่ต้องการให้ผู้อ่านไปคิดเองว่า เมื่อไร เป็นคำถามถึงเวลา ที่ไม่ต้องการให้ตอบว่าตอนไหนถึงจะคิดได้ว่าอาชีพชาวนาหรืออาชีพอื่นก็มีเกียรติและสร้างประโยชน์ให้กับประเทศชาติบ้านเมืองของตนได้เหมือนกัน ซึ่งคำถามเชิงวาทศิลป์ดังกล่าวเป็นการเชื่อมโยงสู่คำสอนเกี่ยวกับความรักชาติและการสร้างประโยชน์ให้กับประเทศชาติโดยการประกอบอาชีพอื่นนอกจากการรับราชการคือเป็นเสมียนอีกด้วย และยังมีสอนคำสอนเกี่ยวกับความเป็นอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ธรรมชาติทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ และมนุษย์ควรเห็นคุณค่าของธรรมชาติที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องทุกข์ของชาวนาในบทกวี ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ตอนอาทิตย์เที่ยงวัน ชาวนายังพรวนดิน

เหงื่อหยดบนดินภายใต้ต้นข้าว

ใครจะรู้บ้างว่าในงานไบนั้น

ข้าวแต่ละเม็ดคือความยากแค้นแสนสาหัส

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, ทุกข์ของชาวนาในบทกวี: 148)

ตามคำประพันธ์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น เป็นคำสอนเกี่ยวกับการรู้จักบุญคุณของ
 ธรรมชาติ สอนให้รู้จักประเพณีการทำนาซึ่งประเพณีดังกล่าวนี้ต้องอาศัยธรรมชาติ และความ
 ยากลำบากกว่าจะได้ข้าวมาแต่ละเม็ด กล่าวคือสอนให้รู้จักเห็นคุณค่าของธรรมชาติ กว่าจะได้ข้าว
 ซึ่งเป็นตัวแทนของธรรมชาติได้แต่ละเม็ดยากมาก โดยกวีได้ใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ด้วยคำว่า “ใคร” ซึ่ง
 เป็นคำถามที่กวีไม่ต้องการคำตอบ แต่ให้สำนึกในบุญคุณของข้าว บุญคุณของธรรมชาติ

จากการศึกษาวิธีการนำเสนอผ่านทางกลวิธีทางภาษาโดยใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ของ
 กวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้คำถามเชิงวาทศิลป์มี 4 คำสอนดังนี้ คือ คำสอนเกี่ยวกับ
 หลักธรรมทางศาสนา โดยกวีใช้คำถามเชิงวาทศิลป์คือคำว่า เหล่าไหน กิจใด คำสอนเกี่ยวกับความรัก
 ชาติ โดยกวีใช้คำถามเชิงวาทศิลป์คือคำว่า ทำไม จริงไหม ได้หรือ คำสอนเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ
 ชาวนาชาวไร่ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองได้มากกว่าอาชีพข้าราชการ โดยกวีใช้คำถามเชิงวาทศิลป์
 คือคำว่า เมื่อไหร่ เป็นคำถามถึงเวลาแบบไม่ต้องการคำตอบ คำสอนเกี่ยวกับการรู้จักบุญคุณของ
 ธรรมชาติ โดยกวีใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ว่า ใคร กวีนั้นได้ใช้คำถามวาทศิลป์ดังกล่าวมานั้นเพื่อสร้าง
 วาทศิลป์ในการชี้ให้เห็นคำสอนที่แทรกอยู่ในบทประพันธ์ประเภทต่าง ๆ และเป็นการเน้นย้ำ
 คำสอนดังกล่าวอีกด้วย

4.1.2.2 การใช้คำแสดงทัศนภาวะ

ฮาร์เดน (Harden, 2009 อ้างถึงใน ชนกพร พัวพัฒนกุล, 2556) กล่าวว่า การสื่อ
 มโนทัศนภาวะ (modality) เป็นการเสริมทัศนภาวะของผู้พูดเข้าไปในข้อมูลที่กำลังกล่าว เพื่อเป็นการ
 “ประเมิน” หรือ “วินิจฉัย” ถ้อยคำที่กล่าวออกมา หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการใส่ “ทัศนภาวะ” ของผู้พูด
 เข้าไปในถ้อยคำที่กล่าวเพื่อเป็นการประเมินความเป็นจริงหรือโอกาสในการเป็นจริงของถ้อยคำที่
 กล่าว

ทัศนภาวะแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ Epistemic modality หรือทัศนภาวะที่
 เกี่ยวข้องกับระดับความรู้ที่มีของผู้พูดซึ่งหมายถึงความมั่นใจที่เกี่ยวกับการแสดงความเป็นไปได้
 ความน่าจะเป็น ระดับความมั่นใจ ตลอดจนการบ่งบอกแหล่งที่มาของข้อมูลหรือความรู้เข้าใจด้วยกัน
 กับอีกประเภทหนึ่งคือ Deontic modality หรือทัศนภาวะที่เกี่ยวข้องกับภาระหน้าที่และความผูกพัน
 ของผู้พูด ใช้สื่อถึงมโนทัศนภาวะจำเป็น การอนุญาต ความสามารถ และความต้องการ

การนำเสนอคำสอนผ่านกลวิธีนำเสนอโดยใช้กลวิธีทางศัพท์ คือ การใช้คำแสดง
 ทัศนภาวะ ถือว่าเป็นกลวิธีหนึ่งที่กวีได้ใช้ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6
 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เพราะเป็นกลวิธีที่แยบยลสามารถแทรก
 คำสอนประเภทต่างๆได้ โดยผู้อ่านจะเข้าใจถึงสิ่งที่ควรกระทำและไม่ควรกระทำ หนังสือเรียน
 วรรณคดีวิจักษ์นั้นมีการใช้ทัศนภาวะหลายประเภท แต่ที่ปรากฏมากที่สุด คือ มาลาการสั่ง มาลาการ
 เตือน มาลาการแนะนำ มาลาการขอ เป็นต้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

มาลาการสั่ง/อธิบาย คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คือ ธรรมมีอุปการะมาก โดยใช้มาลาการสั่ง ในเรื่องสุภาสิตพระร่วง ดังต่อไปนี้

“เข้าเถื่อนอย่าลืมหา หน้าศีก้อย่านอนใจ”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาสิตพระร่วง : 57)

จากข้อความข้างต้น กวีได้ใช้มาลาการสั่ง/แนะนำด้วยคำว่า “อย่า” ซึ่งคำว่าอย่าเป็น คำเตือนไม่ให้กระทำ ถ้ากระทำไปจะไม่เกิดผลดีต่อตนเอง การใช้คำแสดงทัศนภาวะของกวีจึงเป็นการ แทรกคำสอนแบบตรงๆ กล่าวคือผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ว่าควรมีสติ คือความระลึกได้อยู่เสมอว่าเรา จะทำอะไร และสัมปชัญญะ คือความรู้ตัวตลอดเวลาว่าเราทำอะไรอยู่ การจะทำอะไรบางอย่างควร เตรียมตัวอยู่เสมอ จึงประสบความสำเร็จ เมื่อพิจารณาถึงกลวิธีการนำเสนอผ่านคำแสดงทัศนภาวะ แล้วยังมีคำสอนที่ใช้คำแสดงทัศนภาวะอีกคือ คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และความเชื่อ โดยได้กล่าวถึงคำสอนในแง่ของขนบธรรมเนียม การแสดงความนับถือต่อบุพการีชน ที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย ดังคำประพันธ์ที่ว่า

จงจำคำพ่อไซร์	สั่งสอน
จงประสิทธิ์สมพร	พ่อให้
จงเรื่องพระฤทธิรอน	อริราช
จงพ่อลุลลาภได้	เผด็จด้าวแดนสยาม

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, ลิลิตตะเลงพ่าย: 52)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับการแสดงความยอมรับคำสั่งสอน ของบิดา นำคำสั่งสอนนั้นมาประพฤติปฏิบัติตาม ถือว่าเป็นการแสดงความเคารพนับถือบิดาของตน ในบทประพันธ์นี้ได้ใช้ให้เห็นถึงพระมหาอุปราชทรงรับคำสั่งสอนจากพระราชบิดา โดยคำสั่งสอนนั้น เป็นกลวิธีที่กวีใช้นำเสนอคำสอนผ่านการใช้คำแสดงทัศนภาวะคือการใช้มาลาการสั่ง โดยใช้คำว่า “จง” ถึง 4 ครั้ง เป็นคำสั่งที่ยืนยันว่าต้องประพฤติตาม ถ้าไม่ประพฤติตามย่อมไม่ประสบความสำเร็จ โดยกวีได้นำเสนอคำว่า “จง” แล้วตามด้วยคำสอนที่ตนอยากจะถ่ายทอด

มาลาการเตือน คำสอนเกี่ยวกับหลักคำสอนทางศาสนา คือ ความไม่ประมาทโดยใช้มาลา การเตือนในเรื่องสุภาสิตพระร่วง ดังคำที่ว่า

“อย่าประมาทท่านผู้ดี”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, สุภาสิตพระร่วง: 58)

และเรื่องโคลงสุภาษิตอศิปกรณมา ตอนราชสีห์กับหนู ดังบทประพันธ์ที่ว่า

<u>อย่าควรประมาทผู้</u>	<u>ทุรพล</u>
สบเคราะห์คราวขัดสน	สุดรู้
เกลือกเขาสบบร้ายดล	ใดเหตุ มีแฮ
มากพวกคงมีผู้	ระลึกเค้าคุณสนอง

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, โคลงสุภาษิต, พระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: 110)

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นทั้ง 2 นั้น กวีได้ใช้คำแสดงทัศนภาวะ คือใช้มาลาการเตือนเป็นกลวิธีในการนำเสนอคำสอนเกี่ยวกับความไม่ประมาท โดยใช้คำว่า “อย่า” เป็นคำเตือนเพื่อไม่ให้กระทำ โดยกล่าวถึงไม่ควรประมาทท่านผู้ดี และไม่ควรประมาทในคนทุรพล เพราะบุคคลเหล่านี้สามารถให้ทั้งคุณและโทษแก่เราได้ เมื่อผู้อ่านได้อ่านบทประพันธ์ข้างต้นสามารถเข้าใจได้ทันทีโดยไม่ต้องตีความจากการใช้กลวิธีการนำเสนอการใช้มาลาการเตือนของกวี และยังมีเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คือ หลักอหิงสาโดยใช้มาลาการสั่ง ในเรื่องราชาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา ดังคำที่ว่า

“ถ้าผู้ใดไม่มีอาวุธ อย่าได้ทำอันตรายเป็นอันขาด ในช่วงนั้นไพร่พลทั้งสองฝ่ายและชาวบ้านชาวเมืองจึงเที่ยวไปมาและเดินซื้อขายสินค้ากันเป็นปกติได้ เพราะจะมีการสู้กันตัวต่อตัวระหว่างทหารในสนามรบเท่านั้น”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, ราชาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา: 102)

จากข้อความข้างต้น กวีได้ใช้คำแสดงทัศนภาวะ คือใช้มาลาการสั่งเป็นกลวิธีในการนำเสนอคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คือหลักอหิงสา โดยใช้คำว่า “อย่า” เป็นคำสั่งไม่ให้ทำ โดยใช้คำที่บ่งบอกคำสั่งว่า “เป็นอันขาด” โดยแทรกคำสอนว่าผู้ใดไม่มีอาวุธ ก็ไม่ควรเบียดเบียนหรือทำอันตรายต่อผู้อื่น กล่าวคือสอนไม่ให้เบียดเบียนบุคคลผู้ที่ไม่มีทางต่อสู้ คำว่า “อย่า” จึงเป็นคำเตือนที่เป็นกลวิธีนำเสนอโดยเชื่อมโยงกับคำสอน และยังมีคำสอนเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ คือ ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยใช้มาลาการขอ ในเรื่องราชาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา ดังคำประพันธ์ที่ว่า

สิ้นแผ่นดินสิ้นนามตามเสด็จ	ต้องเที่ยวเตร็ดเตร่หาที่อาศัย
แม่นกำเนิดเกิดชาติใดใด	<u>ขอให้ได้เป็นข้าฝ่าธุลี</u>
สิ้นแผ่นดินขอให้สิ้นชีวิตบ้าง	อย่ารู้ร้างบงกชบทศรี
เหลืออาลัยใจตรมระทมทวิ	ทุกวันนี้ก็ซังตายทรงกายมา

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 21)

ยังมีคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คือ ความขยันหมั่นเพียร ในโคลงโลกนิติ โดยใช้
มาลาการเตือน ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เห็นท่านมืออย่าเคลิ้ม	ใจตาม
เรายากหากใจงาม	<u>อย่าคร้าน</u>
<u>อุตส่าห์พยายาม</u>	การกิจ
เอาเยี่ยงอย่างเพื่อนบ้าน	<u>อย่าท้อทำกิน</u>

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 43)

จากคำประพันธ์ข้างต้นกวีใช้คำแสดงทัศนภาวะคือการใช้มาลาการเตือนด้วยคำว่า
“อย่า” เป็นคำที่นำเสนอคำสอนคือเตือนไม่ให้ประพฤติ คือ ไม่ให้เกียจคร้าน ไม่ให้ท้อทำกิน คำสอน
เกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คือ ความรู้จักประมาณ ในเนื้อหาของพระบรมราโชวาท โดยใช้มาลาการ
เตือน มาลาการสั่ง และมาลาการแนะนำ ดังข้อความที่ว่า

เงินทองที่จะใช้สอยในค่ากินอยู่ นุ่งห่ม หรือใช้สอยเบ็ดเสร็จทั้งปวง
จงเข้มตเข้มใช้แต่เพียงพอที่อนุญาตให้ใช้ อย่าทำใจโตมือโตสรุ่ยสรุ่ย
เงินนั้นไม่ควรจะนำมาจำหน่ายในการที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นเรื่อง
และเป็นการไม่มีคุณ กลับให้โทษแก่ตัว ต้องใช้แต่ในการจำเป็นที่จะต้อง
ซึ่งจะเป็นการมีคุณประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นในทางชอบธรรม ซึ่งจะเอา
ไปกอบโกยใช้หนี้ให้แก่ลูกผู้ทำความชั่วจนเสียทรัพย์ไปนั้น

จงจำไว้ ตั้งใจอยู่ให้เสมอว่าตัวเป็นคนจน มีเงินใช้เฉพาะแต่ที่รักษา
ความสุขของตัวพอสมควรเท่านั้น ไม่มั่งมีเหมือนใครๆ อื่น และไม่เหมือนกับ
ผู้ดีฝรั่งเลย ผู้ดีฝรั่งเขามีสิบบตระกูลกันมาได้ดอกเบียค่าเช่าต่างๆ
ตัวเองเป็นผู้ได้เงินจากราษฎรเลี้ยง พอสมควรที่จะเลี้ยงชีวิตและ
รักษาเกียรติยศเท่านั้น อย่าไปอวดมั่งอวดมีทำเทียบเทียมเขาให้ฟุ้งซ่านไปเป็นอันขาด

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3, พระบรมราโชวาท: 89)

จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการใช้กลวิธีการนำเสนอโดยการใช้คำแสดงทัศนภาวะซึ่งเป็นกลวิธีการนำเสนอคำสอนเกี่ยวกับความไม่ประมาท การใช้คำแสดงทัศนภาวะของกวีนั้นมีหลายประเภท คือ การใช้มาลาการสั่งโดยใช้คำว่า “อย่าไปอวด เป็นอันขาด” “จงจำไว้” และ “ต้อง” เป็นคำสั่งให้กระทำ ถ้าไม่กระทำถือว่ามีความผิดหรืออาจจะได้รับความฉิบหายได้ การใช้มาลาการเตือนโดยใช้คำว่า “อย่าทำ” เป็นคำเตือนที่ผู้อ่านจะทำตามหรือไม่ทำก็ได้ แต่ถ้าไม่กระทำตามอาจจะส่งผลกระทบต่อผู้นั้นโดยตรง และการใช้มาลาการแนะนำโดยใช้คำว่า “ไม่ควร” เป็นคำแนะนำโดยผู้อ่านจะทำตามหรือไม่ก็ได้ ไม่มีผลกระทบต่ออย่างใด แต่การทำตามย่อมดีกว่า

มาลาการขอ คำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีทั้งในชาตินี้และชาติหน้า กวีได้ใช้มาลาการขอ ดังบทประพันธ์ที่ว่า

พระนิพพานปานประหนึ่งศิระชะขาด	ด้วยไรรัญชาติยากแค้นถึงแสนเข็ญ
ทั้งโรคไข้กรรมชดวิบัติเป็น	ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา
จึงสร้างพรตอดุสสารี่ส่งส่วนบุญถวาย	<u>ประพดกกรรมสมณะทั้งวสา</u>
<u>เป็นสิ่งของฉลองคุณมุสิก</u>	<u>ขอเป็นข้าเคียงบาททุกชาติไป</u>

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 18)

และคำสอนเรื่องการประพดกปฏิบัติตนต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียน วรรณคดีวิจักษ์ โดยใช้มาลาการขอ ดังความที่ว่า

“ข้าพเจ้าจะขอรับอาสาสู้รบว่าจะสิ้นชีวิต ถ้าพระองค์โปรดอนุญาตความสองประการนี้แล้ว ข้าพเจ้าก็จะยอมรับพระราชทานรางวัลอยู่ด้วยพระองค์สืบไป”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, ราชธาธิราช ตอน สมิงพระรามอาสา: 122)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำเสนอคำสอนเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์โดยการใช้คำแสดงทัศนภาวะคือการใช้มาลาการขอ โดยใช้คำว่า “ขอให้ได้เป็น” “ขอเป็นข้า” “ขอรับอาสา” เป็นคำขอที่ชี้ให้เห็นถึงการขอเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นมาลาการขอที่เชื่อมโยงกับคำสอน ซึ่งอาจจะไม่ได้นำเสนอคำสอนโดยตรง แต่เป็นคำสอนที่จะต้องประพดกตาม นอกจากนั้นยังมีคำสอนเกี่ยวกับความเป็นหญิง โดยกล่าวถึงความเป็นหญิงในอุดมคติที่ปรากฏในเนื้อของเรื่องมหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดก หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ดังข้อความที่ว่า

พระนางขอพร 10 ประการ พรที่พระนางขอมีว่า ขอให้ได้เป็นอัครมเหสีของพระราชาราชแห่งกรุงศรีฯ ขอให้ให้มีพระเนตรด่างามประดุจตากวางที่มีอายุได้ 1 ปี ขอให้มิชนคิ้วด่างาม ขอให้ให้มีพระนามดังเดิมว่ามุสตี ขอให้พระครรภ์แบนราบและไม่ขุนมาในเวลาทรงครรภ์ ขอให้ให้มีพระโอรสที่มีชื่อเสียงลือเลื่องไปทั่ว ขอให้มิถันตั้งโดยไม่คล้อยตก ขอให้ผมดกดำอยู่เสมอ ขอให้มิผิวดพรณผุดผ่อง และขอให้มีโอกาสช่วยคนให้รอดจากโทษประหารชีวิต เมื่อลงมาเกิดในโลกมนุษย์ พระนางได้เป็นมเหสีของพระเจ้ากรุงสนชัยและเป็นพระมารดาของพระเจ้าเวสสันดร

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, มหาชาติหรือเวสสันดรชาดก: 174)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำเสนอคำสอนผ่านตัวละครคือพระนางมุสตีโดยให้พระนางมุสตีขอพร 10 ประการ นางมุสตีถือว่าเป็นตัวแทนของหญิงในอุดมคติที่ปรารถนาอยากจะมี ความงาม โดยกวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความเป็นผ่านกลวิธีการนำเสนอผ่านการใช้คำแสดงทัศน ภาวะ คือ มาลาการขอ โดยใช้คำที่ว่า “ขอให้” ซึ่งเป็นคำขอที่ปรารถนาอยากจะได้หรืออยากจะเป็น ผู้หญิงที่สมบูรณ์แบบ การใช้มาลาการขอจึงเชื่อมโยงสู่คำสอนที่กวีปรารถนาอยากจะทำ เมื่อผู้อ่านได้ อ่านข้อความดังกล่าวก็ย่อมยอมรับคำสอนเกี่ยวกับความเป็นหญิงในอุดมคติในที่สุด นอกจากนั้นยังมีคำ สอนเกี่ยวกับเกี่ยวกับสถาบันชาติ ความจงรักภักดีต่อชาติเหมือนบิดมารดาของ ในเนื้อหาเรื่องหัวใจ ชายหนุ่ม หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ดังข้อความที่ว่า

“ตั้งแต่จากกันมาแล้วฉันคิดถึง เพื่อนทุกวัน, จริงๆ นะไม่ได้แกล้งพูดเลย, และฉันออกนีกิริยาเพื่อนพริกด้วย. นึกถึงตัวฉันเองที่มาตกอยู่ในที่อย่างไร, และพอ ประเสริฐตกอยู่ในที่อย่างไร จะไม่ให้ฉันริษยาอย่างไรได้ ? ส่วนฉันสิมาตกอยู่บนเรือซึ่ง กำลังแล่นอยู่ในทะเล แดง, ร้อนแทบสิ้นสติ, และเดินทางออกมาจากถิ่นที่เคยได้รับความ สุขแลดูไปข้าง หน้าก็หวังได้แต่จะให้เห็นความคับแค้นและอึดอัดใจ อย่าเข้าใจผิด ว่าฉันไม่รักกรุงสยามหรือชาติไทย. ชาติบ้านเมืองของฉันทำไมฉันจะไม่รู้จัก. แต่เป็น ธรรมดาคนเราต้องมีความรักหลายอย่าง, เช่น รักพ่อแม่หรือญาติพี่น้องก็ผิดกับการรัก ลูกรักเมียจริงไหม ? การรักเมืองไทยเปรียบเหมือนรักพ่อแม่, แต่การรักเมืองอังกฤษ เหมือนรักเมีย, แล้วก็เมื่อต้องจากเมืองอังกฤษมาเมืองไทยจะไม่ให้ฉันอาลัยได้หรือ ? คนเราที่ไม่เคยพ้นจากอกพ่อแม่ก็รู้สึกพอใจอยู่แล้วในการที่อยู่บ้านพ่อแม่”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, หัวใจชายหนุ่ม: 110)

จากคำประพันธ์ข้างต้นชี้ให้เห็นถึงการนำเสนอคำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อบ้านเมืองของตนหรือกล่าวคือความจงรักภักดีต่อชาติ โดยกวีใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านการใช้คำแสดงทัศนภาวะคือมาลาการขอ โดยใช้คำว่า “อย่า” เป็นคำที่มีลักษณะคล้ายกับมาลาการเตือน แต่ในข้อความข้างต้นนั้นเป็นการขอ ซึ่งกวีได้ใช้ตัวละครอีกฝ่ายขอให้ตัวละครอีกตัวหนึ่งอย่าเข้าใจผิดที่ว่าตนไม่รักกรุงสยามหรือชาติไทยเลย ฉะนั้นคำว่า “อย่า” ในที่นี้จึงเป็นมาลาการขอ กวีใช้มาลาการขอแนะนำคำสอนโดยชี้ให้เห็นว่า อย่าเข้าใจผิดว่าไม่รักชาติไทย แต่ที่แท้จริงนั้นตนรักชาติไทยมากเหมือนบิดามารดาผู้ให้กำเนิด

จากการศึกษาวิธีการนำเสนอผ่านทางกลวิธีทางภาษาโดยใช้คำแสดงทัศนภาวะของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้คำแสดงทัศนภาวะมี 8 คำสอนดังนี้ ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับ ความไม่ประมาท กวีใช้คำแสดงทัศนภาวะโดยใช้ มาลาการเตือนด้วยคำว่า “อย่า” คำสอนเกี่ยวกับหลัก อหิงสา กวีใช้คำแสดงทัศนภาวะโดยใช้ มาลาการสั่งด้วยคำว่า “อย่า...เป็นอันขาด” คำสอนเกี่ยวกับ ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ กวีใช้คำแสดงทัศนภาวะโดยใช้มาลาการขอด้วยคำว่า “ขอให้ได้เป็น” “ขอเป็นข้า” “ขอรับอาสา” คำสอนเกี่ยวกับความขยันหมั่นเพียร กวีใช้คำแสดงทัศนภาวะโดยใช้มาลาการเตือน ด้วยคำว่า “อย่า” คำสอนเกี่ยวกับการเตือนไม่ให้ประพฤติ คือ ไม่ให้เกียจคร้าน ไม่ให้ท้อทำกิน และคำสอนเกี่ยวกับการรู้จักประมาณ กวีใช้คำแสดงทัศนภาวะคือใช้มาลาการสั่งโดยใช้คำว่า “อย่าไปอวด เป็นอันขาด” “จงจำไว้” และ “ต้อง” ใช้มาลาการเตือนโดยใช้คำว่า “อย่าทำ” และการใช้มาลาแนะนำโดยใช้คำว่า “ไม่ควร” คำสอนเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมการแสดง ความนับถือต่อบุพการีชน กวีใช้คำแสดงทัศนภาวะโดยใช้ มาลาการเตือน ด้วยคำว่า “จง” คำสอนเกี่ยวกับความเป็นหญิง โดยกล่าวถึงความเป็นหญิงในอุดมคติ กวีใช้คำแสดงทัศนภาวะโดยใช้ มาลาการขอ ด้วยคำว่า “ขอให้” คำสอนเกี่ยวกับความรักชาติ ความจงรักภักดีต่อชาติเหมือนบิดามารดาของตน กวีใช้คำแสดงทัศนภาวะโดยใช้ มาลาการเตือน ด้วยคำว่า “อย่า”

4.1.2.3 การใช้ประโยคที่แสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไข

ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไข หมายถึง ประโยคที่มีเนื้อความแบ่งได้เป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่ง คือ เงื่อนไขที่ให้เลือกทำหรือไม่ทำ อีกส่วนหนึ่งเป็นผลที่จะเกิดขึ้นตามมาจากการกระทำนั้น การใช้ประโยคแสดงเงื่อนไขเป็นกลวิธีหนึ่งในการถ่ายทอดคำสอน โดยแสดงผลของการกระทำให้เห็นก่อน เช่น “ถ้าเธออ่านหนังสือ จะสอบผ่าน” หรือ “ถ้าเธอไม่อ่านหนังสือ จะสอบตก” นอกจากนี้ยังใช้เป็นเชิงปฏิเสธได้ด้วย เช่น “ถ้าเธอไม่ยอมสอบตก เธอต้องอ่านหนังสือ” เป็นต้น นัยสำคัญของการใช้ประโยคแสดงเงื่อนไขคือ การแสดงว่าผู้อ่านมีสิทธิ์เลือกที่จะทำหรือไม่ทำอย่างที่ผู้เขียนต้องการก็ได้ ผู้เขียนเพียงแต่แสดงผลลัพธ์ของการกระทำตามเงื่อนไขให้ผู้อ่านเห็น แต่ผู้อ่านจะต้องเป็นคนเลือกเองว่าจะทำหรือไม่ทำ

การนำเสนอคำสอนผ่านกลวิธีการนำเสนอโดยใช้กลวิธีทางศัพท์ คือ การใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไข ถือว่าเป็นกลวิธีหนึ่งที่กวีได้ใช้ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 เพราะเป็นกลวิธีที่แยบยลสามารถแทรกคำสอนประเภทต่าง ๆ ได้ โดยผู้อ่านจะเข้าใจถึงสิ่งที่ควรกระทำและไม่ควรกระทำ หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์นั้นมีการใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไข เพื่อเป็นกลวิธีการนำเสนอคำสอนหลายหลายประเภทที่แทรกอยู่ ดังจะเห็นคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คือ มีคำสอนเกี่ยวกับการละเว้นจากการประพฤตชั่วกล่าวคือการประพฤตทุจริต การประกอบสิ่งที่ถูกต้องกล่าวคือการประพฤตสุจริตในบทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูก ดังข้อความที่ว่า

“แกยังเข้าใจผิดอยู่มาก การที่คนได้รับพระราชอาญาคราวหนึ่งแล้ว ไม่ใช่ว่าใครๆ เขาจะพากันคอยต้อนไม่ให้มีการผงกหัวได้อีก ไม่ใช่เช่นนั้น ถ้าใครสำแดงให้ปรากฏว่า รู้สึกเข็ดหลาบเกรงพระราชอาญา ละความประพฤตที่ชั่ว ประพฤตทางที่ดี แล้วก็คงต้องมีความรู้สึกสงสารสักคราวหนึ่ง”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3 , บทละครพูดเรื่องเห็นแก่ลูก: 29)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คือ มีคำสอนเกี่ยวกับการละเว้นจากการประพฤตชั่วกล่าวคือการประพฤตทุจริต การประกอบสิ่งที่ถูกต้องกล่าวคือการประพฤตสุจริตโดยการใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไข แสดงความเป็นประโยคเหตุที่ว่า “ถ้าใครสำแดงให้ปรากฏว่า รู้สึกเข็ดหลาบเกรงพระราชอาญา ละความประพฤตที่ชั่ว ประพฤตทางที่ดีแล้ว” เป็นประโยคแสดงถึงเหตุของการกลับตัวกล่าวคือ เกรงกลัวต่อพระราชอาญา ละเว้นจากการประพฤต และประพฤตทางที่ดี และแสดงประโยคผลของคำสอนดังกล่าวที่ว่า “ก็คงต้องมีความรู้สึกสงสารสักคราวหนึ่ง” เป็นประโยคผลของประโยคเหตุ โดยเชื่อมโยงเงื่อนไขของประโยคเหตุว่า ต้องละประพฤตชั่ว ประพฤตทางที่ดี เป็นคำสอนที่เชื่อมโยงไปสู่ประโยคผลคือลูกก็จะมีความรู้สึกสงสารเอง และยังมีคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คือ มีคำสอนเกี่ยวกับการให้ทานนั้นแทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ดังบทประพันธ์ที่ว่า

(ทชชา สปุริโส ทาน) มัทรีเอ๋ย อันอริยสัตบุรุษเห็นปานดังตัวพี่ฉะนั้น ถึงจะมีข้าวของสักเท่าใดๆ (ทิสวา ยาจกมาคเต) ถ้าเห็นยากเข้ามาใกล้ให้วอนขอไม่ย่อท้อในทางทาน จนแต่ชั้นลูกรักยอดสงสารที่ยังยกให้เป็นทานได้ อันสองกุมารนี้ไซ้ไรเป็นแต่ทานพาหิระกายนอกไม่อิ่มหน้า พี่จะใครให้อัชฌัตติกทานอีกนะเจ้ามัทรี ถ้าแม้จะมี

บุคคลผู้ใดปรารถนาเนื้อหนังมังสาโลहितดวงหทัยนัยเนตรทั้งซ้ายขวา พี่ก็จะแหะผ่า
ให้เป็นทานไม่ย่อท้อเพียงนี้ มีตรีเอย จงศรัทธาด้วยอนุโมทนาทานในกาลบัดนี้เถิด

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, มหาเวสสันดรชาดก: 33,34)

จากคำประพันธ์ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นกล่าวถึงพระเวสสันดรนั้นมีสิ่งของใด ถ้ามีผู้มาขอ
ยอมให้สิ่งของที่ตนมีทั้งหมดแก่ผู้นั้น เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงสิ่งที่กวีได้แทรกอยู่คือคำสอนเกี่ยวกับ
การให้ทาน โดยผ่านการใช้กลวิธีการนำเสนอคือการใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไข กวีได้
ใช้ประโยคเหตุตั้งคำที่ว่า “ถ้าเห็นยากเข้ามาใกล้ให้ว่อน” คำว่า “ถ้าแม้” เป็นคำแสดงถึงต้นเหตุที่
เชื่อมโยงไปสู่คำสอนเกี่ยวกับการให้ทาน คือประโยคที่ว่า “ขอไม่ย่อท้อในทางทาน จนแต่ชั้นลูกรัก
ยอดสงสารที่ยังยกให้เป็นทานได้” เป็นประโยคผลที่แทรกคำสอนซึ่งเป็นประโยคเงื่อนไขของประโยค
เหตุ

อีกประการหนึ่งยังมีคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คือ คำสอนเกี่ยวกับการไม่เบียด
เบียดผู้อื่นที่ไม่มีทางสู้ในหลักอหิงสา ดังข้อความที่ว่า

ถ้าผู้ใดไม่มีอาวุธ อย่าได้ทำอันตรายเป็นอันตราย ในช่วงนั้นไพร่พลทั้งสองฝ่าย
และชาวบ้านชาวเมืองจึงเที่ยวไปมาและเดินซื้อขายสินค้ากันเป็นปกติได้ เพราะจะมี
การสู้กันต่อตัวระหว่างทหารในสนามรบเท่านั้น”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, ราชาริราช ตอน สมิงพระรามอาสา: 102)

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นพบว่ากวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนเกี่ยวหลักอหิงสา
โดยใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไข โดยใช้ประโยคแสดงถึงความเป็นเหตุตั้งข้อความที่ว่า
“ถ้าผู้ใดไม่มีอาวุธ” เป็นประโยคเหตุโดยใช้คำว่า “ถ้า” เน้นถึงการวางเงื่อนไขโดยใช้เงื่อนไขนั้นเป็น
ต้นเหตุ คือ ถ้าเขาไม่มีอาวุธ ย่อมนำไปสู่ประโยคผลตั้งข้อความที่ว่า “อย่าได้ทำอันตรายเป็นอันตราย”
เป็นประโยคผล อันสืบเนื่องโดยรับเงื่อนไขของประโยคเหตุ โดยใช้มาลาการสั่งคือ ก็อย่าทำอันตราย
แก่เขาโดยเด็ดขาด แสดงให้เห็นถึงคำสอนเกี่ยวกับหลักอหิงสาโดยผ่านประโยคแสดงความสัมพันธ์
แบบเงื่อนไขอย่างนี้

นอกจากนั้นยังมีคำสอนเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ คือ คำสอนเกี่ยวกับความ
จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาเรื่องนราศภูเขาทอง ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงสามโคกโคกถวิลถึงปิ่นเกล้า	พระพุทเจ้าหลวงบำรุงซึ่งกรุงศรี
ประทานนามสามโคกเป็นเมืองตรี	ชื่อปทุมธานีเพราะมีบัว

โอ้พระคุณสุญญลัมภ์ไม่กลับหลัง
 แต่เรานี้ที่สุนทรประทานตัว
 สิ้นแผ่นดินสิ้นนามตามเสด็จ
 แม้นกำเนิดเกิดชาติใดใด
 สิ้นแผ่นดินขอให้สิ้นชีวิตบ้าง
 เหลืออาลัยใจตรมระทมทวิ

แต่ชื่อตั้งก็ยังอยู่เขารู้ทั่ว
 ไม่รอดชั่วเช่นสามโคกยิ่งโศกใจ
 ต้องเที่ยวเตร็ดเตร่หาที่อาศัย
 ขอให้ได้เป็นข้าฝ้าธุลี
 อย่ารู้ร้างบงกชบทศรี
 ทุกวันนี้ก็ซึ้งตายทรงกายมา

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 21)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำเสนอคำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์โดยใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไข โดยใช้ประโยคแสดงถึงเหตุตั้งข้อความที่ว่า “แม้นกำเนิดเกิดชาติใดใด” เป็นประโยคเหตุโดยใช้คำว่า “แม้น” เน้นถึงการวางเงื่อนไขโดยใช้เงื่อนไขนั้นเป็นต้นเหตุ คือ ถ้าเกิดชาติใดๆ ก็ตาม ย่อมนำไปสู่ประโยคผลตั้งข้อความที่ว่า “ขอให้ได้เป็นข้าฝ้าธุลี” เป็นประโยคผล อันเชื่อมโยงมาจากประโยคเหตุ โดยใช้มาลาการขอคือใช้คำว่า “ขอให้ได้เป็นข้าฝ้าธุลี” เป็นการขอจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ทุกๆ ชาติไป

อนึ่งยังมีคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรม คือ คำสอนเกี่ยวกับการพูดที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องนิราศภูเขาทอง ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์
 มีคนรักสรรถ้อยร้อยยจิต
แม้นพูดชั่วตัวตายทำลายมิตร
 จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 20)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำเสนอคำสอนเกี่ยวกับการพูด กล่าวคือ การพูดจาดี ไพเราะน่าฟัง ย่อมมีแต่คนรักโดยใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไข โดยใช้ประโยคแสดงถึงเหตุตั้งข้อความที่ว่า “แม้นพูดชั่ว” เป็นประโยคเหตุโดยใช้คำว่า “แม้น” เน้นถึงการวางเงื่อนไขโดยใช้เงื่อนไขนั้นเป็นต้นเหตุ คือ ถ้าพูดไม่ดี พูดไม่น่าฟัง ย่อมนำไปสู่ประโยคผลตั้งข้อความที่ว่า “ตัวตายทำลายมิตร จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา” เป็นผลของการพูดไม่ดี ย่อมทำลายมิตร ไม่มีคนรักคนชอบ ดังนั้น คนจะดีหรือไม่ดีควรดูกันที่คำพูด

นอกจากคำสอนดังกล่าวมาแล้ว ยังมีคำสอนเกี่ยวกับสถาบันชาติ คือ สอนให้พิจารณาถึงสิ่งที่ขัดขวางความเจริญของชาติ และวิธีแก้ไขในเรื่องโคลนตมติดล้อ ตอนความนิยมเป็นเสมียนตั้งข้อความที่ว่า

เราทั้งหลายควรจะลืมนตาของเรา และพิจารณาดูก่อนโคลนต่างๆ ซึ่งติดอยู่กับล้อแห่งความเจริญของชาติเรา เราจะเห็นได้ว่าโคลนเหล่านี้บางก้อนได้ติดมานานแล้วและเป็นการลำบากที่จะเปลื้องออกให้เกลี้ยงได้คราวเดียว แต่ถ้าประกอบด้วยความวิริยภาพและความบากบั่น เราก็สามารถที่จะชำระโคลนนี้ออกได้หมดในเวลาอันควรเหมือนกัน

(วรรณคดีวิจักขณ์ ม.5, โคลนติดล้อ ตอนความนิยมเป็นเสมียน: 113)

จากข้อความข้างต้นที่กล่าวมาแล้วนั้น กวีมีความมุ่งหมายจะกล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่กีดขวางเหนี่ยวรั้งความเจริญของชาติมีหลายประการ เช่น ความนิยมเป็นเสมียนหรือข้าราชการ ถือว่าเป็นการกีดขวางความเจริญของชาติเปรียบเสมือนโคลนติดล้อ กวีได้นำเสนอคำสอนเกี่ยวกับความรักชาติ โดยให้พยายามประกอบอาชีพการงานของตน ย่อมนำประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าได้ โดยใช้ประโยคแสดงเหตุตั้งข้อความที่ว่า “แต่ถ้าประกอบด้วยความวิริยภาพและความบากบั่น” เป็นประโยคเหตุโดยใช้คำว่า “แต่ถ้า” เน้นถึงการวางเงื่อนไขแบบสัมพันธ์กับประโยคผล ถ้าขยันหมั่นเพียรก็จะนำไปสู่ประโยคผล ดังคำที่ว่า “เราก็สามารถที่จะชำระโคลนนี้ออกได้หมดในเวลาอันควรเหมือนกัน” เป็นประโยคผลอันสืบเนื่องมาจากประโยคเหตุ คือ ย่อมนำประเทศชาติให้ผ่านพ้นอุปสรรคซึ่งเปรียบเสมือนโคลนที่ติดล้อไปได้

จากการศึกษากลวิธีการนำเสนอผ่านทางกลวิธีทางภาษาโดยใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขมี 6 คำสอนดังนี้ ได้แก่ 1) คำสอนเกี่ยวกับการละเว้นจากการประพฤติชั่ว กวีใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขด้วยคำว่า “ถ้า” คำสอนเกี่ยวกับการให้ทาน กวีใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขด้วยคำว่า “ถ้า” คำสอนเกี่ยวกับการไม่เบียดเบียนผู้อื่นที่ไม่มีทางสู้ในหลักอหิงสา กวีใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขด้วยคำว่า “ถ้า” คำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ กวีใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขด้วยคำว่า “แม้” คำสอนเกี่ยวกับการพูด กวีใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขด้วยคำว่า “แม้” คำสอนให้พิจารณาถึงสิ่งที่ขัดขวางความเจริญของชาติ และวิธีแก้ไข กวีใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขด้วยคำว่า “แม้” การใช้ประโยคแสดงเงื่อนไขในการนำเสนอคำสอนดังกล่าว เป็นเรื่องสำคัญในการถ่ายทอดคำสอนของกวี โดยกวีเน้นให้นักเรียนเลือกว่า ถ้าปฏิบัติเช่นนี้ย่อมได้รับผลแบบนี้ โดยวางเงื่อนไขให้นักเรียนคิดตาม และนำไปสู่การปฏิบัติตามในที่สุด

4.1.2.4 การใช้เสียงที่หลากหลาย (Multivoicedness)

“เสียง” ในตัวบทหมายถึงเสียงของผู้ที่เกี่ยวข้องกับตัวบท (text population) ประกอบด้วย 1) ผู้มีปฏิสัมพันธ์กับตัวบท (interactant) ได้แก่ ผู้เขียนและผู้อ่าน 2) ผู้กล่าวข้อความที่

ตัวบทนั้นนำมาอ้าง (character) และ 3) ตัวตอนที่แสดงออกเมื่อกล่าวถึงข้อความนั้น (subject position) เช่น กล่าวในฐานะเพื่อนหรือผู้ให้คำแนะนำ เป็นต้น (Talbot, 1992 อ้างถึงใน ชนกวร พัวพัฒนกุล, 2556)

จากการศึกษาคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ 1-6 พบว่ามีการใช้เสียงที่หลากหลาย โดยมีการอ้างถึงเสียงภายนอกตัวบทที่ได้รับการยอมรับและ เชื่อถือ เช่น คำโบราณ และเสียงที่ไม่ระบุว่าใครเป็นผู้พูด เพื่อเป็นการเพิ่มน้ำหนักความน่าเชื่อถือ ให้แก่ตัวบทคำสอน ทำให้มีผู้ยอมรับและนำคำสอนไปปฏิบัติใช้และเกิดผลในที่สุด เมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นได้ว่า กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความรัก คือ สอนให้รู้ถึงความไม่เที่ยงแม้แน่นอนของความรัก ย่อมมาซึ่งความโศกเศร้าที่ปรากฏในเนื้อหาบทละครเรื่องอิเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง ดังบทประพันธ์ ที่ว่า

เมื่อนั้น	โฉมยงองค์ระเด่นจินตะหรา
ค่อนข้างไม่แลดูสารา	กัลยาคั่งแค้นแน่นใจ
แล้วว่าอนิจจาความรัก	พึงประจักษ์ดังสายน้ำไหล
ตั้งแต่จะเขี้ยวเป็นเกลียวไป	ที่ไหนเลยจะไหลคืนมา
สตรีใดในพิภพจบนแดน	ไม่มีใครได้แค้นเหมือนอกข้า
ด้วยไม่รักให้เกินพักตรา	จะมีแต่เวทนาเป็นเนืองนิตย์
โอ้อ้วน่าเสียดายตัวนง	เพราะเชื่อลั่นหลงรักจึงซ้ำจิต
จะออกซื้อสื่อชั่วไปทั่วทิศ	เมื่อพลั้งคิดผิดแล้วจะโทษใคร
เสียงแรงหวังฝั่งฝากชีวี	พระจะมีเมตตาทำไม่
หมายบำเหน็จจะรีบเสด็จไป	ก็รู้เท่าเข้าใจในทำนอง
ด้วยระเด่นบุษบาโฉมตรู	ควรคูกริรมย์สมอง
ไม่ต่ำศักดิ์รูปชั่วเหมือนตัวนง	ทั้งพวกพ้องสุริย์วงศ์พงศ์พันธุ์
โอ้แต่นี้สืบไปภายหน้า	จะอายุชาวดาหาเป็นแม่นมั่น
เขาจะค่อนข้างินทาทุกสิ่งอัน	นางรำพันว่าพลางทางโศกา

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4,อิเหนา ตอนศึกกะหมังกุหนิง: 48)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความรักระหว่างอิเหนากับนาง จินตะหรา เป็นความรักที่ไม่จีรังยั่งยืน โดยกวีใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนเกี่ยวกับความรัก ผ่านกลวิธี ทางศัพท์โดยใช้เสียงที่หลากหลายดังคำที่ว่า “แล้วว่า” เป็นคำที่แสดงถึงเสียงที่หลากหลายซึ่งไม่มีผู้พูด แต่ เป็นเสียงที่มาจากกลวิธีการนำเสนอ เป็นการเน้นถึงคำสอนดังกล่าวให้น่าเชื่อถือยิ่งขึ้น โดยเชื่อมโยง

เสียงที่หลากกับคำสอนคือ “อนิจจาความรัก” เป็นคำสอนที่แสดงให้เห็นถึงความไม่เที่ยงของความรัก และกวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอเสียงที่หลากอีกดังคำที่ว่า “โอ้อั่ว” เป็นคำแสดงเสียงที่หลาก มีลักษณะ คล้ายคำอุทาน และเป็นคำที่เหมือนมีคนพูดแต่ไม่รู้ว่าใครพูด กวีได้ใช้กลวิธีดังกล่าวถ่ายทอดที่อยู่บท หลัง คือบทที่ว่า “เพราะเชื่อลั่นหลงรักจึงซ้ำจิต” เป็นบทที่เป็นตัวบทของคำสอนเรื่องของการความรักที่ทำให้เกิดความทุกข์

จากการศึกษาวิธีการนำเสนอผ่านทางกลวิธีทางภาษาโดยใช้เสียงที่หลากหลายของ กวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้เสียงที่หลากหลาย มีคำสอนเกี่ยวกับความรัก คือ คำสอนเรื่อง ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของความรัก ย่อมมาซึ่งความโศกเศร้า กวีใช้เสียงที่หลากหลายด้วยคำว่า “แล้วว่า” และ “โอ้อั่ว” เพื่อเป็นการกล่าวเพิ่มน้ำหนักความเชื่อถือให้แก่คำสอนที่ตนแทรกไว้ในบท ประพันธ์โดยอ้างถึงคำที่เคยกล่าวมาก่อนแล้วมากล่าวอีกครั้ง โดยไม่กล่าวถึงประโยคที่เคยกล่าว นักเรียนเมื่อได้อ่านก็จะทำให้เชื่อและปฏิบัติตาม และซึมซับคำสอนที่กวีได้แทรกไว้ในที่สุด

4.2 องค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรม

การศึกษาองค์ประกอบของวรรณคดี ต้องพิจารณารายละเอียดขององค์ประกอบส่วนต่าง ๆ กล่าวคือ พิจารณาลักษณะและศิลปะในการใช้ภาษาของผู้ประพันธ์ พิจารณารายละเอียดของเนื้อหา และพิจารณาลักษณะของรูปแบบ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นที่สนใจศึกษา ดังนี้

4.2.1 แก่นเรื่อง

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2552) ได้อธิบายถึงแก่นเรื่องไว้ว่า เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในวรรณกรรมประเภทเรื่องเล่าแต่เรื่องเล่าไม่จำเป็นต้องมีแก่นเรื่องเสมอไป เพราะเรื่องแต่ละประเภทจะมีจุดมุ่งหมายแตกต่างกันออกไป เรื่องต้นเต็นสยองขวัญมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความหวาดสยองแก่ผู้อ่าน เรื่องผจญภัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความตื่นเต้นแก่ผู้อ่าน จุดมุ่งหมายของเรื่องชวนหัว อาจเพียงต้องการให้ผู้อ่านสนุกสนานไปกับพฤติกรรมของตัวละครหรือการจบบแบบพลิกความคาดหมาย ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แก่นเรื่องจะมีหรือไม่มีนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของเรื่องแต่ละประเภท และจุดมุ่งหมายที่ต้องการสื่อมายังผู้อ่านเป็นสำคัญซึ่งสอดคล้อง กับความเห็นที่ว่า แก่นเรื่องใช้ในความหมายสองอย่างคือความคิดอันเป็นศูนย์กลางของเรื่องกับจุดมุ่งหมายอันเป็นศูนย์กลางของเรื่อง

อีกอย่างหนึ่ง แก่นเรื่องหรือเรียกว่า แนวเรื่อง แนวคิด สารัตถะ หรือแนวคิดสำคัญของเรื่อง เป็นทัศนหรือแนวคิดที่ผู้แต่งต้องการนำเสนอต่อผู้อ่าน โดยผ่านกลวิธีทางวรรณกรรม อีกทั้งเป็นเจตนารมณ์ที่กวีต้องการจะเสนอต่อผู้อ่านโดยแฝงอยู่ในเนื้อหาของเรื่อง แก่นเรื่องเป็นแกนหลักที่กวีใช้ในการวางโครงเรื่อง สร้างตัวละคร สร้างฉาก และดำเนินเรื่อง จึงเป็นจุดเริ่มต้นในการแต่งเรื่อง แต่ในส่วนของผู้อ่าน แก่นเรื่องเป็นสิ่งที่ควรพิจารณาหลังสุดหลังจากได้อ่านเรื่องนั้นจบแล้ว เป็น

การประมวลทุกสิ่งที่ได้อ่านอย่างพิถีพิถันมาเสกเอาแก่นออกมา ผู้พิจารณาแก่นเรื่องมักจะมีประสบการณ์ในการอ่านมาพอสมควร เพราะบางครั้งอาจเป็นการมองต่างมุมกันได้ ที่สำคัญคือจะต้องอธิบายได้ว่า แก่นเรื่องเป็นเช่นนั้นเพราะเหตุใด ตัวอย่างเช่น เรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อ แก่นเรื่องคือความรักของผู้ที่ต่างเผ่าพันธุ์ยอมไม่จริง น่าจะพิจารณาได้จากเนื้อเรื่องที่แสดงความพยายามของพระอภัยมณีที่จะหนีจากนางผีเสื้อ โดยเฉพาะเหตุผลที่พระอภัยมณีบอกนางผีเสื้อว่า “พืมนุขย์สุดสวาทเป็นชาติยักษ จงคิดหักความสวาทให้ขาดสูญ”

แก่นเรื่องเป็นประเด็นสำคัญที่สุดที่ผู้เขียนต้องการเสนอแก่ผู้อ่าน แก่นเรื่องจะเกิดขึ้นต่อเนื่องตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง และที่สำคัญประการหนึ่งก็คือแก่นเรื่องเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยกัน เมื่อวิเคราะห์หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ทั้งหมดพบว่ามีคำแนะนำคำสอนโดยผ่านแก่นเรื่องแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ การนำเสนอโดยตรงของผู้เล่าเรื่อง และการนำเสนอผ่านธรรมชาติ ดังต่อไปนี้

4.1.1.1 การนำเสนอแก่นเรื่องผ่านการบอกเล่าโดยตรงของผู้เล่าเรื่อง

การนำเสนอผ่านการบอกเล่าโดยตรงของผู้เล่าเรื่อง เป็นวิธีการที่ทำให้ผู้อ่านได้รับสารโดยตรง ซึ่งทำให้เกิดการสื่อสารที่ง่าย ไม่มีความซับซ้อน อีกทั้งส่วนสำคัญคือผู้เล่าเรื่องเป็นตัวละครหลัก จะยิ่งเพิ่มน้ำหนักการสื่อสารให้แก่นเรื่องได้ดียิ่งขึ้น ผู้เล่าเรื่องจึงมีส่วนสำคัญต่อเนื้อเรื่องและมีบทบาทในเรื่องเป็นอย่างดี ซึ่งผู้เล่าเรื่องนั้นจะแทรกคำสอนต่างๆ โดยผ่านการนำเสนอการเล่าของตน การนำเสนอคำสอนนั้นมีคำสอนที่แตกต่างกันออกไป คำสอนที่ 1) เนื้อหาว่าด้วยหลักปฏิบัติทางศาสนา ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา และคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียม ความเชื่อ 2) หลักปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม 3) หลักปฏิบัติต่อสถาบัน ได้แก่ วาทกรรมคำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ และ 4) หลักการดำรงชีวิต ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม และคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) หลักปฏิบัติทางศาสนา ศาสนาที่กล่าวถึงในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา และผลของการกระทำตามความเชื่อของพระพุทธศาสนา โดยกวีได้ใช้กลวิธีนำเสนอผ่านการเล่าเรื่องโดยใช้คำสอนเกี่ยวกับหลักศาสนามีดังนี้

1.1 แก่นเรื่องเกี่ยวกับโทษของการผิดศีล 5

คำสอนเรื่องโทษของการประพฤติผิดศีลข้อที่ 3 ที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องนิราศภูเขาทองซึ่งสุนทรภู่ได้แทรกคำสอนไว้ในเนื้อหาที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงบางจ้าวเห็นแต่จ้าวละล้าสูง	ไม่มีฝูงสัตว์สิ่งกึ่งพฤษชา
ด้วยหนามครกดาษระตะดา	นีกก็น่ากลัวหนามขามขามใจ
จ้าวรกกองคูลีแหลม	ดังขวกแซมเสียมแทรกแตกไสว
ใครทำชู้คู่ท่านครั้นบรรลัย	ก็ต้องไปปิ่นต้นนำขนพอง
เราเกิดมาอายุเพียงนี้แล้ว	ยังคลาดแคล้วครองตัวไม่มัวหมอง
ทุกวันนี้วิปริตผิดทำนอง	เจียนจะต้องปิ่นบ้างหรืออย่างไร

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1 เรื่องนิราศภูเขาทอง: 21)

จากคำประพันธ์ข้างต้น เห็นได้ชัดว่า สิ่งที่แฝงในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ก็คือ แบบแผนพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยใช้คำสอนเรื่องของศีล 5 เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอน ซึ่งกล่าวถึงการผิดศีลข้อ 3 คือการประพฤตินอกใจ ผลของการประพฤติผิดในใจคือการได้ปิ่นต้นจ้าว โดยสุนทรผู้เป็นผู้เล่าเรื่องในขณะที่ถึงบ้านจ้าว เป็นการเล่าจากสุนทรภูโดยตรงโดยนำชื่อของหมู่บ้านคือบ้านจ้าวมาเชื่อมโยงคำสอนเรื่องของศีลข้อที่ 3 เพราะการประพฤติผิดศีลข้อที่ 3 คือการประพฤติก่อให้เกิดความเสียหายของผู้อื่น ต้องไปปิ่นต้นจ้าวที่มีแต่คหมานาม เป็นบทลงโทษสำหรับผู้ประพฤติผิดศีลข้อที่ 3 และสุนทรภูยังใช้คำสอนเชื่อมโยงเข้ากับการกระทำของตนที่เคยทำไว้แต่ก่อนอีกด้วย ตามคำประพันธ์ข้างต้นที่กล่าวมาแล้ว ยังมีคำประพันธ์ที่แทรกคำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คือ คำสอนเรื่องโทษของการประพฤติผิดศีลข้อที่ 5 ที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องนิราศภูเขาทอง ซึ่งกวีได้แทรกคำสอนไว้ในเนื้อหา ที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงโรงเหล้าเตากลั่นควินโขมง	มีคันโพงผูกสายไว้ปลายเสา
โอบ้าปรกรรมน้ำนรกเจียวอกเรา	ให้มัวเมาเหมือนหนึ่งบ้าเป็นน่าอาย
ทำบุญบวชกรวดน้ำขอสำเร็จ	พระสรรเพชรโพธิญาณประมาณหมาย
ถึงสุราพารอดไม่วอดวาย	ไม่ใกล้กรายแกล้งเมินก็เกินไป
ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก	สุดจะหักห้ามจิตคิดไฉน
ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป	แต่เมาใจนี้ประจำทุกคำคืน

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1 เรื่องนิราศภูเขาทอง : 19)

จากข้อความข้างต้น เห็นได้ชัดว่า สิ่งที่แฝงในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ก็คือ แบบแผนพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยใช้คำสอนเรื่องของศีล 5 เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอน ซึ่งกล่าวถึงการผิดศีลข้อ 5 คำว่า น้ำนรกเจียวอกเรา คือ การดื่มสุราเมรัยจนเกิดความเมา ผลของการ

ดื่มสุราเมรัยคือการไม่มีสติ ขาดความละเอียดในการทำความชั่ว จากคำประพันธ์ที่กล่าวข้างต้นกวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านทางแก่นเรื่อง แก่นเรื่องของวรรณคดีมักกล่าวถึงความพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รัก แต่ในนิราศภูเขาทองนั้นกวีได้แทรกคำสอนผ่านการเล่าเรื่องโดยกล่าวถึงผลของการผิดศีลข้อที่ 3 และ 5 ผ่านการพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รัก โดยใช้คำสอนทางศาสนาเป็นเครื่องใจตนเองในยามที่ตนเองนั้น ระลึกลึถึงสิ่งที่ตนเองเคยประพฤติโดยใช้คำสอนทางศาสนาเล่าเรื่อง

1.2 แก่นเรื่องเกี่ยวกับประเพณีทางพระพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาหลักคำสอนที่กวีได้แทรกไว้ในวรรณคดีนิราศแล้ว ยังมีการถ่ายทอดคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีทางพระพุทธศาสนาจำนวนมากผ่านเนื้อหาของวรรณคดีนิราศภูเขาทอง ที่ปรากฏในหนังสือเรียนภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ดังต่อไปนี้

เดือนสิบเอ็ดเสด็จพระวสวา

รับกลิ่นบุญโหมทนา

ออกจากวัดทัศนาคูาวาส

สามฤดูอยู่ดีไม่มีภัย

ชูลีลาลงเรือเหลื่ออาลัย

เมื่อตรุษสารทพระพรรษาได้อาศัย

มาจำไกลอารามเมื่อยามเย็น ฯ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 18)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีทางพระพุทธศาสนา มาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วย คือประโยคที่ว่า เดือนสิบเอ็ดเสด็จพระวสวา รับกลิ่นบุญโหมทนา คือ แสดงให้เห็นถึงประเพณีการทอดกฐิน เป็นประเพณีที่สำคัญของพุทธศาสนิกชนอย่างหนึ่ง นิยมทำกันตั้งแต่วันแรมค่ำเดือนสิบเอ็ด ไปจนถึงกลางเดือนสิบสอง เป็นการนำเสนอโดยการบอกเล่าโดยตรงจากผู้ประพันธ์คือสุนทรภู่ กวีได้แทรกคำสอนผ่านแก่นเรื่องคือวรรณคดีประเภทนิราศ และกวีได้นำเสนอผ่านฉากที่ตนได้พบ และบรรยายร่วมกับความรู้สึกของตนเอง จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้นชี้ให้เห็นถึงกลวิธีการนำเสนอคำสอนผ่านแก่นเรื่องของวรรณคดีนิราศ เมื่อกล่าวตามความจริงแล้ว วรรณคดีนิราศกวีมักประพันธ์ถึงความพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รัก แต่ในบทข้างต้นนั้นกวีได้แทรกคำสอนทางหลักศาสนาไว้โดยการเล่าเรื่องถึงสถานที่ๆ ตนไปถึง และแต่งคำประพันธ์ถึงสถานที่นั้นและแทรกคำสอนเข้าในบทประพันธ์นั้นด้วย เมื่อกล่าวถึงวรรณคดีนิราศแล้วที่แทรกคำสอนทางพระพุทธศาสนาแล้ว

2) หลักปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ กวีได้แทรกหลักการปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ไว้ในวรรณคดีประเภทต่างๆ ที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ซึ่งหลักดังกล่าวนั้นสอดคล้องกับคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คือ คำสอนเกี่ยวกับหลักปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ กล่าวถึงการปฏิบัติ เพื่อน

มนุษย์ย่อมรัก พุดไม่ดีย่อมเป็นเครื่องมือทำลายมิตรสหาย กวีได้นำเสนอผ่านวรรณคดีนิราศภูเขาทอง ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงบางพุดพุดดีเป็นศรีศักดิ์	มีคนรักรสถ้อยอร่อยจิต
แม้พุดชั่วตัวตายทำลายมิตร	จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพุดจา

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 20)

จากคำประพันธ์ข้างต้นกวีได้นำเสนอคำสอนการปฏิบัติตนต่อเพื่อนมนุษย์ โดยกวีได้กล่าวถึงฉากตอนที่นั่งเรือไปถึงบางพุด และได้แต่งบทประพันธ์ไว้แทรกกับคำสอนโดยผ่านแก่นเรื่องคือ วรรณคดีนิราศ เพราะความพลัดพรากจึงทำให้มาถึงบางพุด และเมื่อถึงบางพุดแล้วควรปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันคือ ต้องพุดดีจะทำให้เพื่อนมนุษย์รักเรา และเมื่อพุดไม่ดีย่อมตัดความเป็นเพื่อนกับเพื่อนมนุษย์ เป็นการแสดงถึงสิ่งที่เราควรปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

3) หลักปฏิบัติต่อสถาบัน กวีได้แทรกหลักการปฏิบัติต่อสถาบัน โดยได้กล่าวถึงการปฏิบัติถวายความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และสถาบันชาติไทยไว้ในวรรณคดีประเภทต่างๆ ที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ซึ่งหลักดังกล่าวนั้นสอดคล้องกับคำสอนเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ คือ คำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตน โดยการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์โดยผ่านกลวิธีการนำเสนอคำสอนด้วยการเล่าเรื่องโดยตรงจากกวี ที่แทรกอยู่ในวรรณคดีนิราศภูเขาทอง ดังคำประพันธ์ที่ว่า

สิ้นแผ่นดินสิ้นนามตามเสด็จ	ต้องเที่ยวเตร็ดเตร่หาที่อาศัย
แม้กำเนิดเกิดชาติใดใด	ขอให้ได้เป็นข้าฝ่าธุลี
สิ้นแผ่นดินขอให้สิ้นชีวิตบ้าง	อย่ารู้ร้างบงกชบทศรี
เหลืออาลัยใจตรมระทมทิว	ทุกวันนี้ก็ซังตายทรงกายมา

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 21)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้นำคำสอนเกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์มาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วย คือ ประโยคที่ว่า สิ้นแผ่นดินสิ้นนามตามเสด็จ แม้กำเนิดเกิดชาติใดใด ขอให้ได้เป็นข้าฝ่าธุลี คือ เป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ตลอดไป ไม่ใช่แต่จงรักภักดีในปัจจุบันเท่านั้น แม้จากโลกนี้ไปแล้ว ยังต้องจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ โดยกวีได้แทรกคำสอนผ่านกลวิธีการนำเสนอด้วยการบอกเล่าโดยตรงจากสิ่งที่กวีได้ประสบ คือ เมื่อผลัดเปลี่ยนรัชสมัยของพระมหากษัตริย์ที่ตนถวายพระราชกิจให้ จึงทำให้กวีไม่มีที่พึ่งและขอจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ที่ตนนับถือ โดยแทรกคำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีผ่านแก่นเรื่องวรรณคดีประเภทนิราศ ยังมีคำสอน

เกี่ยวกับหลักปฏิบัติต่อสถาบันชาติไทย คือ ความรักชาติ ความจงรักภักดีต่อชาติเหมือนบิดามารดา ผู้ให้กำเนิดตน ในเนื้อหาของเรื่องหัวใจชายหนุ่ม ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

“ตั้งแต่จากกันมาแล้วฉันคิดถึง เพื่อนทุกวัน, จริงๆ นะไม่ได้แกล้งพูดเลย, และฉันออกนีกิริยาเพื่อนพิลึกด้วย. นึกถึงตัวฉันเองที่มาตกอยู่ในที่อย่างไร, และพอ ประเสริฐตกอยู่ในที่อย่างไร จะไม่ให้ฉันริษยาอย่างไรได้ ? ส่วนฉันสิมาตกอยู่บนเรือซึ่ง กำลังแล่นอยู่ในทะเล แดง, ร้อนแทบสิ้นสติ, และเดินห่างออกมาจากถิ่นที่เคยได้รับความสุขแลดูไปข้าง หน้าก็หวังได้แต่จะให้เห็นความคับแค้นและอึดอัดใจ อย่าเข้าใจผิดว่าฉันไม่รักกรุงเทพฯหรือชาติไทย. ชาติบ้านเมืองของฉันทำไมฉันจะไม่รู้จัก. แต่เป็นธรรมชาติเราต้องมีความรักหลายอย่าง, เช่น รักพ่อแม่หรือญาติพี่น้องก็ผิดกับการรักลูกรักเมียจริงไหม ? การรักเมืองไทยเปรียบเหมือนรักพ่อแม่, แต่การรักเมืองอังกฤษเหมือนรักเมีย, แล้วก็เมื่อต้องจากเมืองอังกฤษมาเมืองไทยจะไม่ให้ฉันอาลัยได้หรือ ? คนเราที่ไม่เคยพ้นจากอกพ่อแม่ก็รู้สึกพอใจอยู่แล้วในการที่อยู่บ้านพ่อแม่, แต่พอได้เคยออกไปเห็นสิ่งงามๆ และพบคนอื่นๆ นอกบ้านแล้ว คงต้องรู้สึก ว่า บ้านพ่อแม่เป็นที่คับแค้นอึดอัดอยู่บ้าง. ทั้งการคุยกับคนแก่หรืออย่างพ่อแม่ก็คงไม่ ออกรสเท่าคุยกับหนุ่มๆ สาวๆ, จริงไหม ?”

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, หัวใจชายหนุ่ม: 110)

ข้อความข้างต้นนี้คัดมาจากจดหมายของนายประพันธ์ ประยูรสิริ ซึ่งส่งถึงนายประเสริฐ สุวัฒน์ เพื่อนของเขาที่ประเทศอังกฤษขณะที่นายประพันธ์กำลังเดินทางกลับประเทศไทยหลังจากสำเร็จการศึกษา กวีนั้นได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับสถาบันชาติ คือ สอนให้รักชาติบ้านเมืองไทยไว้ในคำประพันธ์ โดยใช้คำว่า อย่าเข้าใจผิดว่าฉันไม่รักกรุงเทพฯหรือชาติไทย. ประโยคนี้แสดงถึงความรักชาติซึ่งคนไทยนั้นจำต้องให้ความรักชาติเกิดขึ้นในจิตของคนไทยไปตลอด และมีคำที่ว่า การรักเมืองไทยเปรียบเหมือนรักพ่อแม่, แสดงให้เห็นถึงความรักชาติไทยนั้นก็เหมือนรักพ่อแม่ ซึ่งจะต้องรักและเคารพนับถืออยู่ตลอดเวลา ผู้ใดทรยศชาติบ้านเมืองไทย ก็เหมือนเป็นคนอกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ การจากเมืองไทยไปก็เหมือนกับการจากพ่อแม่ไป ดังคำที่ว่า คนเราที่ไม่เคยพ้นจากอกพ่อแม่ก็รู้สึกพอใจอยู่แล้ว ในการที่อยู่บ้านพ่อแม่ เพราะฉะนั้นควรรักประเทศไทยให้เหมือนรักพ่อรักแม่ของตนเอง

3) หลักการดำรงชีวิต กวีได้แทรกหลักการดำรงชีวิตไว้ในวรรณคดีประเภทต่างๆ ที่แทรกอยู่ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ซึ่งหลักดังกล่าวนั้นสอดคล้องกับคำสอนเกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิตที่

กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอโดยผ่านการบอกเล่าโดยตรงจากวี ที่แทรกอยู่ในวรรณคดีนิราศภูเขาทอง ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงบางยวนล้วนแต่โรงแลสะพรั่ง มีห้องชั่งกึ่งปลาไว้ค้าขาย
 ตรงหน้าโรงโพงพางเขาวางราย พวกหญิงชายพร้อมเพรียงมาเมียงมอง
 (วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 19)

จากคำประพันธ์ข้างต้นกวีแสดงให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ในการดำเนินชีวิตของคนในละแวกนั้น โดยใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านการบอกเล่าถึงหลักดำเนินชีวิตด้วยแทรกคำสอนผ่านแก่นเรื่องในวรรณคดีนิราศ ซึ่งให้เห็นถึงผู้คนนิยมสร้างบ้านอยู่ริมน้ำ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพค้าขาย ทั้งที่ตั้งขายบนบกและเป็นแพในน้ำ เช่น บริเวณตลาดขวัญ เป็นต้น นอกจากชุมชนชาวไทยก็ยังมีชุมชนชาวต่างชาติ เช่น บ้านญวน บ้านมอญ ซึ่งอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข มีอิสระในการดำเนินชีวิต มีวัฒนธรรมและประกอบอาชีพต่างๆ

1.3 การนำเสนอแก่นเรื่องผ่านธรรมชาติ

การนำเสนอแก่นเรื่องผ่านธรรมชาติ วิธีการนี้เป็นการนำเสนอแบบบรรยายแก่นเรื่องได้อย่างชัดเจนในรูปแบบหนึ่งโดยให้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการสอน อีกทั้งธรรมชาติยังช่วยในการถ่ายทอดคำสอนที่เสนอแง่คิดและสาระสำคัญ ทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจง่าย การนำเสนอคำสอนนั้นมีคำสอนที่แตกต่างกันออกไป คำสอนที่ 1) หลักปฏิบัติต่อศาสนา ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา และคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ 2) หลักปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม 3) หลักปฏิบัติต่อสถาบัน ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ และ 4) หลักการดำรงชีวิต ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม และคำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) หลักปฏิบัติต่อศาสนา ที่กล่าวไว้ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 มีหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมและประเพณีทางพระพุทธศาสนา และการบริจาทาน โดยกวีได้ใช้กลวิธีนำเสนอผ่านธรรมชาติโดยใช้คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คือคำสอนทางพระพุทธศาสนาเรื่องสังขารของชีวิต คือ ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นความธรรมดาของธรรมชาติ เพราะทุกอย่างต้องกลับคืนสู่ธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่แทรกอยู่ในเนื้อหาของเรื่องโคลงโลกนิติ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

โคควายวายชีพได้ เขาหนั่ง
 เป็นสิ่งเป็นอันยัง อยู่ไซร์
 คนแต่ดับสูญสัง- ขารร่าง

เป็นชื่อเป็นเสียงได้

แต่ร้ายกับดี

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 35)

จากเนื้อหาข้างต้น กวีได้นำเสนอแก่นเรื่องของโคลงโลกนิติผ่านธรรมชาติของสัตว์มีชีวิต โดยนำเสนอคำสอนผ่านธรรมชาติของโคควายเปรียบเทียบกับธรรมชาติของมนุษย์ โดยกวีชี้ให้เห็นความหมายของธรรมชาติโดยการเปรียบเทียบคนกับสัตว์ดิรัจฉานคือโคและควาย ธรรมชาติของโคและควายเป็นสัตว์ที่มีค่า เพราะเนื้อหนังมังสา รวมถึงกระดูกต่างก็ใช้ประโยชน์ได้ กล่าวได้ว่าสามารถใช้ประโยชน์ตอนมีชีวิตและไม่มีชีวิต ส่วนธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีค่าตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ เมื่อตอนที่ไม่มีชีวิต เนื้อหนังมังสา รวมถึงกระดูกก็ไม่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้เหมือนอย่างโคและควาย สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์เมื่อไม่มีชีวิตอยู่คือคุณงามความดี ชื่อเสียงเกียรติยศเท่านั้นที่ปรากฏอยู่อีกประการหนึ่งยังมีวาทกรรมคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีทางพระพุทธศาสนา แสดงถึงสิ่งที่ควรบูชาซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดจากธรรมชาติคือเจดีย์ เป็นสถานที่ควรบูชาของมนุษย์ที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องนिराक्षुเขาทอง ดังคำประพันธ์ดังต่อไปนี้

ขอเดชะพระเจดีย์ศิริมาศข้าอุตสาหมาเคารพอภิวันท์

จะเกิดชาติใดใดในมนุษย์

ทั้งทุกข์โศกโรครภัยอย่าไถ่กราย

ทั้งโลโกโทโสและโมหะ

ขอฟุ้งเฟื่องเรื่องวิชาปัญญา

อีกสองสิ่งหญิงร้ายและชายชั่ว

ขอสมหวังตั้งประโยชน์โพธิญาณ

บรรจุที่ตั้งนรังสรรค์

เป็นอนันต์อนิสงส์ดำรงกาย

ให้บริสุทธิ์สมจิตที่คิดหมาย

แสนสบายบริบูรณ์ประยูรวงศ์

ให้ชนะใจได้อย่างไหลหลง

ทั้งให้ทรงศีลขันธในสันดาน

อย่าเมามัวหมายรักสมัครสมาน

ตราบนิพพานชาติหน้าให้ถาวร

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นีราศุเขาทอง: 25)

จากคำประพันธ์ข้างต้นพบว่า กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านความเป็นธรรมชาติของผู้มนุษย์ล้วนแต่ปรารถนาที่จะพ้นจากกฎของธรรมชาติคือความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ออกจากสิ่งที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์คือ โลโก คือความละโมภโลภมาก โทโส คือ ความโกรธ โมโห คือ ความหลง ซึ่งถือว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนที่จะต้องประสบพบเจอ และสิ่งที่จะทำให้พ้นจากความเป็นธรรมชาติเหล่านี้ได้คือการทำความดี สังสมความดี จึงมีวัฒนธรรม ประเพณีทางพระพุทธศาสนาขึ้น กวีนั้นได้นำคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี มาแต่งไว้ในบทประพันธ์ด้วย คือประโยคที่ว่า ขอเดชะพระเจดีย์ศิริมาศ และ ข้าอุตสาหมาเคารพอภิวันท์ กล่าวถึงการแสดงความเคารพโดยการกราบไหว้สิ่ง

ธรรมชาติคือหมาไม่กัด สุนัขเป็นตัวแทนของธรรมชาติที่กวีใช้ในการสั่งสอน และคำที่ว่า “ไปพูดขัดเขาทำไมขัดใจเขา” เป็นคำสอนเกี่ยวกับหลักประพฤติต่อเพื่อนมนุษย์คือ เราไม่ควรไปพูดขัดใจผู้อื่น เพราะจะทำให้ผู้อื่นไม่พอใจตน

3) หลักปฏิบัติต่อสถาบัน คำสอนเกี่ยวกับหลักปฏิบัติต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่กวีได้นำเสนอแก่นเรื่องผ่านธรรมชาติ ในเสภาสามัคคีเสวก ตอนวิศวรรรมา บทกวีตอนหนึ่งมุ่งแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีเป็นสำคัญ โดยให้แนวคิดที่ว่า “ชาติจะดำรงอยู่ได้ เหล่าข้าราชการจะต้องให้ความร่วมมือและปฏิบัติตามหรือการจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นผู้นำประเทศ” หรือต้องมีความปรองดองกันนั่นเอง กวีได้เปรียบประเทศเหมือนเรือที่อยู่ในทะเลท่ามกลางพายุ นับเป็นธรรมชาติที่โหดร้ายทำลายสิ่งต่าง ๆ ได้ ดังตัวอย่าง

แม่ลูกเรือเชื่อถือผู้เป็นนาย	ต้องมุ่งหมายช่วยแรงโดยแข็งขัน
คอยตั้งใจฟังบังคับกับปิดัน	นาวานั้นจึงจะรอดตลอดทะเล
แม่ลูกเรืออวดดีมีทิฐิ	และเริ่มริเณโกย่งโยเส
เมื่อคลื่นลมแรงจัดซัดโซเซ	เรือจะเหล่ระยาคว่าไป
แม้ต่างคนต่างเถียงเถียงแก่งแย่ง	นายเรือจะเอาแรงมาแต่ไหน
แม้ไม่ถือเคร่งคองตรงวินัย	เมื่อถึงคราวพายุใหญ่จะครวญคราง
นายจะสั่งสิ่งใดไม่เข้าจิต	จะต้องติดตันใจให้ขัดขวาง
จะยุงแล้วยุงเล่าไม่เข้าทาง	เรือก็คงอับปางกลางสาคร

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, บทเสภาสามัคคีเสวก
ตอนวิศวรรรมาและสามัคคีเสวก: 40)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีให้ความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับมนุษย์ในทางลบ เช่นเดียวกับตัวอย่างตอนวิศวรรรมา โดยการเปรียบเทียบการเดินทางของประเทศกับการเดินทางของเรือ การเดินทางด้วยเรือลำเดียวกันในท่ามกลางธรรมชาติของมหาสมุทรที่กว้างใหญ่ ความสามัคคีจะนำไปสู่จุดหมายได้อย่างสำเร็จผล ที่ว่า “นาวานั้นจึงจะรอดตลอดทะเล” โดยอุปสรรคในครั้งนี้ กวีให้ธรรมชาติในท้องทะเลเปรียบเป็นสิ่งขวางกั้นการเดินทาง ว่าเป็น “คลื่นลมแรงจัดซัดโซเซ” หากมีวแต่แก่งแย่งกันเอาตัวรอด ไม่เชื่อฟังแนวปฏิบัติต่อผู้บัญชา “เมื่อถึงคราวพายุใหญ่จะครวญคราง” “เรือก็คงอับปางกลางสาคร” ธรรมชาติที่กล่าวมานี้กวีกำลังสื่อคำสอนอธิบายให้มนุษย์รวมพลังสามัคคีต่อสู้กับภัยพิบัติจากธรรมชาติ สื่อคำสอนให้ข้าราชการร่วมมือร่วมใจรักสามัคคีกันและ

เชื้อฟงผู้นำกล่าวคือเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่อนำพาประเทศให้รอดพ้นภัยต่าง ๆ ได้

4) หลักการดำรงชีวิต คำสอนเกี่ยวกับหลักการเนินชีวิตที่กวีได้นำเสนอผ่านแก่นเรื่องโดยใช้ธรรมชาติ ธรรมชาติอันจะช่วยให้การแก้ปัญหาและการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน และยังมีคำสอนเกี่ยวกับความเป็นอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ธรรมชาติทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ และมนุษย์ควรเห็นคุณค่าของธรรมชาติที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องทุกข์ของชานาในบทกวี ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ตอนอาทิตย์เที่ยงวัน ชานายังพรวนดิน
เหวี่ยงหยดดินภายใต้ต้นข้าว
ใครจะรู้บ้างว่าในจานใบนั้น
ข้าวแต่ละเม็ดคือความยากแค้นแสนสาหัส

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.4, ทุกข์ของชานาในบทกวี: 148)

บทพรรณนาความทุกข์ยากของชานาข้างต้น มาจากพระราชนิพนธ์ที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งมีคำสอนเกี่ยวกับหลักการดำเนินชีวิตคือการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข การอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเป็นวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต โดยการสะท้อนให้เห็นการดำรงชีวิตของชานาที่อยู่กับธรรมชาติ โดยแสดงให้เห็นถึงประเพณีการทำนา กว่าจะได้ข้าวมาแต่ละเม็ดยากมาก เพราะฉะนั้นคนเราควรเห็นคุณค่าของข้าว คุณค่าของธรรมชาติที่เราอยู่ร่วมกันมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะธรรมชาติเปรียบเสมือนบ้านของเรา เราไม่ทำลายธรรมชาติ ธรรมชาติก็ย่อมไม่ทำลายเรา

จากการศึกษาพบว่าหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มีกลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยผ่านแก่นเรื่องแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ การนำเสนอโดยตรงของผู้เล่าเรื่อง และการนำเสนอผ่านธรรมชาติ อนึ่งการนำเสนอวาทกรรมคำสอนโดยการนำเสนอโดยตรงของผู้เล่าเรื่องมีดังนี้ คือ 1) หลักปฏิบัติทางศาสนา คือ แก่นเรื่องเกี่ยวกับโทษของการทำผิดศีล 5 แก่นเรื่องเกี่ยวกับประเพณีทางพระพุทธศาสนา 2) หลักปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์โดยกล่าวถึงการพูดคุยยอมเป็นที่รักของเพื่อนมนุษย์ 3) หลักปฏิบัติต่อสถาบันโดยกล่าวถึงคำสอนเกี่ยวกับการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันชาติ 4) หลักการดำรงชีวิต และการนำเสนอคำสอนผ่านธรรมชาติมีคำสอนดังนี้ 1) หลักปฏิบัติทางศาสนา โดยกล่าวถึงคำสอนทางพระพุทธศาสนาเรื่องความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นความธรรมดาของธรรมชาติ คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีทางพระพุทธศาสนา คำสอนเกี่ยวกับการบริจาทาน โดยการใช

ธรรมชาติเป็นสิ่งของในบริจาค 2) หลักการปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์โดยกล่าวถึงคำสอนเกี่ยวกับพฤติกรรมของบุคคลผู้ควรเคารพ ให้ความสำคัญแก่ผู้อาวุโส 3) หลักปฏิบัติต่อสถาบันโดยกล่าวถึงคำสอนเกี่ยวกับหลักปฏิบัติต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ กล่าวคือความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ 4) หลักการดำรงชีวิตโดยกล่าวคำสอนเกี่ยวกับคำสอนเกี่ยวกับความเป็นอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ธรรมชาติทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ และมนุษย์ควรเห็นคุณค่าของธรรมชาติ

4.1.2 ตัวละคร (characters)

ธัญญา สังขพันธานนท์, (2539) ได้กล่าวถึงตัวละครไว้ว่า ตัวละครในวรรณกรรมมีอยู่สองระดับคือ ระดับแรกตัวละครคือบุคคลใดบุคคลหนึ่งที่มีบทบาทในเรื่อง ความหมายระดับที่สองคือคุณลักษณะของตัวละคร เช่น รูปร่าง หน้าตา หรือคุณสมบัติพิเศษทางศีลธรรม แต่โดยทั่วไปแล้ว ตัวละครเรื่องเล่าหมายถึงผู้ที่มีบทบาทในท้องเรื่อง หรือผู้เดินผ่านเนื้อเรื่องและเหตุการณ์ต่างๆ นั่นเอง อาจกล่าวได้ว่าตัวละครเป็นเจ้าของเรื่อง ทั้งนี้เพราะก่อนที่จะลงมือแต่งเรื่อง ผู้แต่งจะต้องคิดก่อนเสมอว่าจะเขียนเรื่องของใคร และใคร(คนนั้น)ประสบกับเหตุการณ์อะไรบ้าง โดยนัยนี้ตัวละครจึงเป็นผู้ที่ทำให้เกิดเรื่องราวขึ้นมานั่นเอง

ตัวละครประเภทเรื่องเล่าไม่จำเป็นต้องเป็นคนเสมอไป ในนิทานและเรื่องสั้นบางเรื่อง ตัวละครอาจเป็นสัตว์ ภูมุนุษย์ หรือวัตถุสิ่งของ แต่ไม่ว่าตัวละครจะเป็นอย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ผู้อ่านสามารถเรียนรู้ได้จากตัวละครก็คือ ตัวละครเป็นสิ่งสมมุติหรือสัญลักษณ์เพื่อเทียบเคียงกับธรรมชาติ และพฤติกรรมของมนุษย์เสมอ ดังเช่นในนิทานอีสป ตัวละครส่วนใหญ่จะเป็นสัตว์ แต่ถ้าพิจารณาให้ดี จะเห็นได้ว่าสัตว์เหล่านั้นเป็นตัวทวนในเชิงเทียบเคียงกับมนุษย์ในแง่มุมต่างๆ เช่น กระจ่ายเป็นตัวแทนของความฉลาดเจ้าปัญญาแต่ออกเจ้าเล่ห์ สุนัขจิ้งจอกเป็นตัวแทนของคนเจ้าเล่ห์แกมโกงและตาขาว

อีกประการหนึ่งตัวละครในวรรณคดีมีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากช่วยสร้างความสนุกสนานและช่วยทำให้เรื่องราวดำเนินไปอย่างมีอรรถรส ซึ่งตัวละครแต่ละตัวนั้น กวีอาจสร้างให้มีลักษณะที่หลากหลาย ทั้งตัวละครที่เป็นคนจริงหรือคนสมมุติ คนจริงคือบุคคลที่มีชีวิต มีตัวตนจริง ดังจะเห็นได้จากในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งปรากฏคนจริง คือ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชพ่อขุนบานเมือง พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เป็นต้นในขณะที่คนสมมุติคือ ตัวละครที่กวีสร้างขึ้นตามจินตนาการ อาจจะมีลักษณะที่คล้ายคนจริง คือมีอารมณ์รัก โลภ โกรธ หลง กวีสร้างคนสมมุติขึ้นเพื่อเลียนแบบคนจริง ดังจะเห็นได้จากในเรื่องอิเหนา ตัวละครอิเหนามีอารมณ์ที่หลากหลาย เช่น อารมณ์รักที่มีต่อนางจินตหรา ขณะเดียวกันเมื่อได้พบนางบุษบาก็เกิดหลงรัก ทั้ง ๆ ที่อิเหนาได้ปฏิเสธที่จะแต่งงานกับนางบุษบา ซึ่งอารมณ์ที่เกิดขึ้นกับอิเหนานั้นเป็นอารมณ์ที่เกิดในปุถุชนทั่ว ๆ ไป กวีสร้างตัวละครให้เกิดความสมจริงและให้ผู้อ่านเชื่อในตัวละครนั้นอย่างแท้จริง

ในการวิเคราะห์ลักษณะนิสัยของตัวละคร อาจพิจารณาได้หลายประเด็น เช่น ตัวละครตัวใดสำคัญแก่นเนื้อเรื่องหรือแก่ความคิดเห็นของกวี ตัวละครใดทำให้เนื้อเรื่องมีรสขึ้นในทางใด ตัวใด

ควรถือเป็นตัวเอก เกี่ยวเนื่องกับชื่อเรื่องหรือไม่ ตัวเอกหรือฝ่ายตรงข้ามกับตัวเอกมีชื่อที่นำชมเชยหรือตำหนิอย่างไร เป็นตัวละครที่คล้ายกับชีวิตของมนุษย์จริงเพียงใด และการแสดงลักษณะนิสัยของตัวละครนั้น กวีแสดงโดยอาศัยคำพูดของตัวละครเองหรือโดยการพรรณนาและบรรยาย

จากการศึกษาตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 พบว่า กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนผ่านตัวละครจำนวน 23 เรื่อง ส่วนมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับนิทาน บทละคร นิราศ เป็นต้น ไม่มีตัวละครเลยจำนวน 11 เรื่องส่วนมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับโคลงโลกนิติ สุภาษิตพระร่วง และสุภาษิตอื่นๆ อนึ่งกวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอตัวละครโดยใช้กลวิธีการสร้างตัวละครในการนำเสนอคำสอนประเภทต่างๆ มีตัวละครดังนี้คือ ตัวละครแบบสมจริงหรือตัวละครที่เป็นมนุษย์ ตัวละครแบบอุดมคติ ตัวละครแบบเหนือจริง และตัวละครแบบบุคคลวัตหรือบุคคลิษฐาน ผู้วิจัยกล่าวกลวิธีการนำเสนอคำสอนผ่านตัวละครดังกล่าวตามลำดับดังนี้

ตัวละครแบบสมจริงหรือตัวละครที่เป็นมนุษย์ ตัวละครมีลักษณะนิสัยคล้ายคนจริง ซึ่งตัวละครจะมีความโลภ โกรธ หลง เหมือนกับคนทุกประการ ซึ่งนักเขียนหรือกวีจะประพันธ์โดยเทียบเคียงกับพฤติกรรมของคนจริงในสังคม ทำให้ตัวละครแบบนี้สร้างความสมจริง และทำให้ผู้อ่านเชื่อมากกว่าตัวละครแบบอุดมคติ และบางเรื่องก็เป็นมนุษย์จริงๆ ดังนั้นมนุษย์ที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์นั้น โดยมากพบในวรรณคดีประเภทประวัติศาสตร์ เช่น วรรณคดีเรื่องลิลิตตะเลงพ่ายของชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 โคลงภาพพระราชพงศาวดารของชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และยังคงกล่าวถึงตัวละครที่เป็นมนุษย์จริงๆ โดยผ่านการเล่าเรื่องจากกวีที่เป็นมนุษย์โดย ดังตัวอย่างผลการวิเคราะห์ดังนี้

ถึงหน้าวังตั้งหนึ่งใจจะขาด	คิดถึงบาทบพิตรอดิศร
ไอ้ผ่านเกล้าเจ้าประคุณของสุนทร	แต่ปางก่อนเคยเฝ้าทุกเช้าเย็น
พระนิพพานปานประหนึ่งศิระษะขาด	ด้วยไรรัญชาติยากแค้นถึงแสนเข็ญ
ทั้งโรคไข้กรรมชั้วบิตีเป็น	ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา
จึงสร้างพรตต่อส่ำที่ส่งส่วนบุญถวาย	ประพฤติฝ่ายสมณะทั้งวสา
เป็นสิ่งของฉลอลงคุณมุสิก	ขอเป็นข้าเคียงพระบาททุกชาติไป
ถึงหน้าแพแลเห็นเรือที่นั่ง	คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
เคยหมอบรับกับพระจมีนไวย	แล้วลงในเรือที่นั่งบัลลังก์ทอง
เคยทรงแต่งแปลงบทพจนารถ	เคยรับราชโองการอ่านฉลอลง
จนกฐินสิ้นแม่น้ำแลลาคลอลง	มิได้ข้องเคืองขัดหทัย
เคยหมอบไถ่ได้กลิ่นสุคนธ์ตลบ	ละอองอบรสสิ้นขึ้นนาสา

สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา

วาสนาเราก็สิ้นเหมือนกลิ่นสุคนธ์ฯ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 18)

เมื่อพิจารณาบทประพันธ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่า วรรณคดีเรื่องนิราศภูเขาทองนั้น กวีใช้กลวิธีนำเสนอตัวละครที่เป็นมนุษย์จริง ๆ ซึ่งได้แก่ตัวกวีเองเป็นผู้ดำเนินเรื่อง นอกจากนี้ยังอ้างถึงคำกล่าวที่ว่า “คิดถึงบาทบพิตรอดิศร” ในวรรณคดีตัวละครที่เป็นตัวละครหลักดำเนินเรื่องคือสุนทรภู่ได้กล่าวถึง “บพิตร” ซึ่งหมายถึงองค์กษัตริย์ผู้เป็นเจ้านายคือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ในขณะนั้น โดยสุนทรภู่ได้รำพึงรำพันถึงเจ้านายผู้เป็นที่รักบ่งบอกถึงความจงรักภักดีมีเสื่อมคลาย แสดงให้เห็นถึงกวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และขณะที่เดินทางจากวัดราชบูรณะไปยังเจดีย์ภูเขาทอง ระหว่างเดินทางถึงหน้าวังก็พลอยที่จะคิดถึงความหลังครั้งก่อนที่เคยมีความสุข เมื่อสิ้นรัชกาลตัวละครอย่างสุนทรภู่ก็ดับสิ้นบุญวาสนาไปกับการสิ้นรัชกาลที่ 2 ดังที่ว่า “ไอ้ผ่านเกล้าเจ้าประคุณของสุนทร แต่ปางก่อนเคยเฝ้าทุกเช้าเย็น” ซึ่งให้เห็นถึงแรงบันดาลใจในการแสดงอารมณ์สุข-ทุกข์ในคราวเดียวกัน อันเกิดจาก ลภ ยศ สรรเสริญ ที่ตัวละครเคยได้รับนั้น ไม่เพียงแต่กับตัวละครเลย จนทำให้เกิดการเดินทางของตัวละครและคอยจะรำพึงถึงเจ้านายอยู่อย่างรำพัน และคำที่ว่า เคยหมอบใกล้ได้กลิ่นสุคนธ์ตลบ ละอองอบรสชื่นชื่นนาสา สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา วาสนาเราก็สิ้นเหมือนกลิ่นสุคนธ์” แสดงให้เห็นถึงที่ ๆ เคยตามเสด็จแล้วนั้น ก็ยิ่งจะทำให้เกิดความเศร้าโศกตลอดเวลาท่ามกลางธรรมชาติ เมื่อสิ้นแผ่นดินกลิ่นหอมที่เคยได้รับพระเมตตา ตัวละครอย่างสุนทรภู่ก็จำต้องตกอยู่ในภวังค์แห่งความทุกข์ภายใต้แผ่นดินใหม่ และกวียังได้ใช้กลวิธีนำเสนอผ่านตัวละครที่สมจริงที่ปรากฏในเรื่องราชาธิราช ซึ่งเนื้อเรื่องมิได้เป็นเพียงบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เหมือนพงศาวดารอื่นเท่านั้น แต่เป็นเรื่อง แต่เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นเพราะลักษณะนิสัยของตัวละครที่เป็นมนุษย์ เหตุการณ์ในเรื่องและลักษณะนิสัยของตัวละครเกื้อหนุน และประสานกันอย่างกลมกลืน อีกทั้งยังให้ข้อคิดจากพฤติกรรมที่แทรกคำสอนเกี่ยวกับความเป็นชาติของตัวละครที่เป็นมนุษย์ในแง่มุมต่าง ๆ ด้วย ดังข้อความที่ว่า

สมิงพระรามนี้มีเสียที่ที่เกิดมาเป็นเชื้อชาติทหารนับว่าชายชาติตรีแท้ มิได้เกรงกลัวต่อความตาย ทั้งราชสมบัติก็มีใครรักใคร่ แล้วองอาจแกล้วยกล้าหา ผู้เปรียบเสมอมิได้ ครั้นจะฆ่าเสียตามคำบัดนี้เล่าก็มีควร เขาได้มีคุณแก่เราช่วยกู้พระนครไว้เป็นความชอบใหญ่หลวงยังเสียตายนัก ครั้นจะปล่อยให้กลับเมืองหงสาวดีเล่า การสงครามพระเจ้าราชาธิราชกับเราก็งตพันกันอยู่หาขาดกันไม่

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, ราชาธิราช ตอนสมิงพระรามอาสา: 121)

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้น กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้ตัวละครที่สมจริง คือ สมิงพระราม ตัวละครนี้มีบทบาทมากในการถ่ายทอดคำสอนเกี่ยวกับเรื่องของความกตัญญูทศเวท ความซื่อสัตย์ ความเป็นชาย และความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่ข้อความที่กล่าวไว้ข้างต้นนั้น ชี้ให้เห็นถึงสมิงพระรามแสดงความเป็นชาติทหารออกมาดังคำที่ว่า “สมิงพระรามนี้มีเสียที่ที่เกิดมาเป็นเชื้อชาติทหารนับว่าชายชาติตรีแท้ มิได้เกรงกลัวต่อความตาย” เป็นการปลุกฝังความเป็นชายต้องเป็นทหารที่มีความกล้าหาญ ไม่เกรงกลัวต่อความตายผ่านตัวละครสมิงพระราม และคำที่ว่า “ทั้งราชสมบัติก็มีใครได้รักใคร่ เขาได้มีคุณแก่เราช่วยกู้พระนครไว้เป็นความชอบใหญ่หลวงยังเสียตายนัก” เป็นการปลุกฝังความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และสถาบันชาติโดยผ่านตัวละครสมิงพระราม ฉะนั้นจะเห็นได้ว่ากวีใช้ตัวละครที่สมจริงคือสมิงพระรามเป็นเครื่องมือในการใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนต่างๆ โดยผ่านทางพฤติกรรมของตัวละครนั้น นอกจากนี้ยังมีกวียังใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนผ่านตัวละครในรูปแบบอื่นคือ ตัวละครแบบอุดมคติอีกด้วย

ตัวละครแบบอุดมคติ นั้น เป็นตัวละครที่กวีสร้างขึ้นมาจากความต้องการของตนเอง โดยกวีจะเป็นผู้กำหนดบุคลิกลักษณะ กิริยาท่าทาง และพฤติกรรมตามที่กวีปรารถนา ซึ่งตัวละครแบบอุดมคตินั้นจะต้องเป็นที่ประทับใจของผู้อ่านด้วย ฉะนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งที่กวีแทรกคำสอนต่างๆ ผ่านทางพฤติกรรมของตัวละครที่ตนสร้างขึ้น ตัวละครแบบอุดมคตินั้นในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิยาย นิทานประเภทต่างๆ รวมถึงนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร โดยผ่านหลายตัวละคร ได้แก่ นางผีเสื้อสมุทร พ่อ แม่ และนางเงือก รวมถึงสินสมุทรถือว่าเป็นตัวละครแบบอุดมคติ เช่น สินสมุทร เป็นบุตรของ พระอภัยมณี กับนางผีเสื้อสมุทร มีรูปร่างหน้าตางดงามคล้ายพระอภัยมณี แต่มีเขี้ยว ผมหยิก ตาแดง มีกำลังมาก ถือได้ว่าเป็นตัวละครที่กวีสร้างขึ้นในรูปแบบที่กวีได้แทรกคำสอนผ่านตัวละครแบบอุดมคติ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

สินสมุทรสุดแสนสงสารแม่	ข้าเลี้ยงแลดูหน้าน้ำตาไหล
จึงกราบกรานมารดาแล้วว่าไป	จะเข้าไกล่ทูนหัวลูกกล้านัก
เมื่อวานนี้ตีข้าน้อยไปหรือ	ระบมมือเหมือนกระดุกลูกจะหัก
ซึ่งรักลูกลูกก็รู้ยู่ว่ารัก	มิใช่จักลืมนคุณกรุณา
ถึงตัวไปใจลูกยังผูกคิด	พอปลดปลิดเรื่องธุระจะมาหา
อย่างรู้วโกรธโปรดปรานเถิดมารดา	ไปไสยาอยู่ในถ้ำให้สำราญ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3, นิทานคำกลอน เรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยหนีหนีนางผีเสื้อสมุทร: 47)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้ใช้ตัวละคร 2 ตัว คือ นางผีเสื้อสมุทรและสินสมุทรเป็นตัวละครแบบอุดมคติ แสดงให้เห็นเหตุที่นางผีเสื้อสมุทรไม่สามารถผูกใจลูกไว้ได้ และสินสมุทรถึงจะรักนางอยู่บ้างตามประสาลูกกับแม่แต่ก็กลัวมากกว่าความรักใคร่ผูกพัน ซ้ำเมื่อถูกแม่ตีก็ยิ่งทำให้เซ็ดขยาด แต่กวีแทรกวาทกรรมคำสอนเรื่องของความกตัญญูทเวทิตโดยใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านตัวละครคือสินสมุทรซึ่งเป็นตัวละครแบบอุดมคติ ดังคำที่ว่า ซึ่งรักลูกลูกก็รู้ยู่ว่ารัก มิใช่จักลืมนคุณกรุณา เป็นการปลุกฝังความกตัญญูผ่านตัวละครคือสินสมุทร เมื่อสินสมุทรถูกคือนางผีเสื้อสมุทรตีด้วยความแรงจนเหมือนกระดูกของสินสมุทรจะหัก แต่สินสมุทรก็ไม่ลืมบุญคุณของนางผีเสื้อสมุทรผู้เป็นแม่ผู้ให้กำเนิดเลย ถึงสินสมุทรจะไปที่ไหนๆ แต่ยังคิดถึงแม่เสมอดังคำที่ว่า “ถึงตัวไปใจลูกยังผูกคิด พอปลดปลิดเรื่องธูระจะมาหา” เป็นการปลุกฝังความกตัญญูผ่านตัวละครคือสินสมุทร นอกจากนี้ยังมีกวียังใช้กลวิธีการนำเสนอมานำเสนอผ่านตัวละครในรูปแบบอื่นคือ ตัวละครแบบเหนือจริงอีกด้วย

ตัวละครแบบเหนือจริง เป็นตัวละครที่กวีได้สร้างขึ้นมาจากจินตนาการโดยมีพฤติกรรมที่เหนือมนุษย์ เป็นตัวละครที่ตัวละครมนุษย์ไม่สามารถกระทำตามประพฤติได้ และตัวละครแบบนี้จะเป็นผู้วิเศษที่มีอิทธิฤทธิ์ต่างๆ เช่น เทวดา ฤๅษีและอื่นๆ แตกต่างกับตัวละครอุดมคติคือ ตัวละครแบบเหนือจริงนั้นกวีได้สร้างขึ้นมาจากความคิดที่มีอยู่ก่อนแล้ว เป็นตัวละครอมมนุษย์ เช่น ฤๅษีมีฤทธิ์สามารถเสกไม้ให้เป็นหินได้ ส่วนตัวละครแบบอุดมคติเป็นตัวละครที่กวีได้สร้างมาจากจินตนาการของตนเองให้สอดคล้องกับความต้องการของคนในสังคม ฉะนั้นเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่กวีจะได้แทรกคำสอนผ่านพฤติกรรมของตัวละคร บางครั้งอาจจะแทรกคำสอนผ่านความคิดหรือบทสนทนาอีกด้วย ตัวละครแบบเหนือจริงในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักขณ์นี้ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิยาย บทละคร นิทานประเภทต่างๆ รวมถึงรวมถึงนิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร โดยผ่านหลายตัวละคร ได้แก่ นางผีเสื้อสมุทร สินสมุทรรวมถึงพระโยคีถือว่าเป็นตัวละครแบบเหนือจริง เพราะพระโยคีเป็นผู้ที่มีวิชาอาคมซึ่งเป็นผู้วิเศษที่เหนือมนุษย์ทั่วไป กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความเมตตาของพระโยคีผ่านพฤติกรรมและบทสนทนาดังคำประพันธ์ที่ว่า

พระอภัยมณีเห็นผีเสื้อ	ความกลัวเหลือว้ายคว้างอยู่กลางหน
ยักษ์กระโจมโถมจับแทบอับจน	พอเห็นคนอยู่ที่หาดหวาดครื้น
เข้าถึงที่ผีเสื้อก็ถึงด้วย	กระชั้นฉวยผิดเสือกเกลือกเข้าตื่น
พอโยคีมีศาลลงมาเย็น	ผีเสื้อตื่นตัวสั่นขยับยืนยัง
พระอภัยมณีทรกับสินสมุทร	ช่วยกันฉุดนางเงือกเสือกเข้าฝั่ง
แล้วกราบกรานโยคีมีกำลัง	แขกฝรั่งพร้อมล้อมพูดจำ
พระโยคีมีจิตคิดสงสาร	จึงว่าท่านหนีตายหมายมาหา
เราลงมาคอยช่วยด้วยเมตตา	แต่ก็จจาไม่กระจ่างยังกลางแคลง

ฯลฯ

พระโยคีมีญาณว่าหลานรัก

จงสำนักอยู่ให้สมอารมณ์หมาย

อันยักษ์ผีसाงสมุทรพราย

มาถูกทรายชายหาดก็ขาดใจ

เราลงเลขเสกทำไว้สำเร็จ

ตั้งเขื่อนเพชรภูตปีศาจไม่อาจใกล้

มันอยู่แต่ห่างห่างช่างเป็นไร

ทำไม่ได้นัดดาเจ้าอย่ากลัว

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.3, นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี

ตอนพระอภัยหนีหนีนางผีเสื้อสมุทร: 51)

จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความมีกรุณาและความเมตตาของตัวละครแบบเหนือความจริงคือพระโยคี กวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับหลักพรหมวิหารธรรม คือความกรุณาและเมตตา โดยกวีได้นำเสนอผ่านตัวละครแบบเหนือจริงคือ พระโยคีซึ่งเป็นผู้พิเศษมีคาถาอาคมสามารถไล่ นางผีเสื้อสมุทรด้วยทราย ดังคำที่ว่า “มาถูกทรายชายหาดก็ขาดใจ เราลงเลขเสกทำไว้สำเร็จ” แสดงให้เห็นว่าตัวละครคือพระโยคีมีคาถาสามารถเสกทรายให้เป็นอาวุธสำหรับประหารนางผีเสื้อสมุทรได้ อนึ่งกวีได้แทรกคำสอนเกี่ยวกับความกรุณาผ่านตัวละครเหนือจริงคือพระโยคีดังคำที่ว่า “พระโยคีมีจิตคิดสงสาร จึงว่าท่านหนีตายหมายมาหา” เป็นการปลูกฝังความกรุณาคือคิดจะช่วยเหนือคนอื่นผู้ได้รับความทุกข์ คือพระอภัยมณีหนีตายมา พระโยคีจึงช่วยให้พระอภัยมณีปลอดภัยคือให้ขึ้นมาอยู่ที่เกาะแก้วพิสดารเพื่อที่จะไม่ให้นางผีเสื้อสมุทรขึ้นมาได้ ด้วยความเมตตาในพระอภัยมณี ดังคำที่ว่า “เราลงมาคอยช่วยด้วยเมตตา” เป็นการปลูกฝังคำสอนเกี่ยวกับความเมตตาผ่านตัวละครเหนือความจริงคือพระโยคี นอกจากนี้ยังมีกวียังใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนผ่านตัวละครในรูปแบบอื่นคือ ตัวละครแบบบุคคลวัตหรือบุคคลาธิฐานอีกด้วย

การสร้างแบบบุคคลวัตหรือบุคคลาธิฐาน เป็นตัวละครที่กวีได้สร้างขึ้นมาจากเพื่อนเลียนแบบพฤติกรรมของมนุษย์ มีอารมณ์ความรู้สึกคล้ายมนุษย์ แต่ไม่ใช่มนุษย์ทำอากัปกริยาเหมือนมนุษย์ กวีใช้กลวิธีการนำเสนอโดยเชื่อมโยงตัวละครให้เข้ากับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้จริง ๆ ถึงแม้ว่าจะเป็นตัวละครสมมุติ แต่อารมณ์ความรู้สึกของตัวละครก็เสมือนจริงไปเสียทั้งหมด ทำให้ผู้เรียนเกิดอรรถรสในการอ่านและมีความสนใจนำติดตามเรื่องที่อ่าน นอกจากนี้กวียังสามารถกำหนดตัวละครได้อย่างกว้างขวางหลากหลายมากขึ้น ในบางกรณี กวีก็สร้างลมให้พูดได้ หรือสร้างเมฆให้ร้องให้ ซึ่งทั้งลมและเมฆ ไม่ใช่คน แต่ทำกริยาเหมือนคน พืชมีชีวิต สัตว์สามารถพูดกับมนุษย์และทำอากัปกริยาของมนุษย์ การสร้างแบบบุคคลวัตหรือบุคคลาธิฐานในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์นี้ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิยาย บทละคร นิทานวรรณคดีและวรรณกรรมประเภทต่างๆ รวมถึงโคลงสุภาษิตอิติปกรณำ ในเรื่องกระต่ายกับเต่า เป็นตัวละครสัตว์ที่แสดงพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น การพูดคุย

การวิ่งแข่งกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นตัวละครที่มีพฤติกรรมคล้ายมนุษย์มาก แต่ไม่ใช่มนุษย์ โดยกวีได้คำสอนผ่านทางพฤติกรรมของตัวละคร และบทสนทนา ดังคำประพันธ์ที่ว่า

วันหนึ่ง กระจ่ายตัวหนึ่งยิ้มเยาะเต่าว่าเท้าสั้นเดินก็ช้า เต่าหัวเราะแล้วตอบว่าถึงท่านเร็วเหมือนกับลม ถ้าวิ่งแข่งกันข้าพเจ้าจะเอาชนะท่านได้ กระจ่ายเห็นว่าเต่าจะไม่วิ่งเร็วได้เหมือนดั่งที่เต่าอวดตัว ก็รับสัญญาจะแข่งกัน แล้วนัดกันว่าจะให้สุนัขจิ้งจอกเป็นผู้เลือกทาง

ครั้นถึงวันกำหนด กระจ่ายกับเต่าก็ออกเดินพร้อมกัน เต่านั้นเดินไม่ได้หยุดสักอึดใจเดียว ถึงก้าวช้าแต่ฝีเท้าเสมอตรงไปจนถึงที่สุดทาง กระจ่ายนั้นเชื่อความเร็วแห่งธรรมชาติของตัว ก็ไม่สู้จะเอาใจใส่ในการที่จะแข่ง ไปหน่อยหนึ่งก็พุดตัวลงนอนเสียข้างทางก็เลยหลับไป ครั้นตื่นขึ้นคิดขึ้นได้ วิ่งไปโดยเร็วเต็มกำลัง เมื่อถึงที่หยุดก็เห็นเต่าอยู่ที่นั่นก่อนนานแล้ว

เชื่อเร็วแรงเร็วทั้ง	เขาวนชาญ เขียวแฮ
แมนประมาทผลการ	ก็ล้ำ
โฉดซำอูดสำหยาญ	ท่อนหยุด ยั้งเฮย
ดั่งเต่ากระจ่ายท้า	แข่งช้าชนะเร็ว

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.2, โคลงสุภาษิต พระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: 113)

จากคำประพันธ์ข้างแสดงให้เห็นถึงความประมาทของตัวละครสัตว์แบบบุคคลวัตคือ กระจ่าย และความไม่ประมาทของตัวละครที่เป็นบุคคลวัตคือเต่า พฤติกรรมของตัวละครทั้ง 2 ตัวนี้มีพฤติกรรมที่คล้ายมนุษย์ สามารถพูดได้ มีความคิด อารมณ์ความรู้สึกเหมือนมนุษย์ คือ เมื่อเต่าวิ่งแข่งชนะ กระจ่ายก็ดีใจและภูมิใจ เมื่อกระจ่ายวิ่งแข่งชนะแพ้ ก็เสียใจเพราะตนเองประมาท กระจ่ายเป็นสัตว์ที่วิ่งเร็ว มีความสามารถในการวิ่ง มีความว่องไวมากกว่าเต่าหลายเท่าตัว แต่เต่าเป็นสัตว์ที่วิ่งไม่ได้ ต้องเดินอย่างเดียวแต่เต่ามีความอดทน และความไม่ประมาท ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคทั้ง ๆ ที่รู้ตัวว่าต้องแข่งกับผู้ที่ตนไม่สามารถชนะได้ แต่ก็ยังรับคำท้าและชนะได้ด้วยความไม่ประมาท ซึ่งถือว่าเป็นตัวละครที่กวีได้สร้างขึ้นมาเพื่อใช้นำเสนอคำสอนเรื่องความประมาทและความไม่ประมาท ดังพุทธภาษิตที่ว่า อปปมาโท อมตํ ปทํ ปมาโท มจฺจุโน ปทํ อปฺปมตฺตา น มียนฺติเย ปมตฺตา ยถา มตาเอตํ แปลว่า ความประมาทเป็นหนทางแห่งความตาย ความไม่ประมาทเป็นหนทางแห่งความสำเร็จ บุคคลใดประมาทชื่อว่า ตายแล้ว ผู้ที่ไม่ประมาทชื่อว่าผู้ไม่ตาย จึงทำให้ตัวละครที่สร้างขึ้นสมจริงและมีบทบาทที่สะท้อนถึงพฤติกรรมมนุษย์ได้อย่างแท้จริง

จากการศึกษาพบว่าหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มีกลวิธีการนำเสนอตัวละครโดยใช้กลวิธีการสร้างตัวละครในการนำเสนอคำสอนประเภทต่างๆ มีตัวละครดังนี้คือ ตัวละครแบบสมจริงหรือตัวละครที่เป็นมนุษย์ ตัวละครแบบอุดมคติ ตัวละครแบบเหนือจริง และตัวละครแบบบุคคลวัตหรือบุคลาธิษฐาน ผู้วิจัยจะสรุปการนำเสนอผ่านตัวละครดังนี้ การนำเสนอคำสอนโดยการนำเสนอผ่านตัวละครแบบสมจริงหรือตัวละครที่เป็นมนุษย์ ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับความรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยนำเสนอตัวละครที่เป็นมนุษย์จริง ๆ ซึ่งได้แก่ตัวสุนทรภู่เองเป็นผู้ดำเนินเรื่อง คำสอนเกี่ยวกับเกี่ยวกับความเป็นชาย โดยใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนที่ใช้ตัวละครที่สมจริงคือ สมิงพระราม การนำเสนอคำสอนโดยการนำเสนอผ่านตัวละครแบบอุดมคติ ได้แก่ คำสอนเรื่องของความกตัญญูกตเวทียโดยใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านตัวละครคือสินสมุทรซึ่งเป็นตัวละครแบบอุดมคติ การนำเสนอคำสอนโดยการนำเสนอผ่านตัวละครแบบเหนือจริง ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับหลักพรหมวิหารธรรม คือความกรุณาและเมตตา โดยกวีได้นำเสนอผ่านตัวละครแบบเหนือจริงคือ พระโยคีซึ่งเป็นผู้วิเศษมีคาถาอาคมสามารถไล่ นางผีเสื้อสมุทรด้วยทราย เป็นการกระทำที่มนุษย์ทั่วไปไม่สามารถทำได้ พระโยคีไล่ นางผีเสื้อสมุทรเพราะมีจิตเมตตาคิดจะช่วยเหลือพระอภัยมณีพร้อมทั้งบริวาร และการนำเสนอคำสอนโดยการนำเสนอผ่านตัวละครแบบบุคคลวัตหรือบุคลาธิษฐาน ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับความประมาทของตัวละครสัตว์แบบบุคคลวัตคือกระต่าย และความไม่ประมาทของตัวละครที่เป็นบุคคลวัตคือเต่า พฤติกรรมของตัวละครทั้ง 2 ตัวนี้ มีพฤติกรรมที่คล้ายมนุษย์ สามารถพูดได้ มีความคิด อารมณ์ความรู้สึกเหมือนมนุษย์

4.1.3 บทสนทนา (dialogue)

สุจิตรา จรจริต (2547) ได้กล่าวถึงบทสนทนาไว้ว่า บทสนทนาคือคำพูดของตัวละครที่ใช้โต้ตอบกันในเรื่อง บทสนทนานับเป็นองค์ประกอบสำคัญของเรื่องได้ประการหนึ่ง เพราะช่วยให้ผู้อ่านได้ทราบถึงแนวคิดของผู้แต่ง ทราบถึงบุคลิกลักษณะของตัวละคร ข้อขัดแย้งระหว่างตัวละคร ข้อคิดหรือคติคำสอนจากตัวละคร ภูมิหลังและรายละเอียดต่าง ๆ ได้ โดยผู้แต่งไม่ต้องบรรยายหรือพรรณนาความให้อืดยาว นอกจากนี้ยังทำให้ผู้อ่านได้รับความเพลิดเพลินไปพร้อมกันด้วย บทสนทนานั้นมีประโยชน์ คือ คำพูดของตัวละครทุกคำ ควรจะมีประโยชน์ทั้งต่อผู้เขียนและผู้อ่านด้วย เช่น ประการที่หนึ่ง ควรเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่ผู้เขียนจะใช้เป็นสื่อสำหรับส่งความคิดหรือคติธรรมของตนไปยังผู้อ่านด้วยการผ่านทัศนะของตัวละคร ประการที่สอง ช่วยสร้างบรรยากาศของเรื่องให้ดูสมจริงยิ่งขึ้น และทำให้ผู้อ่านไม่เกิดความรู้สึกเบื่อหน่าย เพราะบทสนทนาที่ดีจะทำให้ผู้อ่านรู้สึกเหมือนได้แอบฟังผู้อื่น (ตัวละคร) คุยกัน ปรับทุกข์กัน หรือแสดงความคิดเห็นนอกเหนือใจกัน อันเป็นการสอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ที่มีนิสัยชอบสอดรู้สอดเห็นเรื่องของคนอื่นตามหลักจิตวิทยา ประการที่สาม ช่วยแสดงให้เห็นถึงอุปนิสัยของตัวละครได้เด่นชัดขึ้น และประการสุดท้าย ช่วยดำเนิน

เรื่อง กล่าวคือ บทสนทนาของตัวละครนั้นบางครั้งจะช่วยขยายเรื่องให้ศิบหน้าไป โดยผู้แต่งไม่ต้องเขียนคำอธิบายยาว ๆ

จากการศึกษาบทสนทนาในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 พบว่า กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนต่างๆ ผ่านการสนทนาของตัวละคร ซึ่งตัวละครนั้นจะสนทนาโดยแทรกคติธรรมคำสอนไว้ด้วย ดังนั้น คำสอนที่ได้จากบทสนทนานั้นมีหลายประเภทตามที่วิเคราะห์ไว้ในบทที่ 3 ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ คำสอนเกี่ยวกับเพศสภาพ โดยมีบทสนทนาในการนำเสนอคำสอน ดังนี้คือ การสนทนาแบบเจรจา บทสนทนาแบบรำพึงรำพัน บทสนทนาแบบแนะนำสั่งสอน ผู้วิจัยกล่าวถึงวิธีการนำเสนอคำสอนผ่านบทสนทนา ดังกล่าวตามลำดับดังนี้

บทสนทนาแบบเจรจา บทที่เป็นคำพูดของตัวละคร เป็นกลวิธีการประพันธ์อย่างหนึ่งที่ไม่นอกจากจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อเรื่องแล้ว ยังทำเข้าใจลักษณะนิสัย ท่าที และความรู้สึกของตัวละครอีกด้วย ซึ่งกวีนั้นได้ใช้บทสนทนาแบบเจรจามาเป็นกลวิธีในการนำเสนอคำสอน โดยการให้ตัวละครแสดงความรู้สึกนึกคิดผ่านการสนทนาและแทรกคำสอนประเภทต่างๆ เข้าด้วย เมื่อผู้อ่านได้อ่านบทสนทนาจากเรื่องนั้น ก็จะได้รับ การปลูกฝังคำสอนผ่านบทสนทนาโดยทันที บทสนทนาแบบเจรจาในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์นี้ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิยาย บทละคร นิทานวรรณคดีและวรรณกรรมประเภทต่างๆ และรวมถึงเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนช้างถวายฎีกา ดังคำประพันธ์ที่ว่า

นางวันทองรับพระราชโองการ	ให้บันดาลบังจิตหาคิดไม่
อกุศลดลมัวให้ชั่วใจ	ด้วยสิ้นในอายุที่เกิดมา
คิดคะนึ่งตะลึงตะลานอก	ตั้งตัวตกพระสุเมรุภูผา

ฯลฯ

ครานั้นพระองค์ผู้ทรงภาพ	ฟังจบแค้นคั่งดังเพลิงไหม้
เหมือนดินประสิวปลิวติดกับเปลวไฟ	ดูดูเป็นได้อีวันทอง
จะว่ารักข้างไหนไม่ว่าได้	น้ำใจจะประดังเข้าทั้งสอง
ออกนั้นเข้านี้มีสารอง	ยิ่งกว่าท้องทะเลอันล้ำลึก
จอกแหนแพเสาสำเภาใหญ่	จะทอดถมเท่าไรไม่รู้ลึก
เหมือนมหาสมุทรสุดซึ้งซึก	น้ำลึกเหลือจะหยั่งกระทั่งดิน
อิฐผาหาหาบมาท่วมถม	ก็จ่อมจมสูญหายไปหมดสิ้น
อีแสนถ่อยจัญไรใจทมิฬ	ดังเพชรนิลเกิดขึ้นในอาจม

รูปงามนามเพราะน้อยไปฤ
แต่ใจสัตว์มันยังมีที่นิยม
มิ่งนี้ถ้อยยิ่งกว่าถ้อยอภัยเมือง
ละโมภมากตณหาตาเป็นมัน
ว่าหญิงชั่วผัวยั้งครวละคนเดียว
หนักแผ่นดินกูจะอยู่ไย
กูเลี้ยงมิ่งถึงให้เป็นหัวหมื่น
อ้ายขุนช้างขุนแผนทั้งสองรา
หญิงกาลกนิอีแพศยา
ที่รูปรวยสวยสมมีถมไป
เร่งเร็วเหวยพระยายมราชา
อกเอาขวานผ่าอย่าปราณี
เอาใบตองรองไว้ให้หมากิน
ฟันให้หญิงชายทั้งหลายดู

ใจไม่ซื่อสมศักดิ์เท่าเส้นผม
สมาคคมก็แต่ถึงฤดูมัน
จะเอาเรื่องไม่ได้สักสิ่งสรรพ
สักร้อยพันให้มิ่งไม่ถึงใจ
หาตามตอมกันเกรียวเหมือนมิ่งไม่
อ้ายไว้มิ่งอย่านับว่ามารดา
คนอื่นรู้ว่าแม่ก็ขายหน้า
กูจะหาเมียให้อ้ายอาลัย
มันไม่น่าเซยชิดพิสมัย
มิ่งตัดใจเสียเถิดอคนนี่
ไปฟันฟาดเสียให้มันเป็นผี
อย่าให้มีโลหิตติดดินกู
ตกดินจะอัปรีภัยกาลอยู่
สั่งเสร็จเสด็จสู่ปราสาทชัย ฯ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน
ตอนขุนช้างถวายฎีกา: 39)

จากบทประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงบทสนทนาแบบเจรจาระหว่างนางวันทองกับ สมเด็จพระพันวษา เป็นบทสนทนาที่กวีสร้างขึ้นมาเพื่อดำเนินเรื่อง และรวมถึงการปลูกฝังคำสอน เกี่ยวกับความเป็นหญิง และการประพุดติผิดศีลข้อที่ 3 คือ กาเมสุ มิฉฉาจารา คือการประพุดติผิดใน กาม กล่าวคือ การประพุดติล่วงละเมิดภริยาของบุคคลอื่น โดยสมเด็จพระเจ้าพันวษาดำรงกับนางวันทอง โดยกล่าวถึงนางวันทองว่าเป็นหญิงแพศยา เป็นผู้หญิงที่ไม่ควรได้รับความเคารพจากบุคคลอื่น รวมถึงลูกของตนดังคำที่ว่า “อ้ายไว้มิ่งอย่านับว่ามารดา” ตรีถึงผลของการประพุดติผิดใน กามารมณ์ การประพุดติล่วงเกินสามีของตนว่าเป็นคนที่หนักแผ่นดินดังคำที่ว่า “ว่าหญิงชั่วผัวยั้งครว ละคนเดียว หาตามตอมกันเกรียวเหมือนมิ่งไม่ ว่าหญิงชั่วผัวยั้งครวละคนเดียว” นอกจากนี้ยังมีกวียัง ใช้กลวิธีการนำเสนอบทสนทนาในรูปแบบอื่นคือ บทสนทนาแบบรำพึงรำพันอีกด้วย

บทสนทนาแบบรำพึงรำพัน เป็นบทสนทนาที่แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิดของกวีผ่าน ตัวละครที่กวีได้สร้างขึ้นมา เป็นการสนทนายระหว่างตัวละครสองคนขึ้นไป และรวมถึงการสนทนากับ ความรู้สึกนึกคิดของตัวเอง โดยตัวละครนั้นจะแสดงออกมาโดยการสนทนากับความคิดเห็น ส่วนตัว บทสนทนาดังกล่าวมานั้น บางครั้งกวีได้แทรกคำสอนไว้ด้วย เป็นการสอนตนของตัวละคร นั้นๆ อีกอย่างหนึ่งบทสนทนาแบบรำพึงยังเป็นกลวิธีการประพันธ์อย่างหนึ่งที่กวีได้ใช้เป็นกลวิธีการ

นำเสนอคำสอนประเภทต่าง ๆ ไว้ด้วย บทสนทนาแบบรำพึงรำพันในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์นี้
ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิยาย บทละคร นิทานวรรณคดีและวรรณกรรมประเภทต่างๆ และ
รวมถึงบทเห่เรือ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

พิศพรรณปลาว่ายเคล้า	คิดถึงเจ้าเศร้าอารมณ์
มัดสยายยังรู้ชม	สาสมใจไม่พามา
นวลจันทร์เป็นนวลจริง	เจ้างามพริ้งยิ่งนวลปลา
คางเบือนเบือนหน้ามา	ไม่งามเท่าเจ้าเบือนชาย
เพียนทองงามดั่งทอง	ไม่เหมือนน้องห่มตาตพราย
กระแหแหห่างชาย	ดั่งสายสวาทคลาดจากสม
แก้มซ้ำซ้ำใครต้อง	อันแก้มน้องซ้ำเพราะชม
ปลาทุกทุกช่อกรรม	<u>เหมือนทุกช่อพีที่จากนาง</u>
น้ำเงินคือเงินยวง	ขาวพรายช่วงสีสำอาง
ไม่เทียบเปรียบโฉมนาง	งามเรื่องเรือเนื้อสองสี
ปลากลายว่ายเคียงคู่	เคล้ากันอยู่ดูงามดี
แต่นางห่างเหินพี	เห็นปลาเคล้าเศร้าใจจร
ทางไก่อ่ายแหวกว่าย	ทางไก่อ่ายไม่มีหงอน
คิดอนงค์องค์เฮอร์	ผมประบ่าอ่าเอี่ยมไร
ปลาสร้อยลอยล่องชล	ว่ายเวียนวนปนกันไป
เหมือนสร้อยทรงทรมวย	<u>ไม่เห็นเจ้าเศร้าบว้าย</u>

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, กาพย์เห่เรือ: 89-90)

จากบทประพันธ์ข้างต้น กวีได้ใช้บทสนทนาแบบรำพึงรำพันอยู่ผู้เดียวในการดำเนินเรื่อง
และรวมถึงการปลุกฝังคำสอนไว้ด้วย แสดงให้เห็นถึงกวีผู้มีความเชี่ยวชาญในการใช้การเชื่อมโยง
ธรรมชาติ โดยเน้นถึงธรรมชาติของปลากับภริยาของตนเองแต่งเป็นคำประพันธ์โดยแสดงให้เห็นถึง
การสนทนาแบบรำพึงรำพันกล่าวคือบ่นเพื่ออยู่คนเดียวท่ามกลางธรรมชาติ กวีนั้นไม่ได้มุ่งแต่เพียง
แต่งบทประพันธ์เท่านั้น แต่ยังสามารถใช้บทสนทนาแบบรำพึงรำพันที่ตนนั้นคิดถึงนางผู้เป็นที่รักของตน
เนื่องจากต้องพลัดพรากจากนางเป็นเครื่องมือในการนำเสนอคำสอนเรื่องของการความรักที่เกิดจาก
ความรักอีกด้วย ดังคำที่ว่า “ปลาทุกทุกช่อกรรม เหมือนทุกช่อพีที่จากนาง” กวีได้กล่าวถึงปลาทุกช่อ
เป็นตัวแทนของธรรมชาติโดยเชื่อมโยงคำว่า ทุกช่อเป็นชนิดของปลา กับความทุกข์อันเกิดมาจาก
ความรัก โดยกวีได้แทรกคำสอนเรื่องของการความรักที่ก่อให้เกิดความทุกข์ ถ้าได้รักใคร่สักคนเมื่อจากเขา

ไปอยู่ในที่อื่นย่อมได้รับความทุกข์อันเกิดจากการพลัดพรากจากสิ่งที่ตนเองรัก ชอบใจ และคำที่ว่า “เหมือนสร้อยทรงทราวมวย ไม่เห็นเจ้าเศร้าบว้าย” กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนคือกล่าวถึงปลาสร้อยที่ทราวมวย เป็นตัวแทนของธรรมชาติเชื่อมโยงกับความเศร้าที่เกิดจากความพลัดพรากจากนางผู้เป็นที่รัก โดยกวีได้เห็นปลาสร้อยที่กำลังเติบโตเต็มวัยมีความสุขงามจึงเปรียบกับนางผู้เป็นที่รักผู้เยาว์วัย น่ารัก น่าชอบ ทำให้กวีอดคิดถึงนางไม่ได้ จึงก่อให้เกิดความทุกข์อันสืบเนื่องมาจากความพลัดพรากจากคนรักของตน นอกจากนี้ยังมีกวียังใช้กลวิธีการนำเสนอบทสนทนาในรูปแบบอื่นคือ บทสนทนาแบบแนะนำสั่งสอนอีกด้วย

บทสนทนาแบบแนะนำสั่งสอน เป็นบทสนทนาที่แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกรักนึกคิดของกวีที่ได้แทรกคำสอนโดยตรงผ่านทางบทสนทนา โดยมุ่งเน้นเฉพาะคำสอน บทสนทนาดังกล่าวส่วนมากจะเป็นการสนทนาระหว่างผู้ใหญ่กับเด็ก หรือระหว่างผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์กับผู้ที่ไม่มีความรู้และประสบการณ์ โดยกวีใช้บทสนทนาแบบแนะนำสั่งสอนเป็นเครื่องมือในการปลูกฝังคำสอนประเภทต่างๆ โดยตรง บทสนทนาแบบแนะนำสั่งสอนในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์นี้ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิยาย บทละคร นิทานวรรณคดีและวรรณกรรมประเภทต่างๆ และรวมถึงบทเห่เรือ ดังคำประพันธ์ที่ว่าลิลิตตะเลงพ่าย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

จงจำคำพ่อไซร์	สั่งสอน
จงประสิทธิ์สมพร	พ่อให้
จงเรื่องพระฤทธิรอน	อริราช
จงพ่อลูกลากไต้	เผด็จดาวแดนสยาม

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.5, ลิลิตตะเลงพ่าย: 52)

จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า กวีได้ใช้บทสนทนามีตัวละคร 2 ตัวคือ พระเจ้าหงสาวดีผู้เป็นพระราชบิดากับพระมหาอุปราชผู้เป็นพระราชโอรส โดยกวีได้ใช้ตัวละครคือ พระเจ้าหงสาวดีผู้เป็นพระราชบิดาเป็นผู้กล่าวสอนพระราชโอรสของพระองค์ กวีได้ใช้บทสนทนาดังกล่าวเป็นกลวิธีในการนำเสนอคำสอนเกี่ยวกับขนบธรรมเนียม การแสดงความนับถือต่อบุพการีชน โดยการประพฤติตามผู้ใหญ่ ดังคำที่ว่า “จงจำคำพ่อไซร์ สั่งสอน” กวีใช้คำว่า จง คือเป็นการสั่งสอนของผู้เป็นพระราชบิดา บอกให้ประพฤติตามคำที่ตนสั่งสอน โดยเชื่อมโยงกับความสอนที่ว่า “จงพ่อลูกลากไต้” แสดงให้เห็นถึงการประพฤติตามคำสอนของพระราชบิดาย่อมประสบความสำเร็จทุกประการ บทสนทนาแบบแนะนำสั่งสอนดังกล่าวจึงเป็นคำสอนที่กวีได้นำเสนอในรูปแบบของการสั่งสอนโดยตรง

จากการศึกษาพบว่าหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มีกลวิธีการนำเสนอคำสอนต่างๆ ผ่านการสนทนาของตัวละคร ซึ่งตัวละครนั้นจะสนทนาโดยแทรกคติธรรมคำสอนไว้ด้วย ผู้วิจัยสามารถสรุปการนำเสนอผ่านบทสนทนาของตัวละครดังนี้ การนำเสนอคำสอนโดยการนำเสนอผ่านการสนทนาแบบเจรจา ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับความเป็นหญิง และการประพาศิตศีลข้อที่ 3 การนำเสนอคำสอนโดยการนำเสนอผ่านบทสนทนาแบบรำพึงรำพัน คือ คำสอนเกี่ยวกับความรัก กวีนั้นไม่ได้มุ่งแต่เพียงแต่งบทประพันธ์เท่านั้น แต่ยังได้ใช้บทสนทนาแบบรำพึงรำพันที่ตนนั้นคิดถึงนางผู้เป็นที่รักของตนเนื่องจากต้องพลัดพรากจากนางเป็นเครื่องมือในการนำเสนอคำสอนอีกด้วย และการนำเสนอคำสอนโดยการนำเสนอผ่านบทสนทนาแบบแนะนำสั่งสอน คือ คำสอนเกี่ยวกับขนบธรรมเนียม การแสดงความนับถือต่อบุพการีชน

4.1.4 ฉากหรือสถานที่ (setting/place)

ธัญญา สังขพันธานนท์ (2552) ได้อธิบายถึงฉากหรือสถานที่ไว้ว่า ฉากในเรื่องเล่ามีความหมายกว้างขวางมาก กล่าวคือมีทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพ อารมณ์และสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ฉากอาจกล่าวถึงสถานที่ เวลาทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต นอกจากนี้แล้ว ฉากยังมีความหมายที่ลึกซึ้งกว่านี้ คือไม่ใช่เป็นเพียงสิ่งแวดล้อมภายนอกของตัวละครเท่านั้น แต่ฉากยังมีความสัมพันธ์และความความต่อภาวะจิตใจของตัวละครอีกด้วย เช่น ข้าวของเครื่องใช้บางอย่างของตัวละคร อาจหมายถึงสภาพจิตใจและตัวตนของผู้เป็นเจ้าของ สภาพทิวทัศน์และภูมิประเทศที่สวยงาม อาจมีนัยประหวัดถึงความสงบและความบริสุทธิ์ในจิตใจของตัวละคร หรือทางแยก อาจหมายถึงภาวะการณั้ลังเลและการตัดสินใจเลือก เป็นต้น

นัยเดียวกัน ฉากถือได้ว่าเป็นสภาพแวดล้อมของตัวละคร เป็นองค์ประกอบสำคัญอีกอย่างหนึ่งของเนื้อหาโดยจะเป็นสถานที่และบรรยากาศที่ให้ตัวละครโลดแล่นไปตามเรื่องราว ฉากอาจจะเป็นสถานที่จริง ๆ ที่มีอยู่ หรือไปคู่ไปสัมผัสได้ เช่น ฉากกรุงเทพมหานคร , ฉากริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ฉากป่ากำแพงเพชร เป็นต้น หรือฉากที่เกิดจากจินตนาการของกวีผู้สร้างเรื่อง เช่น ฉากป่าหิมพานต์ , ฉากวิมานฉิมพลี , ฉากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นต้น นอกจากนี้ฉากไม่ได้มีความหมายเพียงสถานที่เท่านั้น หากแต่หมายรวมทั้งสถานที่ , เวลา และสภาพแวดล้อมทุกอย่างที่ปรากฏในเรื่องด้วย และฉากยังช่วยเสริมให้เรื่องราวในวรรณคดีสมจริงมากยิ่งขึ้น ช่วยเพิ่มอรรถรสในการอ่านของผู้อ่าน

นอกจากองค์ประกอบส่วนที่เรียกว่า สถานที่และสภาวะแวดล้อมดังกล่าวข้างต้นแล้ว เราควรจะศึกษาเรื่องเวลาในวรรณคดีด้วย เพื่อความเข้าใจวรรณกรรมแต่ละชิ้นให้ดีขึ้น เราควรจะต้องรู้ว่า เรื่องที่เราอ่านเกิดขึ้นเมื่อไร เกิดในอดีตหรือปัจจุบันเราควรจะให้ลึกลงไปด้วยว่าเรื่องที่ว่าเกิดในอดีตหรือปัจจุบันหรืออนาคตนั้น เป็นวัน เดือน ปีอะไร ศตวรรษไหน หรือในยุคใด อาจเป็นยุคทางการเมืองหรือยุคทางประวัติศาสตร์ เช่น เวลาของเรื่องใน ลิลิตตะเลงพ่าย คือ สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

มิใช่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ (วิภา กงกะนันทน์, 2556) กวีมีกลวิธีการสร้างฉากที่หลากหลาย

จากการศึกษาบทสนทนาในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 พบว่า กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนต่างๆ ผ่านฉาก ซึ่งฉากถือว่าเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดคำสอนได้ด้วยเช่น ฉากสวรรค์ ฉากนรก ดังนั้นคำสอนที่ได้จากฉากนั้นมีหลายประเภทตามที่วิเคราะห์ไว้ในบทที่ 3 โดยมีฉากในการนำเสนอคำสอน ดังนี้คือ ฉากหรือสถานที่สมจริง ฉากหรือสถานที่เสมือนจริง ฉากหรือสถานที่ในจินตนาการ ผู้วิจัยได้นำเสนอกลวิธีการนำเสนอคำสอนผ่านฉาก ดังกล่าวตามลำดับดังนี้

ฉากหรือสถานที่สมจริง หมายถึง ฉากหรือสถานที่ที่มีอยู่จริงในภูมิศาสตร์ของโลกและมีการกำหนดชื่อและเหตุการณ์ไว้ก่อนการเรียบเรียงวรรณคดีเรื่องใด ๆ ที่เกี่ยวข้องแล้ว ฉากหรือสถานที่สมจริงในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์นี้ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิยาย บทละคร นิทานวรรณคดี และวรรณกรรมประเภทต่างๆ โดยเฉพาะวรรณคดีนิราศภูเขาทอง ซึ่งปรากฏฉากจำนวนมากเพราะกวีใช้กลวิธีการนำเสนอสภาพแวดล้อมริมทาง และสถานที่จริงเป็นฉากในการเล่าเรื่องตั้งแต่วัตรชาบุรณะจนถึงเจดีย์ภูเขาทองซึ่งเป็นสถานที่ที่มีอยู่จริงในอดีตและปัจจุบัน โดยกวีได้แทรกคำสอนผ่านฉากต่างๆ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงหน้าวังตั้งหนึ่งใจจะขาด	คิดถึงบาทบพิตรอดิศร
โ้ผ่านเกล้าเจ้าประคุณของสุนทร	แต่ปางก่อนเคยเฝ้าทุกเช้าเย็น
พระนิพพานปานประหนึ่งศิระษะขาด	ด้วยไร่ญาติยากแค้นถึงแสนเข็ญ
ทั้งโรคไข้กรรมชดวิบัติเป็น	ไม่เล็งเห็นที่ซึ่งจะพึงพา
จึงสร้างพรตอุทิศสำหรับบุญถวาย	ประพฤติฝ่ายสมณะทั้งวสา
เป็นสิ่งของฉลองคุณมุสิก	ขอเป็นข้าเคียงพระบาททุกชาติไป
ถึงหน้าแพแลเห็นเรือที่นั่ง	คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
เคยหมอบรับกับพระจมีนไวย	แล้วลงในเรือที่นั่งบัลลังก์ทอง
เคยทรงแต่งแปลงบทพจนารถ	เคยรับราชโองการอ่านฉลอง
จนกลิ่นสิ้นแม่น้ำแลลำคลอง	มิได้ข้องเคืองขัดหทัย
เคยหมอบใกล้ได้กลิ่นสุคนธ์ตลบ	ละอองอบรสรื่นชื่นนาสา
สิ้นแผ่นดินสิ้นรสสุคนธา	วาสนาเราก็สิ้นเหมือนกลิ่นสุคนธ์ฯ

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 18)

จากคำประพันธ์ข้างต้นกวีได้ใช้ฉากในการดำเนินเรื่องอีกทั้งยังเชื่อมโยงฉากกับคำสอน โดยใช้ฉากเป็นเครื่องมือในการระลึกถึงสิ่งเก่าๆ ดังคำที่ว่า “ถึงหน้าวังตั้งหนึ่งใจจะขาด คิดถึงบาทบพิตรอดิศร ฯลฯ ขอเป็นข้าเคียงพระบาททุกชาติไป ” เป็นการใช้ฉากในการเชื่อมโยงถึงคำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดี กล่าวคือมีถึงหน้าวังทำให้นึกถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ เมื่อระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์จึงเกิดความจงรักภักดีตามมา คือได้อิच्छานให้เป็นข้าเคียงบาททุกชาติไป เป็นคำสอนเรื่องของความจงรักภักดี และยังใช้ฉากเชื่อมโยงคำสอนเกี่ยวกับการประพุดติพิตศีลข้อที่ 3 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงโรงเหล้าเตากลั่นควันโขมง	มีคันทองผูกสายไว้ปลายเสา
โอบาปกรรมน่านรกเจียวอกเรา	ให้มัวเมาเหมือนหนึ่งบ้าเป็นน่าอาย
ทำบุญบวชกรวดน้ำขอสำเร็จ	พระสรรเพชรโพธิญาณประมาณหมาย
ถึงสุราพารอดไม่อดวาย	ไม่ไถ่กรายแก่งเมื่อกี้เกินไป
ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังมารัก	สุดจะหักห้ามจิตคิดไฉน
ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป	แต่เมาใจนี้ประจำทุกค่ำคืน

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 19)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้กล่าวถึงฉากคือโรงเหล้าที่กำลังกลั่นเหล้าอยู่ซึ่งเต็มไปด้วยควันโขมง สุนทรภู่ได้ไปถึงโรงเหล้าจึงทำให้นึกถึงการกระทำผิดศีลข้อที่ 5 ของตน เพราะสุนทรภู่ชอบกินสุราเมรัยก่อนแต่งบทประพันธ์ประเภทต่างๆ กวีได้เชื่อมฉากคือโยงโรงเหล้ากับคำสอนเกี่ยวกับศีลข้อที่ 5 ดังคำที่ว่า “โอบาปกรรมน่านรกเจียวอกเรา ให้มัวเมาเหมือนหนึ่งบ้าเป็นน่าอาย” กวีได้ใช้คำว่าน่านรกเป็นคำสอนกล่าวคือน้ำที่ไม่ควรดื่ม เพราะถ้าดื่มแล้วยอมไปสู่นรกทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่หรือหลังจากเสียชีวิต และกวียังใช้ฉากเชื่อมโยงคำสอนเกี่ยวกับการประพุดติพิตศีลข้อที่ 3 ดังคำประพันธ์ที่ว่า

ถึงบางจิ้งเห็นแต่จิ้งละลิวสูง	ไม่มีฝูงสัตว์สิ่งกึ่งพฤษา
ด้วยหนามดกรกตาขระตะตา	นึกก็น่ากลัวหนามขามขามใจ
จิ้งนรกสืบทองคูลีแหลม	ดังขวกแซมเสียมแทรกแตกไสว
ใครทำชู้คู่ท่านครั้นบรรลีย์	ก็ต้องไปป็นต้นหน้าขนพอง
เราเกิดมาอายุเพียงนี้แล้ว	ยังคลาดแคล้วครองตัวไม่มัวหมอง
ทุกวันนี้วีปริตผิดทำนอง	เจียนจะต้องป็นบ้างหรืออย่างไร

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, นิราศภูเขาทอง: 19)

จากคำประพันธ์ข้างต้น กวีได้ใช้ฉากเชื่อมโยงกับคำสอนเกี่ยวกับศีลข้อที่ 3 คือ การประพฤติล่วงเกินสามีภริยาของบุคคลอื่น โดยใช้ฉากคือบ้านจั่วทำให้นึกถึงต้นจั่วไม่มีสัตว์อยู่อาศัย ต้นจั่วนั้นเป็นสัญลักษณ์ของการประพฤติผิดศีลข้อที่ 3 กล่าวคือผู้ที่ประพฤติผิดศีลข้อที่ 3 เมื่อเสียชีวิตไปแล้วต้องไปปิ่นต้นจั่วตามกรรมวิบากที่ตนเองได้ก่อไว้ ดังคำที่ว่า “ใครทำชั่วคู่ท่านครั้นบรรลัย ก็ต้องไปปิ่นต้นหน้าขนพอง” จะเห็นได้ว่ากวีได้ใช้ฉากในการเชื่อมโยงสู่คำสอนเรื่องของศีลข้อที่ 3 ให้เห็นผลกรรมของการกระทำผิดศีลข้อที่ 3 และให้เกรงกลัวไม่กล้าละเมิดศีลข้อที่ 3 อีก

ฉากหรือสถานที่เสมือนจริง หมายถึง ฉากหรือสถานที่ที่เกิดจากความคิดและจินตนาการของกวี โดยกวีจะสร้างฉากขึ้นมาให้เสมือนจริง แต่ไม่ใช่ฉากจริงเหมือนอย่างฉากในประวัติศาสตร์ เป็นฉากเสมือนจริงไม่เกินความจริงมากจนเกินเป็น โดยฉากนั้นสร้างขึ้นมาจากภายใต้ความสุขและทุกข์ของกวี ฉากหรือสถานที่เสมือนจริงในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์นี้ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิยาย บทละคร นิทานวรรณคดีและวรรณกรรมประเภทต่างๆ โดยเฉพาะโคลงโลกนิติ ซึ่งปรากฏจำนวนมากเพราะกวีใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านฉากหรือสถานที่เสมือนจริงโดยกวีได้แทรกวาทกรรมคำสอนผ่านฉากต่างๆ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

รักกันอยู่ชอบฟ้า	เขาเขียว
เสมออยู่หอแห่งเดียว	ร่วมห้อง
ซังกันบ่แลเหลียว	ตาต่อ กันนา
เหมือนชอบฟ้ามาบ้อง	ป่าไม้มาบัง

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.1, โคลงโลกนิติ: 38)

จากคำประพันธ์ข้างต้นกวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอเพียงฉากหรือสถานที่เสมือนจริง แต่ไม่ใช่สถานที่จริง โดยได้ใช้ธรรมชาติเป็นฉาก กล่าวถึงชอบฟ้าและป่าไม้ ซึ่งธรรมชาติเหล่านี้เป็นสิ่งที่กวีสร้างขึ้นมาโดยการจินตนาการให้เหมือนจริง ชอบฟ้าที่สามารถมาบ้อง ป่าที่สามารถมาบังได้ เป็นธรรมชาติที่กวีอยากให้เป็น ซึ่งฉากดังกล่าวมานี้เป็นสิ่งที่กวีใช้ในการอุปมาโดยเชื่อมโยงกับคำสอนเกี่ยวกับการคบหาสมาคมกับเพื่อน ถ้าชอบกันถึงจะห่างไกลก็เหมือนใกล้กันโดยใช้ฉากอุปมาความไกลเหมือนอย่างอยู่กันละชอบฟ้า และอยู่ใกล้กันอุปมาเหมือนอย่างอยู่ห้องเดียวกัน ถ้าเกลียดกันถึงจะอยู่ต่อหน้าก็ไม่มองหน้ากัน กวีได้ใช้ฉากมาเปรียบคือไม่ยากเห็นหน้ากันเหมือนอย่างเอาป่ามาบ้องกันไม่ให้เห็น เอาป่าไม้มาบังไม่ให้พบกันได้ กวีได้ใช้คำสอนดังกล่าวสอนให้พิจารณาว่าความรักนั้น แม้จะอยู่ห่างกันสักเพียงใดก็เหมือนอยู่ใกล้กัน พ่อแม่ของเราแม้อยู่ห่างจากเราเพียงใด แต่ท่านก็คอยให้

กำลังใจเราเสมอ ทางกลับกันถ้าเราเกลียดชังใคร บุคคลนั้นแม้อยู่ไกลจากกัน ก็เหมือนอยู่ใกล้กัน เพราะฉะนั้นไม่ควรเกลียดคนอื่น

ฉากหรือสถานที่ในจินตนาการ หมายถึง สถานที่หรือฉากที่กวีกำหนดขึ้นเกินความเป็นจริงที่ไม่มีบนภูมิศาสตร์ของโลก ที่สิ่งที่กวีได้สร้างขึ้นมาตามความเชื่อโบราณหรือตามความเชื่อของตนเอง เพื่อใช้ในการดำเนินเรื่องและรวมถึงใช้เป็นสัญลักษณ์ในการสั่งสอน ฉากหรือสถานที่ในจินตนาการ ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์นี้ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิยาย บทละคร นิทานวรรณคดีและวรรณกรรมประเภทต่างๆ ส่วนมากฉากที่กวีใช้เป็นกลวิธีการนำเสนอคำสอนนั้นเป็นฉากเกี่ยวกับ สวรรค์ นรก พระนิพพาน ดังนั้นวรรณคดีและวรรณกรรมที่กวีใช้ฉากในการถ่ายทอดคำสอนเป็นวรรณคดีและวรรณกรรมทางศาสนาและรวมถึงไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสุภูมิ ที่กล่าวถึงโลกสวรรค์ โลกนรก และดินแดนชมพูทวีป ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความสุขและความทุกข์อันเกิดมาจากการกระทำของตน โดยกวีได้ใช้ฉากดังกล่าวเชื่อมโยงคำสอน ดังคำประพันธ์ที่ว่า ดังว่า

...เมื่อถึงจักกคโลกนั้นก็ดี ด้วยกรรมนั้นกลายเป็นลมในท้องแม่สิ่งหนึ่ง พัดให้ตัวกุมารนั้นขึ้นหนบน ให้หัวลงมาสู่ที่จะออกนั้น ดุจดั่งฝูงนรกอันยมบาลกุมดินหย่อนหัวลงในขุมนรกนั้น...

...ตนเย็นนั้นแลเจ็บเนื้อเจ็บตนหนักหนา ดังข้างสารอันท่านชักท่านเข็นออกจากประตูลักขันธ์น้อยนั้น แลคืบตัวออกยากลำบากนั้น ฝิบมีดั่งนั้น ดังคนผู้อยู่ในนรกแล แลภูเขาอันชื่อคังไคยบรรพตหีบแลเหงแลดบั้นนั้นแล...

...ครั้นออกจากท้องแม่ แต่นั้นไปเมื่อหน้า กุมารนั้นจึงรู้หายใจเข้าออกเองแล ฝิแลอันคนมาจากนรกก็ดี แลมาแต่เปรตก็ดี มันคำนึงถึงความอันลำบากนั้น ครั้นว่าออกมาที่ร้องไห้แล ฝิแลคนผู้มาแต่สวรรค์ แลคำนึงถึงความสุขแต่ก่อนนั้น ครั้นว่าออกมาไสร้ ก็ยอมหัวร่อก่อนแล...

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, ไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสุภูมิ: 139-140)

เมื่อพิจารณาบทประพันธ์ข้างต้นจะพบว่า กวีใช้กลวิธีการนำเสนอการคลอดบุตรของมารดาพร้อมกับเปรียบเทียบลักษณะการเกิดกับสถานที่ดินแดนอื่นได้แก่ สวรรค์กับนรก ซึ่งเป็นสถานที่ตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา โดยอ้างว่าเมื่อเวลาเด็กเกิด เด็กที่มาจากดินแดนสวรรค์เมื่อถึงเวลาเกิดก็จะมีสุขมีอารมณ์ขัน ส่วนเด็กที่มาจากนรกเมื่อถึงเวลาเกิดก็จะมีแต่ความทุกข์ยากลำบากกายจนต้องร้องไห้อยู่เสมอ แสดงให้เห็นว่าคำสอนที่ปรากฏในเรื่องนี้คือ ที่ได้มีความเกิดที่นั่นย่อมมีความสุขและทุกข์ ความสุขทุกข์อันสืบเนื่องมาจากการกระทำของตนในอดีตซึ่งเป็นกฎของไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง ความทุกข์ และความเป็นของไม่ใช้ตัวตน และกวียังได้กล่าวถึงฉากหรือ

สถานที่ในจินตนาการซึ่งเป็นสถานที่หนทางแห่งความดับทุกข์ทั้งปวงคือ นิพพาน ในเรื่องไตรภูมิพระร่วงนี้
ตั้งความที่ว่า

...อันว่านิพพานสมบัตินี้สนุกสุขเกษมหนักหนาหาที่จะปานบ่มิได้เลย สมบัติอินทร์
พรหมทั้งหลายก็ดี ถ้าจะเอามาเปรียบด้วยสมบัตินิพพานนั้น ประดุจเอาหิ้งห้อยมาเปรียบ
ด้วยพระจันทร์ ถ้ามีตั้งนั้นดูจน้ำ อันติดอยู่ปลายผม แลมาเปรียบด้วยนมมหาสมุทรอันลึก
ได้ 84,000 โยชน์ ผิบบ่มีตั้งนั้นดูเอาดิณฐลินั้นมาเปรียบด้วยเขาพระสุเมรุ สมบัติใน
นิพพานนั้นสุขจะพันประมาณ แลว่าหาอันจะเปรียบบ่มิได้ บ่มีรู้เป็นอาพาธพยาธิสิ่งใด บ่
มีรู้แก่ บ่มีรู้แก่ บ่มีรู้ตาย บ่มีรู้ฉิบหาย บ่มีรู้พลัดพรากจากกันสักอัน สมบัติยิ่งสมบัติ
มนุษย์โลกแลเทวโลกพรหมโลก...

(ไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสภูมิ, วรรณคดีวิจักษ์ ม.6: 139-140)

ตามความข้างต้นที่กล่าวมานั้น กวีใช้กลวิธีการนำเสนอสถานที่ที่สำคัญคือทางแห่งความ
ดับทุกข์ อธิบายคือ กวีกล่าวถึงความสุขแห่งนิพพานว่าเป็นความสุขที่ยิ่งใหญ่ นิพพานสมบัติซึ่งเปรียบ
ดังแสงสว่างแห่งดวงจันทร์ประเสริฐกว่าทิพยสมบัติซึ่งเปรียบดังแสงหิ่งห้อย และนิพพานสมบัติเป็น
ความสุขที่เป็นอมตะ ไม่มีการแปรเปลี่ยนใด ๆ ไม่มีความเกิด ไม่มีความเจ็บ ไม่มีความตาย ไม่มีความ
ฉิบหาย ไม่มีความพลัดพรากจากสิ่งของที่ตนรัก ถือว่าเป็นฉกสัจลักษณ์ที่ใช้ในการถ่ายทอดวาท
กรรมคำสอนกล่าวคือเมื่อนึกถึงพระนิพพานเป็นดินแดนที่ผู้คนปรารถนา ย่อมกระทำความดีเพื่อไป
เกิดในสถานที่ดังกล่าว และกวียังได้กล่าวถึงแดนนรกซึ่งเป็นฉากสำคัญในการสั่งสอนในเรื่องไตรภูมิ
พระร่วงนี้ ตั้งความที่ว่า

นรกบ่าวอันดับนั้นเป็นคำรบ 6 ชื่อว่าโยทกนรกแล คนผู้ใดอันฆ่าสัตว์ซึ่งมี
ชีวิต เมื่อสัตว์นั้นให้ตายใส คนผู้หนึ่งครั้งว่า. ตายไปเกิดในนรกนั้นแล สัตว์นรกนั้นมีตัว
อันใหญ่แลสูงได้ 6,000 วา ในนรกนั้นมีหม้อเหล็กแดงอันใหญ่เท่าภูเขาอันใหญ่ แลฝูง
ยมบาลเอาเชือกเหล็กแดงอันลุกเป็นเปลวไปไล่กระหวัดรัดตัวเขา แล้วตรึงบิตให้คอเขา
นั้นขาดออกแล้วหัวเขาทอดลงในหม้อเหล็กแดงนั้น เมื่อแลหัวเขาด่วนอยู่ดั่งนั้นใส่ร บัด
เดี๋ยวก็บังเกิดอันหนึ่งขึ้นมาแทนเล่า ฝูงยมบาลจึงเอาเชือกเหล็กแดงบิตคอให้ขาดแล้ว
เอาหัวทอดลงในหม้อเหล็กแดงอีกเล่า แต่ทำอยู่ดั่งนี้หลายคาบหลายครานัก トラบเท่า
สิ้นอายุแลบาปกรรมแห่งเขาในที่นั้นแล

(วรรณคดีวิจักษ์ ม.6, ไตรภูมิพระร่วง ตอนมนุสสภูมิ: 133)

จากคำประพันธ์ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงดินแดนนรกเป็นฉากที่เป็นสัญลักษณ์ของคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม ผู้ที่ประพฤตชั่วนั้นต้องตกนรกและต้องทนทุกข์ทรมานเป็นดินแดนที่ไม่มีผู้ปรารถนาจะไป อีกอย่างหนึ่งก็ได้สื่อคำสอน ตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา คือ สถานที่ลงโทษเพื่อทำการทรมานผู้ที่กระทำความผิดในเรื่องของศีลธรรม หรือในเรื่องของกรรมที่เป็นกรรมชั่วนรกในคำสอนของแต่ละศาสนา มักจะบรรยายถึงสภาพแห่งความทุกข์ทรมาน เช่น จะถูกทุบตี ทิ่มแทงด้วยของแหลมคม ถูกเผา ด้วยไฟที่ร้อนแรงกว่าที่เห็นในโลก ถูกต้มในน้ำเดือด ไม่มีอาหารนอกจากน้ำหนอง ผลไม้ที่เป็นหนามแหลมคม เมื่อกลิ่นเข้าไปจะทิ่มแทงกระเพาะลำไส้ต่าง ๆ นานา คำสอนเรื่องนรกเป็นเรื่องที่บรรยายในสภาพที่น่ากลัว น่าสยดสยอง น่าหดหู่ ไม่ว่าในลัทธิหรือศาสนาใด ๆ ส่วนใหญ่จะบรรยายและพรรณนาในรูปแบบที่คล้ายคลึงกันทั้งสิ้น

จากคำสอนที่ใช้ฉากนรก สวรรค์อันเป็นฉากจินตนาการของกวีนั้น เพราะเป็นฉากที่ใช้แทนสัญลักษณ์ของบาปบุญคุณโทษ ถ้าใครทำความดียอมไปเกิดในสวรรค์ ถ้าใครทำความชั่วก็จะไปเกิดในนรกภูมิ สวรรค์เป็นสัญลักษณ์ของความสุภาพกาย วาจา ใจ ส่วนนรกภูมินั้นเป็นสัญลักษณ์ของความทุกข์ทรมาน เป็นสถานที่ลงโทษของคนที่กระทำความผิดต่างๆ และฉากดังกล่าวนี้เป็นที่คุ้นเคยของคนไทยในปัจจุบัน เพราะปรากฏตามฝาผนังวัดต่างๆ ในประเทศ กวีจึงได้นำฉากดังกล่าวมาใช้ในการถ่ายทอดคำสอน ทำให้นักเรียนเข้าใจถึงคำสอนที่กวีได้แทรกไว้ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์

จากการศึกษาพบว่าหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มีกลวิธีการนำเสนอคำสอนต่างๆ ผ่านฉาก ซึ่งฉากถือว่าเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดคำสอนด้วย มีฉากดังนี้คือ ฉากหรือสถานที่สมจริง ฉากหรือสถานที่เสมือนจริง ฉากหรือสถานที่ในจินตนาการ ผู้วิจัยจะสรุปการนำเสนอผ่านฉากหรือสถานที่ดังนี้ การนำเสนอคำสอนโดยการนำเสนอผ่านฉากหรือสถานที่สมจริง ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยใช้ฉากเป็นเครื่องมือในการระลึกถึงสิ่งเก่าๆ เป็นการใช้อฉากในการเชื่อมโยงถึงคำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดี คำสอนเกี่ยวกับการประพฤตผิดศีลข้อที่ 5 โดยกวีได้กล่าวถึงฉากคือโรงเหล้าที่กำลังกลั่นเหล้าอยู่ซึ่งเต็มไปด้วยควันโขมง คำสอนเกี่ยวกับประพฤตผิดศีลข้อที่ 3 โดยใช้ฉากคือบ้านจั่วทำให้นักถึงต้นจั่วเป็นสัญลักษณ์ของการประพฤตผิดศีลข้อที่ 3 การนำเสนอคำสอนโดยการนำเสนอผ่านฉากหรือสถานที่เสมือนจริง ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับการคบหาสมาคมกับเพื่อน และการนำเสนอคำสอนโดยการนำเสนอผ่านฉากหรือสถานที่ในจินตนาการ ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับไตรลักษณ์ โดยกวีใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านฉากคือ สวรรค์กับนรก คำสอนเกี่ยวกับกฎแห่งกรรม โดยกวีใช้กลวิธีการนำเสนอสถานที่ที่สำคัญคือนิพพานว่าเป็นความสุขที่ยิ่งใหญ่ คำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม แสดงให้เห็นถึงดินแดนนรกเป็นฉากที่เป็นสัญลักษณ์ของการกระทำบาป อีกอย่างหนึ่งก็ได้สื่อคำสอน ตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา คือ สถานที่ลงโทษ เพื่อทำการทรมานผู้ที่กระทำความผิดในเรื่องของศีลธรรม

สรุปความได้ว่า จากการศึกษาคำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ผลการศึกษาพบว่า คำสอนที่ใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านองค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรมต่าง ๆ มีจำนวนทั้งหมด 4 องค์ประกอบหลัก และในองค์ประกอบหลักมีองค์ประกอบย่อย ที่พบมากที่สุดคือ 1) แก่นเรื่อง โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ การนำเสนอโดยตรงของผู้เล่าเรื่อง และการนำเสนอผ่านธรรมชาติ 2) กลวิธีการนำเสนอตัวละครโดยใช้กลวิธีการสร้างตัวละครในการนำเสนอคำสอนประเภทต่างๆ มีตัวละครดังนี้คือ ตัวละครแบบสมจริงหรือตัวละครที่เป็นมนุษย์ ตัวละครแบบอุดมคติ ตัวละครแบบเหนือจริง และตัวละครแบบบุคคลวัตหรือบุคลาธิษฐาน 3) กลวิธีการนำเสนอคำสอนต่างๆ ผ่านการสนทนาของตัวละคร ซึ่งตัวละครนั้นจะสนทนาโดยแทรกคติธรรมคำสอนไว้ด้วย ดังนี้คือ การสนทนาแบบเจรจา บทสนทนาแบบรำพึงรำพัน บทสนทนาแบบแนะนำสั่งสอน 4) กลวิธีการนำเสนอคำสอนต่างๆ ผ่านฉาก ซึ่งฉากถือว่าเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดคำสอนด้วย มีฉากดังนี้คือ ฉากหรือสถานที่สมจริง ฉากหรือสถานที่เสมือนจริง ฉากหรือสถานที่ในจินตนาการ ส่วนการใช้กลวิธีการนำเสนอ จากการศึกษาจะเห็นว่า กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้กลวิธีทางศัพท์และศิลปะทางภาษาโดยใช้โวหารภาพพจน์ มีรายละเอียดดังนี้คือ กลวิธีการนำเสนอผ่านกลวิธีทางศัพท์ ที่พบมากที่สุด คือ 1) คำแสดงทัศนภาวะมี 8 คำสอน 2) การใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขมี 6 คำสอน 3) คำถามเชิงวาทศิลป์มี 4 คำสอน ส่วนการใช้กลวิธีการนำเสนอที่ปรากฏภายหลังจากการศึกษาจะเห็นว่า กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้ศิลปะทางภาษาโดยใช้โวหารภาพพจน์ มีรายละเอียดดังนี้คือ 1) กลวิธีการนำเสนอผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้อุปมาของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้คำอุปมามี 8 คำสอน 2) กลวิธีการนำเสนอผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้อุปุปลักษณ์ของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้คำอุปุปลักษณ์มี 5 คำสอน 3) กลวิธีการนำเสนอผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้นามนัยของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้คำนามนัยมี 3 คำสอน และ 4) กลวิธีการนำเสนอผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้อุติพจน์ของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้อุติพจน์มี 3 คำสอน

เนื่องจากคำสอนเป็นสิ่งที่นักเรียนจะเข้าถึงได้ยาก เพราะคำสอนส่วนมากเป็นนามธรรม และไม่มีการพัฒนาตามความทันสมัยของสังคมในปัจจุบัน กวีจึงได้ให้ความสำคัญกับกลวิธีการนำเสนอดังกล่าว จึงได้นำมาใช้ในการถ่ายทอดคำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ เพื่อที่จะให้นักเรียนได้เข้าถึงคำสอนง่ายขึ้น และเข้าใจสิ่งที่กวีต้องการถ่ายทอดผ่านกลวิธีการนำเสนอเป็นศิลปะการประพันธ์ที่ดึงดูดความสนใจให้แก่ นักเรียน และนักเรียนก็จะให้ความสำคัญกับบทประพันธ์ที่แทรกคำสอน และได้ซึมซับคำสอนในที่สุด กลวิธีการนำเสนอที่พบมากที่สุดคือ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เนื่องจากนักเรียนมีความรู้คำสอนที่เป็นนามธรรมไม่ได้ทั้งหมด จึงต้องมีกลวิธีการนำเสนอที่แตกต่างกันออกไป และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ถึง 6 ตามลำดับ

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “คำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6” ผู้วิจัยเสนอผลการวิจัยในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาคำสอนและกลวิธีการนำเสนอคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ จำนวนทั้งหมด 34 เรื่อง สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

5.1.1 การศึกษาคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 จากการศึกษาพบมีคำสอน 6 ประเภท ที่ปรากฏมากที่สุดตามลำดับไปถึงปรากฏน้อยที่สุด ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คำสอนเกี่ยวกับสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ คำสอนเกี่ยวกับเพศสภาพ คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ และคำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1.1.1 คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา ผลการศึกษาพบว่า คำสอนเกี่ยวกับธรรมทางศาสนา มีคำสอนจำนวน 13 ประเภท ได้แก่ คำสอนเรื่องโลกธรรม คำสอนเกี่ยวกับศีล 5 คำสอนเกี่ยวกับความไม่ประมาท คำสอนเกี่ยวกับการให้ทาน คำสอนเกี่ยวกับพรหมวิหาร คำสอนเรื่องกฎแห่งกรรม คำสอนเกี่ยวกับหลักอหิงสา คำสอนเกี่ยวกับหลักไตรลักษณ์ คำสอนเกี่ยวกับความรัก คำสอนเกี่ยวกับประพาสสุจริต การละเว้นความทุจริต คำสอนเกี่ยวกับมงคลสูตร คำสอนเกี่ยวกับความสามัคคี และคำสอนเกี่ยวกับความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร คือพระนิพพาน

5.1.1.2 คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรม ผลการศึกษาพบว่า คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรมมีคำสอนจำนวน 12 ประเภท ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับการพูด คำสอนเกี่ยวกับความขยันหมั่นเพียร คำสอนเกี่ยวกับการรู้จักประมาณ คำสอนเกี่ยวกับการคบคน คำสอนเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวทී คำสอนเกี่ยวกับการทำสิ่งที่เหมาะสมแก่กาลเทศะ คำสอนเกี่ยวกับการประกอบการทำงานที่ดี คำสอนเกี่ยวกับมรรยาท คำสอนเกี่ยวกับการเลือกเรียนในสิ่งที่เหมาะสม คำสอนเกี่ยวกับการหลีกเลี่ยงสิ่งที่มีโทษ คำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อมิตร และคำสอนเกี่ยวกับการเป็นผู้นำที่ดี

5.1.1.3 คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ ผลการศึกษาพบว่า คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ มีคำสอน

จำนวน 4 คำสอน ได้แก่ คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณีทางพระพุทธศาสนา คำสอนเกี่ยวกับขนบธรรมเนียม การแสดงความนับถือต่อบุพการีชน คำสอนเกี่ยวกับความเชื่อ และคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรมอาหารไทย

5.1.1.4 คำสอนเกี่ยวกับสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ ผลการศึกษาพบว่า คำสอนเกี่ยวกับสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ จำนวน 2 ประเภท คือ คำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ และคำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

5.1.1.5 คำสอนเกี่ยวกับเพศสภาพ ผลการศึกษาพบว่า คำสอนเกี่ยวกับเพศสภาพนั้น จำนวน 2 ประเภท คือ คำสอนเกี่ยวกับความเป็นชาย และคำสอนเกี่ยวกับความหญิง

5.1.1.6 คำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ ผลการศึกษาพบว่า คำสอนเกี่ยวกับธรรมชาติ มีคำสอนจำนวน 1 ประเภท คือ คำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ แต่มีคำสอนย่อย ดังนี้คือ คำสอนเกี่ยวกับความเป็นอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ธรรมชาติทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ และมนุษย์ควรเห็นคุณค่าของธรรมชาติ คำสอนเรื่องการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ โดยการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติให้ได้มากที่สุด และคำสอนให้ใช้ธรรมชาติในการสร้างความดี

5.1.2 การศึกษากลวิธีการนำเสนอคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจั กษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 จากการศึกษาพบว่า กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้ศิลปะทางภาษาโดยใช้โวหารภาพพจน์และกลวิธีทางศัพท์ กลวิธีการนำเสนอผ่านศิลปะทางภาษาโดยใช้โวหารภาพพจน์พบมากที่สุด คือ คำอุปมา อุปลักษณ์ อติพจน์ และนามนัย อีกประการหนึ่งกลวิธีการนำเสนอผ่านกลวิธีทางศัพท์พบมากที่สุด คือ คำแสดงทัศนภาวะ การใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไข คำถามเชิงวาทศิลป์ และการใช้เสียงที่หลากหลาย ส่วนการใช้กลวิธีการนำเสนอด้านองค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรม จากการศึกษาจะเห็นว่า คำสอนมีการใช้กลวิธีการนำเสนอด้านองค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรม มีจำนวนทั้งหมด 4 องค์ประกอบหลัก และในองค์ประกอบหลักมีองค์ประกอบย่อยที่พบมากที่สุดคือ กลวิธีการนำเสนอผ่านแก่นเรื่อง กลวิธีการนำเสนอผ่านตัวละคร กลวิธีการนำเสนอผ่านบทสนทนา และกลวิธีการนำเสนอผ่านฉากหรือสถานที่ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.1.2.1 กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้ศิลปะทางภาษาโดยใช้โวหารภาพพจน์และกลวิธีทางศัพท์

การนำเสนอคำสอนผ่านศิลปะทางภาษา โดยใช้โวหารภาพพจน์ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทยวรรณคดีวิจั กษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 มีการนำเสนอแนวคิด ดังนี้

(1) กลวิธีการนำเสนอผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้อุปมาของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้คำอุปมามี 8 คำสอนดังนี้ คือ คำสอนเรื่องโทษของการประพฤติดีผลศีลข้อที่ 3 กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า “ดั่ง” คำสอนเรื่องโทษของการประพฤติดีผลศีลข้อที่ 5 กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า

“เหมือน” คำสอนเรื่องของการความรักไม่เพียง กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า “ตั้ง” คำสอนเรื่องของการกตัญญูต่อบุพการีชน คือบิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ผู้มีพระคุณต่อตน กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า “เพียง” “จุจ” “พ่าง” “อ้ออจ” คำสอนเรื่องของการกตัญญูต่อบิดามารดา ของการนมัสการคุณบิดามารดา การแสดงเคารพนับถือ กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า “เปรียบ” คำสอนเรื่องของการกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ผู้ประศาสน์วิชาความรู้ให้ ในเรื่องนมนัสการอาจารย์คุณ กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า “เหมือน” คำสอนเรื่องความเป็นชายคือการรับราชการเป็นทหาร มีความกล้าหาญและจงรักภักดีต่อแผ่นดิน กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า “อุปมาเหมือน” คำสอนเรื่องความรักชาติ ความจงรักภักดีต่อชาติเหมือนบิดามารดาผู้ให้กำเนิดตน กวีใช้คำอุปมาด้วยคำว่า “เปรียบเหมือน” “เหมือน”

(2) กลวิธีการนำเสนอผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้อุปลักษณ์ของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้คำอุปลักษณ์มี 5 คำสอนดังนี้ คือ คำสอนเรื่องอนิจจลักษณะในหลักไตรลักษณ์ กวีใช้คำอุปลักษณ์ด้วยคำว่า “คือ” คำสอนเกี่ยวกับที่ใดมีรัก ที่นั่นมีทุกข์ ความทุกข์เพราะรัก กวีใช้คำอุปลักษณ์ด้วยคำว่า “เป็น” คำสอนเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ กวีใช้คำอุปลักษณ์ ด้วยคำว่า “นายเรือ” “ลูกเรือ” กวีไม่ได้ใช้คำอุปลักษณ์โดยตรง แต่ใช้การเปรียบพระราชาเหมือนนายเรือ ข้าราชการประชาชนเหมือนลูกเรือ คำสอนเรื่องของการกตัญญูต่อชวานาผู้ที่ทำนาเพื่อนำข้าวมาให้เราได้กิน

(3) กลวิธีการนำเสนอผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้นามนัยของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้คำนามนัยมี 7 คำสอนดังนี้ คือ คำสอนเรื่องโทษของการประพตติผิดศีลข้อที่ 3 กวีใช้คำนามนัยด้วยคำว่า “ต้นน้ำขนพอง” แทนคำว่าจิ้งจอก คำสอนเรื่องโทษของการประพตติผิดศีลข้อที่ 5 กวีใช้คำนามนัยด้วยคำว่า “น้ำนรก” แทนคำว่าเหล้าหรือสุราเมรัย คำสอนเรื่องของการกตัญญูต่อชวานาผู้ที่ทำนาเพื่อนำข้าวมาให้เราได้กิน กวีใช้คำนามนัยด้วยคำว่า “เหงื่อ” “น้ำเหงื่อ” “น้ำแรง” “สายเลือด” แทนข้าวและความเหนียวยากลำบากกว่าจะได้เม็ดข้าวแต่ละเม็ด

(4) กลวิธีการนำเสนอผ่านโวหารภาพพจน์โดยใช้อติพจน์ของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้คำนามนัยมี 3 คำสอนดังนี้ คือ กวีใช้อติพจน์คือการกล่าวถึงการให้ทานด้วยเลือดเนื้อและอวัยวะต่างของตน เป็นการกล่าวเกินจริง กวีได้นำเสนอคำสอนโดยใช้อติพจน์ คือกล่าวถึงพระคุณของมารดานั้นยิ่งใหญ่เปรียบได้กับแผ่นดิน พระคุณของบิดาเล่าก็กว้างขวางเปรียบได้กับอากาศ พระคุณของพินันสูงเท่ากับยอดเขาพระสุเมรุ และพระคุณของครูบาอาจารย์ก็ล้ำลึกเปรียบได้กับน้ำในแม่น้ำทั้งหลาย คำที่กล่าวมานั้นเป็นคำที่พูดเกินจริง กวีได้นำเสนอคำสอนโดยใช้อติพจน์ คือกล่าวถึงคุณของบิดามารดาว่า มีคุณมากเกินคณนา แม้แต่ภูผาอันสูงใหญ่ก็ไม่สามารถทัดเทียมคุณของบิดามารดาได้ เป็นคำที่กล่าวเกินจริง

กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้กลวิธีทางศัพท์ในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย
วรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 มีกลวิธีทางศัพท์ดังต่อไปนี้

(5) กลวิธีการนำเสนอผ่านกลวิธีทางศัพท์ ได้แก่ 1) คำถามเชิงวาทศิลป์มี 4 คำสอนดังนี้ คือ 1) คำสอนเกี่ยวกับหลักศาสนาคือการสร้างความสำเร็จ ย่อมนำไปสู่ความสำเร็จ โดยกวีใช้คำถามเชิงวาทศิลป์คือคำว่า เหล่าไหน กิจใด 2) คำสอนเกี่ยวกับความรักชาติ กวีใช้คำถามเชิงวาทศิลป์คือคำว่า ทำไม จริงไหม ได้หรือ 3) คำสอนเกี่ยวกับความรักชาติ คือ การประกอบอาชีพชาวนาชาวอจทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองได้มากกว่าอาชีพข้าราชการ กวีใช้คำถามเชิงวาทศิลป์คือคำว่า เมื่อไหร่ เป็นคำถามถึงเวลาแบบไม่ต้องการคำตอบเพื่อเชื่อมโยงสู่วาทกรรมคำสอน 4) คำสอนเกี่ยวกับธรรมชาติ คือ ความเป็นอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ธรรมชาติทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ได้ และมนุษย์ควรเห็นคุณค่าของธรรมชาติ กวีใช้คำถามเชิงวาทศิลป์ว่า ใคร เป็นคำถามที่ให้สำนึกถึงบุญคุณของข้าวซึ่งเป็นตัวแทนของธรรมชาติ

(6) กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้คำแสดงทัศนภาวะมี 8 คำสอนดังนี้ คำสอนเกี่ยวกับความไม่ประมาท กวีใช้คำแสดงทัศนภาวะโดยใช้ มาลาการเตือนด้วยคำว่า “อย่า” คำสอนเกี่ยวกับหลักอหิงสา โดยใช้คำแสดงทัศนภาวะโดยใช้ มาลาการสั่งด้วยคำว่า “อย่า...เป็นอันขาด” คำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยใช้คำแสดงทัศนภาวะโดยใช้ มาลาการขอด้วยคำว่า “ขอให้ได้เป็น” “ขอเป็นข้า” “ขอรับอาสา” คำสอนเกี่ยวกับความขยันหมั่นเพียร โดยใช้คำแสดงทัศนภาวะโดยใช้ มาลาการเตือน ด้วยคำว่า “อย่า” คำสอนเกี่ยวกับความรู้จักประมาณ ใช้มาลาการสั่งโดยใช้คำว่า “อย่าไปอวด เป็นอันขาด” “จงจำไว้” และ “ต้อง” ใช้มาลาการเตือนโดยใช้คำว่า “อย่าทำ” และการใช้มาลาแนะนำโดยใช้คำว่า “ไม่ควร” คำสอนเกี่ยวกับการแสดงความนับถือต่อบุพการีชน โดยใช้คำแสดงทัศนภาวะโดยใช้ มาลาการเตือน ด้วยคำว่า “จง” คำสอนเกี่ยวกับความเป็นหญิง โดยใช้คำแสดงทัศนภาวะโดยใช้ มาลาการขอ ด้วยคำว่า “ขอให้” และคำสอนเกี่ยวกับความรักชาติ ความจงรักภักดีต่อชาติเหมือนบิดมารดาของ โดยใช้คำแสดงทัศนภาวะโดยใช้ มาลาการเตือน ด้วยคำว่า “อย่า”

(7) กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขมี 6 คำสอนดังนี้ คือ สอนเกี่ยวกับการละเว้นจากการประพฤติชั่ว โดยใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขด้วยคำว่า “ถ้า” คำสอนเกี่ยวกับการให้ทาน โดยใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขด้วยคำว่า “ถ้า” คำสอนเกี่ยวกับการไม่เบียดเบียนผู้อื่นที่ไม่มีทางสู้ในหลักอหิงสา โดยใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขด้วยคำว่า “ถ้า” คำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขด้วยคำว่า “แม้” คำสอนเกี่ยวกับการพูด โดยใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขด้วยคำว่า “แม้” และคำสอนเกี่ยวกับความเป็นชาติไทย โดยใช้ประโยคแสดงความสัมพันธ์แบบเงื่อนไขด้วยคำว่า “แม้”

(8) กลวิธีการนำเสนอคำสอนโดยใช้เสียงที่หลากหลายของกวีที่ยกมาข้างต้นพบว่า คำสอนที่ใช้เสียงที่หลากหลาย มี 1 คำสอนดังนี้ คือ 1) คำสอนเกี่ยวกับที่ได้มีรักที่นั่นมีทุกข์ กวีใช้เสียงที่หลากหลายด้วยคำว่า “แล้วว่า” และ “โอ้ว่า”

5.1.2.2 กลวิธีการนำเสนอผ่านองค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรมในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6

(1) แก่นเรื่องเป็นประเด็นสำคัญที่สุดที่ผู้เขียนต้องการเสนอแก่ผู้อ่าน แก่นเรื่องจะเกิดขึ้นต่อเนื่องตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง และที่สำคัญประการหนึ่งก็คือแก่นเรื่องเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยกัน เมื่อวิเคราะห์หนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ทั้งหมดพบว่ามีกรนำเสนอคำสอนโดยผ่านแก่นเรื่องแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ การนำเสนอโดยตรงของผู้เล่าเรื่อง และการนำเสนอผ่านธรรมชาติ

(2) ตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 พบว่า กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอตัวละครโดยใช้กลวิธีการสร้างตัวละครในการนำเสนอคำสอนประเภทต่าง ๆ มีตัวละครดังนี้คือ ตัวละครแบบสมจริงหรือตัวละครที่เป็นมนุษย์ ตัวละครแบบอุดมคติ ตัวละครแบบเหนือจริง และตัวละครแบบบุคคลวัตหรือบุคลาธิษฐาน

(3) บทสนทนาในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 พบว่า กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนต่าง ๆ ผ่านการสนทนาของตัวละคร ซึ่งตัวละครนั้นจะสนทนาโดยแทรกคติธรรมคำสอนไว้ด้วย คือ การสนทนาแบบเจรจา บทสนทนาแบบรำพึงรำพัน บทสนทนาแบบแนะนำสั่งสอน ผู้วิจัยกล่าววกลวิธีการนำเสนอคำสอนผ่านบทสนทนา

(4) ฉากในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 พบว่า กวีได้ใช้กลวิธีการนำเสนอคำสอนต่าง ๆ ผ่านฉาก ซึ่งฉากถือว่าเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดคำสอนได้ด้วย คือ ฉากหรือสถานที่สมจริง ฉากหรือสถานที่เสมือนจริง ฉากหรือสถานที่ในจินตนาการ

กลวิธีการนำเสนอกล่าวมาข้างต้น จะช่วยสนับสนุนให้การนำเสนอคำสอนในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์เห็นภาพชัดเจนยิ่งขึ้น รวมถึงสื่อความหมายถึงผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนเกิดการเข้าใจและเรียนรู้คำสอนนำมาซึ่งการปฏิบัติตาม เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย ข้อที่ 1,2,4,5 ของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ที่กำหนดไว้

5.2 อภิปรายผล

การศึกษาคำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 แสดงให้เห็นถึงการให้ความหมายของชุดความคิดหนึ่ง ที่ใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารความรู้สึกรู้สึกนึกคิดของผู้ส่งไปสู่ผู้รับสาร โดยชุดความคิดนั้น แฝงคำสอนประเภทต่างๆ โดยผู้ส่งสารใช้กลวิธีการนำเสนอผ่านองค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรม รวมถึงกลวิธีการนำเสนอผ่านกลวิธีทางศัพท์และกลวิธีการนำเสนอโดยใช้โวหารภาพพจน์ ซึ่งเป็นความงามทางศิลปะที่ใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดคำสอน คำสอนที่ใช้ในการถ่ายทอดนั้นเป็นคำสอนที่แทรกอยู่ในวรรณคดีและวรรณกรรมซึ่งถูกคัดเลือกมาในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน สอดคล้องกับ พิเชฐ แสงทอง (2550) ได้อธิบายไว้ว่า แนวคิดเรื่องคำสอน ก็เป็นแนวคิดอีกลักษณะหนึ่ง ปรากฏอยู่ในวรรณคดีประเภทต่างๆ หมายถึงสาระหรือข้อคิดสำคัญของเรื่องที่ตรงกับคำสอน นั่นคือผู้แต่งได้อาคำสอนมาเป็นแก่นเรื่องบ้างหรือนำมาสอดแทรกในเนื้อหาบ้าง หรือก็ได้นำคำสอนที่แทรกอยู่ในวรรณกรรมที่ไม่ได้มุ่งเน้นเรื่องการสอนโดยตรง เช่น วรรณคดีประเภทนิราศ กวีมุ่งเน้นการคร่ำครวญพรรณนาถึงความรักและหญิงสาวคนรักผูกโยงกับธรรมชาติที่กวีได้พบเห็น การระบายอารมณ์ความรู้สึกของกวีต่อชะตากรรมอันรันทนต์หตุของตนเอง การเขียนถึงความสวยงามของธรรมชาติ ป่าเขาลำเนาไพร และอีกส่วนหนึ่งนำเอาหลักธรรมศาสนาใช้เป็นแก่นเรื่องตามวรรณกรรมคำสอนแบบเก่า

จะเห็นได้ว่าคำสอนที่ปรากฏในวรรณคดีและวรรณกรรมนั้น มีจุดมุ่งหมายในการสั่งสอนประชาชน อาจกล่าวได้ว่า คำสอนเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการปกครองอย่างหนึ่ง ที่นักปราชญ์หรือกวีได้คิดขึ้นมาเพื่อใช้สั่งสอนความประพฤติของประชาชนมาแต่โบราณกาล คำสอนส่วนใหญ่มักจะมี ความเชื่อในหลักพระพุทธศาสนาเป็นแก่นนำอยู่เสมอสอดคล้องกับ สาทิต แทนบุญ (2558) ได้ศึกษา คำสอนที่ปรากฏอยู่ในวรรณคดีคำสอนของสุนทรภู่ กล่าวไว้ว่าคำสอนนั้นแสดงถึงการมองโลกอย่าง เข้าใจในชีวิตว่า ชีวิตจะต้องเกี่ยวข้องกับคนในสังคม จึงควรที่จะมีข้อที่พึงปฏิบัติตน และข้อที่ห้ามปฏิบัติ เพื่อการใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขความสำคัญ จึงนับได้ว่า วรรณกรรมที่ประกอบด้วยคำสอนจึงมีความผูกพันใกล้ชิดกับชาวบ้านเป็นอย่างมาก โดยผ่านการอ่าน การเทศน์ จากพระภิกษุหรือผู้รู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว ตลอดจนการจดจำ พร่ำสอน การบอกเล่าจากผู้ใหญ่สู่ผู้เยาว์สืบทอด ปลูกฝังทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อถือต่างๆ กันมา นอกจากนี้ยังมีส่วนทำให้สังคมไทยมีแต่ความเอื้อเพื่อเอื้อแม่แก่กัน เป็นผลให้สังคมไทยมีความสุขมาช้านานตราบถึงปัจจุบันนี้ สอดคล้องกับ นิยะดา เหล่าสุนทร (2542) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับวรรณกรรมที่ใช้สำหรับสอนไว้อย่าง น่าสนใจว่า วรรณกรรมสำหรับที่ใช้คำสอนของไทยนั้นนอกจากจะเต็มไปด้วยคำสอนที่มีประโยชน์ ทรงคุณค่าแล้วยังมีเนื้อความที่สมบูรณ์ครอบคลุมถึงสถานภาพของทุกกลุ่ม คำสอนนั้นสอนทุกเพศทุกวัย ไม่ว่าจะเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย เด็กวัยรุ่น วัยกลางคนหรือคนชรา หรือแม้แต่ผู้ที่มีบทบาทและ

หน้าที่เกี่ยวข้องกับสถาบันการปกครอง เช่น ผู้ครองนคร สถาบันครอบครัวมี พ่อแม่ ลูก และภรรยา เป็นต้น คำแนะนำหรือ ข้อความปฏิบัติ เหล่านี้มีประโยชน์อย่างยิ่ง ต่อการดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข

การนำคำสอนในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ไปใช้ในการสั่งสอนประชาชนจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นชุดความคิดที่ชี้ให้เห็นถึงการปลูกฝัง สร้างค่านิยม แฝงไว้ด้วยคำสอนนับเป็นแนวทางช่วยสนับสนุนความคาดหวังที่รัฐต้องการสร้างเอกลักษณ์ ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมและยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงตามจุดหมายของหลักสูตร โดยใช้คำสอนในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ซึ่งสอดคล้องกับ พระสมบูรณ ชินวโรส (วิชัย) (2556) ได้ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณคดีวิจักษ์ประเภทบทร้อยกรอง ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 โดยเน้นศึกษาคุณค่าหลักพุทธธรรมประเภทร้อยแก้วจากหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ กล่าวถึงคำสอนนั้นมีคุณค่าทางด้านพระพุทธศาสนา คุณค่าด้านสังคม คุณค่าด้านวัฒนธรรม คุณค่าด้านการศึกษา และคุณค่าด้านแง่คิด และคติชีวิต อันจะเป็นประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม อันเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยมและจริยธรรมร่วมกัน เพื่อไปสู่สภาพของสังคมมนุษย์เป็นสื่อในการสอน ตลอดจนการคัดเลือกวรรณคดีและวรรณกรรมที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับคำสอนดังกล่าว มาให้ผู้เรียนได้เรียนอย่างเหมาะสมในแต่ละระดับชั้น และแต่ละช่วงวัยซึ่งจะแตกต่างกันออกไป เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจคำสอนได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับจุดหมายของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 (ฉบับที่ 3) (กระทรวงศึกษาธิการ, 2553) ตามมาตรา 6 คือ การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

คำสอนจึงเป็นชุดคำสอนที่มีความหมายแตกต่างกันออกไปตามเจตนารมณ์ของผู้แต่ง และกลวิธีการนำเสนอ เพื่อสอนให้ประชาชนมีความประพฤติที่ดี มีความสามารถตามสรรณะสำคัญของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน จะเห็นได้จากคำสอนเกี่ยวกับการพูดซึ่งเป็นคำสอนเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรม โดยสอนให้รู้จักการพูดที่ดี การพูดโดยรู้จักกาลเทศะ และสามารถนำคำสอนเกี่ยวกับการพูดสื่อสารไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้สอดคล้องกับสอดคล้องกับจุดหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) ข้อที่ 2 ที่ว่ามีความรู้อันเป็นสากลและมีความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหา การใช้เทคโนโลยี และมีทักษะชีวิต

คำสอนเหล่านี้ คือ คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทาง คำสอนเกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรม คำสอนเกี่ยวกับเพศสภาพ และคำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ และรวมถึงความรู้จักประมาณของตนกล่าวคือความพอเพียงการวินัยในตนเอง สอดคล้องกับจุดหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561) ข้อที่ 1 ที่ว่า มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าในตนเอง มีวินัย และปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนา

ที่ต้นฉบับถือ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนชุดคำสอนเหล่านี้ คือ ศาสนา คำสอนเกี่ยวกับสถาบันชาติและพระมหากษัตริย์ เป็นชุดคำสอนที่ใช้ในการปลูกฝังให้จงรักภักดีต่อสถาบันหลักของชาติ คือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์สอดคล้องกับ กรมยุทธศึกษาทหารบก (2555) ได้กล่าวไว้ว่า ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นสิทธิและหน้าที่ของประชาชนชาวไทยตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญซึ่งคนไทยนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้ให้ความสำคัญกับความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์จนเป็นเอกลักษณ์สำคัญของความเป็นคนไทยและมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย เพราะชาติไทย คือ แผ่นดินไทยอันเป็นที่อยู่อาศัยของคนไทย ศาสนา เป็นที่พึ่งทางใจเป็นหลักในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม พระมหากษัตริย์ทรงปกครองแผ่นดินและทรงปกป้องคุ้มครองพิทักษ์รักษาชาติบ้านเมืองไว้ทุกยุคทุกสมัย อีกทั้งยังสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561) ข้อที่ 4 ที่ว่า มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข อนึ่งชุดคำสอนเหล่านี้ คือ คำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและความเชื่อ และคำสอนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นคำสอนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ การรู้จักอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ความประพฤติตามวัฒนธรรม ประเพณีเก่าตามความเชื่อเพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมสอดคล้องกับจุดหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2561) ข้อที่ 5 ที่ว่า มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมมีจิตสำนึกที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

จากการอธิบายผลข้างต้น จะเห็นได้ว่าคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นชุดความคิดที่ให้ความหมายเกี่ยวกับคำสอนประเภทต่างๆ โดยแนะนำถึงสิ่งที่ควรปฏิบัติตาม และไม่ควรปฏิบัติตาม ให้แก่นักเรียนสอดคล้องกับผลงานวิจัย พระสมบุรณ์ ชินวิไล (วิชัย) (2556) ที่ว่า วรรณคดีวิจักษ์ประเภทร้อยกรองแสดงให้เห็นคุณค่าของวรรณคดีในด้านต่าง ๆ อันประกอบไปด้วยคุณค่าทางอารมณ์ คุณค่าด้านคุณธรรม คุณค่าด้านพระพุทธศาสนา คุณค่าด้านสังคม คุณค่าด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี คุณค่าด้านการศึกษา คุณค่าแง่ชีวิตอันเป็นคติชีวิต และความงดงามของภาษา แตกต่างกับผลงานวิจัยของอำภาพร รินปัญญา (2561) ที่ว่าการใช้วัจนภาษาคำสอนในเรื่องพระอภัยมณีมี 4 ด้าน หลักธรรมคำสอนในเรื่องของพระอภัยมณีมี 9 ประการ ส่วนกลวิธีการนำเสนอคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ มี 2 กลวิธีหลัก ฉะนั้นการศึกษากลวิธีการนำเสนอคำสอนที่ปรากฏในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ จึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง เป็นการศึกษาเพื่อทราบถึงกลวิธีที่เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดคำสอนที่ถูกแทรกอยู่ในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ และกลวิธีทางการนำเสนอที่ผู้ประพันธ์นำมาใช้นั้นเป็นปัจจัยที่ช่วยในการถ่ายทอดคำสอนได้เป็นอย่างดี มีกลวิธีการนำเสนอโดยใช้กลวิธีการ

นำเสนอผ่านองค์ประกอบของวรรณคดีและวรรณกรรม และกลวิธีการนำเสนอโดยใช้กลวิธีทางศัพท์ และศิลปะทางภาษาโดยใช้โวหารภาพพจน์ โดยคำนึงกลวิธีการนำเสนอที่มีความสอดคล้องกับเนื้อหา และช่วงชั้นของนักเรียนเป็นสำคัญ ให้เป็นไปตามความมุ่งหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้การถ่ายทอดคำสอนนั้นเป็นไปได้อย่างเรียบร้อย เมื่อใช้กลวิธีนำเสนอต่าง ๆ ในการถ่ายทอดแล้ว นักเรียนไม่สามารถรู้ได้ถึงคำสอนที่ตนกำลังซึมซับอยู่ และจะตกอยู่ในคำสอนนั้นในที่สุด

ดังนั้นหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ที่เปรียบเสมือนเครื่องมือที่ใช้ในการถ่ายทอดคำสอนของรัฐ จึงถ่ายทอดเฉพาะเรื่องราวที่สอดคล้องกับคำสอนของรัฐและพยายามปิดกั้น กดทับ สิ่งที่ขัดแย้งและเป็นอันตรายต่อความเป็นเอกภาพ และความสามัคคีที่ปรากฏในอุดมการณ์ ดังจะเห็นได้จากการที่หนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ต่อย้ำสิ่งที่ควรทำ บทบาท หน้าที่ ศีลธรรม ตลอดจนความถูกต้อง ซึ่งทั้งหมดถือว่าเป็นความจริงแท้ที่สังคมให้การยอมรับ อาทิ นักเรียน มีหน้าที่เชื่อฟังครูอาจารย์ เปรียบเหมือนกัณหาและชาลีเชื่อฟังพ่อแม่ มีความกตัญญูกตเวทีต่อพ่อ แม่ สุดท้ายก็ได้กลับมาอยู่กับพ่อ แม่ นักเรียนคนใดที่ไม่เชื่อฟังครูอาจารย์ ถือว่าขาดคุณธรรม เพื่อนใน ห้องก็พากันตำหนิ และนักเรียนทุกคนต้องตั้งใจเรียน เมื่อเติบโตใหญ่ก็ควรหาหน้าที่การงานที่สุจริตทำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีคำสอนที่รัฐบาลใช้เป็นเครื่องมือในการอบรมสั่งสอนโดยผ่านแบบเรียน ภาษาไทยอีกมากมาย และยังต่อย้ำความสามัคคีชุมชนจินตนาการที่พยายามชี้ให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 เนื่องจากเนื้อหาของวรรณคดีและวรรณกรรมในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ถูกคัดเลือกมาใช้ในหลักสูตรเพียงบางตอนเท่านั้น และคำสอนที่ถูกคัดเลือกมาพร้อมกับเนื้อหาของวรรณคดีและวรรณกรรมมีขอบเขตที่จำกัด จึงควรมีการศึกษา วรรณคดีและวรรณกรรมฉบับสมบูรณ์ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้เนื้อหาที่ไม่ได้นำมาไว้ในหลักสูตร อาจจะศึกษานอกเวลาเรียนหรือครูให้ทำรายงานจากวรรณคดีและวรรณกรรมฉบับสมบูรณ์

5.3.2 เนื่องจากเนื้อหาของวรรณคดีและวรรณกรรมในหนังสือเรียนวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 มีเนื้อหาคำสอนที่หลากหลาย เช่น คำสอนเกี่ยวกับหลักธรรมทางศาสนา เป็นคำสอนที่นักเรียนไม่สามารถเข้าใจได้โดยง่าย เพราะเป็นคำสอนเรื่องของนามธรรม จึงควรคัดเนื้อหาคำสอนที่เป็นนามธรรมมาให้ให้นักเรียนได้ศึกษาแต่พอสมควร และเน้นเนื้อหาเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรมที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ให้มาก

5.3.3 ควรมีการศึกษาคำสอนในหนังสือเรียนรายวิชาอื่น ๆ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรมยุทธศึกษาทหารบก. (2555). *คู่มือการปลูกฝังและสร้างเสริมอุดมการณ์ทหาร*. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *กรอบความคิดเพื่อส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมที่เน้นความมีระเบียบวินัยและความเป็นประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). *เอกสารประกอบหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551 ก). *คู่มือการจัดการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551 ข). *แนวปฏิบัติการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2552). *ราชกิจจานุเบกษา. ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการกำหนดมาตรการช่วยเหลือนักเรียนในโรงเรียนเอกชนเป็นเงินอุดหนุนค่าหนังสือ อุปกรณ์การเรียน เครื่องแบบนักเรียน และกิจกรรมพัฒนาคุณภาพผู้เรียน พ.ศ. 2552. เล่ม 126. ตอนพิเศษ 40 ง ลงวันที่ 17 มีนาคม 2552*.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2553). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2553 (ฉบับที่ 3)*. กรุงเทพฯ: บริษัทสยามสปอร์ต ซินดิเคท จำกัด.
- กัลยา กุลสุวรรณ. (2553). *วาทกรรมคำสอนของพุทธทาสภิกขุ*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- กาญจนา วิชญาปกรณ. (2556). *มิติหญิงชายในวรรณกรรมสอนสตรี. วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*.
- กิตติพงษ์ วงษ์ทิพย์. (2554). *การเปรียบเทียบการดัดแปลงด้านเนื้อหาและตัวละครของวรรณคดี ฉบับการ์ตูนกับวรรณคดีแบบฉบับในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจิตร. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี*.
- กิตติพงษ์ วงษ์ทิพย์. (2561). *พระอภัยมณีตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร: การเปรียบเทียบการดัดแปลงเนื้อหาและตัวละครของวรรณคดีฉบับการ์ตูนกับวรรณคดีในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจิตร. เชียงใหม่: มนุษยศาสตร์สาร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*.
- กุสุมา รักขมณี. (2530). *เอกสารประกอบการบรรยายเนื่องในวาระครบ 200 ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กุลลาบ มัลลิกะมาส. (2547). *วรรณคดีวิจารณ์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

- เกศณี นุชทองม่วง. (2556). *อรรถกถาธรรมบท : การศึกษาในฐานะวรรณกรรมคำสอน*. วิทยานิพนธ์
หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เกษม จันทร์แก้ว. (2524). *การวิเคราะห์ชนิดและปริมาณบักเตรียในลุ่มน้ำป่าดิบเขาคลองปุย เชียงใหม่*.
กรุงเทพฯ: คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จันทวรรณ อนันตประยูร. (2542). *วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมไทย. วารสารมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*.
- จันทิมา อังคณิกิจ. (2557). *การวิเคราะห์ข้อความ (Discourse Analysis)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จิตรลดา คำนวนสิน. (2556). *การพัฒนารูปแบบหนังสือวรรณคดีไทยอิเล็กทรอนิกส์แบบเชื่อมโยง
ร่วมกับโซเชียลมีเดียตามทฤษฎีการตอบสนองของผู้อ่านเพื่อส่งเสริมความเข้าใจในการอ่าน
ของนักเรียนประถมศึกษา*. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จินตนา ไบกาชویی. (2542). *เทคนิคการเขียนหนังสือสำหรับเด็ก*. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ.
- จิราพัชร ใจเที่ยงธรรม. (2557). *ได้ศึกษาเรื่องการวิเคราะห์วาทกรรมเรื่อง “เพศ” ในหนังสือเรียน
วิชาภาษาไทย ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น*. บทความวิจัย วารสารสหวิทยาการ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เจริญ บางแสน. (2549). *แนวทางการจัดทำผลงานทางวิชาการ*. กรุงเทพฯ: เอกสารประกอบการ
อบรมโครงการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา.
- ฉวีลักษณ์ บุญยะกาญจน. (2547). *นวัตกรรมการศึกษาชุด จิตวิทยาการอ่าน*. กรุงเทพฯ: ชารอักษร.
- ฉันทนา โรจน์บูรณาวงศ์. (2552). *รายงานการประเมินโครงการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน
โรงเรียนบ้านมะกอก โดยบูรณาการกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม รูปแบบเดิมกับแนวทาง
ปลูกฝังจิตสำนึกคุณธรรมของมูลนิธิพุทธฉือจี้ไต้หวัน*. โรงเรียนบ้านมะกอก อำเภอพิมาย
จังหวัดนครราชสีมา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครราชสีมา.
- ชนกพร พัวพัฒนกุล. (2556). *ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในวาทกรรมการ พยากรณ์
ดวงชะตา : การวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎี
บัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไชยพร เรื่องแห้ว. (2556). *บทบาทของสถานศึกษาในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน
สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาขอนแก่น เขต 1*. วิทยานิพนธ์ปริญญา
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.

- ณัฐ จันทรหนูหงส์. (2554). *ศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 โรงเรียนสีกัน(วัฒนานันท์อุปถัมภ์) เขตดอนเมือง กรุงเทพมหานคร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ณัฐพร พานโพธิ์ทอง. (2556). *วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ตามแนวภาษาศาสตร์: แนวคิดและการนำมาศึกษาวาทกรรมในภาษาไทย*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล. (2519). *วิเคราะห์วรรณกรรมล้านนาไทยเรื่อง เจ้าวิฑูรสอนหลานและพระลอสอนโลก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ทินพันธุ์ นาคะตะ. (2543). *พระพุทธศาสนากับสังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สหાયบล็อกร และการพิมพ์.
- ทิพย์หา สาส์นศรี. (2553). *การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยรามคำแหง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เทวณกานต มุงปนกลาง. (2554). *กามนิต : กลวิธีการนำเสนอแนวคิดทางพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไทยรัฐออนไลน์. (2561). *บวชให้พ่อ เพื่อน้อมถวายเป็นพระราชกุศล แต่พระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร. 13 ตุลาคม 2561*.
- ธงทอง จันทรางศุ. (2548). *พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในทางกฎหมายรัฐธรรมนูญ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธวัช ปุณโณทก. (2527). *แนวทางการศึกษาวรรณกรรมในปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ธวัช ปุณโณทก. (2555). *วิวัฒนาการหนังสือแบบเรียนวิชาภาษาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธวัช ปุณโณทก. (2530). *ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธัญญา สังขพันธานนท์. (2552). *วรรณกรรมนิเวศ : วาทกรรมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในวรรณกรรมไทย*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- นิติพงศ์ พิเชษฐพันธ์. (2553). *วาทกรรมเหตุการณ์พิพาทเขาพระวิหาร พ.ศ. 2551 จากหนังสือพิมพ์รายวันภาษาไทย: การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภาษาและอุดมการณ์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2557). *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการณ์จิตสำนึก*. กรุงเทพฯ: สมมติ.
- นิยะดา เหล่าสุนทร. (2542). *วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมไทย. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*.
- บรรเทา กิตติศักดิ์. (2541). *การอ่านงานประพันธ์เฉพาะเรื่อง*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- บันลือ พุกกะวัน. (2533). *เทคนิคและประสบการณ์การเขียนตำราทางวิชาการ*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- บุญมี แทนแก้ว. (2546). *ประวัติศาสตร์ต่างปรัชญาธรรม*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- เบ็ญจวรรณ สุนทรากุล. (2550). *วิวัฒนาการแบบเรียนไทย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประสงค์ ราชณสุข. (2558). *วิเคราะห์พุทธทวาทวิทยาในวรรณกรรมไทยเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปราณี ปริญญาภิ. (2551). *การพัฒนาจริยธรรมของเด็กปฐมวัยโดยการเล่านิทานและการติดตามผล*. ปริญญาโทการศึกษามหาบัณฑิตสาขาวิชาการศึกษาศึกษาปฐมวัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พรพิมา อ่วมเจริญ. (2552). *วาทกรรมการเมืองไทยผ่านภาษาในบทบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ระหว่างการชุมนุม 193 วัน ของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระครูไพศาลธรรมมานุสิฐ (ถนอม ภิัญโญจิต). (2546). *การศึกษาเปรียบเทียบตัวอย่างการให้ทานในพระลุดตันตปิฎกกับการปฏิบัติในลุ่มพูน*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ). (2549). *หลักมงคล 38 ประการ ธรรมเพื่อความสวัสดิ์ในที่ หังปวง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันหนังสือธรรม.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2532). *หลักการศึกษาศาสตร์ในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศล (พุทธทาสภิกขุ). (2555). *คู่มือมนุษย์*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภาพร.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2542). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2541). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2548). *ภูมิธรรมชาวพุทธ*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551). *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552). *ความเป็นอนิจจังของสังขารกับอริสราภาพของสังคัม*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2553). *ความเป็นอนิจจังของสังขารกับอริสราภาพของสังคัม*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาณัฐพล ดอนตะโก. (2551). *คุณธรรมของผู้บริหารกับการปฏิบัติตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครูของครูในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กาญจนบุรี เขต 1*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา การบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระมหาสุรเดช สุรสกโก (อินทรงค์ดี). (2537). *อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวรรณคดีไทย : ศึกษาเฉพาะกรณี เสภาเรื่องขุนช้าง ขุนแผน*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระยาอนุমানราชชน. (2514). *วัฒนธรรมและธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ของไทย*. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- พระสมบุรณ์ ชินวิไล (วิชัย). (2556). *การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าหลักพุทธธรรมที่ปรากฏใน วรรณคดีวิจักษ์ ประเภทบทร้อยกรอง ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พอพล สุกใส. (2550). *ราชสวัสดิ์: คำสอนของวิชรบัณฑิตสำหรับข้าราชการที่สืบทอดอยู่ในวรรณกรรมคำสอนของไทย*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พัชลินจ์ จินนุ่น. (2560). *ภูมิปัญญาของคนไทย : ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอนภาคกลางยุค การพิมพ์ (พ.ศ. 2459-2493)*. กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม.
- พิเชฐ แสงทอง. (2550). *วาทกรรมวรรณกรรม*. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ. (2542). *กฤษณาสอนน้อง ประวัติและวิจารณ์ วรรณกรรมคำสอนวารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*.
- พุทธทาสภิกขุ. (2511). *หลักพระพุทธศาสนา อบรมผู้จะรับแต่งตั้งเป็นตุลาการ ชุดที่ 2 ประจำปี 2500*. พระนคร: ธรรมทานมูลนิธิไชยา.
- พุทธทาสภิกขุ. (2535). *ชุมนุมปาฐกถาชุดพุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- พุทธทาสภิกขุ. (2539). *ทาน คีล ภาวนา*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

แพ่ง ชินพงศ์. (2556). *ชาตินิยม อุดมการณ์ที่ควรปลูกฝังให้กับคนไทย*. [ออนไลน์]. ได้จาก :

<https://mgronline.com/qol/detail/9560000142945>. [สืบค้นเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2563].

มนพร เหมทานนท์. (2561). *การพัฒนาเกณฑ์การประเมินวิชาภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสุราษฎร์พิทยา. ปรินญาครุศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.*

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

รุ่งรอง เจียมวิจักษ์ณ์. (2561). *การศึกษาหนังสือเรียนภาษาไทย ภาษาพาที: ความสอดคล้องกับ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และ สังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.*

รัตนกร วงศ์ศรี และคณะ. (2550). *การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียน นักศึกษาโรงเรียน ลำปาง พาณิชยการและเทคโนโลยี. ลำปาง: โรงเรียนลำปางพาณิชยการและเทคโนโลยี จังหวัด ลำปาง.*

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์ พับลิเคชั่นส์.

รินฤทัย สัจจพันธ์. (2524). *ความรู้ทั่วไปทางภาษาและวรรณกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัย รามคำแหง.

วศิน อินทสระ. (2541). *พุทธจริยศาสตร์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ทองกวาว.

วัชรภรณ์ กิตตยานุกิตติ. (2547). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอน วรรณโสทรฉบับ จังหวัด นครศรีธรรมราช. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.*

วารีย์ ธีระจิตร. (2531). *การปรับปรุงการสอนสังคมศึกษาในระดับประถมศึกษา*. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิภา กงกะนันท์. (2556). *วรรณคดีศึกษา*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ศรีสุดา จรรย์กุล. (2526). *เอกสารการสอนวิชาภาษาไทย 4 วรรณกรรมคดีไทย*. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ศิริมา เจนจิตมั่น. (2529). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนประเภทกลอน เพลงยาว ใน รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*

- สมพันธ์ เลขพันธ์. (2518). *วรรณกรรมคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สาทิต แทนบุญ. (2558). *วรรณกรรมคำสอนของสุนทรภู่ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมไทย*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สายทิพย์ นุกุลกิจ. (2539). *ศิลปะการใช้ภาษา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2547). *กฎหมายกับผู้หญิง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2561 ก). *วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2561 ข). *วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2561 ค). *วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2561 ง). *วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2561 จ). *วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2562). *วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2535). *ความหมายและขอบข่ายงานวัฒนธรรม* *ที่ในบ้านสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2557). *คู่มือดำเนินโครงการหมู่บ้านรักษาศีล 5*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.
- สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. (2551). *แนวทางการบริหารการจัดการหลักสูตรตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพฯ: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- สิทธา พินิจภูวดล. (2525). *วรรณกรรมสุโขทัย*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุคนธ์รัตน์ สร้อยทองดี. (2552). *การนำเสนออุดมการณ์ความเป็นแม่ในวาทกรรมโฆษณาใน นิตยสาร* *ครอบครัว*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตรา จรจิตร. (2547). *วรรณกรรมกับมานุษยวิทยา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

สุพรรณษา พลศักดิ์. (2550). *ปูมราชธรรม : การศึกษาเชิงวิเคราะห์*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญา
การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุภาพร คงศิริรัตน์. (2541). *วรรณกรรมคำสอน. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
นเรศวร*.

เสถียร โกเศศ. (2510). *ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

เสนีย์ วิลาวรรณ. (2511). *ประวัติวรรณคดีและการประพันธ์*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนา
พานิช.

อนุรักษ์ วงศ์แก้ว. (2552). *การวิเคราะห์พฤติกรรมของครูในการใช้หนังสือเรียน และผลที่เกิด ขึ้นกับ
พฤติกรรมผู้เรียน : การวิจัยผสม*. ครุศาสตร์มหาบัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อำภาพร รินปัญญา. (2561). *วัจนภาษาคำสอนในวรรณคดีไทย เรื่องพระอภัยมณี*. วิทยานิพนธ์
หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

อิงอร สุพันธุ์วนิช. (2547). *วรรณกรรมวิจารณ์*. กรุงเทพฯ: แอคทีฟ พรินท์.

อุมาวัลย์ ชีช้าง. (2555). *ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอุดมการณ์ในเรื่องเล่าสำหรับเด็กในหนังสือ
วันเด็กแห่งชาติ พ.ศ. 2523-2553*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นายพิทวัส จำปา
วันเกิด	วันที่ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2540
สถานที่เกิด	อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	บ้านเลขที่ 627 หมู่ 4 ตำบลโพธิ์กลาง อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา รหัสไปรษณีย์ 30000
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	ครูผู้ช่วย
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนบ้านวังไทร ตำบลวังไทร อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา รหัสไปรษณีย์ 30130
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2561 ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) (เกียรตินิยมอันดับ 2) สาขาวิชาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา พ.ศ. 2564 ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต (กศ.ม.) สาขาวิชาการสอนภาษา และวรรณกรรมไทย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พูนัน ปณฺ ทิโต ชีเว